

TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANA BİLİM DALI
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE BİR
MİZAH GAZETESİ: ZÜMRÜDÜANKA**

NURAY FİRİDİNOĞLU YILMAZ

09701003

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. FATMAGÜL DEMİREL

İSTANBUL

2016

TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANA BİLİM DALI
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE BİR
MİZAH GAZETESİ: ZÜMRÜDÜANKA**

NURAY FİRİDİNOĞLU YILMAZ

09701003

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. FATMAGÜL DEMİREL

İSTANBUL

2016

TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANA BİLİM DALI
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE BİR MİZAH
GAZETESİ: ZÜMRÜDÜANKA

NURAY FİRİDİNOĞLU YILMAZ

09701003

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih:

Tezin Savunulduğu Tarih: 2.06.2016

Tez Oy birliği / ~~Oy çokluğu~~ ile başarılı bulunmuştur.

Unvan Ad Soyad

İmza

Tez danışmanı: Prof.Dr. Fatmagül Demirel

Jüri Üyeleri:

Prof. Dr. Isıl Sokan Hacıbrahimoğlu

Prof. Dr. Mehmet Hacırahman

İSTANBUL

MAYIS 2016

ÖZ

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE BİR MİZAH GAZETESİ: *ZÜMRÜDÜANKA*

Nuray Firidinoğlu Yılmaz

Mayıs,2016

Bu çalışma erken Cumhuriyet döneminde 1923-1925 yılları arasında 224 sayı olarak yayınlanan *Zümrüdüanka* mizah gazetesini konu edinmektedir. Çalışma, erken Cumhuriyet yıllarında muhalif bir mizah üslubunu benimseyen *Zümrüdüanka*'nın dönemin mizah basını içerisindeki yerini, duruşunu ve mizah anlayışını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda *Zümrüdüanka*'nın yayınlandığı süre boyunca basın hayatında yaşanan önemli gelişmelere nasıl tanıklık ettiği ve gazetenin geçirdiği mahkeme süreçleri incelenmektedir. İncelenen bu süreçlerde dönemin basın hürriyeti konusundaki sınırlılıkları *Zümrüdüanka*'nın mizah penceresinden farklı bir bakış açısıyla sunulmuştur. Bu çalışma aynı zamanda basın hürriyeti konusunda önemli bir dönüm noktası olan Takrir-i Sükûn Kanunu'nun uygulama sürecinin *Zümrüdüanka*'nın kapanma sürecindeki etkisini de vurgulamaktadır. Cumhuriyet'in kuruluşunun ilk yıllarında yaşanan önemli siyasal gelişmeleri ve bu gelişmelere paralel olarak yaşanan toplumsal değişim ve dönüşümü, *Zümrüdüanka*'nın kendine özgü mizahıyla nasıl yansıttığını yazı ve karikatür örnekleriyle ortaya koymaktadır. Son olarak bu çalışma, yaklaşık olarak iki yıl boyunca yayın hayatını sürdüren *Zümrüdüanka* mizah gazetesini erken Cumhuriyet dönemi mizah basın tarihi literatürüne kazandırmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Erken Cumhuriyet dönemi basın tarihi, erken Cumhuriyet dönemi mizah basın tarihi, mizah basını, *Zümrüdüanka*.

ABSTRACT

A HUMOR MAGAZINE IN THE EARLY TURKISH REPUBLICAN ERA: *ZÜMRÜDÜANKA*

Nuray Firidinoğlu Yılmaz

May, 2016

This study is concerned with *Zümrüdüanka*, a humor magazine ran for 224 issues in the early Turkish Republican Era, between the years 1923 and 1925. The study puts forth the sense of humor, standing and place of *Zümrüdüanka*, adopting a dissenting tone during the early Republican Era, among the humor publications of the period. Within this context, it is analyzed how *Zümrüdüanka* witnessed the major developments in press throughout the time it was issued and which judicial processes it was subject to. The restraints on freedom of press during the analyzed judicial processes are presented differently from *Zümrüdüanka*'s viewpoint in humor. The study further stresses the impact of the enforcement of the Law on the Maintenance of Order, a milestone in the freedom of press, on the discontinuation process of *Zümrüdüanka*. The study demonstrates, with examples of texts and comic stripes, how *Zümrüdüanka* mirrors the significant political developments in the early years of the Republic and the following social change and transformation with an idiosyncratic sense of humor. Lastly, the study aims to append the humor magazine *Zümrüdüanka*, issued for about 2 years, in the literature in the history of humor publications in the early Republican Era.

Key Words: History of Publications in the Early Republican Era, History of Humor Publications in the Early Republican Era, History of Humor Publications, *Zümürdüanka*.

ÖN SÖZ

Uzun zaman alan bu çalışmanın hazırlanma sürecinin her aşamasında yardımını, sabrını ve manevi desteğini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Fatmagül Demirel'e öncelikli olarak teşekkür ederim. Bu süreçte bana her anlamda destek olan ve cesaretlendiren Semra Gül'e ve Furkan Yılmaz'a ve aileme varlıklarından ve değerli katkılarından dolayı minnettarım. Son olarak bu çalışmanın en hızlı ilerlediği ve benim için en zorlu son dokuz ayında bana eşlik eden canım kızım Doğa'ya varlığıyla bana güç kattığı için teşekkür ederim.

İstanbul; Şubat,2016

Nuray FiridinoğluYılmaz

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖN SÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR	xii
1. GİRİŞ	1
2. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE BASIN HAYATI VE ZÜMRÜDÜANKA MİZAH GAZETESİ	9
2.1. <i>Zümrüdüanka</i> 'nın Yayın Hayatına Başlaması	14
2.1.1. <i>Zümrüdüanka</i> 'nın Yayın Bilgileri.....	17
2.1.2. <i>Zümrüdüanka</i> 'nın Yazar-Çizer Kadrosu.....	22
2.1.3. <i>Zümrüdüanka</i> 'nın Mizah Anlayışı	23
2.1.4. <i>Zümrüdüanka</i> 'nın Matbuat Hürriyetine Bakışı.....	25
2.2. <i>Zümrüdüanka</i> 'ya Açılan Davalar	42
2.2.1. Mugayir-i Ahlâk Neşriyyât, Tasvîrât Davaları	43
2.2.2. TBMM'nin Şahsiyyet-i Mâneviyye ve Hukukiyyesini Tehzîl Gerekçesiyle Açılan Davalar.....	50
2.3. Takrir-i Sükûn Kanunu ve <i>Zümrüdüanka</i> 'nın Kapanması.....	56
3. ZÜMRÜDÜANKA MİZAH GAZETESİNDE SİYASİ GELİŞMELERE BAKIŞ	66
3.1. Lozan Konferansı Süreci ve Barış Antlaşması.....	67
3.2. Lozan Barış Konferansı'nda Birinci Dönem (20 Kasım 1922-4 Şubat 1923)	68

3.2.1.	Lozan Barış Konferansı'nda Ara Dönem (4 Şubat-23 Nisan 1923) ..	71
3.2.2.	Lozan Barış Konferansı'nda İkinci Dönem (23 Nisan 1923-24 Temmuz 1923)	77
3.2.3.	Lozan Barış Antlaşması'nın İmzalanması (24 Temmuz 1923).....	94
3.3.	Mübadele Meselesi.....	97
3.4.	Ankara'nın Başkent İlan Edilmesi	109
3.5.	Ankara'da Yeni Bir Kültürün İnşa Edilme Süreci	114
3.6.	Cumhuriyet'in İlanı ve Tartışmaları	122
3.7.	Halifeliğin Kaldırılması ve Osmanlı Hanedanı'nın Yurt Dışına Çıkarılması	127
3.8.	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kurulması.....	135
4.	TOPLUMSAL YAŞAMIN ZÜMRÜDÜANKA'DAKİ YANSIMALARI ..	145
4.1.	Asayiş Olayları.....	146
4.1.1.	Cinayet	146
4.1.2.	İntihar	149
4.1.3.	Hırsızlık.....	155
4.2.	Toplumsal Yaşamda Kadın	159
4.2.1.	Kadınlar Halk Fırkası	163
4.2.2.	Eğlence Hayatında Kadın.....	168
4.2.3.	Kadın ve Moda	174
4.3.	Toplum Sağlığı.....	179
4.3.1.	Hastalıklar ve Salgınlar	180
4.3.2.	Cinnet Vakaları	183
4.4.	Şehir Yaşamı	188
4.4.1.	Bayramlar	190
4.4.2.	Dini Bayramlar	190
4.4.3.	Millî Bayramlar	198
4.5.	Dilenciler ve Dilencilik	200
5.	SONUÇ.....	205
	KAYNAKÇA	210
	ÖZGEÇMİŞ.....	226

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1: Karikatür 1.....	18
Şekil 2.2 : Karikatür 2.....	18
Şekil 2.3 : Karikatür 3.....	18
Şekil 2.4 : Karikatür 4.....	19
Şekil 2.5 : Karikatür 5.....	20
Şekil 2.6 : Karikatür 6.....	28
Şekil 2.7 : Karikatür 7.....	32
Şekil 2.8 : Karikatür 8.....	34
Şekil 2.9 : Karikatür 9.....	36
Şekil 2.10 : Karikatür 10.....	38
Şekil 2.11 : Karikatür 11.....	40
Şekil 2.12: Karikatür 12.....	48
Şekil 2.13: Karikatür 13.....	49
Şekil 2.14: Karikatür 14.....	51
Şekil 2.15: Karikatür 15.....	52
Şekil 2.16: Karikatür 16.....	58
Şekil 2.17: Karikatür 17.....	60
Şekil 2.18: Karikatür 18.....	61
Şekil 3.1: Karikatür 19.....	68
Şekil 3.2: Karikatür 20.....	73
Şekil 3.3: Karikatür 21.....	74
Şekil 3.4: Karikatür 22.....	76
Şekil 3.5: Karikatür 23.....	79
Şekil 3.6: Karikatür 24.....	80
Şekil 3.7: Karikatür 25.....	81
Şekil 3.8: Karikatür 26.....	82
Şekil 3.9: Karikatür 27.....	83

Şekil 3.10: Karikatür 28.....	84
Şekil 3.11: Karikatür 29.....	87
Şekil 3.12: Karikatür 30.....	88
Şekil 3.13: Karikatür 31.....	89
Şekil 3.14: Karikatür 32.....	90
Şekil 3.15: Karikatür 33.....	91
Şekil 3.16: Karikatür 34.....	93
Şekil 3.17: Karikatür 35.....	94
Şekil 3.18: Karikatür 36.....	96
Şekil 3.19: Karikatür 37.....	97
Şekil 3.20: Karikatür 38.....	99
Şekil 3.21: Karikatür 39.....	102
Şekil 3.22: Karikatür 40.....	103
Şekil 3.23: Karikatür 41.....	104
Şekil 3.24: Karikatür 42.....	107
Şekil 3.25: Karikatür 43.....	113
Şekil 3.26: Karikatür 44.....	118
Şekil 3.27: Karikatür 45.....	121
Şekil 3.28: Karikatür 46.....	125
Şekil 3.29: Karikatür 47.....	126
Şekil 3.30: Karikatür 48.....	130
Şekil 3.31: Karikatür 49.....	132
Şekil 3.32: Karikatür 50.....	133
Şekil 3.33: Karikatür 51.....	135
Şekil 3.34: Karikatür 52.....	137
Şekil 3.35: Karikatür 53.....	139
Şekil 3.36: Karikatür 54.....	141
Şekil 4.1: Karikatür 55.....	152
Şekil 4.2: Karikatür 56.....	155
Şekil 4.3: Karikatür 57.....	156
Şekil 4.4: Karikatür 58.....	159
Şekil 4.5: Karikatür 59.....	164
Şekil 4.6: Karikatür 60.....	170
Şekil 4.7: Karikatür 61.....	171

Şekil 4.8: Karikatür 62.....	172
Şekil 4.9: Karikatür 63.....	175
Şekil 4.10: Karikatür 64.....	179
Şekil 4.11: Karikatür 65.....	192
Şekil 4.12: Karikatür 66.....	194
Şekil 4.13: Karikatür 67.....	195
Şekil 4.14: Karikatür 68.....	197
Şekil 4.15: Karikatür 69.....	203

KISALTMALAR

- c.** : cilt
CHF : Cumhuriyet Halk Fırkası
der: : derleyen
KHF: : Kadınlar Halk Fırkası
s. : sayfa
TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi
TpCF : Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
vd. : ve devamı

1. GİRİŞ

Toplumsal gerçekliği ironi, hiciv, abartma ve çarpıtma gibi kendine has yöntemlerle ele alan mizahın ana karakteri eleştirel olmasıdır. Mizah, bu eleştirel ana karakterinin yanında yıkıcı bir karakteri de barındırır. Gelenekler, töreler, toplumsal sistem ve yönetimler, iktidarların yarattığı adaletsizlikler mizahın bu eleştirel ve yıkıcı etkisinin hedef aldığı temel konular arasında yer almıştır.¹ Mizah, özellikle çizgileri kullandığı karikatür yoluyla bu eleştirel ve yıkıcılığını en hızlı ve kısa yoldan çarpıcı bir biçimde aktarma gücünü otoriteye karşı çıkmada ve iktidarlara hicvetmekte etkili biçimde kullanmıştır.² Mizah ve mizah yayıncılığı tam da bu fonksiyonu nedeniyle tarih boyunca iktidarlar tarafından engelleme, yasaklama, sansüre maruz kalmıştır. İktidarların bu müdahalesi mizahın mevcut olanı tahrif ederek alaya alarak, toplumsal ayrıcalıklara, normlara ve yasaklara karşıt bir yanıt vererek ortaya koyduğu muhalefet ve direnişi meşrulaştırmıştır.³ Mizahın bu direniş ve muhalefet gücünü erken Cumhuriyet yıllarında bir mizah gazetesi olan *Zümrüdüanka* üzerinden ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmaya başlamadan önce Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kadar geçen süre içinde basın ve mizah gazetelerini değerlendirmek yerinde olacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet eliyle 1831 yılında çıkarılan ilk resmi gazete olan *Takvim-i Vekayi* ile İmparatorluk, basının kamuoyu üzerindeki gücünü anlamış ve 1840 yılında yayınlanmaya başlayan *Ceride-i Havadis* gazetesini de destekleyerek resmi bir basın ortamı yaratmaya çalışmıştır. Bu gazeteleri 1860 yılında *Tercüman-ı Ahvâl*, 1862 yılında *Tasvir-i Efkâr* gibi gazeteler izlemiş ve böylece Osmanlı İmparatorluğu'nda resmi ve özel olmak üzere bir basın ortamı oluşmuştur.⁴

---

¹ Artun Avcı, "Toplumsal Eleştiri Söylemi Olarak Mizah ve Gülmece", **Birikim**, s.166, (Şubat 2003): 80-81.

² Gürkan Özocak, "Türkiye'de Siyasi İktidarın Mizahla İmtihani: İfade Özgürlüğü ve Karikatür", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, s. 94, (2011), 262-263.

³ Levent Cantek, **Şehre Göçen Eşek**, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), 22.

⁴ Fatmagül Demirel, **II. Abdülhamid Döneminde Sansür**, (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2007), 26-32; M. Nuri İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, (İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 1982), 175-193; Turgut Çeviker, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Karikatürü", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, c.4, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985):1101;Orhan Koloğlu, "Osmanlı Basını: İçeriği

Bu basın ortamına kısa süre içinde mizah gazete ve dergileri de eklenmiştir. 1852’de Hovsep Vartanyan tarafından yayınlanan “*Boşboğaz Bir Âdem*” adındaki dergi imparatorlukla mizah basınını tanıştıran ilk yayın olma özelliğini taşımaktadır. Bu ilk yayını Teodor Kasab’ın *Diyojen*’i takip etmiştir. İlk sayısında çıkış amacını: “*Hükümetin ve halkın sorunlarına değinilecek ülkemize yabancı olan şeylerle alay edilip küçük görülecektir.*”⁵ şeklinde beyan eden *Diyojen* ancak 185 sayı çıkabilmiş, bu süre içinde de üç kez kapatılmıştır. 31 Aralık 1873 tarihli *Takvim-i Vekâyi*’de *Diyojen*’in kapatılma gerekçesine dair yayınlanan yazıda yer alan aşağıdaki ifadeler siyasi otoriteye karşı gelen mizahın susturulmasına önemli bir örnektir⁶:

“*Diyojen mizah gazetesi olduğunu bahane ederek genel adaba aykırı ve hükümet kurallarına uymayacak bir yolda dil kullanmaya alışmıştır. Kendisine yol değiştirmesi defalarca ihtar edilmiş ve gazete birkaç kere kapatılmışsa da Diyojen kendi mesleğinde dayatarak bazı kişilerin onuruna dokunacak yazılar yayınladığı için süresiz kapatılmıştır.*”⁷

Diyojen bu kapatılmanın ardından yeniden yayınlanmaya başladıysa da 12 Mart 1876’da kesin olarak kapatılmıştır.⁸ Mizah gazetelerinin bu dönemde halk tarafından gördüğü ilgiyi ve yaratabileceği kamuoyunu anlayabilmek adına aşağıdaki örnek dikkate değerdir bu örnek aynı zamanda siyasi otoritelerin mizah gazetelerinin muhalefet gücü ve potansiyelini ciddiye almasının da bir nedenidir⁹:

“*Diyojen*’in Mahmut Nedim Paşa’yı yeren, eleştiren “*Kedi Mersiyesi*” nin olduğu sayı birkaç baskı yaparak on bine ulaşmıştır. Bu rakam o günkü koşullar altında hiç de azımsanacak bir rakam değildir. Tanpınar’ın deyimiyle bir “miting” yapabilecek bir kalabalığı oluşturacak bir rakamdır.”¹⁰

Mizah gazetelerinin yarattığı bu kamuoyu gücü, hicvin merkezinde siyasal iktidarlar olduğunda otoriteleri bu muhalefete karşı önlem alma yoluna itmiştir.

Mizah basınına politik mizah üslubuyla yeni bir soluk getiren *Diyojen*’den sonra Teodor Kasap 1873 yılında *Çingiraklı Tatar*’ı çıkarmıştır ancak gazete çok uzun ömürlü olmamış, yalnızca 29 sayı yayınlanabilmiştir. Teodor Kasap bu kez 18 Ekim 1873 tarihinde haftada iki kez yayınlanan karikatürlü *Hayal*’i çıkarmıştır. Teodor

---

ve Rejimi”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, c. 1, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 69-79.

⁵ Hakan Derman, “Mizah Dergileri ve Karikatür”, **Türkiye’de Dergiler ve Ansiklopediler**, (İstanbul: Gelişim Yayınları, 1984), 71.

⁶ Münir Süleyman Çapanoğlu, **Basın Tarihimizde Mizah Dergileri**, (İstanbul: Garanti Matbaası, 1970), 10-11.

⁷ Hıfzı Topuz, **Türk Basın Tarihi**, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003), s. 405; Münir Süleyman Çapanoğlu, **age**, 10-11

⁸ Topuz, **age**, 405. Çapanoğlu, **age**, 11

⁹ Hamdi Özdiş, “Osmanlı Mizah Basınında Batılılaşma ve Siyaset (1870-1877)”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, s. 202, (Ekim 2010): 85.

¹⁰ **Age**, 85.

Kasap'ın Tanzimat Dönemi'ne damgasını vuran bu dergilerinin yanı sıra dönemin başlıca mizah gazete ve dergileri ise şunlardır: *Asır'ın Eğlence Nüshası*, *Letâif-i Âsâr*, *Şarivari*, *İbretnümâ-yı Âlem*, *Şarivari Medeniyet*, *Tiyatro*, *Latife*, *Kahkaha*, *Geveze*, *Kara Sinan*, *Çaylak*, *Meddah*, *Hadika-i Ezhâr* yahut *Mecmua-ı Letâif*.¹¹

Tanzimat Dönemi mizah gazeteciliğini II. Abdülhamid'in 23 Aralık 1876 tarihinde ilan ettiği Kanun-ı Esasi ile Osmanlı İmparatorluğu için anayasal süreçlerin başlangıcı olan I. Meşrutiyet Dönemi takip etmiştir. Ancak anayasal süreç mizah gazetelerine bekledikleri özgürlük ortamını sunmakta yetersiz kalmıştır. Teodor Kasap, Kanun-ı Esasi'nin bu yetersizliğini *Hayal*'de şu ifadelerle eleştirmiştir:

“Mademki Kanun-ı Esasi'nin buyurduğu üzere, matbuat, kanun dairesinde serbesttir; bu halde yeniden kanun koymaya uğraşmaktansa, eski Matbuat Kanunu'nu görüşüp inceleyerek onun hükümleri arasında Kanun-ı Esasi'de vaat edilen serbestliğe aykırı olan yerleri atılarak adalet ve serbestliğe uydurulsun.”¹²

Teodor Kasap, *Hayal*'deki bu yazının yanı sıra 1877 yılında “*Matbuat kanun dairesinde serbesttir*” yazısıyla elleri ve ayakları zincire vurulmuş bir Karagöz karikatürü yayınlamıştır. Teodor Kasap, kanunda yazılı olduğu halde uygulamada mümkün olmayan matbuat serbestisini eleştirdiği bu karikatürü nedeniyle üç yıl hapse mahkûm edilmiştir.¹³ *Hayal*'in Kanun-ı Esasi'yi matbuat hürriyetine yönelik kısıtlamaları üzerinden hicveden bu örneklerinden birkaç ay sonra Meclis-i Mebusan'ın mizah gazetelerinin yasaklanmasını gündeme alması ise anlamlıdır. Meclis'in 7 Mayıs 1877 tarihli oturumunda mizah gazetelerin yasaklanması konusundaki tasarı tartışılmıştır. Bu tartışmada Macit Bey'in aşağıda yer alan ifadeleri mizah gazetelerinin yayınlanmasına karşı olanların bakış açılarını ortaya koymasından dikkat çekici bir örnektir:

“...Efendim mizah gazeteleri lüzûmsuz ve faydasız olduğu gibi onların mazarratı da vardır. Keyfiyeti isbât edeyim. Malûm olduğu veçhile gazetelerin vazîfesi iki türlü olacak. Birincisi muhâfaza-i hukuk ve ikincisi mürebbilik vazîfesidir... Bu işlerde âdetâ soytarılığın hiç lüzûmu yoktur...”¹⁴

Meclis'te iki oturum boyunca devam eden bu tartışmada yasaya karşı olanların ağırlıkta olması nedeniyle mizah gazetelerinin yasaklanmasıyla ilgili bu tasarıdan vazgeçilmiştir. Ancak Meclis-i Mebusan, bu görüşmelerden birkaç ay sonra mizah

¹¹ Turgut Çeviker, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü c.1**,(İstanbul: Adam Yayınları,1986), 96,117.

¹² Cevdet Kudret, **Abdülhamit Devri'nde Sansür**, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1977), 19.

¹³ Topuz, **age**, 406; M. Bülent Varlık, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Mizah”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, c. 4, (İstanbul. İletişim Yayınları,1985).

¹⁴ Server İskit, **Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, (Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü, 1943), 73-74.

gazetelerini toptan kapatma kararı almıştır.¹⁵ 1877 yılından itibaren yayın izni verilmeyen mizah gazeteleri 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte özgürlüklerine kavuşmuşlardır.¹⁶ *Hayal*'in siyasi hicivlerinden sonra yaşanan bu gelişmeler iktidarın, otoritesini sorgulayıp tehdit eden politik mizahla/siyasi hicivle tanıştığının da bir habercisidir.¹⁷ Georgeon'un ifade ettiği gibi mizah gazetelerinin kahvehane, sokak, meydan ve çarşılarında yüksek sesle okunan yayınlar olduğu düşünüldüğünde içeriğinin ulaşabildiği kitlenin ciddi bir kamuoyu yaratma gücüne sahip olduğu söylenebilir.¹⁸ Bu gücün siyasi iktidarlar tarafından özellikle de iktidarla alay eden, eleştiren, hicveden bir karakter taşıdığına kontrol edilmesi de kaçınılmaz olmuştur.

II. Abdülhamid'in 13 Şubat 1878 tarihinde Meclis-i Mebusan'ı kapatmasıyla başlayan İstibdat Dönemi'yle mizah basını da bir sessizlik dönemine girmiştir. II. Abdülhamid'in Jön Türkleri, monarşik rejim için bir tehlike görerek sürgüne göndermesiyle birlikte İstibdat Dönemi boyunca yasaklı Osmanlı karikatüristleri, Jön Türklerle birlikte yurt dışında sayıları hayli fazla olan II. Abdülhamid aleyhtarı gazetelerde çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Yayınlanan bu gazeteler içerisinde mizah gazete ve dergilerinin de önemli bir yer tuttuğunu söyleyebiliriz. Bu mizah yayınlarının en önemlileri arasında: *Dolap*, *Hamidiye*, *Tokmak*, *Laklak*, *Hayal*, *Beberuhi*, *Davul* sayılabilir.¹⁹

23 Temmuz 1908 tarihinde II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte 35'i İstanbul'da olmak üzere yaklaşık 92 mizah gazetesi yayınlanmaya başlamıştır.²⁰ Bu dönemde mizah gazeteciliği hem çizgi kalitesi hem de mizahın özellikle de politik mizahın kalitesi bakımından büyük bir gelişme göstermiştir.²¹ Bu durum Osmanlı aydınları arasındaki mizah potansiyelinin bir patlaması aynı zamanda Meşrutiyet'le birlikte gelen hürriyet ortamının da bir kutlaması niteliğinde olmuştur. İlk Türk karikatüristlerinden ve *Karagöz* dergisinin kurucusu Ali Fuat Bey'in “*Ah bir matbuat hürriyeti olsa da, (Karagöz) adı ile bir gazete çıkarsak*” şeklindeki sözleri

¹⁵ Irene Fenoglio- Farançois Georgeon, **Doğu'da Mizah** (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları,2007), 87,93.

¹⁶ Demirel, **age**, 61.

¹⁷ Irene Fenoglio- Farançois Georgeon, **age**, 92,93.

¹⁸ **age**, 91.

¹⁹ Çeviker, **age**, s.271-272; Enver Behnan Şapolyo, **Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın**,(Ankara: Güven Matbaası, 1971), 159-163.

²⁰ Semih Balcıoğlu- Ferit Öngören, **50 Yıllık Türk Mizah ve Karikatürü**, (İstanbul Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,1973), 58; Turgut Çeviker, **age**, c. 2, 17.

²¹ Orhan Koloğlu, **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın**, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1992), 58.

İstibdat Dönemi boyunca özgürce yazıp çizmeyi bekleyen pek çok yazar ve karikatüristin matbuat hürriyetine duydukları özlemi de yansıtmaktadır.²²

II. Meşrutiyet Dönemi'nde yayın hayatına başlayan mizah gazetelerinden pek çoğunun yayın hayatı uzun sürmemiştir. Ahmet Rasim, dönemin mizah gazete ve dergilerinin ortak akıbeti olan uzun soluklu olamayışlarını “*Hepsi... Ana rahminden düşmüş çocuk gibi yaşayamamışlardır*” sözleri ile ifade etmiştir.²³ Uygur Kocabaşoğlu bu gazetelerin kısa ömürlü oluşlarında iktidarların hoşgörüsüzlüğünün ve ceberrutluğunun da etkili olduğunu altını çizmektedir.²⁴

II. Meşrutiyet Dönemi'nin başlıca mizah gazete ve dergileri arasında *Karagöz* (1908), *Kalem* (1908), *Davul* (1908), *Cem* (1910), *Eşek* (1910) sayılabilir. Bunların arasında geleneksel tarzda mizah anlayışı izleyen *Karagöz* mizah gazetesi 1908'den 1935'e kadar yayın hayatında kalmayı başarmıştır. *Karagöz*, 1935-1950 yılları arasında da Cumhuriyet Halk Partisi'nin propaganda organı olarak yayın hayatını sürdürmüştür. *Karagöz*'ün bu politik misyonu, “*Osmanlı döneminde Osmanlıcı; Cumhuriyet döneminde Cumhuriyetçi.*” duruşu yayın hayatının 47 yıl boyunca devam edebilmesinde de etkili olmuştur.²⁵

Birinci Dünya Savaşı yıllarında birçok mizah gazete ve dergisi yayınlarına mecburi bir ara vermek zorunda kalmış, bu durağanlık mütareke yıllarında sona ermiştir. Mütareke Dönemi'nin başlıca mizah gazeteleri *Diken*, *Deccal*, *Ortaoyunu*, *Kaval*, *Alay*, *Güleryüz* ve *Aydede'dir*.²⁶ 1920 yılında Ankara'da yeni kurulan bir devleti temsil eden TBMM ile İstanbul'da ayakta kalmaya direnen İstanbul Hükümeti iki farklı ideolojinin merkezi konumundaydı. Anadolu'daki bu siyasi bölünmüşlük toplumun farklı kesimlerinin yanı sıra mizah basınında da kendini göstermiştir. Refik Halit'in İstanbul Hükümeti'ni destekleyen *Aydede* mizah gazetesi ile Ankara Hükümeti'nin propagandasını yapan *Güleryüz*, bu bölünmüşlüğün mizah basınındaki tarafları olmuşlardır. Mizah gazeteleri bu dönemde *Güleryüz* ve *Aydede* örneklerinde

---

²² Uygur Kocabaşoğlu, “**Hürriyet**’i Beklerken **II. Meşrutiyet Basını**, (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010), 49.

²³ Çeviker, **age**, c.2, 136.

²⁴ Kocabaşoğlu, **age**, 31.

²⁵ Turgut Çeviker, “Karikatürünün Üstünde Hiçbir Güç Olamaz Tanrı Bile”, **Toplumsal Tarih**, s. 206 (Şubat 2011): 3; Uygur Kocabaşoğlu, **age**, 49.

²⁶ Turgut Çeviker, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü**, c.3, 143-161.

olduğu gibi dönemin siyasal koşullarının etkisi altında kalarak Milli Mücadele'nin taşıyıcısı ulusal gücün dinamizmini ayakta tutan politik bir araç haline gelmiştir.²⁷

Milli Mücadele'nin başarıya ulaşması *Aydede* gibi Anadolu mücadelesine karşı olan gazetelerin aleyhine işleyen bir sürecin de başlangıcı olmuştur. *Aydede*'nin sahibi ve başyazarı Refik Halit'in 9 Kasım 1922 Beyrut'a gitmesiyle gazete son sayısını yayınlayarak yayın hayatına son vermiştir. Bir süre sonra yüz ellilikler listesinde de yer alan Refik Halit Türkiye'ye ancak 17 Temmuz 1938 tarihinde çıkan af kanunu ile dönebilmiştir.²⁸

Mizah gazeteleri, siyasal, toplumsal, ekonomik tüm alanlarda köklü değişimlerin başlangıcı olan Cumhuriyet döneminin *Karagöz*, *Güleryüz*, *Akbaba*, *Kelebek*, *Zmrdüanka* gibi örneklerle karşılamıştır.²⁹ Bu çalışmanın konusu ise Cumhuriyet Döneminin karşılayan bu gazetelerden 11 Ocak 1923-23 Nisan 1925 tarihleri arasında yayın hayatını sürdüren *Zmrdüanka* mizah gazetesidir. Tez konusunun seçiminde *Zmrdüanka* hakkında daha önce detaylı bir inceleme yapılmaması ve gazetenin Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'nin siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel kırılma ve dönüm noktalarına tanıklık etmesi başlıca nedendir. Aynı zamanda *Zmrdüanka*'nın dönemin siyasal konjonktüründe İstanbul'dan yayın yapan muhalif bir mizah gazetesi olması da konu seçiminde etkili olmuştur. Mizahı dönemin politik açıdan sakıncalı eleştirilerini ortaya koyabilecek bir araç/zırh olarak kullanan *Zmrdüanka*'nın mizahla yaptığı bu muhalefet onun yayımlandığı Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki kritik politik süreçlerle daha da anlam kazanmaktadır. Bu alışma Cumhuriyet Dönemi'nin daha önce hakkında çok az bilgi sahibi olunan bir mizah gazetesinin ayrıntılı bir incelemesinin ötesinde Cumhuriyet'in ilk yıllarında da mizahla muhalefet eden bir mizah gazetesinin varlığını literatüre kazandırmayı amaçlamaktadır.

Zmrdüanka mizah gazetesinin muhalif karakterini ortaya koyan bu çalışma aynı zamanda gazetenin matbuat kısıtlamalarına karşı olan tavrını ve hakkında açılan dava süreçlerini de inceleyerek Cumhuriyet'in ilk yıllarında mizah basınının verdiği hukuk

---

²⁷ Semih Balcıoğlu-Ferit ngren, *age*, 63-65; Orhan Koloğlu, *Türkiye Karikatür Tarihi*, (İstanbul: Bileşim Yayıncılık, 2005), 178.

²⁸ Mustafa Apaydın, *Türk Mizahında Bir Dönüm Noktası Aydede*, (Adana: Karahan Kitabevi, 2007), 3,13.

²⁹ Derman, *age*, 76.

mücadelesi, mizah basını ve iktidar arasındaki ilişkileri ortaya koymayı da amaçlamaktadır.

Zümrüdüanka mizah gazetesinin İSAM Kütüphanesi ve Atatürk Kitaplığı'ndaki mevcut 224 sayısında yer alan yazı ve karikatür örnekleri bu çalışmanın ana malzemesi olmuştur. Giriş kısmını oluşturan birinci bölümünde İmparatorluk'tan Cumhuriyet Dönemi'ne kadar basın ve mizah basınının kısa bir tarihçesiyle birlikte söz konusu süreç içerisinde mizah gazetelerinin siyasi otoritelerce "sakıncalı", "muhalif" görülmeleri nedeniyle yayın hayatına ara ya da son vermek zorunda kalan örnekleri vurgulanmıştır. Bu çerçevede mizah gazetelerinin de kendine özgü çarpıtma, alay, ironi gibi yöntemlerle siyasi otoritelerin dikkatinden kaçmayan ciddi bir muhalefet odağı olabileceği ortaya koyulmuştur. *Zümrüdüanka* mizah gazetesinin çalışma konusu olarak seçilmesinin nedenleri ve çalışmanın amacı da yine bu bölümde anlatılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümü *Zümrüdüanka* mizah gazetesinin dönem basını içerisindeki yayın çizgisi ve mizah anlayışı üzerine bir incelemeyi kapsamaktadır. Gazetenin yayın bilgilerinin ayrıntılı olarak incelendiği bu bölümde aynı zamanda *Zümrüdüanka*'nın yayın çizgisini belirleyen dönemin basın alanındaki önemli gelişmeleri de konu edilmiştir. Gazeteciler davası, gazetecilerin tokatlanması, matbuat kanununun düzenlenmesi gibi konularda *Zümrüdüanka*'nın yaklaşımı ele alınarak gazetenin matbuat hürriyetine bakış açısı ortaya koyulmuştur. Gazete'ye açılan davaların ayrıntılı bir incelemesi de yine bu bölümde yer almaktadır. Bu davalarda *Zümrüdüanka*'nın otoriteler tarafından rejime ve ahlaka mugayir olarak görülme gerekçeleri ve *Zümrüdüanka*'nın bu ithamlara karşı savunması ortaya koyulmuştur. Bu bölümde son olarak *Zümrüdüanka*'nın Takrir-i Sükûn Kanunu sürecinde kapanması konu edilmiştir.

Üçüncü bölümde ise Lozan Görüşmeleri ve Barış Antlaşması, Mübadele meselesi, Ankara'nın başkent ilan edilmesi, Cumhuriyet'in ilanı, Halifeliğin kaldırılması, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması gibi önemli siyasi gelişmeler ve bu gelişmelerin kamuoyunda yarattığı tartışmalar *Zümrüdüanka*'nın ele aldığı yazı ve karikatür örnekleriyle incelenmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında halkın gündeminden düşmeyen toplumsal yaşam örneklerinin *Zümrüdüanka*'daki yansımaları dördüncü bölümde ele alınmıştır.

Cinayet, intihar, hırsızlık gibi toplumsal huzur ve güveni sarsan asayiş olaylarının eleştirisi ve toplumda yarattığı etkileri bu bölümde ele alınmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında siyasal ve toplumsal açıdan tartışmalı bir gündem yaratan kadınların kamusal alandaki varlığı, eğlence hayatında yer almaları, siyasal hak talepleri konuları *Zümrüdüanka*'nın mizah penceresinden aktarılmıştır. Bunun yanı sıra toplum sağlığına dair salgın hastalıklar ve toplum sağlığının ruhsal boyutu olarak cinnet vakaları örnekleri incelenmiştir. Bu bölümde *Zümrüdüanka*'nın geçmişe duyulan özlemleriyle bayramlara olan bakış açısını yansıtan yazı ve karikatür örneklerine de yer verilmiştir. Bu bölüm dönemin şehir yaşamının bir parçası haline gelen hayat pahalılığı ve yoksulluğun bir göstergesi olarak dilenciler ve dilencilik konusunun değerlendirilmesiyle sonlanmaktadır. Sonuç bölümü ise *Zümrüdüanka* hakkında genel bir değerlendirmeyi kapsamaktadır.

2. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE BASIN HAYATI VE ZÜMRÜDÜANKA MİZAH GAZETESİ

11 Ocak 1923 yılında yayın hayatına başlayan *Zümrüdüanka* mizah gazetesi, yeni kurulan Türkiye’de yeni bir basın oluşturma çabasının sarf edildiği tarihsel bir süreçte yayın hayatını sürdürmüştür. Basına Cumhuriyet ve inkılapların savunucusu kimliğinin kazandırılmak istendiği bu sürecin genel olarak niteliği ve hangi kırılma noktaları üzerinde şekillendiğine kısaca göz atmak *Zümrüdüanka*’nın nasıl bir basın ortamında var olduğunu anlamak açısından yerinde olacaktır.

1922 yılında kazanılan zaferle birlikte milli mücadeleye karşı olan Türkçe basınla birlikte azınlık basın da ortadan kalkmıştı.³⁰ Bundan sonra yeni bir devleti temsil eden Büyük Millet Meclisi Ankara’dan, saltanatın ve halifeliğin merkezi olan İstanbul’a karşı yeni bir mücadeleye başlayacaktır. Bu politik mücadele, Cumhuriyet’in ilk yıllarında toplumda oluşan fikir ayrılıkları ve bölünmelerin de odak noktasını oluşturmuş saltanat ve halifelik taraftarlarıyla, Mustafa Kemal ve onun yeni devlet idealine inananları karşı karşıya getirmiştir.

Ankara ve İstanbul arasındaki bu politik gerilim saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyet’in ilanından sonra artarak devam etmiş ve bu durum basın dünyasına da yansımıştır. 10 Ocak 1920 tarihinde yayınlanmaya başlayan *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi, Cumhuriyet’in ilanından sonra hükümetin ve inkılapların savunucusu olarak yayınlarını sürdürmüş ve Ankara basınının temelini oluşturmuştur. Yunus Nadi tarafından yayınlanan *Anadolu’da Yeni Gün* ve yazı işleri müdürlüğünü Sadri Ertem’in yaptığı *Öğüt* gazeteleri de Ankara basınının bu yeni oluşumunda yerlerini almışlardır. Milli Mücadele yıllarından itibaren yayınlanmakta olan bu gazeteler Cumhuriyet ve inkılapların savunucuları olarak İstanbul basınının karşısında yer almışlardır.³¹ Böylelikle temeli atılan Ankara basınıyla Mustafa Kemal, etki alanında, kontrollü ve tek dilli bir basın ortamı oluşturmaya çalışmıştır. Bunun için

³⁰ Orhan Koloğlu, *Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, (İstanbul: Pozitif yayınları, 2006), 116.

³¹ Nurettin Güz, *Türkiye’de Basın İktidar İlişkileri*, (Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 1991), 35-39.

yalnızca Ankara’da oluşturulan Kemalist bir basın yeterli görülmeyecektir. Milli Mücadele sonrasında Ankara Hükümeti, Ankara ve Anadolu basını gibi İstanbul basını üzerinde de etki ve kontrol sahibi olmak isteyerek İstanbul basınına da kendi çizgisine taşımak istemiştir.³²

Bu dönemde İstanbul basını yeni rejime karşı halifeliğin savunuculuğunu yapan muhalif gazetelerle dikkatleri üzerine çekmiştir. Hüseyin Cahit Yalçın’ın *Tanin*, Velid Ebüzziya’nın *Tevhid-i Efkar* ve Eşref Edip’in *Sebilürreşat* gazeteleri Cumhuriyet’e karşı halifeliği savunan yayınların başında gelmekteydi.³³ Halifeliği savunan bu muhalif yayınlara Cumhuriyet’in ilanından sonra gündeme gelen halifenin istifası söylentileri ve TpCF’nin kurulması süreçlerinde *Son telgraf* ve *Vatan* gibi gazeteler de eklenmiştir. *Vatan* gazetesi halifeliği savunan ve muhalefeti destekleyen yayınlar yaparken *Son Telgraf* gazetesi muhalefet fırkasını destekleyen bir çizgi izlemekteydi.³⁴ Bu gazetelere *Aydınlık* ve *Orak Çekiç* gibi sol görüşlü gazeteleri de eklemek mümkündür. Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası’nın yayın organı olarak kurulan *Aydınlık* ve onun bir devamı niteliğindeki *Orak-Çekiç* gazeteleri de önde gelen İstanbul gazeteleri arasında yer almaktadır.³⁵ *İleri*, *Vakit*, *Akşam* ve 8 Mayıs 1924 tarihinde bu gazetelere eklenen Yunus Nadi’nin *Cumhuriyet*’i ise hükümeti destekleyen yayınlarıyla İstanbul’daki bu muhalif gazetelerin karşısında yer almaktaydı.³⁶

İstanbul basını arasında *Karagöz*, *Akbaba*, *Kelebek* ve *Zümrüdüanka* mizah gazeteleri de yer almaktaydı. Bunlardan *Karagöz* mizah gazetesi Milli Mücadele’deki çizgisini koruyarak Cumhuriyet’in ilanından sonra da devrimlerin koruyuculuğunu ve savunuculuğunu yapan iktidardan yana bir tutum izlemiştir.³⁷ Mizahi kimliğinin yanında edebi bir nitelik de taşıyan *Akbaba* ise Türk siyasal hayatında yoğun gelişmelerin yaşandığı bu dönemde ılımlı bir yayın anlayışı izleyerek 1922 yılından 1977 yılına kadar yayınlanmaya devam etmiştir. Edebi nitelikleriyle ön plana çıkan bir diğer mizah gazetesi *Kelebek* ise mizahı, latife ve

---

³² Age, 69.

³³ Topuz, age, 143.

³⁴ Age, 144.

³⁵ Güz, age, 52-55.

³⁶ Mahmut Goloğlu, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi –I (1924-1930) Devrimler ve Tepkileri**, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), 58.

³⁷ “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir Mizah Dergisi: Karagöz”,

<http://www.dunyabulteni.net/haber/239355/osmanlidan-cumhuriyete-bir-mizah-dergisikaragoz> [19 Aralık 2012].

nükte sınırları içerisinde kullanarak naif bir mizah gazeteciliği ortaya koymuştur.³⁸ *Zümrüdüanka*, kendisine seçtiği ölümsüz bir isimle mizahtaki iddiasını ortaya koyarak Cumhuriyet dönemi mizah basınında yerini almıştır. Halktan ve özgürlüklerden yana fikirlerini ironi ve hicvi kullanarak açık eleştiri ve yergilerle mizahına yansıtan *Zümrüdüanka* dönemin diğer mizah gazetelerinden farkını da bu noktalarda ortaya koymuştur. Gazetenin bu tutumuna en çarpıcı örnekler hükümetin icraatlarına yönelik ağır eleştirileri barındıran yazı ve karikatürleridir. *Zümrüdüanka* mizah gazetesi hakkında açılan davalar onun bu muhalif duruşunun yargılanması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında hükümetin sözcülüğünü yapmak adına bir Ankara basını oluşturulmaya çalışılsa da İstanbul basını Ankara basınından teknik açıdan bir üstünlük göstermektedir. Asıl önemli nokta ise İstanbul basınının Ankara'ya cephe alan tutumu olmuştur. Mustafa Kemal, İstanbul basınının kamuoyu yaratma gücünü göz önünde bulundurarak bu gücü kontrol altına almak ve onun istenmeyen etkilerini önlemek amacıyla girişimlerde bulunmuştur. 16/17 Ocak 1923 tarihlerinde İzmit'te İstanbul'dan gelen gazetecilerle yaptığı toplantı buna bir örnektir. Bu toplantıda yeni kurulan devletin yeni yapılanması içerisinde basının üzerine düşen görev gazetecilere aktarılmıştır. *Tevhid-i Efkâr*, *Vatan*, *Akşam*, *İleri*, *İkdam* ve *Tanin* gazete temsilcilerinin katıldığı bu toplantı aynı zamanda gelecek inkılap programları sürecinde İstanbul basınının desteğini sağlamak da amaçlanmıştır. Toplantıda basın mensuplarıyla yapılan tartışmalar sonunda yeni rejimin Cumhuriyet olacağı, halifeliğin kaldırılacağı, İstanbul'un artık başkent olmayacağı gibi bundan sonra İstanbul basınının üzerinde uzun süre tartışacağı siyasi program da açıklanmıştır.³⁹

Bu toplantının ardından özellikle de İstanbul basınında hürriyetler konusunda yer alan eleştiriler, gazetecilerin yeni rejimin hürriyet beklentisini sağlayıp sağlayamayacağı noktasındaki belirsizlikle bir rejim tartışmasını da beraberinde getirmiştir.⁴⁰ İstanbul gazeteleri bu süreçte Halk Fırkası'ndaki bölünmeler yaşandığı noktasında odaklanan muhalif yayınlara yer veriyor zaman zaman bu çizgi alaya varan bir üsluba dahi dönüşüyordu. Basında ve meclis içinde uzun bir tartışmaya

³⁸ Nebahat Yusoğlu, **Kelebek**, (İstanbul: Kitabevi, 2013), 3.

³⁹ Bünyamin Ayhan, **Atatürk ve Basın**, (Konya: Palet yayınları, 2009), 118-119.

⁴⁰ **Age**, 115-121.

neden olan rejim tartışmaları hükümette yaşanan toplu istifaların ertesinde 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet'in resmen ilan edilmesiyle sonuçlandı.⁴¹

Cumhuriyet'in ilanı rejim tartışmalarını sona erdirmemiş özellikle de *Tevhid-i Efkâr*, *Vatan*, *Tanin* gibi gazeteler sürece muhalefet gösteren yayınlarda bulunmuşlardır.⁴² Kısa süre içinde bu muhalefet, meclis içerisinde güçlenen muhalefetle birlikte İstanbul basınına güçlendirmiş İstanbul ve Ankara gazeteleri arasında yoğun bir tartışma ve söz düellolarına neden olmuştur. Bu tartışma özellikle *Tevhid-i Efkâr*, *Tanin*, *Vatan* gibi önde gelen muhalif İstanbul gazeteleri ile Ankara'dan *Hâkimiyet-i Milliye* ve *Anadolu'da Yeni Gün*, İstanbul'daki *Cumhuriyet* gazetesi arasında yaşanıyordu.⁴³ Rejim tartışmaları kısa süre içinde halifenin istifası söylentilerinin gündeme gelmesiyle birlikte halifelik tartışmasına dönüşmüştür.

Halifelik tartışmaları sürerken Ağa Han ve Emir Ali'nin Başvekil İsmet Paşa'ya yolladıkları halifeliğin kaldırılmamasını isteyen mektup, Başvekil'in eline ulaşmadan 5-6 Aralık 1923 tarihinde önce *Tanin* ve *İkdam* gazetelerinde ardından *Tevhid-i Efkâr* gazetelerinde yayınlandı. Bu konunun meclise taşınmasından sonra söz konusu gazete temsilcilerinin yargılanması için İstanbul'da bir İstiklal Mahkemesi'nin kurulmasına dair önerge kabul edildi.⁴⁴ 17 Aralık 1923 tarihinde *Tanin* gazetesi sahibi ve müdürü Hüseyin Cahit, *İkdam* gazetesi sahibi Ahmet Cevdet ve *Tevhid-i Efkâr* gazetesi sahibi Velit Ebüzziya ve müdürü Muhiddin beyler Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun birinci maddesine uyarınca İstanbul'daki İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmaya başladı. Basın ve kamuoyunda büyük bir etki yaratan gazeteciler davasında İstanbul İstiklal Mahkemesi 5 Aralık 1923 günü gazetecilerin yayınladıkları haberde bir kasıtlarının olmadığı sonucuna vararak gazetecilerin beraatına karar verdi.⁴⁵

Gazeteciler davası muhalif yayın yapan gazeteler özellikle de İstanbul basını için ciddi bir gözdağı olmuştur.⁴⁶ Gazeteciler davasının ardından önemli bir gelişme de Mustafa Kemal'in 4-5 Şubat 1924 tarihlerinde İstanbul'daki gazetelerin temsilcileriyle İzmir'de bir basın toplantısı yapması olmuştur. Mustafa Kemal, bu

⁴¹ Faruk Alpkaya, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurulması**, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 75-87.

⁴² Ayhan, **age**, 122.

⁴³ Alpkaya, **age**, 104-114.

⁴⁴ Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, (Ankara: Ayraç kitabevi, 2009), 174-176.

⁴⁵ Aybars, **age**, 184-185.

⁴⁶ Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931**, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005), 85.

toplantıda İstanbul basınından açıkça Cumhuriyet'ten sonra yapılan uygulamaların benimsenmesini ve savunulmasını istemiştir.⁴⁷

Yaşanan bu gelişmeler, 3 Mart 1924 tarihinde Halifeliğin kaldırılmasından sonra eleştirileri azaltsa da basında yaşanacak olan tartışmaların önüne tam olarak geçememiş, tek tip bir basın dili oluşturulamamıştır. Bu kez hükümet yanlısı ve muhalif basın arasında şeriatçı ve laiklik tartışmaları başlamıştır. Bu tartışmaları, halifeliğin kaldırılmasından sonra Halk Fırkası'ndaki fikir ayrılıklarının meclis içindeki muhalefeti güçlendirmesi ve 17 Kasım 1924 tarihinde TpCF'nin kurulması izlemiştir. Basındaki muhalefet meclis içindeki muhalefetin gücünden de beslenerek etkisini sürdürmeye devam etmiştir. Bu durum Şeyh Sait İsyanı'nın çıkmasından sonra 4 Mart 1925 tarihinde çıkartılan Takrir-i Sükûn Kanunu'na kadar devam etmiştir. Bu sıkıyönetim kanunu basın üzerinde de etkisini göstererek birçok muhalif gazetenin kapatılmasıyla sonuçlanmıştır.⁴⁸

Zümrüdüanka mizah gazetesi Türk basın tarihinin yukarıda anahatlarıyla özetlenen en zor süreçlerinden biri olan 1923- 1925 yılları arasında yayın hayatını sürdürmüştür. Gazete, unutulmuş, vazgeçilen, kaderine terk edilen İstanbul'un gazetesi olarak doğal bir muhalefeti içinde barındırmıştır. Bu doğal muhalefet sermayesinin yanı sıra *Zümrüdüanka*, İstanbul basınına genel muhalif karakterinden de beslenmiş ve tüm bu süreçlerde Türk siyasal ve toplumsal hayatındaki tartışma konularını hiciv ve ironilerle sayfalarına taşıyarak eleştirmiştir.

Zümrüdüanka bu kritik süreçlerde hükümeti, hükümet uygulamalarını, Cumhuriyet yönetiminin hukuk sitemini tenkit eden yazı ve karikatür örnekleri yayınlamaktan geri durmamıştır. *Zümrüdüanka* yaptığı bu politik mizahla dikkat çekmiş, iki yıllık yayın hayatı sürecinde hakkında “*TBMM'nin şahsiyet-i manevi ve hukukiyesini tehzil*” ve “*mugayir-i ahlak neşriyat ve tasvirat*” gerekçesiyle dört dava açılmış ve bu davalardan kısa bir süre sonra da Takrir-i Sükûn Kanunu sürecinde kapatılmıştır.

Zümrüdüanka mizah gazetesinin yukarıda özetlenen süreçlere ne şekilde tanıklık ettiği, nasıl bir yayın anlayışı izlediği hakkında detaylı bir inceleme aşağıdaki başlıklarda yazı ve karikatür örnekleriyle ayrıntılı olarak incelenecektir.

---

⁴⁷ Güz, **age**, 108.

⁴⁸ Aybars, **age**, 218-220.

2.1. *Zümrüdüanka*'nın Yayın Hayatına Başlaması

İstanbul matbuatının arasına katılma öyküsünde kendisini neşeler ve şetaretler diyarının kuşu olarak tanıtan gazetenin kendisine seçtiği *Zümrüdüanka* ismi çeşitli dinsel ve büyüsel etkileri bulunduğu inanılan mitolojik bir kuşun isminden gelmektedir. Bu ismin kaynağı Mısır inançlarında bulunmakla birlikte, Doğu mitolojisinde ve Müslümanlıktan Hristiyanlığa geniş bir inanç alanında da farklı isimlerle yer almıştır. Kaf Dağı'nda bilgi ağacının dallarında yaşadığına inanılan Anka kuşu, altın renkli, uzun tüylüdür ve her zaman dünyada tek olarak bulunur. Bu efsanevi kuş öleceği zaman yuvasını ateşe verip kendisini yakar ve küllerinden yeni ve genç bir Anka kuşu doğar. Böylece bu kuş bazı inançlarda yeniden doğuş ve dirilişin sembolü haline gelmiştir. Bu mitolojik kuş birçok Doğu kültüründe de *Zümrüdüanka* masalı olarak yer almıştır.⁴⁹

Bu isim benzetmesiyle gazetenin İstanbul yayınları arasına katılırken en güçlü rakibi olan *Akbaba* mizah gazetesine adıyla da meydan okuyarak iddialı bir biçimde yayın hayatına başladığını söyleyebiliriz. *Zümrüdüanka*, mizahındaki seçkinliği ve biricikliğini bu efsane ile ortaya koymuştur. Ayrıca Anka'nın mitolojide kuşlar âleminin efendisi olması ve ölümsüz oluşu *Zümrüdüanka*'nın dönemin mizah yayınları arasındaki iddiasını vurgulamaktadır. *Zümrüdüanka* ismine esin kaynağı olan bu mitolojik öyküyü, yayın hayatına başlama hikâyesinin de temel unsuru olarak kullanmıştır. Gazete ilk sayısında yayın hayatına başlayışını bu mitolojik öykü üzerine kurguladığı “*İstanbul'a Azimet*” başlıklı yazıda anlatmıştır. Yazı, içeriğinin yanı sıra üst kısmında, üzerinde “Kaf Dağı'ndan” ifadesi olan küçük bir karikatürle de *Zümrüdüanka* efsanesine yapılan mitolojik göndermeleri vurgulamaktadır.

Öykü, mitolojik anlatıda Kafdağı'nda yaşayan *Zümrüdüanka*'nın yuvasının kapısına gecenin son yarısında, tüyleri süt gibi beyaz, gagası turuncu gözleri yeşil, tırnakları mor bir güvercinin gelmesiyle başlar. İstanbul'dan geldiğini söyleyen mor güvercin *Zümrüdüanka*'ya o diyarın kuşlarının selamını iletir ve onların *Zümrüdüanka*'yı İstanbul'a davetine elçilik eder. *Zümrüdüanka* İstanbul'dan gelen bu davete şu şekilde yanıt verir:

“Ben oraya gelemem, ben neşeler ve şetâretler diyârının kuşuyum. Hâlbuki İstanbul iştiriyoruz ki senelerden beri melâl ve ıstırap içindeymiş... Son zamanda başlarında yaşlı ve yırtıcı bir kartal

⁴⁹ Erdoğan Altınkaynak, “Yer Altı Diyarının Kartalı”, **Türk kültürü ve Hacıbektaş Veli Araştırma Dergisi**, s. 26 (2003): 151-152.

olduğu halde oraya bir takım atmacalar, çaylaklar, leş kargaları, baykuşlar, yarasalar musallat olmuş; oradaki hemcinslerimizden birçokları bunların pençeleri altında inim inim inliyorlarmış.”⁵⁰

İşgaller sırasında İmparatorluk tahtında bulunan Sultan Vahdettin’i İstanbul’un başında yorgun ve yırtıcı bir kartal olarak sembolize eden öykü, Mondros Ateşkes Antlaşması’ndan sonra İstanbul’u işgal eden emperyalist devletleri ise leş kargaları ve yırtıcı kuşlara benzetmektedir. Öyküde *Zümrüdüanka*’yı İstanbul’a davet eden güvercinin özgürlüğün ve barışın sembolü oluşu, kentin milli mücadele sonrası güvenli ortamına gönderme yapmaktadır. İstanbul’da artık emperyal güçlerin tahakkümünün son bulduğunu, Mustafa Kemal liderliğinde yeni bir barış ve güven ortamının oluştuğunu İstanbul elçisi güvercin şu sözleriyle ifade etmektedir:

“Evet, söyledikleriniz doğrudur... Lâkin haberiniz yok mu efendim? Son zamanlarda Sivas’ta türeyen kanatları çelikten, pençeleri tunçtan, gagası mermerden bir genç şahin Ankara’ya geldi ve civarda ne kadar doğan, leylek, tavşancıl, turna, sülün bıldırcın, keklük varsa başına topladı. İstanbul’dan da birçok çevik ve atik kuşlar bunlara iltihak etti ve geçen yaz tam kargalar çok yemekten mütevellit bir mide hastalığı ile kıvranıırken genç şahin nâgehânî bir emirle bunları kargaların üstüne saldırttı. 15 gün içinde Anadolu’da ve İstanbul’da ilaçlık olsun bir tek karga kalmadı. Baykuşlar, yarasalar, çaylaklar, atmacalar bile bu halden fena halde kıvrıldılar ne yapacaklarını şaşırıldılar ve ihtiyar kartalın burnu kırıldı, süngüsü düştü.”⁵¹

Milli Mücadele sürecindeki gelişmelere göndermeler yapan öykü, genç bir şahin olarak betimlediği Mustafa Kemal’in lider özelliklerini ve milli mücadeledeki başarılarını ön plana çıkarmakta ve onun örgütlediği Kuvâ-yı Milliye sayesinde İstanbul’un artık güvenli bir kent olduğunu ifade etmektedir. Milli Mücadele’nin yalnızca işgalci güçlere karşı kazanılan bir zafer değil aynı zamanda saltanata karşı kazanılan bir zafer olduğu, öyküde son Osmanlı sultanını sembolize eden ihtiyar kartal için kullanılan “*burnu kırıldı, süngüsü düştü*” ifadeleriyle vurgulanmaktadır.

Öykünün sonunda *Zümrüdüanka*, İstanbul’un güvenliğine ikna olarak güvercinin davetini kabul eder ve İstanbul’a gelir. Öykü, *Zümrüdüanka*’nın: “*Bu güzel şehirde, eğer geceler elma kabuğu yakıp dumanını gözüme kaçırmazlarsa artık ölünceye kadar kalmak isterim*” ifadesiyle son bulur. İnanışa göre *Zümrüdüanka* tavukkarası hastalığından mustarıptır ve elma kabuğu tütsüsünden rahatsız olmaktadır. Dolayısıyla halk *Zümrüdüanka*’nın zarar görmemesi için geceleri sobalara elma kabuğu atmaz. Zira *Zümrüdüanka* kokuyu aldığı anda sağa sola çarparak kendine zarar verir. İşte bu noktadan hareketle yazı, *Zümrüdüanka* mizah gazetesinin rahatsız edilmediği sürece yayın hayatına devam etme istediğinde olduğunu dile getirir.⁵² Kaf Dağı’nın mitolojik kuşu *Zümrüdüanka* efsanesi üzerinden İstanbul’a gitme

⁵⁰ “İstanbul’a Azimet”, *Zümrüdüanka*, s. 1 (11 Kânunusani 1339/ 11 Ocak 1923): 1.

⁵¹ “İstanbul’a Azimet”, *Zümrüdüanka*, s. 1 (11 Kânunusani 1339/ 11 Ocak 1923): 1.

⁵² Samiha Ayverdi, *İstanbul Geceleri*, (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2007), 110.

serüvenini anlatan *Zümrüdüanka* mizah gazetesi, İstanbul basınının *Akbaba* ve *Karagöz* gibi mizah gazetelerinin arasına böylelikle katılmış olur.

Zümrüdüanka, ismini aldığı bu mitolojik kuşun masalını daha sonra 9 Nisan 1923 tarihli sayısında politik bir gündem bağlamında okuyucusuyla paylaşmıştır. Bu masalın aktarımında 1923'ün Nisan ayı başında TBMM'nin yenilenme kararı ile seçimlere gitmesi ve meclisteki grupların programlarını ilan etmelerinden ilham alınmıştır. Yazının gazetede yayınlanmasından bir gün önce Mustafa Kemal'in Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin seçim programı olarak dokuz umdeyi açıklaması bu noktada anlamlıdır. "*Zümrüdüanka'nın Namzetleri*" başlıklı bu yazı öncelikle mebus namzetleri olan; Pazarola Hasan Bey, Neyzen Tevfik Bey, Komik Şehir Hasan Efendi ve Tahir Nadi Efendi'yi iftiharla sunar. Bu kişiler hakkında kısa bilgiler aktardıktan sonra programını açıklama sırası geldiğinde "*Billur Köşk Hikâyeleri*"nde⁵³ yer alan *Zümrüdüanka* masalını şöyle anlatır:

"Programımıza gelince, meşhur Billur Köşk Hikâyelerinde bir (Zümrüdüanka Kuşu) masalı vardır. Bu masalı kari'lerimize hatırlatırız: Malum ya şehzâde yedi kat yerin dibindedir, dünya yüzüne çıkmak ister, Anka kuşuna yalvarır, kuş da şu cevabı verir: 'Kırk tane koyunla, kırk tulum şarap isterim. Bunları bul, kanatlarıma bin, yolda bana 'gak!' dedikçe et, 'guk' dedikçe şarap ver, ben de seni dünya yüzüne çıkarırım.' Şehzâde kırk tane koyunla, kırk tulum şarap alarak Zümrüdüanka'nın kanatlarına biner, kuşa 'gak!' dedikçe et, 'guk' dedikçe şarap verir... Yol ortasında etler biter... Kuş 'gak!' dedikçe verilecek şey yok! Şehzâde ne yapsın? Bacağının etini keserek Zümrüdüanka'ya verir ama kuş insan eti yemez, bu eti ağzında saklayarak şehzâdeyi dünya yüzüne çıkarır... Biz de, yedi kat yerin dibine geçen harap köylerimizi imar etmek, milletimizi dünya yüzündeki büyük milletler sırasına çıkarmak için güzel bir sulh ve refah programı takip edeceğiz ve 'gak!' dedikçe halkımızın bize insan eti vermesine razı olmayacağız."⁵⁴

Yazı, *Zümrüdüanka* kuşu masalı üzerinden bir siyasi parti programı kurgular. Bu benzerlik kurgusu içerisinde bir siyasi parti olarak yer alan *Zümrüdüanka* mebus namzetleri olarak İstanbul'un meşhurlarından biri olan Pazarola Hasan Efendi ve bir tuluat ustası olan Komik Şehir Hasan Efendi'yi göstererek mebusların niteliklerine alaylı bir gönderme yapmaktadır. *Zümrüdüanka* aslında bu kurgunun temelinde halkın kötü yönetilmeye boyun eğmeyen temsilcisi olacağını ve bu türden bir yönetimi eleştiren bir mizah gazeteciliği yapacağını da ilan etmektedir. *Zümrüdüanka* henüz yayınlandığı ilk aylarda muhalif mizahi kimliğini ortaya koyan bu yazısını, yayınlandığı süre boyunca iktidarın halkı olumsuz etkileyen tüm uygulamaları karşısında gösterdiği eleştirel tavrı ile de kanıtlayacaktır.

⁵³ Tahir Alangu, **Billur Köşk Masalları**, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1961),100.

⁵⁴ "Zümrüdüanka'nın Namzetleri", **Zümrüdüanka**, s. 26 (9 Nisan 1339/ 9 Nisan 1923): 2.

2.1.1. *Zümrüdüanka*'nın Yayın Bilgileri

Zümrüdüanka mizah gazetesi 11 Ocak 1923 tarihinde yayın hayatına başlamış ve 23 Nisan 1925 tarihine kadar toplam 224 sayı yayınlanmıştır. Pazartesi ve Perşembe günleri olmak üzere haftada iki kez yayınlanan *Gazete*, 8 Ocak 1925 tarihinde yayınladığı 209. sayıdan itibaren haftada bir kez yalnızca Perşembe günleri yayınlanmaya devam etmiştir. Gazetenin sahibi dönemin ünlü yayınevlerinden Suhulet Kitabevi'nin sahibi Semih Lütfi'dir. Asıl adı Leon'dur ve Müslüman olduktan sonra Semih Lütfi adını almıştır.⁵⁵ Kayseri Ermenilerinden olan Semih Lütfi yayıncılık hayatına 1906 yılında başlamış ve 1945 yılına yani ölümüne kadar yayıncılık mesleğini sürdürmüştür. İmparatorluktan Cumhuriyet'e geniş bir zaman diliminde yayıncılık yapmış olan Semih Lütfi'nin yaşamı hakkında ayrıntılı bir kaynak bulunmamaktadır. Bununla birlikte sahip olduğu süreli yayınların *Zümrüdüanka* ile sınırlı olmadığı 1921'den 1923 yılının Nisan ayına kadar yayınlanan *Ayine/ Ayna* adlı mizah gazetesinin de sahipliğini yaptığı bilinmektedir.⁵⁶

1926 yılının Temmuz ayında muharrirler ve kitapçılar arasında halkın neden okumadığı hakkında yapılan bir ankette Semih Lütfi ile yapılan bir mülakata da yer verilmiştir.⁵⁷ Bu mülakatta "*kitap ülkesinin eski hükümdarlarından*" sıfatıyla takdim edilen Semih Lütfi'nin kitap fiyatlarının halkın kitaba ilgisine rol oynayıp oynamadığında dair soruya verdiği cevap onun yayıncılık anlayışı ve gazeteciliğine dair ipuçları vermesi açısından önemlidir:

"Bugünkü şerâit dâhilinde, bu satışlarla, bu ucuzlukta kitap çıkartmak Türk tâbi'lerinin büyük fedakârlığı neticesidir. Dünyanın hiçbir tarafına Türk tâbi'i kadar fedakâr insanlar olmadığına emin olun. Ben senelerden beri kitapçılık yaparım. Bütün gayem memlekete faydalı eserler neşretmektir. Artık saat on ikiye yaklaşıyor. Şurada kaç senelik ömrümüz kaldı ki fazla kazanç hırsı ile hareket edelim. Benim hele dikili bir ağacım bile yok. Kasamı açsanız beş yüz lira nakit bulamazsınız, hepsi kitaba yatırılmıştır. Bu kitaplar da vasiyetnâmem mucibince ben ölünce Maârif Vekâleti'ne ait olacaktır. Bununla zannedildiği gibi yalnız kazanç hırsı ile hareket etmediğimizi bir kere daha tebârüz ettirmek istiyor, vazîfemizi gücümüzün yettiği kadar yapmaya çalıştığımızı söylemek istiyorum."⁵⁸

Zümrüdüanka, 23 Nisan 1924 tarihli sayısında gazetenin sahibi Semih Lütfi ve gazetenin mesul müdürü Behçet Kami'nin aşağıda yer alan portrelerine yer vermiştir. Semih Lütfi Bey'in portresinde "*Gazetemizin sahib-i imtiyâzı Semih Lütfi Bey*"

⁵⁵ Nedret İşli, "Bab-ı Ali'de Yayınevleri", http://www.obarsiv.com/nedret_isli.html[30 Mart 2006].

⁵⁶ Çeviker, *age*, c.3, 70- 71-170; Münir Süleyman Çapanoğlu, *age*, 140.

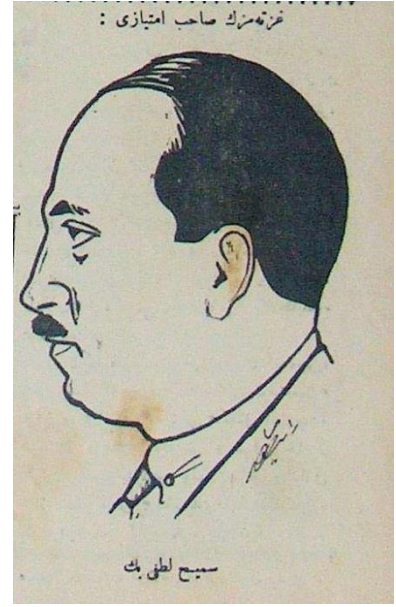
⁵⁷ Server R. İskit, *Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış*, (İstanbul: Devlet Basımevi, 1939), 285.

⁵⁸ İskit, *age*, 294-296.

ifadesi yer alırken, Behçet Kami'nin portresinde ise “*Gıyâben bir ay hapse mahkûm olan sâbık müdir-i mes'ûlümüz*” ifadeleri yer almaktadır.⁵⁹

Şekil 2.1: Karikatür 1

Şekil 2.2 : Karikatür 2

Zümrüdüanka, yayın hayatı boyunca üç farklı logo kullanmıştır. Aşağıda yer alan birinci logoda Sultanahmet silueti ve Kız Kulesi figürünün üzerinde kanatlarını açmış olan Zümrüdüanka tasviri yer almaktadır. Bu logoda Gazetenin ismi Zümrüdüanka tasvirinin hemen altında yer almaktadır.⁶⁰ *Zümrüdüanka*, bu ilk logosunda İstanbul gazetesi kimliğini kullandığı sembollerle vurgulamaktadır.

Şekil 2.3 : Karikatür 3

⁵⁹ *Zümrüdüanka*, s. 135 (23 Nisan 1340/23 Nisan 1924): 3, Şekil 2.1: Karikatür 1; Ratip Tahir, *Zümrüdüanka*, s. 135 (23 Nisan 1340/23 Nisan 1924): 2, Şekil 2.2: Karikatür 2.

⁶⁰ *Zümrüdüanka*, s. 1 (11 Kânunusani 1339/ 11 Ocak 1923): 1, Şekil 2.3: Karikatür 3.

Gazete üçüncü sayısından itibaren ise farklı bir logoyu kullanmaya başlamıştır. Dokuzuncu sayıya kadar yalnızca altı sayıda kullandığı bu logoda Sultanahmet ve Kızkulesi figürleri kullanılmamış, kanatlarını açmış Zümrüdüanka figürü tek başına siyah bir fon üzerinde resmedilmiştir. Logoda gazetenin adı Zümrüdüanka kuşu figürünün kanatları altında yer almaktadır. Zümrüdüanka'nın kanatları altında ayrıca şahin, leylek, akbaba, tavus, ördek ve yavrularının figürlerine de yer verilmiştir. Logoyu çevreleyen süslemenin sağ ve sol köşelerinde komedyalı ve trajedyalı maskaları yer almaktadır.⁶¹

Şekil 2.4 : Karikatür 4

Gazete, yukarıda yer alan logodan sonra 9. sayıdan itibaren ilk kullandığı logoyu 210. sayısına kadar kullanmaya devam etmiştir. Bu sayıdan itibaren ise yine bir değişikliğe giderek aşağıda yer alan logoyu kullanmıştır. Bu değişiklik gazetenin haftada bir kez yayınlanmaya başlayıp fiyatının beş kuruşa yükseldiği sayıya rast gelmektedir. Logoda siyah fon üzerinde ağız ağıza veren iki Zümrüdüanka figürü yer almakta ve logonun ortasında derginin ismi yer almaktadır.⁶²

⁶¹ Zümrüdüanka, s. 3 (18 Kânunusani 1339/ 18 Ocak 1923): 1, Şekil 2.4: Karikatür 4.

⁶² Zümrüdüanka, s. 210 (15 Kânunusani 1341/ 15 Ocak 1925): 1, Şekil 2.5: Karikatür 5.

Şekil 2.5 : Karikatür 5

Zümrüdüanka, logosunun altında yer alan künye bilgilerinde kendisini “Pazartesi ve Perşembe günleri neşr olunur mizahi Türk gazetesidir” ifadesiyle tanımlarken bu bölümde yayın adresini “Mahall-i idâresi: Bâb-ı âli Caddesi, Adalet Hanı Daire-i Mahsusa” olarak belirtmektedir. Bu bölümde ayrıca gazetenin fiyat bilgisi, İstanbul ve vilayetleri ile memalik-i ecnebiye için senelik abone bedeli bilgileri, telgraf adresi ve müdürünün adı da yer almaktadır. Gazetenin kendisini tanımladığı “Mizahi Türk Gazetesidir” ifadesi 38. sayıdan itibaren değişerek “Millî Mizâhî Halk Gazetesi” şeklini almıştır. *Zümrüdüanka*, farklı zamanlarda Cihan Biraderler, Hüsn-ü Tabiât, Şems, Mârifet ve Karâbet matbaalarında basılmıştır.

Dört sayfa olarak yayınlanan *Zümrüdüanka* mizah gazetesi ilk sayısından itibaren 100 paraya satılırken, 23 Eylül 1923 tarihinde yayınlanan 74. sayısında fiyatını üç kuruşa çıkartmıştır. Yayına hayatı boyunca pazartesi ve perşembe günleri olmak üzere haftada iki kez yayınlanan *Zümrüdüanka* 8 Ocak 1925 tarihli 209. sayısından sonra haftada bir perşembe günleri yayınlanmaya başlamıştır.⁶³ Gazete, yayın sayısını haftada ikiden bire düşürmesini iki gerekçe üzerine dayandırmaktadır: Görünecek şeyleri, günün olaylarını en zarif mizah anlayışıyla okuyuculara takdim etmek ve hacmini genişletip muhteviyatını çeşitlendirerek Avrupalı emsalleri derecesinde bir mizah gazetesi çıkarabilmek. Gazete, bunun yanında gelecek nüshadan itibaren kudretli muharrirlerin, en değerli ve güzide ressam ve karikatüristlerin de dergide yer alacağını, gazetenin tüm kuvvet ve kudreti ile mizah vadisinde yenilik ve inkılap göstereceğini belirtmektedir. Ayrıca 209. sayıdaki bu bilgilendirmenin ardından gazete bir sonraki sayısından itibaren fiyatını üç kuruştan

⁶³ “Zümrüdüanka Büyük Kıtada Haftada Bir Defa Yalnız Perşembe Günü Çıkacak”, *Zümrüdüanka*, s. 209 (8 Kânunusani 1341/ 8 Ocak 1925): 1.

beş kuruşa çıkartmıştır.⁶⁴ Haftada bir kez yayınlanmaya başlamasıyla birlikte gazetenin fiyatında artışa gitmesi *Zümrüdüanka*'nın ekonomik güçlükler yaşadığının bir göstergesi olarak düşünülebilir.

Zümrüdüanka'nın mesul müdürü zaman içinde sıkça değişmiştir. Gazeteye 37. sayıya kadar Haşim Sami, 37. sayıdan itibaren Behçet Kami, 51. sayıdan itibaren Zeki Cemal, 67. sayıdan itibaren yine Behçet Kami, 123. sayıdan itibaren de Zeki Cemal ikinci kez mesul müdürlük yapmıştır. Bu değişikliklerden sonra 151. sayıdan itibaren gazetenin son sayısına kadar Semih Lütfi, gazetenin imtiyaz sahipliği ve müdürlüğünü birlikte sürdürmüştür. *Zümrüdüanka* yıl içinde yayınladığı karikatürlerin de bulunduğu 1924-1925 tarihli bir salname de yayınlamıştır.⁶⁵

Zümrüdüanka'da işlenen konu başlıkları gazetenin neredeyse tüm sayılarında yer alan köşe yazısı isimleri ile bölümlere ayrılmıştır. Bunların arasında ilk sayfadaki “*Nakş-ı ber- âb*” *Zümrüdüanka* imzasıyla yayınlanan ve gündemin nabzını tutan başyazıların yer aldığı bir köşedir. *Zümrüdüanka*'nın ilk sayfada yayınladığı karikatürler genellikle bu güncel yazıları tamamlayıcı nitelikte seçilmiştir. “*Be tarz-ı dîrîn*” ve “*Be tarz-ı kudemâ*” adlı köşe gazel ve kaside şeklinde yazılmış gündelik hiciv yazılarını içermektedir. Ağırlıklı olarak Abdülbaki Fevzi'nin yazdığı bu köşe çoğu zaman gazetenin diğer yazarları tarafından da kaleme alınmıştır. Gazetede yer alan diğer köşe başlıkları arasında *Küçük Hikâye*, *Kadınlara Dâir*, *Matbuât Haberleri*, *Küçük Haberler*, *Ufak Fıkralar*, *Kısa Hikâye*, *Münâsib Son*, *Çarşı Pazara Dâir*' i sayabiliriz.

Zümrüdüanka, yabancı çizerlerin karikatürlerinin yer aldığı *Ecnebî Karikatürleri* köşesini ise yüz otuz birinci sayıdan itibaren dördüncü sayfada yayınlamaya başlamıştır. Gazetenin bu dönemde yabancı karikatürleri yayınlayan tek gazete olmadığını biliyoruz. Dönemin popüler mizah gazetesi olan *Akbaba* da Avrupa'dan mühim karikatürleri sayfasına taşımıştır.⁶⁶ *Zümrüdüanka* bu karikatürleri hangi gazete yahut dergiden aldığına dair bir bilgiye yer vermemektedir.

⁶⁴ *Zümrüdüanka*, s. 210 (15 Kânunusani 1341/ 15 Ocak 1925): 1.

⁶⁵ *Zümrüdüanka Salnamesi 1924-1925*, Cihan Biraderler Matbaası

⁶⁶ Çeviker, *age*, 189.

2.1.2. *Zümrüdüanka*'nın Yazar-Çizer Kadrosu

Zümrüdüanka'nın yazar ve şairleri arasında Abdülbaki Fevzi (Uluboy), Osman Cemal (Kaygılı), Selahattin Enis, Necdet Rüştü (Efe), Ercüment Ekrem (Talu), Orhan Seyfi (Orhon), Yusuf Ziya (Ortaç), Fazıl Ahmet (Aykaç), Peyami Safa, Selami İzzet (Sedes), A Lütfü gibi isimlerin yanında S.N, R.T, Turna, Neşter, Sinek, Kumru, Hemrah, Anber, Behlül Dâna gibi müstear imzalar da yer almaktadır. Gazetenin çizer kadrosu ise neredeyse dönemin tüm ünlü çizerlerinden oluşmaktadır: Ramiz (Gökçe), Haydar Şevket, Hüsamettin (Haşim), Zeki Cemal, Mazhar Nazım (Resmor), Ahmet Münif(Fehim), Ratip Tahir (Burak), Cevat Şakir (Kabağağaçlı), Hasan Rasim (Us), Sa'di, (Ahmet) Rıfki, Cemal Nadir (Güler).⁶⁷

Münir Süleyman Çapanoğlu *Basın Tarihimizde Mizah Dergileri* isimli kitabında *Aydede* ve *Akbaba*'dan sonra saydığı *Zümrüdüanka*'da Asaf Konsolitiçi'nin de *Sansar*, *Neşter* ve *Muhâsib-i Şuûn*, *Sinek* iğreti adlarıyla yazdığını aktarmaktadır.⁶⁸

Zümrüdüanka 19 Şubat 1925 tarihli sayısında yazar kadrosuna Refik Halit'in de eklendiğini aşağıda yer alan şu haberle okuyucusuna duyurmaktadır:

“Türk tarih-i edebiyâtında bilhassa mîzâh vadisinde emsalsiz bir şöreti olan Refik Halid Bey'in dâimî surette muâvenet kalemiyesini temin ettiğimizi kari'lerimize neşr ederiz. (*Zümrüdüanka*) edebî mîzâhî yazılarını pek yakında ve manzum surette neşre başlayacaktır.”⁶⁹

Gazetenin bu ilandan sonra yayınladığı sayılarda Refik Halit'in, açık imzası ya da *Kirpi* müstear adı ile bir yazısı yer almamaktadır. *Zümrüdüanka* Millî Mücadele aleyhinde yayın politikası izleyen *Aydede* mizah gazetesinin sahipliğini yapan Refik Halit'i yayın kadrosuna dâhil ettiğini ilan edecek cesaretle olsa da yazarın, açık ya da müstear adı ile gazetede yer almayışı muhalefet adına yaşanan bu kritik süreçte gazete ve yazar açısından makul bir tercih olarak düşünülebilir. Refik Halit'in açık imza ya da müstearıyla gazetede yayınlanan bir yazısı olmasa da müstear adının geçtiği bir karikatüre ilham verdiği görülmektedir. Ahmet Rıfki *Zümrüdüanka*'ya açılan davalardan biri üzerinden matbuat kısıtlamalarını eleştirdiği bu karikatürde “*Kilidi kıran kirpiden*” ifadesiyle Refik Halit'e gönderme yapılmıştır.⁷⁰ Refik Halit'in Kurtuluş Savaşı'nın başarıya ulaşmasının ardından 9 Kasım 1922'de İstanbul'dan ayrılarak Beyrut'a oradan da Halep'e gitmesi onun 150'likler listesine

⁶⁷ Çeviker, *age*, c. 3, 192.

⁶⁸ Münir Süleyman Çapanoğlu, *Basın tarihimizde Mizah Dergileri*, (İstanbul: Garanti Matbaası, 1970). 140; Münir Süleyman Çapanoğlu, *80 Yıllık Gazetecimiz Asaf Konsolitiçi*, (İstanbul: Sinan Matbaası, 1961), 20.

⁶⁹ “Refik Halid (*Zümrüdüanka*) da”, *Zümrüdüanka*, s. 215 (19 Şubat 1341/ 19 Şubat 1925): 1.

⁷⁰ Bu karikatür için bkz: Karikatür:12.

alınmasına engel olamamış, Türkiye'ye ancak 17 Temmuz 1938'de çıkan aften sonra geri dönebilmiştir. *Zümrüdüanka*'nın bu muhalif yazarı yayın kadrosuna dâhil ettiğini açıkladığı tarihten yaklaşık iki ay sonra kapanması da bu bağlamda dikkate değerdir.⁷¹

2.1.3. *Zümrüdüanka*'nın Mizah Anlayışı

Zümrüdüanka içeriğinde ağırlıklı olarak güncel siyasi meselelerle birlikte toplumsal ve gündelik yaşama dair konulara yer vermiştir. Lozan Barış Antlaşması, mübadele meselesi, Ankara'nın başkent olması, Cumhuriyet'in ilanı, Halifeliğin kaldırılması ve hanedanın yurt dışına çıkarılması, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması ve muhalefet bu güncel siyasi konular arasında yer almaktadır. Bu konular tezin *Zümrüdüanka*'da *Siyasi Gelişmelere Bakış* bölümünde ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Cinayet, intihar, hırsızlık gibi asayiş olayları, kadınların siyasal hak mücadeleleri, kadınların eğlence hayatındaki yeri, kadın ve moda, toplum sağlığı, salgın ve bulaşıcı hastalıklar, dini ve milli bayramlar, dilencilik gibi meseleler de *Zümrüdüanka*'daki toplumsal ve gündelik yaşama dair konular arasında öne çıkmaktadır. Bu konu örnekleri de tezin *Toplumsal Yaşamın Zümrüdüanka*'daki *Yansımaları* başlıklı bölümünde ayrıntılarıyla ele alınmıştır. *Zümrüdüanka*, toplumsal konularda bir İstanbul gazetesi olarak özellikle de İstanbul kent yaşamından örnekleri yazı ve karikatürlerine taşımıştır. Gazetenin bu kimliği bize dönemin İstanbul kentindeki insan ve toplum manzaralarını göstermesi açısından da kıymetli örnekler barındırmaktadır.

Zümrüdüanka'nın mizah anlayışı ise halk gülmececinin; yaşam çatışmasında yenik düşen güçsüzlerin, egemen sınıflara, güçlülere karşı gerçekte hiçbir zaman kazanamayacağı üstünlüğü iktidarla alay ederek, onu küçük gösterip kendisini galip getiren karakterine uygun düşmektedir.⁷² Bu mizah anlayışının *Zümrüdüanka*'nın kendisini tanımladığı "*Millî mîzâhî halk gazetesi*" kimliğinde ve *Zümrüdüanka*'nın kullandığı dildeki "millet", "halk" ve "biz" vurgusunda somutlaşmaktadır. Toplumun muktedir olmayan güçsüzlerinin muktedir olan güçlülere karşı kullandığı bu sosyal ve politik silahı, *Zümrüdüanka*'nın yalnızca kendisini tanımlarken değil içeriğinin geneline yayılmış bir üslup olarak da karşımıza çıkmaktadır.

⁷¹ Apaydın, *age*,13.

⁷² Aziz Nesin, *Cumhuriyet Döneminde Türk Mizahı*, (İstanbul: Akbaba Yayınları, 1973), 37.

Zümürdüanka'nın künye bilgilerinde kendini tanımlarken kullandığı tanımlamanın zaman içerisinde değişiklik gösterdiğini görmekteyiz. *Zümürdüanka* 38. sayısına kadar kendini tanımlamada “*Mîzâhî Türk gazetesidir*” ifadesini kullanırken bu sayıdan itibaren “*Millî mîzâhî halk gazetesî*” ifadesi ile kendini tanımlamıştır. Gazetenin bu tanımlamasına 210 sayısından itibaren “*resimli*” sıfatı eklenmiş ve son sayısına kadar “*Millî mîzâhî resimli halk gazetesî*” kimliği ile yayın hayatını sürdürmüştür.

Zümürdüanka'nın mizahı gündelik hayat ve kadın-erkek konuları dışında çoğu zaman politik göndermeler yüklü hicivlerden oluşmaktadır. Özü kabahatinden büyük diyerek şehit dul yetim aylıklarının polislerden sonra ödenmesi, memur maaşlarının ödenememesi, maârifin tavsiye ettiği okul kitaplarının nitelik olarak düşük olup da çocukları bilgisiz bırakması, mebuslara yapılan zammın çiftçiyi daha fazla çalışmak zorunda bırakması gibi konulara yönelik eleştiriler bunlardan sadece birkaçıdır. *Zümürdüanka* halkın mağdur olduğu bu konularda mizahın çarpıtma, ironi, abartma, alay etme öğelerini kullanarak iktidara karşı politik eleştirisini ortaya koymuştur. Bazen de cinayet, intihar ve delilik konularını kara mizah üslubuyla yansıtarak toplumsal eleştirisini de ortaya koymuştur. *Zümürdüanka*'nın bu eleştirel ve muhalif tavrı onun resmi otoritelerle ilişkisinin bozulmasına da neden olmuştur. *Zümürdüanka*'nın aleyhinde TBMM'nin manevi şahsiyetini alay iddiasıyla açılan dava ve nihayetinde Takrir-i Sükûn Kanunu sürecinde kapanması bu durumun somut örnekleri olarak sunulabilir.

Zümürdüanka'nın muhalif üslubuyla ortaya koyduğu politik mizah dönemin siyasi olayları üzerine kurulmuştur. Ancak gazetenin bu üslubunda dönem aydınlarının Cumhuriyetle ilgili büyük beklentilerinin hayal kırıklığıyla sonuçlanması da etkili olmuştur. *Zümürdüanka*'nın muhalif tavrını tam da yaşanan politik, ekonomik ve toplumsal gelişmelerin Cumhuriyet beklentisiyle örtüşmediği noktada ortaya koyuşu bunu kanıtlamaktadır. Gazetenin iktidarın matbuat üzerindeki baskısını ifade edişi bu hayal kırıklığının en çarpıcı örneklerinden biridir. *Zümürdüanka* bu konuyla ilgili olarak Cumhuriyet Dönemi matbuat hürriyetini istibdat, meşrutiyet ve mütareke dönemlerindeki matbuata yönelik baskılara göndermeler yaparak hayal kırıklığı ile sonuçlanan bu beklentiyi açık bir biçimde ortaya koymaktadır.⁷³ *Zümürdüanka*'nın

---

⁷³ “Soğuklar ve Soğukluk”, *Zümürdüanka*, s. 110 (28 Kânunusani 1340/28 Ocak 1924): 1.

yaptığı politik mizahın, verdiği hürriyet mücadelesiyle -muhataplarınca- ciddiye alınarak cezalandırılması onun mizah gücünü de ortaya koymaktadır.

Kadın-erkek ilişkileri konusunun da *Zümrüdüanka*'nın mizahında önemli bir yer tuttuğunu söylemek mümkündür. Ancak gazete bu konuları içeren yazı ve karikatürlerin mizahi değer taşıması noktasında titizlik göstermiştir. Bu nokta gazetenin yayınlarında gülmece unsurlarının mizahi değerine önem verdiğini, bir aşk edebiyatından ziyade gülmece ve mizah unsurlarının öne çıkmasını isteyen seçiciliğini de bizlere göstermektedir. *Zümrüdüanka* henüz yedinci sayısında kadın erkek ilişkileri konusunun her boyutu ile mizaha konu edilemeyeceğine dair eleştirisini “*Mizahta Mercimek Meselesi*” başlıklı yazısına konu etmiştir. Masasının gözünde *Zümrüdüanka*'ya girmek için bekleyen yazı ve karikatürlerin bolluğunu anlatan yazı bunların gazeteye konamamasının açıklamasını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Çünkü hepsi de kadına, şey pardon aşka, aşka da değil şehvete, zinâya dair. Biz bir mizah yani eğlence gazetesi çıkartıyoruz ve mizaha dair güzel yazı, resimlere gazetemizin sayfeleri açıktır, isteyen buyursun! diyoruz. Bir de ertesi günü bakıyoruz ki tomar tomar yazı tomar tomar resim. Lâkin hepsi de baştan aşağı zamparalık kokuyor. Bari hiç olmazsa bunların içinde ufak bir nükte tuhaflık olsa o da yok, sadece kadın nasıl kandırılır, erkek nasıl baştan çıkar, kocaya nasıl hıyânet edilir, karı nasıl mantara bastırılır, erkeğin neresinden öpmeli, kadının ne tarafı ısırılmalı? Bunlardan ibaret... Demek istiyorum ki maksadımız mademki mizahtır halkın yüzüklerini mizah yapıyoruz diye topluyoruz, mizah etiketi altında kari'lere Paris sokağı edebiyatı takdimine hakkımız yoktur... Gazete ve mecmualarda okuya okuya göre göre artık şehvet kokan yazılardan gına geldi, âdetâ tiksiniyorum”⁷⁴

Zümrüdüanka'nın dönemin mizah anlayışını mizah gazetelerinin halktan aldıkları bedel karşılığında halkı güldürmek sorumluluğunun altını çizerek eleştirmesi gazetenin okuyucularına seçkin bir mizah sunma gayretinin önemli bir göstergesidir. *Zümrüdüanka* mizahı ağırlıklı olarak halkın sesini, politik uygulamaların eleştirisini toplumdaki yansımalarından hareketle her koşulda dile getirmenin yanı sıra mizahın hakkını vererek halkı güldürmek sorumluluğunu da göz ardı etmeyen bir yayın çizgisi izlemiştir.

2.1.4. *Zümrüdüanka*'nın Matbuat Hürriyetine Bakışı

Zümrüdüanka yayınlandığı 1923-1925 yılları arasında matbuata getirilen kısıtlama ve baskıları dönemin önemli matbuat olaylarını sayfalarında konu ederek matbuat özgürlüğünden yana olan bakış açısını ortaya koymuştur. Cumhuriyet'in ilanı ile

⁷⁴ “Mizahta Mercimek Meselesi”, *Zümrüdüanka*, s. 7 (1 Şubat 1339/ 1 Şubat 1923): 3.

başlayan, halifeliğin kaldırılması ile yoğunlaşarak devam eden muhalefet olayları, gazetenin bu bakış açısının tarihsel arka planını oluşturmuştur.

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte meclis içindeki muhalefet İstanbul basınının muhalefetiyle birleşerek Halk Fırkası iktidarının uygulamalarının önünde bir karşı kamuoyu yaratacak güce sahip olmuştu. Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra Rauf Bey'in *Vatan* ve *Tevhid-i Efkâr* gazetelerine verdiği beyanatta bu rejim değişikliğinin ani surette bir emrivaki halinde ortaya koyulduğu ve bunun halka izahının yapılmasını talep etmesi ciddi bir muhalefet söylemini kamuoyuna açmış oluyordu. Bu tartışma kısa zaman içerisinde *Tanin* ve *Tevhid- Efkâr* gibi İstanbul gazeteleri ile *Anadolu'da Yeni Gün* ve *Hâkimiyet-i Milliye* gibi Ankara gazeteleri arasında bir tartışmaya dönüşmüştür. *Hâkimiyet-i Milliye* bu tartışmaya İstanbul basınına uyararak İstanbul'da kaynatılan bir fitne olduğunu, halkın bu fitneden haberdar olduğunu ve geçmişte olduğu gibi Ankara'ya bakılmasını isteyerek katılmış ve sürece yön vermeye çalışmıştır.⁷⁵

Zümrüdüanka yeni rejimin ilanı ile ilgili tartışmalar sürerken Cumhuriyet'in ilk kabinesinde Dâhiliye Vekilliği görevine atanan Ferit Bey'in matbuatı hükümet şekliyle ilgili yayınlarında ikaz eden beyanatını eleştiren "*Ferit Bey'in Matbuatı Tehdidî*" başlıklı aşağıdaki yazıyı yayınlamıştır:

"Dâhiliye Vekili Ferit Bey iktidar koltuğuna oturur oturmaz matbûatı tehdide başladı. Beyânâtında diyor ki "Şekl-i idare dedikodusu fakr-u zekâ ve mal-i hülyaya müptela bazı zayıf dimâğları işgalde devam edebilir. Biz bu istiskalleri emniyet-i umûmiyyemize zarar vermedikçe istihfâf eder, fakat verdiği anda da selâmet-i âmme icâbâtını der-akab tatbik ve icra eyleriz" Bu acayip cümleden birkaç acayip mana çıkıyor. Evvelâ Ferit Bey akli sıra şekl-i idare hakkında söz söylenmesini yazı yazılmasını yasak edecek. Yani bundan sonra hukuk-u esâsiyyeye dair kimse ağzına lakırdı almayacak... İcâb ederse o mütefekkirlerin, muharrirlerin ağızlarını kapatacak... Dâhiliye Vekili'nin böyle ilk hamlede matbuata koyu bir tehdit savurmasına güleriz. Muharrirler eşkiya değildirlir ve onlara hiçbir zaman şekâvet kanunu tatbik olunamaz. Sabık Paris mümessili Cumhuriyeti'n ilk neşvesiyle mest olarak bize tehdit savuracağına biraz elini şakağına koysun düşünsün ki bizzat kendisi de bu matbûatın eski emektarlarındanır."⁷⁶

Dâhiliye Vekili Ferit Bey⁷⁷'in muhalif basını "ikaz" eden beyanatını "*bize tehdit savuracağına*" ifadesiyle muhatap alan *Zümrüdüanka*, muharrir ve mütefekkirler adına matbuat ve düşünce özgürlüğünü savunan bir yaklaşımla bu beyanata cevap vermiştir. Cumhuriyeti'n ilk Dâhiliye Vekili'nin beyanatındaki kanaatine "*aklı sıra*"

⁷⁵ Alpkaya, *age*, 107-113.

⁷⁶ Ferit Bey'in Matbuatı Tehdidî", *Zümrüdüanka*, s. 86 (5 Teşrinisani 1339/ 5 Kasım 1923): 2.

⁷⁷ Dâhiliye Vekili Ferit Bey *Zümrüdüanka*'nın matbuat hakkındaki görüşleri yanı sıra adının karıştığı Ermeni kaçakları suiistimali ile de sıkça sayfalarında konu ettiği bir siyasetçidir. Ferit Bey adının karıştığı bu suiistimal neticesinde 21 Mart 1924 tarihinde hastalığı gerekçe göstererek istifa etmiştir. "Ferit Bey Nihayet İstifa Etti!", *Vatan*, 21 Mayıs 1924,1.

deyip, bu beyanatın gülünç olduğunu açıkça ifade eden *Zümrüdüanka*, bu eleştirisiyle matbuat özgürlüğüne karşı yönelik baskı ve tehditlere yönelik muhalif tavrını da açık bir biçimde ortaya koymuştur.

Ferit Bey'in beyanatını matbuata karşı “*koyu bir tehdit*” olarak değerlendiren yazı, Ferit Bey'in 1912'de başlayan, bir süre aradan sonra 1919-1920 yılları arasında İstanbul'da önce Milli Meşrutiyet Fırkası'nın daha sonra da Milli Türk Fırkası'nın yayın organı olarak çıkarttığı *İfham* gazetesindeki gazeteciliğine de gönderme yapmaktadır. Eski bir İstanbul matbuatçısı olan Ferit Bey, bu gönderme aracılığıyla muhalif basınla empati kurmaya davet edilmiştir.⁷⁸

Dâhiliye Vekili Ferit Bey'in İstanbul basınına hedef alan beyanatı kısa zaman içerisinde Ankara gazeteleri ile İstanbul'daki muhalif gazeteler arasında önemli bir tartışma gündemi oluşturmuştur. İstanbul'un muhalif yayınlarının⁷⁹ önde gelen ismi *Tevhid-i Efkâr*'ın hükümeti temsil eden *Hâkimiyet-i Milliye*'ye bu tartışma ekseninde verdiği aşağıda yer alan cevabı İstanbul matbuatının Ankara'ya olan bakış açısını göstermesi bakımından önemlidir. *Tevhid-i Efkâr*'ın aynı zamanda Ferit Bey'in beyanatına muhalefet cephesinden bir karşı görüş olarak da değerlendirilebilecek bu beyanatı şöyledir:

“Yeni ilân edilmiş olan Cumhuriyeti asıl müşkül mevkiye ilka etmiş olan Ankara'daki gayretkeşler ve dalkavuklardır... Yeni ilân edilen Cumhuriyet'in hakiki düşmanları, çok halis çok munsıf ve çok hür olan İstanbul matbuatı değil, fakat hâssaten ve tahsîsen Celal Nuri Ahmet Agayef gibi muharrirlerle (Hâkimiyet-i Milliye) gazeteleridir. Çünkü bu adamlar, bu gazeteler her gün savurdıkları tehdîdât, tahlifât ve tezvîrât ile (Cumhuriyet) dedikleri şeyin hiçbir tenkide tahammül etmek istemeyen nûr ve ziyâdan korkan birkaç kişinin idare-i keyfiyesine müstenid bir tarz-ı hükümetten ibâret olacağı hissini vermektedir.”⁸⁰

Ferit Bey'in matbuata yönelik ikazı ve gerekli gördüğü düzenlemeler bir hafta sonra *Zümrüdüanka*'da yer alan aşağıdaki karikatüre konu olmuştur. “*Matbuat Kanunu'nun Tadili Münasebetiyle*” üst yazısıyla verilen karikatürün altında “*Dâhiliye Vekil-i Cedîdinin Matbûâta Hediyesi*” ifadesi yer almaktadır.⁸¹ Karikatürde arkası dönük ve ellerinde kilitler taşıyan Ferit Bey'in karşısında ise bu süreçte

⁷⁸ Bilgen Yetkin, “Milli Türk Fırkası'nın Sesi *İfham* Gazetesinin Mütareke Dönemine Bakışı (1919-1920)”, *Tarihin Peşinde – Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, s 7 (2012): 1-26.

⁷⁹ Bu süreçte İstanbul basınında Cumhuriyet'i tenkit eden yazılar yayınlayan gazetelerin başında yukarıda da ifâdelerine yer verilen Velid EbuZZiya'nın *Tevhid-i Efkâr*'ı, Hüseyin Cahit'in *Tanin*'i Ve Ahmet Emin'in *Vatan* gazeteleri yer almaktaydı. Bengül Bolat, “Milli Mücadele Taraftarlığından, Cumhuriyet Karşıtlığına Velid EbuZZiya”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, c. XIV, s 28 (2004/ Bahar):163.

⁸⁰ Bolat, *age*, 164.

⁸¹ Ratip Tahir, *Zümrüdüanka*, s. 88 (12 Teşrinisani 1339/ 12 Kasım1923): 1, Şekil 2.6: Karikatür 6.

İstanbul basınında Cumhuriyet'i tenkit eden, halifeliği yücelten yazılar yayınlayan *Tevhid-i Efkâr*, *Tanin* ve *Vatan* gazetesinin sahibi ve başyazarları Velid Ebuzziya, Hüseyin Cahit ve Ahmet Emin yer almaktadır.⁸² Karikatür; Ferit Bey'in matbuatı, idare şekli hakkında yazacakları muhalif yazılara karşı sertçe ikaz etmesi üzerinden matbuat hürriyetne yönelik kısıtlamaları eleştirmektedir.

Şekil 2.6 : Karikatür 6

Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra ortaya çıkan rejim tartışmaları kısa süre içerisinde devrim yanlıları ve muhalifleri olarak matbuatın iki kutba ayrılmasına neden oldu. Rejim ve devrimlere muhalefet edenlere karşı resmi makamlar ve yayın organları tarafından yapılan ikaz ve uyarılar matbuat hürriyetini gündeme taşıdı. Cumhuriyet'in ilanından kısa bir süre sonra çıkan Halife'nin istifası söylentileri matbuat hürriyeti tartışmalarını gazeteciler davası ile daha ciddi bir hale taşıdı.

Gazeteciler davası olarak anılan *Tanin*, *Tevhid-i Efkâr* ve *İkdam* gazetelerinin sahibi ve sorumlu müdürlerinin 10 Aralık 1924 tarihinde İstanbul'da kurulan İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanmaları *Zümürdüanka*'nın matbuata yönelik baskı ve kısıtlamalar karşısında matbuat hürriyetini savunan tavrını ortaya koyan önemli bir gelişme olmuştur.⁸³

⁸² Bolat, *age*, 163.

⁸³ Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra Halife'nin istifa edeceği söylentileri üzerine Ağa Han ve Emir Ali'nin halifelik kurumunu destekleyen İsmet Paşa'ya hitaben yazdıkları mektubun 5 Aralık 1923'te *Tanin* ve *İkdam* gazetelerinde yayınlanması üzerine gazete sahipleri ve sorumlu müdürlerinin İstanbul İstiklal mahkemesinde yargılandılar. 2 Ocak 1924'te beraatlarına karar verilen gazeteciler

Gazeteciler davasından kısa bir süre sonra mebus maaşlarına yapılan yüz liralık zam kamuoyunda büyük tepki yaratmış konu kısa süre içerisinde basın da gündemine oturmuştur. *Vakit* gazetesinin “*Mebus maaşlarına gelen zammı kabul edenler şerefsizdir, etmeyenler şerefli*” beyanati üzerine Kozan mebusu Ali Saib Bey’in *Vatan* muhabirini tokatlamasıyla büyüyen olay *Zümrüdüanka*’nın matbuat hürriyetini gündemine taşıyan bir diğer önemli gelişme olmuştur. Bir başka gelişme de kısa bir süre sonra mecliste matbuat kanununun tadilatı konusunun gündeme gelişiyle yaşanmıştır.⁸⁴ Yaşanan tüm bu gelişmeleri matbuat özgürlüğüne müdahale, baskı, matbuatı kontrol altına alma girişimleri olarak değerlendiren *Zümrüdüanka*’nın bu olaylarla ilgili yayınladığı yazı ve karikatür örnekleri aşağıda ayrıntılı bir biçimde ele alınacaktır. Bu örnekler *Zümrüdüanka*’nın matbuat özgürlüğü ve yasaklarına karşı nasıl bir tavır aldığını ortaya koyarken, Gazete’ye açılan davaların daha etraflı bir şekilde değerlendirilmesine de yardımcı olacaktır.

Gazeteciler davası, Hindistan’daki İsmailiye mezhebinin lideri olan Ağa Han ile Hintli Emir Ali’nin Başvekil İsmet Paşa’ya halifelik makamının önemi ve kutsiyetine dair bir mektup göndermeleriyle başladı. Bu mektup, İsmet Paşa’ya ulaşmadan 5 Aralık 1923’te *Tanin*, *İkdam* ve *Tevhid-i Efkâr* gazetelerinde yayımlandı.⁸⁵ Bu olay, Cumhuriyet’in ilanından hemen sonra Rauf Bey’in basına verdiği demecin yarattığı gergin ortamı tetikledi. Bu mektubu basan gazetelerin sahipleri ve sorumlu müdürleri Hüseyin Cahit, Ahmet Cevdet, Velid Ebüzziya ve Muhittin Beyler hakkında mahkeme 11 Aralık 1923’te tutuklanma kararı verdi.⁸⁶

İstanbul’da kurulan İstiklal Mahkemesi, yargılanan gazete ve gazeteciler dışında diğer İstanbul gazeteleri arasında da bir korku ortamı yaratmıştı. *Zümrüdüanka*, gazeteciler davası ile birlikte İstiklal Mahkemesi sürecinin İstanbul matbuatını olduğu kadar İstanbul halkını da korku ve endişeye sevk ettiğini “*Mantıksızlık ve Ma’nâsızlık*” başlıklı yazısında konu edinmiştir. Son günlerde sokakta konuşan insanların konu siyasete geldiğinde etraflarını kontrol etme zarurietini hissederek korktuklarını belirten yazı, şu ifadelerle devam etmektedir:

---

davasından sonra Hükümet ile İstanbul basını arasında uzlaşma sağlamak adına Mustafa Kemal 4 Şubat 1924’te İzmir’de önde gelen İstanbul gazetelerinin sahipleriyle bir toplantı düzenledi. Hıfzı Topuz, *age*, 144-146; Tunçay, *age*, 74-85.

⁸⁴ Matbuat Kanunu’nda gündeme gelen bu tadilatla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Mustafa Yılmaz-Yasemin Doğaner, **Cumhuriyet Döneminde Sansür (1923-1973)**, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2007), 6.

⁸⁵ Goloğlu, *age*, 4.

⁸⁶ Aybars, *age*, 181.

“O halde ne var ki ne oldu ki lisân-ı halka da lisân-ı matbûâta da bir ebkemiyyet musallat oldu? Niçin herkes susuyor, söylemiyor ve sınıyor? Düşünülürse halkın da matbûâtın da bu ebkemiyyete sebep olarak yalnız İstiklal Mahkemesi gösterilebilir. Hâlbuki mahkemenin sebeb-i i'zâmı nevzat Cumhuriyete sû-i kast edenler varsa onları tenkil etmektir. Sizin bizim matbûâtın ağızlarını kilitlemek değil... İdare-i Cumhuriyete, şekl-i hâzır-ı hükümete kalben ve vicdanen taraftar ve sadık mısın? Ve bu hususta hiçbir şâibe ile âlûde değil misin? Korkma yüksekte söyle ve her şeyden bahset, tenkid et! At da senindir, meydan da senin!”⁸⁷

Vatan gazetesi İstanbul'da İstiklal Mahkemesi kurulmasının iki nedeni olabileceğini yazmıştır: Birincisi, “umumi efkârı yıldırma, münakaşa hürriyetini ortadan kaldırmaya zemin hazırlamak”, ikincisi “memleketin ve Cumhuriyetin selameti ile ilgili şüpheleri tahkikten geçirmek, yurdun huzurunu şüphelerden kurtarmak, şayet memleketin fenalığı için el altından çalışanlar varsa meydana çıkarmak ve hemen cezalarını vermek...”⁸⁸ *Zümrüdüanka* yukarıdaki yazısında *Vatan* gazetesinin ikinci gerekçesine inanmak istediğini ortaya koymakta diğer yandan da birinci gerekçenin İstanbul'da yarattığı olumsuz sonuçları ortaya koyarak bu kritik sürece ılımlı bir eleştiri de getirmektedir. *Zümrüdüanka* İstiklal Mahkemesi'nin toplumda ve matbuatta yarattığı korkuyu, dilsizlik boyutuna varan sessizlik ve sinme ifadeleriyle dile getirmiştir. *Zümrüdüanka*'ya göre toplumda ve matbuatta eleştiri hürriyeti sonuna kadar devam etmelidir zira İstanbul'daki İstiklal Mahkemesi süreci yalnızca Cumhuriyet'e suikast edenler için bir korku oluşturmaldır.

Zümrüdüanka, gazeteciler davası hakkında mahkemenin 3 Ocak 1924'te verdiği beraat kararını “*Cumhuriyet'in Cilvesi*” başlıklı yazıyla aktarmıştır. Millet'in Mutlakiyet Devri'nde, Meşrutiyet Devri'nde tahammül edilemez haksızlıklara uğrayıp birçok acılara maruz kaldığını belirten yazı, dava süreci ile ilgili fikirlerini şu sözlerle anlatmaktadır:

“Zaman-ı mutlakiyette olsun, devr-i meşrutiyette olsun bu millet, havsala-i tahammüle sığmaz haksızlıklara uğradığı; sarayından da padişahından da, en büyük vezirinden en küçük rütbeli jandarma ve polis neferine kadar bütün memurlarından birçok acılara maruz kaldığı bu yüzden adeta musâb olduğu için İstanbul'a bir istiklal mahkemesi gelince başta müntesibin matbuat olmak üzere heyet-i umûmiye-i millet: Acaba? dediler, düşündüklerini birbirlerine söylemekten ihtirâz ederek sustular ve sindiler. Acaba ne düşünüyorlardı? Düşündüklerini biri birine söylemekten niçin ihtirâz ederek korkuyor ve sınıyorlardı?”

“...Millet anlamıştı ki bu memlekette hükümet-i hâkimiyeti -bir açıkgozlülükle- kim yed-i inhisârına geçirmişse tarik-i hakk-ı âdilden derhal inhirâf etmiş, bidâyette millet'in hadmi olarak geldiğini iddia ettiği halde bir az sonra saffet-i âmiriyet takınmış ne türlü sebeplerle âmillerle olursa olsun milleti ezmiş, korkutmuş ve sindirmişti...”

“...Binaaleyh payitaht matbûâtı nâmı verilen bir iki sahîfe rüzgârın ekseriyet fırkasına karşı bir vaz-ı muhalefet almış olan üç gazeteci hakkındaki tahdîdâtını müteâkıp bir İstiklal Mahkemesi heyetinin şehrimize bir sür'at-ı berkıyye ile gelmesi fındıklı sarayına ale-l-acele yerleşmesi

⁸⁷ “Mantıksızlık ve Manasızlık”, *Zümrüdüanka*, s. 101 (27 Kânunuevvel 1339/ 27 Aralık 1339): 1.

⁸⁸ Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, (İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret A.Ş, 1997), 908.

herkeste derin bir korku tevellüt etmişti. Şimdi şurada nazar-ı dikkate alınacak şey bu korkuya lüzum var mıydı yok muydu meselesidir. Biz bilâ-tereddüt diyeceğiz ki: bunun için korkuya hiç lüzum yoktu. İstanbul'a bir İstiklal Mahkemesi'nin gönderilmesi ve gelmesi müntesibin matbûatta ve millette en ufak bir heyecana bile tevellüt etmemeliydi...⁸⁹

Zümrüdüanka, gazeteciler davasında İstanbul basınıni “*payitaht matbuatı namı verilen bir iki sahife rüzgârın*” muhalefeti diye hafife alarak, hükümet ve nezdinde Halk Fırkası'nın gücünü ironik bir biçimde eleştirmektedir. Yaşanan bu süreçler, Ankara ve matbuatını Cumhuriyet'in ve devrimlerin temsilcisi, İstanbul ve matbuatını ise imparatorluğun ve muhalefetin temsilcisi olarak konumlandırmıştı. *Zümrüdüanka*, İstanbul ve Ankara matbuatı arasındaki bu ayrılığı İstanbul basını için yaptığı “*pâyitaht matbuatı*” adlandırması ile vurgulamıştır.

Zümrüdüanka, gazeteciler davasının İstanbul matbuatının yanı sıra toplumda da büyük bir endişe ve korku yarattığını ortaya koymaktadır. *Zümrüdüanka* İstiklal Mahkemesi'nde gazetecilerin yargılandıkları bu kritik süreçte bir taraftan Cumhuriyet'e duymak istediği güveni diğer taraftan da bu sürece karşı gösterdiği temkinli tavrı şu ifadelerle dile getirerek yazısını sonlandırmaktadır:

“...Binâenaleyh doğrular ve alını açık olanlar Cumhuriyetle idare olunan bir memlekette hükümetten ve mahkemelerden asla pervâ etmemelidirler. Ama bana soracak olursanız ki: Mazlûm bî-günâh üç gazetecinin yirmi beş gün yatmalarına ne söyleyeceksiniz? Gerçi pek çok şey söylenebilirse de... Mahbûbe-i Cumhuriyetin tatlı bir cilvesi deyip işi tatlıya bağlayacağım!”⁹⁰

Zümrüdüanka gazeteciler davası ile ilgili olarak yayınladığı aşağıdaki karikatüründe ise davanın adaletli bir biçimde sonuçlandığı fikrini ortaya koymaktadır. Karikatürde gazeteciler davasının görüldüğü İstanbul İstiklal Mahkemesi'nin Reisi İhsan Bey, bir kefesinde savcı Vasıf Bey'in, diğer kefesinde ise yargılanan gazetecilerin yer aldığı bir teraziyi taşımaktadır. Terazinin ağır gelen kefesinde haklarında beraat kararı verilen gazeteciler yer alırken, hafif gelen kefesinde ise davanın savcısı Vasıf Bey yer almaktadır. Altında “*Mîzân-ı Adâlet*” ifadesi yer alan karikatür, gazeteciler davasında adaletin tecelli ettiği mesajını vermektedir.⁹¹

⁸⁹ “Cumhuriyetin Cilvesi”, *Zümrüdüanka*, s. 104 (7 Kânunusani 1340/ 7 Ocak 1924): 1.

⁹⁰ *Age*, 1.

⁹¹ Ratip Tahir, *Zümrüdüanka*, s. 104 (7 Kânunusani 1340/ 7 Ocak 1924): 1, Şekil 2.7: Karikatür 7.

Şekil 2.7 : Karikatür 7

Zümrüdüanka davanın beraatla sonuçlanmasını adaletin tecellisi olarak değerlendirirken beraat eden gazetecileri bir tebrik yazısı ile kutlamayı da ihmal etmemiştir. Bu tebrik yazısında İstiklal Mahkemesi'nde üç gazetecinin hıyanet-i vataniyye suçu gibi ciddi bir suçla itham olunduğlarının da altı çizilmektedir.

“Hıyanet-i vataniyyede buldukları zann-u zehâbıyla taht-ı tevkife alınan muhterem gazeteci arkadaşlarımızın icrâ kılınan muhâkeme-i aleniyyeleri neticesinde masûmiyyetleri tebyîn etmiş ve binâenaleyh berâetlerine karar verilmiştir. Uzun bir mevkufiyetten sonra hürriyetlerine kavuşan beş muhterem ve muazzez meslektaşlarımızı tebrik eyleriz.”⁹²

Zümrüdüanka, bu süreçte İstanbul'da kurulan İstiklal Mahkemesi'nin matbuatın yanı sıra toplumun da düşünce hürriyetini engelleyen bir korku ve endişe ortamı yarattığını ortaya koymuştur. *Zümrüdüanka*, aynı zamanda gazeteciler davasının muhalif İstanbul basınına engel olmak ve gözdağı vermek maksadıyla açıldığına dair temkinli göndermelerde de bulunmuştur. *Zümrüdüanka*, yargılanan gazeteciler tarafında yer alan tutumuyla “muhalif” İstanbul basınına destekleyerek bu kritik süreçte matbuat hürriyetini savunabilmiştir.

Gazeteciler davasından sonra 1924 yılının ocak ayı sonlarına doğru mebus maaşlarına yapılan yüz liralık zam gazetelerinde ve kamuoyunda büyük bir tepkiyle

⁹² “Tebrik”, *Zümrüdüanka*, s. 104 (7 Kânunusani 1340/ 7 Ocak 1924): 1.

karşılanmıştır. *Vakit* gazetesinin zam haberi ile ilgili olarak “*Mebus maaşlarına gelen zammı kabul edenler şerefsizdir, etmeyenler şereflidir*” şeklindeki yazılı beyanati ise kamuoyunda tartışmaların büyümesine neden olmuştur.⁹³ *Vakit* gazetesinin Ankara muhabirlerinin sert üsluplarına kızan Kozan mebusu Ali Saib Bey’in önce gazetenin Ankara muhabirlerinden biri olan İhsan Bey’i daha sonra da diğer muhabir Hüseyin Necati’yi tokatlaması matbuat hürriyetine yönelik baskı ve kısıtlamaları bir kez daha gündeme getirmiştir. Bu olay, ciddi bir muhalefet odağı olan İstanbul basınının dikkatleri bir kez daha üzerinde toplamasına neden olmuştur. Ankara muhabirleri ise yaşanan bu tokat olayına tepki olarak üç gün grev kararı almışlardır.⁹⁴

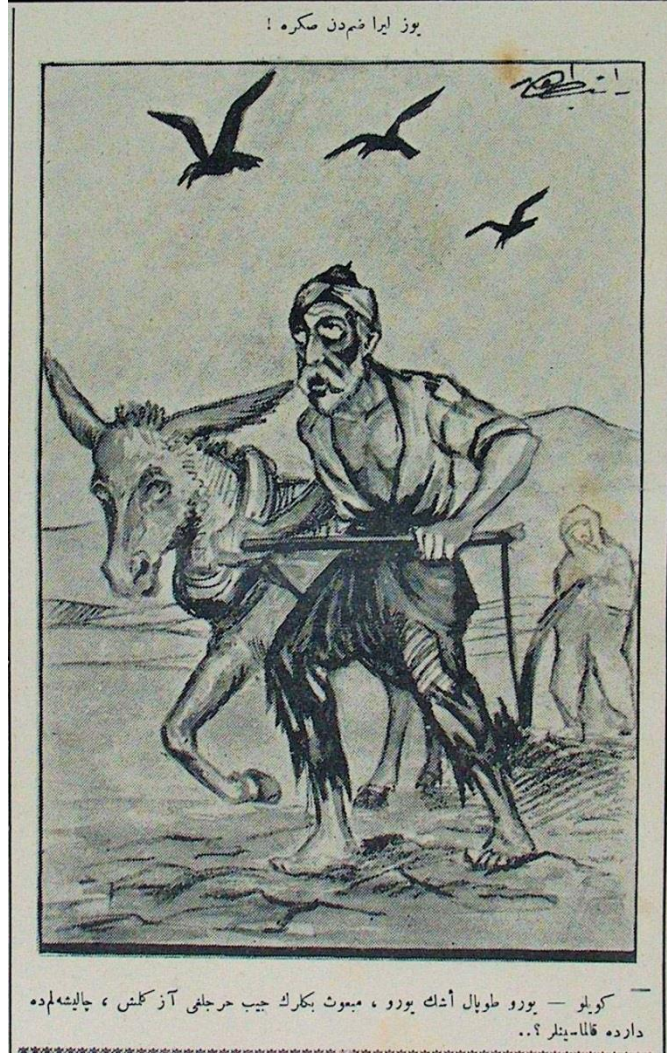
Zümrüdüanka, zam haberini ilk sayfasında yayınladığı aşağıdaki karikatüre konu edinmiştir. Karikatürde yırtık giysileriyle karasabanına koştuğu eşekle tarlasını sürmeye çalışan bir köylü ve gerisinde ona yardım eden bir kadın yer almaktadır. “*Yüz lira zamdan sonra*” üst yazısıyla verilen karikatürün altında ise köylü: “*Yürü topal eşek yürü, mebus beylerin cep harçlığı az gelmiş, çalışalım da darda kalmasınlar...*” diye seslenmektedir.⁹⁵ Karikatür, mebus maaşlarına yapılan zammın karşısına Anadolu yoksulluğunu yerleştirerek yaşanan sosyal adaletsizliği açık bir biçimde eleştirmektedir.

---

⁹³ **Açıklamalı Yönetim Zamandizimi 1919-1928 c. II**, Ed. Nuray Ertürk Keskin, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No: 604 Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi: 8 Türkiye Cumhuriyeti İdare Tarihi Araştırması TİDATA, 1600,1601

⁹⁴ Yalman, **age**, 914-915.

⁹⁵ Ratip Tahir, **Zümrüdüanka**, s. 109 (24 Kânunusani 1340/ 24 Ocak 1924): 1, Şekil 2.8: Karikatür 8.

Şekil 2.8 : Karikatür 8

Aynı sayfada yer alan “*Kuvvet Macunu*” başlıklı yazı da yine maaş zammını konu edinmektedir. Açlıktan yolda gözü kararıp düştüğünü anlatan yazar büyük bir mahcubiyetle İstanbul’un hatta memleketin yüzde doksan dokuzu gibi kendisinin de aç olduğunu ifade etmekte ve mebus maaşlarına yapılan zam hakkında “*Şâyân-ı memnuniyettir ki Halk Fırkası bu açlığı görmüştür*” diyerek hükümetin bu kararını eleştirmektedir.⁹⁶ *Zümrüdüanka*, zam olayının Ali Saib Bey’in muhabirleri tokatlaması ile sonuçlanmasına tepkisini şu sözlerle ifade etmektedir:

“...Maa-mâ-fih bir gazeteci arkadaşımızın Ankara’da bir mebusu muhterem tarafından dūçâr-ı tecavüz olması bu soğuklar ve soğukluklar üstüne soğuk, buz gibi bir duş tesiri verdi. Hürriyet efkârından veya çektiği bir telgraftan dolayı bir muharririn bir gazete muhabirinin dūçâr-ı tecavüz olması kadar –hem de bir mebus tarafından- soğukluk olur mu?... Bize soğuk gelen şeyler Cumhuriyet’in, millet hâkimiyetinin ne olduğunu anlamayarak, takdir edemeyerek el şakasına

⁹⁶ “*Kuvvet Macunu*”, *Zümrüdüanka*, s. 109 (24 Kânunusani/ 24 Ocak 1924): 1.

kalkan kimselerin soğukluklarıdır. Bizler erbâb-ı kalem, hür düşünenler Sultan Abdülhamid Devri'nde İstanbul'dan çıkarılır, nefy olunurduk. Meşrutiyet Devri'nde arkadan atılan kahpe kurşunlarla yerlere serildik! Mütareke Devri'nde eyâd-i ecânibe teslim olunduk. Tam şimdi: 'Ooh! Saye-i Cumhuriyette her şeyden kurtulduk!' diye geniş nefesler alırken mebusların tecavüzüne, el ve dil şakalarına hiç gelemeyiz. Mademki Cumhuriyet ve binâen aleyh kanun devrindeyiz o halde herkes havâss-avâm, memur-meb'ûs, vekil-nâzır velhâsıl bütün efrâd-ı millet mevkiîni, haddini, hakkını, vazîfesini bilmeli, takdîr etmeli, hele şu eyyâm-ı bâride-i şitâda soğukluklara kalkmamalıdır."⁹⁷

Yaşanan tokat olayını matbuat ve fikir hürriyetine tecavüz olarak değerlendiren *Zümrüdüanka*, eleştiri noktasının Cumhuriyet'in kendisi değil onu idrak edemeyip fikir hürriyetine tecavüz edenler olduğunun dikkatle altını çizmektedir. Cumhuriyet'in fikir hürriyeti ve kişi haklarının koruyucusu olması gerektiğini de vurgulayarak Cumhuriyet'in temsilcilerinden olan bir mebusun bu haklara tecavüz etmesini "hadsizlik" olarak niteleyen yazı, sert bir üslupla eleştirisini ortaya koymaktadır. Gazetenin bu olaya yaklaşımında aydın ve muharrirlerin Cumhuriyetten beklentilerinin yarattığı hayal kırıklığını görmek de mümkündür. Yazı, Cumhuriyet dönemi matbuat hürriyetini; Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke devirlerindeki matbuat hürriyeti ile kıyaslanarak eleştirmektedir.

Zümrüdüanka, tokat olayı sonrasında Ankara muhabirlerinin üç gün grev yapmasını konu edindiği yazısında olayın neden olduğu mebus zammını yoksulluk göndermesiyle eleştirmektedir. Bu durumun ayrıca halkın haber alma hürriyetine de engel olduğunu belirtmektedir:

"...İyi ama bizim bunda ne kabâhatimiz var, biz niçin havâdissiz kalalım? Niçin olan biteni öğrenmeyelim? İnsaf ediniz muhâbir beyler... Hiç olmazsa yirmi beş günden beri henüz yarısı çıkmayan maâşın havâlesini olsun Ankara'dan yola çıkınca yazıveriniz de o sevinçten olsun bizi mahrûm etmeyiniz. Ne olur? Tok olan karınların başı için, manda arabasıyla gelen havâle haberini olsun bizden esirgemeyiniz!"⁹⁸

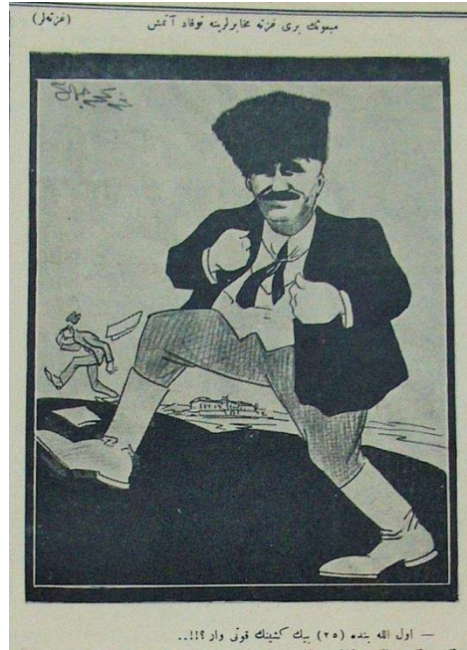
İktidarın gözlerinin İstanbul basını üzerinde olduğu bu kritik süreçte *Zümrüdüanka*'nın mebus maaşlarına ve tokat olayına yaptığı ihtiyatlı göndermeler dikkat çekicidir. Gazete, Ankara muhabirlerine ettiği siteme hem memur maaşlarının yarısının yirmi beş gündür gecikmesini hem de bu maaşı dört gözle bekleyen memurların çaresiz hallerini sığdırmıştır. *Zümrüdüanka*'nın muhabir beylere "tok olan karınların başı için" sözleriyle yalvarışında maaşlarına yüz liralık zam yapılan mebuslara kinayeli bir gönderme yer almaktadır.

⁹⁷ "Soğuklar ve Soğukluk", *Zümrüdüanka*, s. 110 (28 Kânunusani 1340/28 Ocak 1924): 1.

⁹⁸ "Muhabirlerin Grevi", *Zümrüdüanka*, s. 110 (28 Kânunusani 1340/28 Ocak 1924): 4.

Zümrüdüanka Ali Saib Bey'in Vakit gazetesi muhabirlerine attığı tokadı bir sonraki sayısında aşağıdaki karikatürle sayfasına taşımıştır. Karikatür, konunun gazetelerin gündeminde yer aldığını üst kısımda “(gazeteler)” ifadesi ile belirtmiştir. Karikatürün üst yazısında “*Mebusun biri gazete muhabirlerine tokat atmış*” sözleri yer alırken altındaki yazıda ise: “*Evvel Allah bende 25 bin kişinin kuvveti var?!..*” ifadeleri yer almaktadır.⁹⁹ Kozan mebusu Ali Saib Bey, karikatürde ön planda ve büyük olarak yumruklarını sıkarken resmedilmiştir. Arka planda ise küçük boyuttaki Meclis binası ve Ali Saib Bey'in tokat attığı gazeteci elindeki kağıtlar ve fesi dağılmış olarak resmedilmiştir. Zeki Cemal, karikatüründe tokat olayını, halkın demokratik haklarını kullanarak yaptığı seçimi kötüye kullanan bir mebus profili çizerek eleştirmektedir.

Şekil 2.9 : Karikatür 9

Aynı sayıda “*Ma’hûd Tokat Münasebetiyle*“ başlığı ile Ali Saib Bey’e ithafen yazılan aşağıdaki kıta yer almaktadır:

“Ne ehemmiyetleri var, kim oluyor matbûât
Öyle zihninde büyütme onu adam sende!
Atarım böyle tokat her zaman evvel Allah,
Yirmi beş bin kişinin kuvveti vardır bende.”¹⁰⁰

⁹⁹ Zeki Cemal, *Zümrüdüanka*, s. 111 (31 Kânunusani 1340/31 Ocak 1924): 4, Şekil 2.9: Karikatür 9.

¹⁰⁰ “*Ma’hûd Tokat Münasebetiyle*”, *Zümrüdüanka*, s. 113 (7 Şubat 1340/7 Şubat 1924): 3.

Milletin temsilciliğini yapan bir mebusun, milletin hak ve hürriyetlerini koruma sorumluluğunun aksine bu hak ve hürriyetlere yönelik tecavüzünü ironik bir biçimde eleştiren bu kıta yukarıda yer alan karikatürün verdiği mesajı pekiştirmektedir.

Zümrüdüanka'nın matbuat hürriyetine yönelik baskılara karşı olan tavrını ortaya koymasına zemin hazırlayan bir başka konu ise mebus maaşlarına yapılan yüz liralık zammın ve yaşanan tokat olayının ardından Matbuat Kanunu'nun tadilatının meclis gündemine taşınması olmuştur. Konunun meclis gündemine taşınmasında *Vakit* gazetesinin mebus maaşlarına yapılan zammı kabul edenleri şerefsiz, etmeyenleri şerefli olarak değerlendirmesi etkili olmuştur. 30 Ocak 1924 tarihli meclis oturumunda Hamdullah Suphi bu habere gönderme yaparak, gazetelerin meclisi ve mebusları yıpratmaya yönelik yayın yapmalarını engellemek için bir heyet kurulması ve hükümetin bu tip saldırıları kontrol altına alması gerektiğini dile getirmiştir.¹⁰¹

Aynı gün Büyük Millet Meclisi gizli oturumunda Hamdullah Suphi tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi ve mebuslar hakkında matbuatta intişar eden haberlere dair kanun teklifi meclise sunulmuştur. Bu kanun teklifinin tartışıldığı meclis oturumunda son günlerde gündemde olan mebus maaşlarına yapılan zammın İstanbul gazetelerinde geniş ve zaman zaman da ağır bir biçimde eleştirilmesi millet meclisinin aleyhine telkinler olarak değerlendirilmiştir. Matbuat kanununda yapılacak olan düzenlemelerle bu durumun önüne geçilmesi gerektiğini ifade eden Hamdullah Suphi kanun teklifiyle ilgili olarak şunları söylemiştir:

“Bendeniz ve bendenizle beraber birçok a'zânın kanâati budur ki: Matbûâtımızda Büyük Millet Meclisi aleyhine dâimî bir telkin vardır. Tasavvur etmiyorum, iddiâ' etmiyorum ki; bu bir suikasta makrûn olsun. Mutlak ve mutlak bizi tahrîb etmek isteyenler böyle bir şey düşünsünler. Hayır, efendiler; millet meclisi muhtelif şekiller dâhilinde aylardan beri bir dalkavuk heyeti olarak gösterilmiştir. Millet meclisi filanca paşanın –ismini zikredeyim- Gazi Paşa'nın dalkavukluğunu yapan adamları ihtiva eden fırkadan mürekkeptir. Günlerden beri düşünerek kendilerine zamm-ı maaş yapmaktan başka bir iş yapamayan bir hey'et halinde gösterilmiştir... Eğer bu sûi-telkinat neticesinde memleketin muhtelif menba'larından gelen ıstırâbları teşevvüşât İka' edecekse; eğer memlekette yeniden hadise zuhur edecekse, bu hadiseler kanla bastırılacak ise şüphesiz bu memleket için büyük bir zarardır ve ziyândır ve buna şimdiden bir tedbir almak lâzımdır...”¹⁰²

Yaşanan gazeteciler davası ve sonrasında gündeme gelen tokat olayı ile hükümetin icraatlarını eleştiren basın, meclis gündemine gelecek kadar ciddi bir nitelik kazanmıştır. Bu meclis gündeminden bir hafta sonra *Zümrüdüanka* ilk sayfadan

¹⁰¹ **Açıklamalı Yönetim Zamandizimi 1919-1928 c. II**, Ed. Nuray Ertürk Keskin, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No: 604 Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi: 8 Türkiye Cumhuriyeti İdare Tarihi Araştırması TİDATA, 1601.

¹⁰² **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Devre: II, İçtima senesi: 3, c. 5, 30 Kânunusani 1339 (1923), (Ankara: TBMM Matbaası, 1982):372.

verdiği karikatürde Matbuat Kanunu'nda yapılacak olan düzenlemelerin getireceği sınırlamaları eleştiren aşağıdaki karikatürü yayınlamıştır. Karikatürde matbuat, tüyleri yolunmuş, ayaklarından zincire vurulmuş, gagası mühürlenmiş bir kuş olarak sembolize edilmiştir. Karikatürün alt yazısında ise “Böylesini İsteyenler De Var” ifadesi yer almaktadır. ¹⁰³Bu karikatür matbuatın İstanbul İstiklal Mahkemesi'nde yargılanması ve onu izleyen Matbuat Kanunu'nun tadilatı sürecini *Zümrüdüanka*'nın gözünden aktarmaktadır. *Zümrüdüanka*'ya göre bu süreçte matbuat hırpalanmış ve bununla yetinilmeyerek ayakları ve ağzı mühürlenmiş yani özgürlüğü elinden alınmıştır. *Zümrüdüanka* bu karikatürle, aynı süreçte hakkında “*TBMM'nin şahsiyet-i maneviye ve hukukiyesini tehzil*“ gerekçesiyle açılan davaya da bir gönderme yaptığı düşünülebilir. Karikatürdeki matbuatı temsil eden tüyleri yolunmuş kuşun *Zümrüdüanka*'ya benzerliği bu düşüncüyü kuvvetlendirmektedir.

Şekil 2.10 : Karikatür 10

Zümrüdüanka, 11 Şubat 1924 tarihinde yayınladığı “*Kirli Çamaşırlar Derdi*” başlıklı yazısında tadilat yapılmakta olan Matbuat Kanunu'nun bir maddesi üzerine vurgu

¹⁰³ Ratip Tahir, *Zümrüdüanka*, s. 113 (7 Şubat 1340/ 7 Şubat 1924): 1, Şekil 2.10: Karikatür 10.

yapılmaktadır. Kanunun bu maddesinde göre gazetelere dava açacak olanlar gazetelerin basıldığı mahallerin mahkemelerine değil, kendi mahallindeki mahkemelere başvurabileceklerdir. *Zümürdüanka*, Matbuat Kanunu'nun düzenlenmekte olan bu maddesinin gazeteci, sahib-i imtiyaz ve müdür-ü mesulleri seyyah dilenciler gibi diyar diyar gezdireceğini ifade ederek bu duruma eleştirisini şu sözlerle anlatmaktadır:

“...Hele bir kere Muhtelit Adliyye ve Dâhiliye Encümenlerinin dörtler hey’eti tarafından Matbûât Kanunu’nda tasavvur olunan şekl-i ta’dil kabul olsun! Bir kere bu kabul olundu mu? Bütün müntesibin matbûât için ana, baba, âile, evlâd, eş ve dostla vedalaşıp helalleşmekten başka çare yoktur...”

Matbuat Kanunu’ndaki bu düzenlemelerin gazetecilere yönelik bir çeşit yıldırma politikası olduğuna dair göndermeler yapan *Zümürdüanka*, asıl eleştirisini kanun düzenlemesinin yapılma nedenini açıklamasıyla ortaya koyar. *Zümürdüanka*’ya göre Matbuat Kanunu’nda yapılan düzenlemeler; bürokrat, mebus gibi önemli kişilerin geçmiş karanlık yaşamlarının ifşa edilmesinden duydukları korkunun bir tezahüründen başka bir şey değildir. *Zümürdüanka* bu ağır eleştirisini de şu ifadelerle ortaya koymaktadır:

“...Evet; hepsi ra’nâ ve a’lâ ama bütün bu gürültülerden, bu ta’dilât ve takayyüdât patırtılarından bizim çıkarttığımız ma’nâ nedir bilir misiniz? Şahıs ile şahsiyât ile uğraşılmasın! Sözün Türkçesi lâfın alaturkası eteklerimize dolaşacak derecede kesretli olan tezkiyesi bozukların uzak yakın mâzileri karıştırılmasın. Eski ve yeni foyalar meydana çıkarılmasın, kirli çamaşırlar ortaya dökülerek falan adam vaktiyle şöyleydi, böyleydi şimdi de budur, şudur, bu meslekte, şu vazîfededir denilmesin! İşte işin esâsı doğrusu bu! Eğer kanun bu suretle ta’dil ve kabûl olunursa bir gazeteci, bir muharrir; falan adamın mâzisi karanlık olduğundan, falan kimsenin ifa’l-i maddûhe-i ma’yûbesinden gazetesinde gerek aşikâr gerekse îmâ’-i zımnî tarîkiyle bahsetmeyecek, edemeyecek, netice itibariyle tezkiyesi bozuklar geniş bir nefes alacak... Şu fikir ve mütâlaa zahirde ma’kul gibi görünüyor ya! Fakat hakikatte bir hiçten tamamıyla bir hiçten ibarettir. Gerçi böyle sıkı fıkı kanunlarla erbâb-ı kalemin kalemleri kırılır, bir dereceye kırılabilir. Fakat halkın dilini tutmak ne kadar ne kadar müşküldür bilir misiniz?...”¹⁰⁴

Zümürdüanka, Matbuata Kanunu tadilatı kapsamında gündeme gelen değişikliklerin, matbuatın özgürce kalem kullanmasına engel olarak bir kesimin şahsi menfaatlerini koruduğunu açık bir biçimde ortaya koymaktadır. *Zümürdüanka*, hükümete yönelik bu ağır eleştirisinde bu kısıtlamaların toplumdaki bir kesimin kirli geçmişlerini saklamalarına yarar sağlayamayacağını altını çizerek, buna teminat olarak da gücünü dayandırdığı halkı ve halkın adaletini gösterir.

Zümürdüanka, kanun tadilinde dava edilen gazetecilerin aleyhine işleyen mahkeme süreçlerini aynı sayıda bir karikatüre de konu eder. Aşağıda yer alan bu karikatürün

¹⁰⁴ “Kirli Çamaşırlar Derdi”, *Zümürdüanka*, s. 114 (11 Şubat 1340/ 11 Şubat 1924): 1.

üst yazısında “Müdür-i Mes’ûller Müdâfaalarını Mûdi’lerin Bulunduğu Mahallda Yapacaklar” ifadesi yer almaktadır. Karikatürde elinde asa, belinde heybe ve sırtında çantası ile resmedilen mesul müdüre karşısındaki kişi: “Ne o gazeteciliği bıraktın mı?” diye sormaktadır, mesul müdür ise: “Bil-akis artık gazete müdür-i mes’ûllüğü bundan sonra göçebe gibi diyâr diyâr mahkeme mahkeme dolaşacağız!” cevabını vermektedir.¹⁰⁵

Şekil 2.11 : Karikatür 11

Matbuat Kanunu’nda yapılmakta olan tadilatın matbuat hürriyetini kısıtladığına yönelik bir eleştiri de gazetenin “*Tuğ Diye Buna Derler...*” başlıklı yazısında yer almaktadır. Yazı, kanun üzerinde düzenleme yapanlar ve bu düzenlemeler hakkındaki eleştirilerini şu sözlerle ifade etmektedir:

“Matbûât Kanunu’na bir kuyruk takılacakmış; bunu anladık, fakat kuyruğun uzunluğu o kadar fazla ve ağırlığı o kadar tahammül-fersâ ki bunu kaleme alan erbâb-ı dehâdan bârî husûsî bir

¹⁰⁵ Ratip Tahir, *Zümrüdüanka*, s. 114 (11 Şubat 1340/ 11 Şubat 1924): 4, Şekil 2.11 Karikatür: 11.

millet-i halk eylemelerini de bir temenni takrîri şeklinde biz verelim. Matbûât nedir? Kalem ne demektir? (...). İsti'dâd neye derler?... Bu çok zorlu suâllere hep birden bir ferâgat süngeri çekelim; fakat kalem bu noktaya gelince birdenbire asî ve ser-keş bir kalkışma ile şahlaniyor.

Matbûât Kanunu ancak daha serbest, daha hür ve daha murâkabeye elverişli bir hale getirilmek için ta'dil veya tezyîl edilebilir. İnsanlığın ve insanlıkla beraber azîz Türkiye'nin korkunç istibdâd tüneline arkada bıraktığı hengâme eskidi; çok oldu. Sâf-ı hür bir hava ile ciğerlerimizi doldurup yürüdüğümüz her adım, bu yollarda bizi nihâyetsiz hamle kabiliyyetlerine kavuşturdu. Hürriyeti sadaka gibi dağıtılan bir şey zannetmek, hataların en fecî' ve en iğrencidir. Sonra matbûât ışıktır ve şurası da ma'lûmdur ki ışıktan korkanlar yalnız karanlıkta kalmak isteyenlerdir. Matbûât zekâ sahasıdır. Zekâyâ zekâ ile mukabele etmek lâzımdır. O nûra çarpan topuz erir, savrulan kılıç bükülür, tehditler ise kakkahalı bir izden başka bir şey bırakmaz...¹⁰⁶

Zümrüdüanka, Matbuat Kanunu'nda yapılmakta olan değişiklikleri, yapanların konu ile ilgili bilgilerinin yetersiz oluşu ve matbuat hürriyetini karartan baskıcı bir zihniyetin ürünü oluşu noktasında eleştirmektedir. Bu eleştirisini Cumhuriyet Dönemi matbuat özgürlüğü konusunda sıkça kullandığı istibdat dönemi sansürü benzetmesi ile ortaya koymaktadır. *Zümrüdüanka*, yaptığı mizahın gücüne inanarak gazeteciliği zekâ alanı olarak yüceltirken tüm bu kısıtlamaları yapan otoritelere karşı duruşunu da ortaya koymaktadır. *Zümrüdüanka*, bu sürecin tüm eleştirisini ise büyük bir ustalıkla bir cümleye sığdırmıştır: “*Hürriyeti sadaka gibi dağıtılan bir şey zannetmek, hataların en fecî' ve en iğrencidir.*”

Zümrüdüanka, Matbuat Kanunu'nun düzenlenmesi ile ilgili olarak son haberini 25 Aralık 1924 tarihinde “*Gazetelerin Endişesi*” başlığı altında Matbuat Kanunu'nun tadil edilmekte olan maddeleri hakkında *Tanin*, *Tevhid-i Efkâr*, *Vatan*, *İkdam*, *Akşam*, *Son Telgraf* ve *İstiklal* gibi muhalif gazeteler ile yaptığı mülakatta konu edinmiştir. Mülakatta *Tevhid-i Efkâr*'ın: “*Bundan sonra kurtuluş yok, hepsinin acısını birden çıkarırlar*”, *Son Telgraf*'ın: “*Maddelerin kabûlü hakkında Ankara'dan gelecek son telgraf, bizim en son telgrafımız olur, değil mi?*” sözlerine yer verilmiştir. Yazı, Matbuat Kanunu'nda yapılmakta olan değişikliğinin bu tarihte halen resmen yürürlüğe girmediğini bildirmekte ve konu ile ilgili olarak tüm İstanbul basınının kapatılma korkusu yaşadığını ifade etmektedir.¹⁰⁷

Yukarıda *Zümrüdüanka*'nın matbuat hürriyetine olan bakış açısı gazeteciler davası, mebus maaşlarına yapılan zam, sonrasında yaşanan tokat olayı ve matbuat kanununda yapılan tadilat girişimleri çerçevesinde ortaya konulmuştur. *Zümrüdüanka*'nın matbuat hürriyetini ihlal eden tüm gelişmelerde çoğunlukla başvurduğu İstibdat Dönemi basın sansürü göndermesi Takrir-i Sükûn Kanunu'na

¹⁰⁶ “*Tuğ Diye Buna Derler...*”, *Zümrüdüanka*, s. 200 (8 Kânunuevvel 1340/ 8 Aralık 1924): 1.

¹⁰⁷ “*Gazetecilerin Endişesi*”, *Zümrüdüanka*, s. 205 (25 Kânunuevvel 1340/ 25 Aralık 1924): 3.

gelinceye kadar Cumhuriyet'in ilk yıllarında matbuatın yaşadığı zorlukları gösteren önemli bir ölçü olarak karşımıza çıkmaktadır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında matbuat için yaşanan bu kritik süreçlerde *Zümrüdüanka*'nın matbuat hürriyetinden yana olan tavrı onun muhalif karakterine dair açık kanıtlar da sunmaktadır. *Zümrüdüanka*'nın bu muhalif karakterini hakkında açılan davaların gerekçelerinde ve kendi yaptığı savunmalar da açık bir biçimde görmek mümkündür. *Zümrüdüanka* dava süreçlerinde, savunuculuğunu yaptığı fikir ve matbuat hürriyetini engelleyen zihniyetin mağduru olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşağıdaki başlıkta *Zümrüdüanka*'ya açılan davalar ayrıntılı olarak değerlendirilecektir.

2.2. *Zümrüdüanka*'ya Açılan Davalar

Yayın hayatı boyunca *Zümrüdüanka* aleyhine dört dava açılmıştır. Bu davaların kronolojik olarak ilki ve sonuncusu '*mugayir-i ahlâk neşriyyât ve tasvîrât*', ikincisi '*TBMM'nin şahsiyyet-i mâneviyye ve hukukiyyesini tehzîl*', üçüncüsü ise hem '*mugayir-i ahlâk neşriyyat ve tasvîrât*' hem de '*TBMM'nin şahsiyyet-i mâneviyye ve hukukiyyesini tehzîl*' gerekçesiyle açılmıştır.

Zümrüdüanka'ya "*ahlâka mugayir neşriyyât ve tasvîrât*" gerekçesiyle açılan davalarda, gazetenin toplumu ahlaksızlığa teşvik ettiği ve topluma kötü örnek olduğu ileri sürülmüştür. "*TBMM'nin şahsiyyet-i maneviyye ve hukukiyyesini tehzîl*" gerekçesiyle açılan davalarda ise *Zümrüdüanka*, hükümetin matbuat hürriyetini sınırlayan yaklaşımına yönelik eleştirileri nedeniyle yargılanmıştır. Açılan dört dava, *Zümrüdüanka*'yı muhalif bir İstanbul gazetesi olarak öne çıkarmış ve bu davaların ertesinde yaşanan Takrir-i Sükûn Kanunu sürecinde de *Zümrüdüanka*'nın kapatılması için yeterli gerekçeleri oluşturmuştur.

Zümrüdüanka hakkında, yukarıda ifade edilen iki temel gerekçeye dayandırılarak açılan davaların süreci aşağıda iki ayrı başlıkla ayrıntılarıyla anlatılacaktır. Bu dava süreçleri aynı zamanda Cumhuriyet'in ilk yıllarında mizah basınının içinde bulunduğu durumu ve hukuk mücadelelerini *Zümrüdüanka* örneği üzerinden de anlamamıza yardımcı olması açısından önemlidir.

2.2.1. Mugayir-i Ahlâk Neşriyyât, Tasvîrât Davaları

Zümrüdüanka kendisi hakkında açılan ilk dava haberini 20 Eylül 1923 tarihinde okuyucusuyla paylaşmıştır. Bu ilk davada gazete Matbuat Kanunu'nun yirminci maddesi uyarınca “*mugayir-i ahlâk neşriyyât, tasvîrât*” gerekçesi ile yargılanmış ve yirmi beş lira para cezasına çarptırılmıştır. Mahkemede *Zümrüdüanka*'yı müdafaa eden mesul müdür Behçet Kami, dava konusu olan mugayir-i ahlak karikatürle ilgili olarak şunları söylemiştir:

“Derc ettiğimiz resim, san’at müzelerinden tarihin müfâhir sahîfelerine hediye edilen bazı eserler gibi çirliçiplak değildi. Kızgın bir muâşaka safhasının shevî heyecanlarını bedâyi’ sergilerinde yaşatan levhalardan biri değildi. Fakat bir şeydi ve bugünkü ictimâî uçurumlarda âile safvetinin hangi tuzaklara düştüğünü gösteren bir ibret sahnesiydi.”¹⁰⁸

Behçet Kami bu sözleriyle mahkeme tarafından “*mugayir-i ahlak*” olarak değerlendirilen karikatürün abartılı olmayan bir müstehcenlik barındırdığını ifade etmektedir. Yine bir başka yazısında bu müstehcen sahnenin basit bir öpüşme sahnesi olduğunu ve memleketin irtica gibi büyük sorunları dururken hukuk ve adaletin böylesine basit bir dava ile uğraşmasını şu sözlerle eleştirir:

“*Zümrüdüanka* gazetesi bûse teâtisinden başka hiçbir şeyi musavver olmayan bir tablo neşrettiğinden dolayı bidâyet müdde-i umûmîsi gazetemiz aleyhinde ikame-i da’vâ eyler. İstiklâl Mahkemesi Hafız İbrahim Ethem Efendi nâmında bir vâizi (İslâmiyette Ahlâk ve Tesettür) nâmıyla yazmış olduğu bir kitap mündericâtının irticâkâr efkârı ihtivâ’ etmesi töhmeti ile mahkûm ederken İstanbul Adliyyesi de yalnız ale-l-âde bir bûse teâtisi musavver şâir-âne bir tablo derc ve neşr etmekten başka bir kusur ve günahı olmayan *Zümrüdüanka* aleyhine ta’kibât-ı kanûniyyeye tevessül eder.”¹⁰⁹

Zümrüdüanka, bu karikatürü ahlaka mugayir olarak tanımlamaktan ziyade karikatürün toplumda yaşanan ahlaki bozukluğun ibretlik bir gerçekliği olduğu iddiasını ortaya koymaktadır. Gazete, hakkında açılan bu davayı okuyucusuna şöyle aktarmıştır:

“Dün *Zümrüdüanka* Akbaba refikiyle beraber Ceza Mahkemesi’ne gitti. Sebeb-i davetimizi öğrendik: Mugayir-i ahlâk neşriyyât, daha doğrusu tasvîrât imiş. Müdâfaamız gelecek çarşambaya ta’lik edilmiş olduğu için gerek mahkemenin tarz-ı cereyânı ve gerek netice hakkında bir şey söyleyemeyecek, maa-mâ-fih gelecek nüshamızda mugayir-i ahlâk neşriyyât ibâresinin delâlet edeceği ve edemeyeceği mefhûmlara dair birkaç söz söylemek istiyoruz. Herhâlde bildiğimiz ve iddiâ’ ettiğimiz bir şey varsa o da mizâh gazetelerinin gayr-i ahlâkî zannedilen neşriyyât ile tehzîb-i ahlâka çalıştıklarıdır.”¹¹⁰

Zümrüdüanka, davanın selameti açısından yorumdan kaçınmasına rağmen bir cümleyle de olsa okuyucularına karşı savunmasını yapmaktadır. Gazeteye göre

¹⁰⁸ “İkinci Ceza Mahkemesinde”, *Zümrüdüanka*, s. 76 (1 Teşrinievvel 1339/1 Ekim 1923): 4.

¹⁰⁹ “Hacılar ve Hocalar Politikası”, *Zümrüdüanka*, s. 105 (10 Kânunusani 1340/10 Ocak 1924): 4.

¹¹⁰ “*Zümrüdüanka* Mahkemedede”, *Zümrüdüanka*, s. 73 (20 Eylül 1339/ 20 Eylül 1923): 4.

mahkeme tarafından mugayir-i ahlak olarak değerlendirilen neşriyat ve tasvirat ile mizah gazeteleri bilakis bozulan ahlaki temizlemeye ve ıslah etmeye çalışmaktadır. *Zümrüdüanka* bu ifadelerle toplumsal olarak temizlenmeye ve ıslah edilmeye muhtaç bir ahlak sorunu olduğunu da ortaya koymaktadır. Söz konusu ahlaki kirliliğin düzeltilmesinde uzak bir muhatap olan mizah gazetelerinin bu türden yayımlarla ahlaki ıslah etme çabalarını ortaya koyan yazı, konunun asıl muhataplarının sorunu çözmek adına neler yaptığı sorusunu da akıllara getirerek dolaylı olarak bu sorunu çözmekle muhatap olanların da bir eleştirisini yapmaktadır.

Zümrüdüanka “*Mugayir-i Ahlâk Neşriyyâtta Bulunuyor muyuz?*” başlıklı yazısında binlerce okuyucusu olan bir gazete olarak yüklendiği toplumsal sorumluluğa dikkat çekmektedir. *Zümrüdüanka*, bu davada kendi hak ve adalet arayışından ziyade okuyucuları nazarındaki itibarını müdafaa edecek bir hak arayışında olduğunun altını çizmektedir. Gazete aynı zamanda toplumsal değişimleri ve gündelik toplum yaşamını yansıttığını düşündüğü karikatürler nedeniyle yargılanması üzerinden hukuk sisteminin güncellikten uzak oluşuna da bir eleştiri getirmektedir. *Zümrüdüanka*, hakkında açılan davanın gerekçesi olan “mugayir-i ahlâk”ın ne olduğunu şöyle irdelemektedir:

“Mugayir-i ahlâktan kasıt nedir? Eğer halkı ahlâksızlığa teşvik ise hamd olsun memleketimizde bu fazîhayı irtikâb eden gazete yok. Öyle değil de mevcut ahlâksızlığı şâyân-ı ibret huthûtuyla teşhir ise bu zaten matbûâtın vazîfesidir. Gazetelere konu gökten inmez, halkın hayatından gelir. O hayatın hem iyi hem fena tarafları vardır. Fenâ’ taraflarını göstermek, efkâr-ı umûmiyyeyi ikâz etmek, gittiği yolun fecî’ âkıbeti hakkında intibâh gözlerini açmak içindir... Biz etrafımızda olup biteni kâh hakiki suretiyle kâh mübâlâğalı hatlarıyla gösteriyoruz. Bu bizim vazîfemizdir. Teşhir ettiğimiz levhalar kendi âsâr-ı siyâsetimiz değildir. Teşhîr ettiğimiz levsiiyâtı tahsîn etmiyoruz, vicdânlara hitâb eden lisân-ı edeple tel’in ediyoruz. Böyle yapmayalım mı? ‘insanı melek hayatı cennet’ mi gösterelim? O da olur. Fakat ne olur bilir misiniz aziz kar’iler? Memleketi tâûn âfeti yakıp götürürken, bütün yanaklardan kan damlıyor demek, yani yalan söylemek.”¹¹¹

Zümrüdüanka, savunma niteliğindeki bu yazısında beslendiği kaynakların toplumsal hayatın meseleleri olduğunu ve bu meselelerden biri olan ahlaksızlığı da doğal bir malzeme olarak kullandığını ileri sürmektedir. Davaya gerekçe olan karikatürde kendi yarattığı bir durumu değil toplumda var olan bir gerçekliği gözler önüne serdiğini ifade etmektedir. Toplumdaki ahlaksızlığı “levsiyyat” olarak adlandıran yazı, Gazetenin bu durumu yüceltmediğini hatta lanetlediğini ortaya koymaktadır. *Zümrüdüanka* bu savunmasında mugayir-i ahlak neşrinde yayın yapmadığını açıklamaktan bir adım daha öteye giderek, bu tarz yayınıyla toplumu gittiği yolun

¹¹¹ “Mugayir Ahlak Neşriyatta Bulunuyor Muyuz?”, *Zümrüdüanka*, s. 74 (24 Eylül 1339/ 24 Eylül 1923): 1.

fenalıklarına karşı ikaz etmek görevini üstlendiğini ifade etmektedir. Ahlaki yozlaşma gibi bir toplumsal gerçekliği yayınlarına taşımamayı dürüst olmayan bir gazetecilik olarak görmektedir. Gazete tam da bu noktada kendisine söz konusu suçu isnat eden makamlara içinde eleştiri de barındıran çok önemli bir soruyu yöneltmektedir: Matbuatın görevi toplum gerçeklerini özellikle de olumsuz olanları görmezden gelmek midir?

1 Ekim 1923 tarihli *Zümrüdüanka*'da yer alan “*İkinci Ceza Mahkemesinde Müdde-i Umûmî Bey’le Münâkaşamız*” başlıklı yazıda *Zümrüdüanka* Müdürü Behçet Kami, mahkemede savunmasını samimi bir dille aktarmıştır. Behçet Kami’nin mahkemede iddia makamı ile kendisi arasında geçen konuşmaları aktardığı bu yazı dönemin mizah basını için “ahlaka mugayir” olma kıstaslarını ve bir mizah gazetesinin kanunlar önündeki durumunu göstermesi açısından önemlidir. Kami; haklarında dava açılmasına neden olan karikatürün bozulan aile yapısının ve toplumsal ahlakın kötü gidişatının bir tenkidi olduğunu ifade etmiştir. Toplumsal bir gerçeklik olarak ifade ettiği ahlaki bozulmayı tasvir etmesinin mahkemece ahlaksızlık olarak yargılanmasını da eleştirmektedir. Yayınladıkları karikatürün sinemalarda canlı seyredilen, saray müze ve sergilerde yer alan resimlerden, kitap ve makalelerde yazılan yazılardan daha masum bir örnek olduğunu ifade eden Kami’nin savunmasındaki şu ifadeler dikkat çekicidir:

“...Elli senelik matbûata bakalım. Kadın erkek münâsebetinde ictimâî havsalaya yabancı gelen istihâleler yazı ile resim ile tenkid edilegelmiş ve neşriyyâtın şekli de telâkkilerin tahavvülüne muvâzî olarak değişmiştir. Kırk sene evvelki karikatürler yaşmak peçelerinin inceliğini ve Kâğıthane âlemlerinin cilvelerini gösteriyordu. Bugünün kıyafetinde olan bir kadın o zaman sokakta görülse parçalanırdı. Bu değişiklikleri biz mi yaptık?[...] Müzâkere celsesinde verilmiş olan karar tefhîm edildi. Yirmi beş lira cezâ-yi nakde mahkûm olduk. Davayı istînâf ettik...”¹¹²

Behçet Kami’nin bu yazısında dikkat çekici bir nokta Cumhuriyet devrimlerine ve dönemin matbuat özgürlüğüne yapılan göndermedir. Yönelttiği “*Bu değişiklikleri biz mi yaptık?*” sorusu, Cumhuriyet’in özellikle de kadına getirdiği görece özgürlük ve modernlik gibi kalıpların bir zihniyet dönüşümü yaratamadığının eleştirisini barındırmaktadır. *Zümrüdüanka*, bu yazısında dava sonucu olan 25 liralık cezayı istinafa gönderdiğini ifade ettikten sonra bu ilk davanın devamı ile ilgili bir habere yer vermemiştir.

¹¹² “İkinci Ceza Mahkemesinde”, *Zümrüdüanka*, s. 76 (1 Teşrinievvel 1339/ 1 Ekim 1923): 4.

“*Mugayir-i ahlak neşriyyat, tasvirat*” gerekçesiyle açılan bir başka davada *Zümrüdüanka* yine yayınladığı bir karikatür nedeniyle yargılanmıştır. Bu dava gazetenin mesul müdürü Behçet Kami'nin bir ay hapse mahkûm edilmesiyle sonuçlanmıştır.¹¹³ *Gazete*, mahkemedен çıkan bu kararı temyize taşımış ve bir aylık hapis cezası elli liralık para cezasına çevrilmiştir. *Zümrüdüanka*, bu elli liralık para cezasını da temyize taşıdığını belirtmiş, ancak temyiz davasının sonucuyla ilgili bir haber yayınlamamıştır. Bu dava, bir taraftan bir aylık hapis kararı bir taraftan da “mugayir-i ahlak neşriyyât ve tasvîrât” ve “meclis-i millîyi tehzîl” olmak üzere iki önemli gerekçeye dayandırılması nedeniyle *Zümrüdüanka*'ya açılan davaların en ses getireni olmuştur.

Zümrüdüanka, bu dava haberini büyük puntolarla “*Gazetemiz müdür-i mes'ûlünün bir ay hapse mahkûmiyeti münâsebetiyle*” başlığıyla yayınladığı yazıyla okuyucusuna duyurmuştur. *Gazete*, bu yazıda kendi ifadeleri yerine *Müstakil Gazete*'nin konu ile ilgili yayınladığı habere yer vermiştir.¹¹⁴ Bu dava ile ilgili haber *Müstakil Gazete*'den şöyle aktarılmaktadır: “*İkinci Ceza Mahkemesi bu hapis cezâ'sını verirken, Cumhuriyet'in yeni prensiplerini biraz düşünmüş müdür? Bir gazete müdür-i mes'ûlünün kim ve ne olduğunu tahattur etmiş midir? Mahkûm olan bu adam bir cânî bir hâin midir?*”¹¹⁵

Zümrüdüanka, aynı sayısında mahkeme kararına ilişkin *İleri* gazetesinin yorumunu da “*Refik-i muhteremimiz 'İleri' nin bâlâdaki Sernâme ile derc ettiği bir fıkrayı hakk ve hakikat uğrunda mücâhedelerine teşekkürle ber-vech-i âti aynen iktibâs ediyoruz.*” sunumuyla aktarmıştır. *İleri*, alelade ve yüzbinlerce emsaline rastlanan bir karikatür nedeniyle aydın bir gazeteci hakkında verilen bu kararı adaletsiz

¹¹³ Aynı davada *Zümrüdüanka*'ya yayınladığı bir yazı dolayısıyla “*meclis-i milliyi tehzil*” suçu da isnat edilmiştir. Söz konusu yazı gazetenin 10 Mart 1924 tarihli sayısında yayınlanan “*Hacılar ve Hocalar Politikası*” başlıklı yazıdır. *Gazete* bu yazı gerekçesiyle “*meclis-i milliyi tehzil*” suçu ile yargılanmıştır. Davanın bu kısmı bir sonraki başlıkta değerlendirilecektir. “*İkinci Ceza'daki Davamız*”, *Zümrüdüanka*, s. 135 (23 Nisan 1340/23 Nisan 1924): 4. Adaletin Tecellisi”, *Zümrüdüanka*, s. 132 (14 Nisan 1340/14 Nisan 1924): 2.

¹¹⁴ *Zümrüdüanka*'nın bu tutumunda bu davanın diğer bir gerekçesi olan “*Hacılar ve Hocalar Politikası*” başlıklı yazının gazeteye ahlaka mugayir neşriyat ve tasvirat gerekçesiyle açılan birinci davanın bir eleştirisi oluşunun etkili olduğu düşünülebilir.

¹¹⁵ “*Gazetemiz Müdür-i Mes'ûlünün Bir Ay Hapse Mahkûmiyeti Münâsebetiyle*”, *Zümrüdüanka*, s. 127 (27 Mart 1340/27 Mart 1924): 4. *Zümrüdüanka*'nın *Müstakil Gazete*'den aktardığı ilgili haberin devamı ise şu şekildedir: “*Zümrüdüanka gazetesi müdür-i mes'ûlü İkinci Cezâ' Mahkemesi tarafından bir ay hapis cezâ'sına mahkûm olmuştur. Diyeceksiniz ki meydana bir cürmü mü vardır? Nedir? Hayır, buna sebep bu gazetede çıkan bir resim ve bir yazıdır. Bu resim ve yazı hiç kimseyi sebb, bir resmi makama tecâvüz etmiyor. Ale-l-âde bir mizâh resmi ve yazısıdır. Belki emsâli gibi biraz açıktır.*” “*Mahkûm Bir Gazete*”, *Müstakil Gazete*, (26 Mart 1340/26 Mart 1924), 3.

bulduğunu, İkinci Ceza Mahkemesi'nin bu kararının hiçbir kanuna, düstura, umdeye, mantığa sığmadığını ifade etmektedir. Yazı aynı zamanda *İleri* gazetesinin bu davanın temyiz sürecinde de takipçisi olacağını bildirmektedir.¹¹⁶

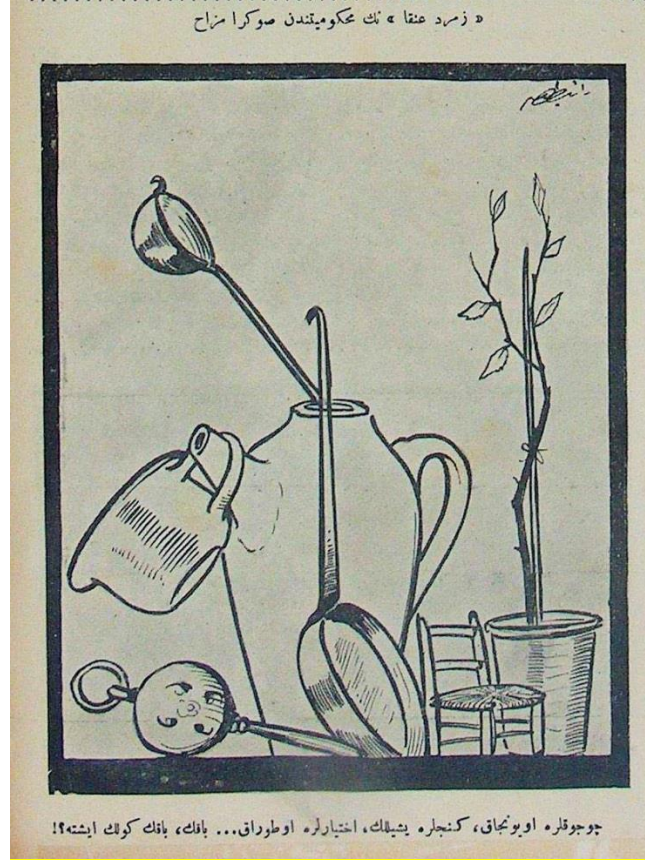
İki gazetenin de aktardığı bilgilerden *Zümrüdüanka*'nın bu davada kendisini mahkûm eden karikatürün bir öncekinde olduğu gibi “yüzbinlerce emsali olan”, “alelade” müstehcen bir karikatür örneği olduğunu anlaşılmaktadır. *Müstakil Gazete* ve *İleri*'nin *Zümrüdüanka*'nın dava sonucunu mesul müdürüne isnat edilen hukuken mesnetsiz bir kararın sonucu olarak değerlendirmesi *Zümrüdüanka*'nın bu gazetelerin kamuoyu gücünü de arkasına almasını sağlamıştır. Dönemin önde gelen iki gazetesinin yukarıda yer alan yorumları, matbuata yönelik kısıtlamalara karşı basın dünyasındaki dayanışmayı göstermesi açısından da önemlidir.

Zümrüdüanka, hakkında açılan davaların mizaha konu olacak malzemeleri sınırlandırmasını ve mizah gazetelerini mizah yapamaz hale getiren hukuk sistemini aşağıda yer alan karikatüründe eleştirmektedir. Karikatürün üst yazısında “*Zümrüdüanka'nın Mahkûmiyetinden Sonra Mizâh*” ifadesi yer almaktadır. Karikatürde bir saksı çiçeği, bir sandalye, üzerine iliştirilen tava ve kepçeyle bir küp, bir çingirak bulunmaktadır. Karikatürün altında yer alan yazıda ise “*Çocuklara oyuncak, gençlere yeşillik, ihtiyarlara oturak...Bakın bakın gülün işte?!*”¹¹⁷ ifadeleri yer almaktadır.

---

¹¹⁶ “İkinci Ceza Mahkemesi'nin Bir Kararı”, *Zümrüdüanka*, s. 127 (27 Mart 1340/ 27 Mart 1924): 4.

¹¹⁷ Ratip Tahir, *Zümrüdüanka*, s. 127 (27 Mart 1340/27 Mart 1924): 2, Şekil 2.12: Karikatür 12.

Şekil 2.12: Karikatür 12

Zümürdüanka yaklaşık altı ay sonra aynı gerekçeyle üçüncü kez yeniden yargılanmıştır. *Gazete*, “*Mahkûm olduk*” başlığıyla hakkında açılan bu dava haberini okuyucusuyla paylaştığı yazısında bu dava vesilesiyle dönemin mizah basınının uğradığı kısıtlamalar hakkında dikkate değer eleştiriler ortaya koymaktadır. Bu eleştirilerden biri memlekette mizah basınının eleştiri dozunun Avrupa’daki emsallerine nispetle daha masum olmasına rağmen daha sıkı bir kontrol ve baskı altında olmasıdır. Bir diğeri ise gazeteye mahkûmiyet kararı veren otoritelerin memleketteki üç mizah gazetesine bedel otuza yakın ecnebi yayını tetkik etmemeleridir. Bunlarla beraber gazetenin geçirdiği mahkeme süreçlerinde kendisine isnat edilen suçlara gönderme yaparak bir mizah tanımını yapma gereği duyması da dikkat çekicidir. Bizde gazeteciliğin özellikle de mizah gazeteciliğinin talihsiz olduğunu ifade eden *Zümürdüanka*’nın mizahı şu ifadelerle tanımlamaktadır:

“...Şurası kabul edilmelidir ki mizâh, bir hakikati i’zam ederek alır, çarpık gösteren dev aynası gibi şeklini bozar, gülünç bir hâle kor. Hem mizâhın en güç muvaffak olduğu mevzû’ muvâfakat

endişesi ile yazılanlardır. O, biraz huysuz, biraz çapkın hülâsa şüh fakat göğsü toplu iğne dolu bir şive-kârdır. Sopaya değil fiskeye bile güç tahammül eder.”¹¹⁸

Zümürdüanka hakkında açılan bu son davanın 2 lira para cezası ile sonuçlandığını “*Ahlak Davaları Münasebetiyle*” üst yazısıyla yayınlanan aşağıdaki karikatürden öğrenmekteyiz. Karikatürde, mahkemenin *Zümürdüanka*’ya verdiği 2 liralık para cezası alaya alınmaktadır. Sağdan itibaren karikatürlerin altında “*Bir mizâhçı mahkûm olmadan!*”, “*Mahkûm olacağı gün!*”, “*Mahkûm olmaya giderken?*”, “*Mahkûm olmamak için müdâfaa!*”, “*Mahkûmiyete intizar!*”, “*(2) liraya mahkûm olunca!*” ifadeleri yer almaktadır.¹¹⁹

Karikatürdeki çıplak kadın tasviri *Zümürdüanka*’ya açılan bu son davanın ahlaka mugayir olma gerekçesini vurgulamaktadır. *Zümürdüanka*’nın üç kuruşluk satış fiyatı düşünüldüğünde mahkemenin ahlaka mugayir olma bedeli olarak verdiği iki liralık para cezasının miktarı karikatürde gülünç olarak yansıtılmıştır.

Şekil 2.13: Karikatür 13

Zümürdüanka’ya Matbuat Kanunu’nun 20. Maddesi olan “mugayir-i ahlâk neşriyyât, tasvîrât” gerekçesiyle açılan davalar, dönemin mizah gazetelerinin sıkça maruz kaldığı bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Davalarda *Zümürdüanka*’yla birlikte *Akbaba* ve *Karagöz* mizah gazetelerinin de yargılanması bunu kanıtlar niteliktedir. *Zümürdüanka* bu davalarda kendisini; topluma ayna tuttuğu, aslında toplumdaki ahlaksızlığı eleştirdiği gibi fikirlerle savunmuştur. Gazetenin matbuat hürriyetini savunan fikirleri ve muhalif tavrı *Zümürdüanka*’nın iki yıllık ömrü boyunca yaklaşık altı ayda bir bu dava süreçlerine maruz kalmasının bir nedeni olarak

¹¹⁸ “Mahkûm Olduk!”, *Zümürdüanka*, s. 192 (10 Teşrinisani 1340/ 10 Kasım 1924): 2.

¹¹⁹ Cemal Nadir, *Zümürdüanka*, s. 193 (13 Teşrinisani 1340/ 13 Kasım 1924): 3, Şekil 2.13: Karikatür 13.

düşünülebilir. *Zümrüdüanka*'nın bu süre zarfında “*TBMM'nin şahsiyyet-i maneviyye ve hukukiyyesini tehzil*” gerekçesiyle de yargılanması bu fikri kuvvetlendirmektedir.

2.2.2. TBMM'nin Şahsiyyet-i Mâneviyye ve Hukukiyyesini Tehzîl Gerekçesiyle Açılan Davalar

Zümrüdüanka hakkında açılan ilk davadan yaklaşık altı ay sonra bu kez “*TBMM'nin şahsiyyet-i mâneviyye ve hukukiyyesini tehzil*” gerekçesiyle yeniden yargılanmıştır. Gazete bu davada 50 lira para cezasına çarptırılmış, istinaf mahkemesine taşınan kararla bu cezadan beraat etmiştir. Bu davanın gerekçesinin bir makale olduğunu ifade eden *Zümrüdüanka*, makalenin ismi ve içeriği hakkında bir bilgi vermemiştir.¹²⁰ *Zümrüdüanka*, bu davada dönemin diğer mizah gazetelerinden *Akbaba* ve *Karagöz* ile birlikte yargılanmış; davada diğer iki gazetenin mesul müdürleri beraat ettirilirken *Zümrüdüanka*'nın mesul müdürünün elli lira para cezasına çarptırılmasına karar verilmiştir.¹²¹

Zümrüdüanka, mahkemenin verdiği 50 lira para cezası mahkûmiyetini aşağıda yer alan karikatüre konu etmiştir. “*Müddeî-i Umûmîliğin Hakkımızda İfâ Ettiği Da'vâ Münâsebetiyle*” üst yazısıyla verilen karikatürde matbuatın “dün”ü ve “bugün”ünü simgeleyen iki gazeteci tiplmesi karikatürize edilmiştir. Karikatürde, sağda beli bükük, dudakları koca bir kilitte mühürlenmiş bir gazeteci tasvir edilmiş ve altında “*Senelerden beri sansür ağızları kilitlemiştir.*” ifadesine yer verilmiştir. Solda ise dilindeki mührü kıran ancak bu kez dili kerpetenle sökülmeekte olan bir gazeteci tasvir edilmiştir, altında “*Hamd olsun bugün*” ifadesi yer almaktadır.¹²² Rıfki'nın bu karikatüründe *Zümrüdüanka*'nın matbuat özgürlüğü konusunda Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet arasında sıkça yaptığı kıyaslamayı görmek mümkündür. Karikatür aynı zamanda Cumhuriyet'in kendisinden beklenen özgürlük ortamı yerine matbuata getirdiği yasakların eleştirisini de ortaya koymaktadır.¹²³

¹²⁰ “Varlık Refikimize Teşekkür”, *Zümrüdüanka*, s. 142 (19 Mayıs 1340/19 Mayıs 1924): 4.

¹²¹ **Açıklamalı Yönetim Zamandizimi 1919-1928 c. II**, Ed. Nuray Ertürk Keskin, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No: 604 Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi: 8 Türkiye Cumhuriyeti İdare Tarihi Araştırması TİDATA), 1627.

¹²² Ahmet Rıfki, *Zümrüdüanka*, s. 120 (3 Mart 1340/ 3 Mart 1924): 1, Şekil 2.14: Karikatür 14.

¹²³ Rıfki'nın bu karikatürünün sol üst köşesinde yer alan “*Kilidi kıran kirpiden*” ifadesi milli mücadelenin aleyhinde yayın yapan, milli mücadelenin kazanılmasından sonra yurt dışına çıkmak zorunda kalan ve 1923 yılında 150'likler listesine alınan *Aydede* mizah gazetesinin sahibi Refik Halit'e bir gönderme yapmaktadır.

Şekil 2.14: Karikatür 14

Zümürdüanka, bir mizah gazetesi olarak kendisine açılan davayı iktidarın mizahın fonksiyonunu anlamaması olarak değerlendirmektedir. Mizah ancak bir gülme yaratamadığında başarısız sayılabilir ve yine ancak bu durumda ceza görmesi makul sayılabilir. *Zümürdüanka*, mizahı ve işlevini bilmeden onu yargılayan hukuk sistemine eleştirisini imparatorluk döneminden bir hikâye ile ortaya koyduğu aşağıdaki yazısında Cumhuriyet devrinin matbuat üzerindeki tutumunun eskiyi aratacak nitelikte olduğunun vurgusunu da yapmaktadır:

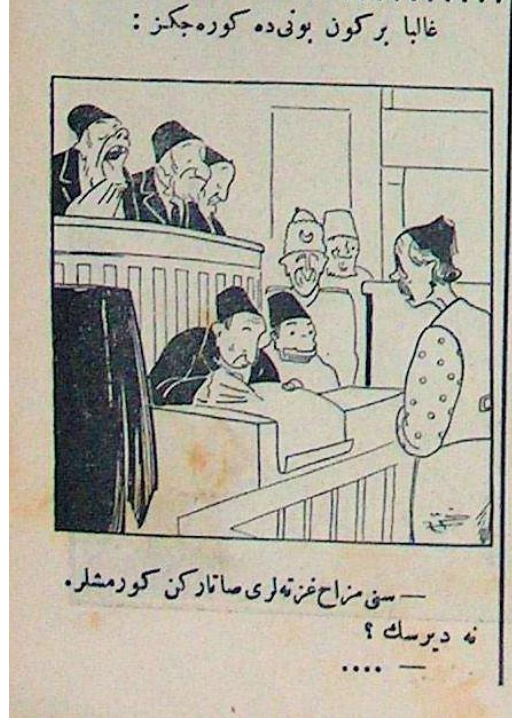
“Mahkeme ciddiyetin ve heybetin yeridir. Mizâhı mahkemeye çağırarak âdetâ ciddiyete hezli karıştırmak oluyor. Hiç dergâhta Karagöz oynanır mı? Ben bunun için başka tedbir düşünüyorum: Ayrıca mizâh mahkemeleri teşkil etmek. Her mesleğin her işin ayrı mahkemesi var. Sulh mahkemesi, hukuk, ticaret, cezâ’ mahkemeleri nasıl ayrı ise mizâh mahkemeleri de böyle olmalı. İcâb ettiği zaman mizâha vazîfesini tanıtmak ve haddini bildirmek için bundan iyi yol yoktur... Vaktiyle Florinalı Nazım veya Ahmet Ekrem Beyler gibi meşhûr şâirlerden biri zamanın sadrazamını hicvetmiş. Sadrazam sözden anlar bir adammış. Şâiri yakalatıp falakaya yıktırılmış, bî-çâre can acısıyla bir daha aleyhine söylemeyeceğine yemin ettikçe sadrazam: ‘Be hey sersem, ben seni bunun için dövdürmüyorum, demiş. Becerememişsin de ona kızıyorum...’ İşte benim kanâatimce mizâha verilecek cezâ’ bu nev’iden olmalı.”¹²⁴

Zümürdüanka yaşadığı mahkeme süreci üzerinden mizah gazeteleri üzerindeki sıkı denetimi aşağıda yer alan karikatüre konu etmiştir. Mahkeme heyetinin huzurunda el pençe duran bir kişinin resmedildiği karikatürde mahkeme heyeti kişiye: “*Seni mizah gazetesi satarken görmüşler. Ne dersin?*” diye seslenmektedir. Üst yazısındaki “*Galiba bir gün bunu da göreceğiz*”¹²⁵ ifadesiyle, karikatür mizah gazetelerine uygulanan sıkı denetimi eleştirmektedir.

¹²⁴ “Mizah Mahkemeleri”, *Zümürdüanka*, s. 121 (6 Mart 1940/ 6 Mart 1924): 1.

¹²⁵ Ahmet Rıfkı, *Zümürdüanka*, s. 121 (6 Mart 1340/ 6 Mart 1924): 1, Şekil 2.15: Karikatür 15.

Şekil 2.15: Karikatür 15

Zümrüdüanka, “Bir Karar Münâsebetiyle” başlıklı yazısında yargılandığı bu davanın eleştirisini bu kez Mustafa Kemal’in bir konuşması üzerinden dile getirmektedir. Yazı, Mustafa Kemal’in bu konuşmasında matbuat hürriyeti hakkında adliye işlerine asri bir şekilde önem vereceğini belirttiğini söylerken matbuat hürriyetine riayet edileceğine şüphe duymadıklarını ifade etmektedir. Ayrıca bu güveni zedeleyen iki örneği ortaya koymaktadır. Birincisi düzenlenmekte olan Matbuat Kanunu’nun gazetecileri şehir şehir gezdiren fıkrası, ikincisi ise *Zümrüdüanka*’nın kendisi hakkında açılan davadır. Yazı, hakkında açılan davanın sürecine ve verilen karara yönelik eleştirisini şu sözlerle ifade etmektedir:

“Muhterem Reîs-i cumhûrumuz Gazi Paşa Hazretleri’nin serbest-i matbûat hususundaki beyânât-ı âlîleri bu korkulu rü’yâ ve tahayyülleri bile ber-taraf etti diye sevinirken pazar günü hilâf-ı me’mûl hakkımızda ittihâz edilen mahkûmiyyet kararını bi-t-tab’ ve bi-t-tab’ hayretle dinledik... Tabîî karar-ı vâkıada isâbet-i kanûniyyenin fikdânına binâen da’vânın istînâfen rü’yeti için tedâbir-i mukteziye-i kanûniyyeye derhâl tevessül ettik... Refikamızdan birinin mücâhede-i milliyedeki hizmeti hey’et-i muhtereme-i hâkimece nazar-ı dikkatten kaçmamış olacak ki karâr-nâmede bile münderiçti. Acaba zavallı *Zümrüdüanka*’nın mücâdele-i milliyede hıyâneti mesbûk muydu? Yoksa *Zümrüdüanka* medlûlünün ismi bulunup cismi bulunmayan tuyûr-u muhayyileden addedilmesi mi bâdî-i mahkûmiyet oldu... Meclis-i Âlî-i Millîye karşı erbâb-ı kalem matbûat arasında gayz ve husûmet perverde eden kimse yoktur, varsa bütün samimiyetimizle o gibi eşhâsın ile-l-ebed yok olmasını temenni ederiz. Binâen aleyh şimdiye kadar hiç hâtur ve hayâlimizden geçmek ihtimâli vârid olmayan böyle bir meseleden dolayı mahkûm olmamız

elbette ve elbette vehleten girân gelse bile istînâf mahkeme-i âdilesinin hakkımızda vereceği karar ile hükm-ü ibtidâiyenin feshedileceğine eminiz.”¹²⁶

Zümrüdüanka yazısında mahkemenin “*TBMM'nin şahsiyyet-i mâneviyye ve hukukiyyesini tehzil*” gerekçesine dayanan isnadını reddetmekte ve bu tarzdaki yayınlara da karşı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. *Zümrüdüanka*'nın bir nevi kendi savunması olan yazıda dikkat çekici bir nokta da mahkeme sürecinde davalı olan diğer iki gazeteden birinin milli mücadeledeki tavırlarının da dikkate alınmış olmasıdır. *Akbaba* milli mücadele döneminden sonra yayın hayatına başladığından *Zümrüdüanka*'nın burada işaret ettiği gazete *Karagöz* mizah gazetesidir.¹²⁷ Milli mücadele döneminde yayın hayatında dahi olmayan *Zümrüdüanka* mahkemenin bu geriye dönük yargılamasını “*Acaba zavallı Zümrüdüanka'nın mücâdele-i millîyede hıyâneti mesbûk muydu?*” diyerek mahkemenin eşitlik ve tarafsızlığını sorgulamaktadır. Kendisine verilen mahkûmiyet kararında mahkemenin adaletini gazetenin adı olan efsaneye gönderme yaparak hicvetmektedir. Gazete davanın nihai kararının dayandığı kanun maddesindeki belirsizlikten dolayı davayı dönemin bir üst mahkemesi olan istinaf mahkemesine götürmüştür. İstinaf mahkemesinin davayı tetkiki neticesinde 50 lira para cezası bozularak *Zümrüdüanka*'nın beraatına karar verilmiştir.¹²⁸

Zümrüdüanka bu davanın sonuçlanmasının hemen ertesinde aynı gerekçeyle yeniden yargılanmıştır.¹²⁹ *Zümrüdüanka*'da bu suç gerekçesi “*hükümet-i Cumhuriyet'in adliyyesini tahfif ve tehzil etmek*” şeklinde de ifade edilmiştir. Gazetenin bu davasında gerekçe olarak yayınladığı bir yazı ile birlikte ahlaka mugayir bulunan bir karikatür de suç unsuru olarak gösterilmiştir.¹³⁰ Mesul Müdür Behçet Kami hakkında bir ay hapis cezası kararına neden olan yazı gazetenin 10 Ocak 1924 tarihinde yayınladığı “*Hacılar ve Hocalar Politikası*” başlıklı yazıdır.¹³¹ *Zümrüdüanka*, bu yazısında Hürriyet ve İtilaf'ın hacılar ve hocalar politikasının İstanbul'da çoğunlukla da hükümette hâlâ hüküm sürmekte olduğunu ifade etmektedir. Bütün milletin

¹²⁶ “Bir Karar Münasebetiyle”, *Zümrüdüanka*, s. 121 (6 Mart 1340/ 6 Mart 1924): 4.

¹²⁷ *Karagöz* mizah gazetesi, yayın hayatı boyunca iktidarla iyi geçinmiş ve hiç kapatılmamıştır. Mahkemenin milli mücadeleye hizmetlerini dikkate alıp kararnameye dâhil ettiği gazete Milli mücadelede Ankara'yı destekleyen, cumhuriyet döneminde inkılapların savunucu olmuştur. Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan mali destek de gören gazete, 1935'te kapandıktan sonra Halk Fırkası gazeteyi satın alarak partinin yayın organı haline getirmiştir. Bkz: Uygur Kocabaşoğlu, *age*, 49.

¹²⁸ “Varlık Refikimize Teşekkür”, *Zümrüdüanka*, s. 142 (19 Mayıs 1340/19 Mayıs 1924): 4.

¹²⁹ “Adaletin Tecellisi”, *Zümrüdüanka*, s. 132 (14 Nisan 1340/ 14 Nisan 1924): 2.

¹³⁰ “Mahkûm Bir Gazete”, *Müstakil Gazete*, (26 Mart 1340/26 Mart 1924), 3.

¹³¹ “İkinci Ceza'daki Davamız”, *Zümrüdüanka*, s. 135 (23 Nisan 1340/23 Nisan 1924): 4.

istediği gibi Cumhuriyet Hükümeti'nin büyük yeniliklere önderlik ettiği günlerde İstanbul Adliyesi'nin *Zümrüdüanka*'yı mahkûm eden karikatürü yargılamasını eleştiren yazı şu sözlerle devam etmektedir:

“...İstanbul Adliyesi'nin başında bulunanlara hâlis-âne arz-ı beyândan men-i nefis edemeyiz ki; hacılar hocalar politikası irtihâl-i dâr-i beka edeli on dört ayı geçti, Türkler, yeni bir devr-i tekâmül ve terakkiye girdi. Bu tahavvül-ü inkılâba karşı göz yummak, bütün bunlardan tegafül eylemek zannederiz ki pek ayıp olur...Biz gayet ehemmiyetsiz bir tablo derc ve neşrinden dolayı bir mahkemeye değil bin mahkemeye de gideriz. Fakat hiç korkmadan ilân ve beyân eyleriz ki bu memleket artık Sultan Hamid'in, Şeref Sokağı'nın, Zeynel Abidin ve sofu hocaların siyasetleriyle idare olunamaz. Cumhuriyet Hükümeti'nin adliyesi bugün olmazsa yarın, yarın olmazsa öbür gün cereyân-ı umûmiyye-i millete elbet ve elbet etbâ'a mecbûr olacaktır.”¹³²

Zümrüdüanka'nın bu yazısı kendisi hakkında ahlaka mugayir olma gerekçesiyle açılan ilk davanın eleştirisini de barındırmaktadır. İrtica gibi rejim için büyük bir tehlike dururken mahkemelerin mizah yayınlarının ahlaka aykırılığını takip ve mahkûm etmesini “*mal bulmuş magribî*” ve “*işgüzarlık*” olarak değerlendirerek eleştirmektedir. Bu eleştiri aynı zamanda *Zümrüdüanka*'nın yargılandığı “*hükümet-i Cumhuriyet'in adliyesini tahfif ve tehzil etmek*” cürmünün kanıtı niteliğindedir.

Zümrüdüanka, 14 Nisan 1924 tarihinde “*Adaletin Tecellisi*” başlıklı yazısında milli meclise hürmetini ve vatanseverliğini her şekilde ispat eden gazetenin mesul müdürü Behçet Kami hakkında verilen hapis cezasını adaletsiz bir hüküm olarak değerlendirmiştir. Aynı yazıda İstinaf Cünha Mahkemesi'nin bu kararı bozarak mesul müdür hakkında beraat kararı vermesini bu yanlışlığın tamir edilmesi olarak nitelendirmektedir.¹³³ *Müstakil Gazete ve İleri*'nin *Zümrüdüanka*'ya dava sürecinde yayınlarıyla verdiği desteğin İstinaf Cünha Mahkemesi'nin bu kararında etkisi olduğu düşünülebilir.¹³⁴

Zümrüdüanka'nın 5 Mayıs 1924 tarihli sayısında yayınladığı “*Yaşasın Cumhuriyet*” başlıklı yazısından gazetenin davadaki savunmalardan birinin de *Müstakil Gazete*'nin sermuharriri Suphi Nuri Bey'in yaptığı anlaşılmaktadır. *Zümrüdüanka* bir taraftan Suphi Nuri Bey'in mahkemede tüm açıklığıyla ve özgürce verdiği beyanatı överken buna müsaade eden Cumhuriyet'in yüce manevi şahsiyetini kutlamaktan da geri kalmamıştır. Hürriyete ve matbuat hürriyetine ne kadar susadıklarını, şimdi ab-ı hürriyeti tatlı tatlı içtiklerini ifade eden yazı şu ifadelerle devam etmektedir:

¹³² “Hacılar ve Hocalar Politikası”, *Zümrüdüanka*, s. 105 (10 Kânunusani 1340/10 Ocak 1924): 4.

¹³³ “Adaletin Tecellisi”, *Zümrüdüanka*, s. 132 (14 Nisan 1340/ 14 Nisan 1924): 2.

¹³⁴ “Gazetemiz Müdür-i Mesulünün Bir Ay Hapse Mahkûmiyeti Münasebetiyle:”, *Zümrüdüanka*, s. 127 (27 Mart 1340/27 Mart 1924): 4; “İkinci Ceza Mahkemesi'nin Bir Kararı”, *Zümrüdüanka*, s. 127 (27 Mart 1340/27 Mart 1924): 4.

“...Şimdi nasıl yaşasın Cumhuriyet” diye evde, matbaada, idârede bağırılmayayım? Hatta geçen çarşamba ikinci cezada cereyan eden mahkememizde Suphi Nuri Bey’in beyânât ve müdâfaatını dinledikten sonra... Zümrüdüanka’nın müdâfaasını mahzâ hürriyet matbuât nâmına lütfen kabul ve der-uhte eden Suphi Nuri Beyefendi’nin o beyânât ve müdâfaatını dinleyen Cumhuriyet şeydâları için sevinmemek ve sevinçten çıldırmamak kabil miydi?

Suphi Nuri Beyefendi’nin: “Sonra Cumhuriyette serbest-i matbuâta gelelim. Bendeniz muhâmî ve gazeteciyim... Dâhiliyye Vekâleti’nin, Ferit Bey’in aleyhine yazdım ve yazacağım da... Hatta makam-ı iddiâ’nın da aleyhinde yazabilirim... Aksi takdirde bu Abdülhamid’in Kanûn-ı Esâsî’sindekinden farklı olmaz. Bugün Fransız, Alman, İngiliz, İtalyan falan ne yazarsa biz de yazacağız. Bunu kimse bizden alamaz.”

Yolundaki beyânâtını hiç şüphesiz pek çok alkışlamak isteyenler bulunmuştur. Şimdi bu beyânât ve müdâfaât üzerine sabık mesul-ü müdürümüz hakkında beraat kararı verilmemesi kâbil midir? Böyle serbest-i müdâfaâtı bize bahş ve ihsân eden muhterem şekl-i hükûmet için siz de benim gibi yaşasın Cumhuriyet! diye avazınız çıktığı kadar nasıl bağırılmazsınız?”¹³⁵

İleri gazetesinde ve *Müstakil Gazete*’ de yazarlık yapan Suphi Nuri’nin *Zümrüdüanka*’nın mahkemesinde avukatlık kimliğiyle gazeteyi savunması dönemin matbuat hürriyetine karşı basındaki dayanışmaya bir örnek oluşturmaktadır. Suphi Nuri Bey’in müdafaası, başta *Zümrüdüanka* olmak üzere baskı altındaki diğer gazeteciler için de tarihi bir savunma olarak kayda geçmiştir, bunu *Zümrüdüanka*’nın aktarımındaki coşkudan da anlamaktayız. Suphi Nuri bu savunmasında Cumhuriyet döneminin Matbuat Kanunu’nu II. Abdülhamid’in Kanûn-ı Esâsî’si ile kıyaslayarak ciddi bir eleştiri de ortaya koymaktadır.

Suphi Nuri Bey’in yukarıdaki savunmasından sonra istinaf mahkemesinin *Zümrüdüanka* mesul müdürü hakkında verdiği hapis cezası elli lira para cezasına çevrilmiştir. *Zümrüdüanka* bu para cezasını da temyize taşıdığını bildirdiği yazısında davada kazanılan başarısını kutlayan Sarıkamış’taki *Varlık* refikine de teşekkürlerini sunmuştur.¹³⁶

Gazetenin matbuat hürriyetine getirilen kısıtlamaları, dolaylı olarak hukuk sistemini ve hükümetin matbuat kanunu ile ilgili düzenlemelerini eleştirmesi; *Zümrüdüanka* hakkında “*hükûmet-i Cumhuriyet’in adliyyesini tahfiş ve tehzil etmek*”, “*TBMM’nin şahsiyyet-i maneviyye ve hukukiyyesini tehzil*” suçlarıyla açılan davaların temel gerekçesi olmuştur. Bu davalardan birinde *Zümrüdüanka*’nın birlikte yargılandığı *Karagöz* ve *Akbaba* gazeteleri beraat ederken kendisi hakkında verilen para cezası dikkat çekicidir. Mahkemenin *Karagöz* mizah gazetesini milli mücadele dönemindeki hizmetlerini dikkate alarak beraat ettirmesi, Cumhuriyet mahkemelerinin muhalefet üzerindeki hassasiyetini göstermesi açısından önemlidir. Yayınladığı iki yıllık süre zarfında yaklaşık altı ayda bir hakkında açılan davalar

¹³⁵ “Yaşasın Cumhuriyet”, *Zümrüdüanka*, s. 138 (5 Mayıs 1340/ 5 Mayıs 1924): 2.

¹³⁶ “*Varlık* Refikimize Teşekkür”, *Zümrüdüanka*, s. 142 (19 Mayıs 1340/19 Mayıs 1924): 4.

Zümrüdüanka muhalefetine yönelik bir yıldırma politikası olarak da değerlendirilebilir. Kaldı ki *Zümrüdüanka*'nın geçirdiği bu yoğun dava süreçlerinin ertesinde 4 Mart 1925 tarihinde hükümet tarafından Takrir-i Sükûn Kanunu çıkarılmıştır. *Zümrüdüanka* mizah gazetesi bu kanunun çıkarılmasından yaklaşık iki ay sonra arkasında bir haber bırakmaksızın kapanmıştır.

Zümrüdüanka hakkında açılan son davanın ertesinde TpCF'nin kurularak ilk muhalefet deneyiminin yaşandığı, devlet mekanizmalarında yaşanan aksaklıklara karşı oluşan muhalefet gücünün İstanbul basınıyla birlikte bir kamuoyu oluşturduğu yeni bir sürece girilmiştir. Halk Fırkası iktidarının bu örgütlü muhalefete karşı gösterdiği mukavemet Şubat 1925'te Şeyh Sait İsyanı ile yoğunlaşmıştır. İsyanın sonra 4 Mart 1925 tarihinde Takrir-i Sükûn Kanununun çıkarılması ve 5 Haziran 1925'te TpCF'nin kapatılmasıyla hükümetin üzerindeki önemli denetim güçleri ortadan kaldırılmıştır. *Zümrüdüanka*'da Takrir-i Sükûn Kanunu süreci özellikle muhalif bir yayın çizgisi izleyen gazeteler için korkulu bir sürecin başlangıcı olarak ele alınmıştır. Gazete bu süreçte mizah gazetelerinin de aynı korkuyu paylaştığını ifade etmektedir. Hükümetin matbuata yönelik önyargılı ve olumsuz bakış açısının Bâb-ı âli gazeteciliğini yavanlaştırması, ardı ardına kapatılan gazetelerin matbuat hayatında yarattığı olumsuzluklar gazetenin kanun sürecinde ele aldığı meselelerdendir. *Zümrüdüanka*'nın Takrir-i Sükûn Kanunu sürecini nasıl yansıttığı ve kanunun çıkmasından yaklaşık iki ay sonra kapanması aşağıdaki başlıkta ayrıntılarıyla incelenecektir.

2.3. Takrir-i Sükûn Kanunu ve *Zümrüdüanka*'nın Kapanması

13 Şubat 1925 Cuma günü Genç ilinde haklarında eşkıya diye tutuklama kararı bulunan Şeyh Sait ve taraftarlarının jandarmalara teslim olmayıp ateşle karşılık vermeleri üzerine başlayan ayaklanma 4 Mart 1925 tarihinde çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu'nun temel nedeni olmuştur.¹³⁷ 25 Şubat 1925 tarihinde ayaklanma meclis gündemine alınmıştır. Fethi Bey hükümeti, olayı olağan tedbirlerle bastırabileceği düşüncesindeyken, Mustafa Kemal, İsmet Paşa ve Halk Fırkası'ndaki radikaller olayı daha geniş çapta bir karşı devrim hareketi olarak değerlendirmekte ve en sert tedbirlerle karşı konulması gerektiğini düşünmekteydiler.¹³⁸ Bu tedbirlerin

¹³⁷ Tunçay, *age*, 135.

¹³⁸ Aybars, *age*, 212-214.

başında da İstiklal Mahkemeleri kurulması, muhalefetin yıkıcı olarak nitelenen çalışmalarına son verilmesi ve Türk Devrimi'ne karşı yayın yapan gazetelerin kapatılarak, sahip ve yazarlarının cezalandırılması geliyordu.”¹³⁹

Kanun tasarısı mecliste görüşülürken tasarıya muhalif fikirler de ortaya çıkmıştır. “Kanunun hükümete geniş takdir yetkisi vermesinin hükümeti meclisin üzerine çıkaracağını ve keyfi uygulamalara yol açacağını belirten muhalefet, basının susturulmasında bu kanunun kullanılmasından endişe duyduklarını söylemiştir.”¹⁴⁰

TpCF Dersim Mebusu Feridun Fikri Bey; kanun tasarısının Anayasa'nın 70. maddesindeki temel hakları hükümetin takdirine bıraktığını, hükümetin herhangi bir kavramı irtica kelimesinin anlamı içine sokabileceğini ifade ederek itirazını ortaya koymuştur. Kazım Karabekir Paşa ise muhalefetin ve basının suçlandığını, birçok manaya çekilebilecek bu kanunla basına ve muhalefete zarar verilmesinden korktuklarını ifade ederek kanunun ayaklanmayı bastırma maksadı dışında muhalefet ve basını susturma maksadıyla kullanabileceği hususunda endişelerini dile getirmiştir.¹⁴¹

Tüm bu eleştirilere rağmen 2 Mart 1925 tarihinde Halk Fırkası grup toplantısında Şeyh Sait İsyanı'na karşı sert tedbirler isteyen önerenin 60'a karşı 94 oyla kabul edilmesi Fethi Bey'i istifaya zorlamıştır. Yeni kabineyi kuran İsmet Paşa, 4 Mart'ta güvenoyu almış ardından Takrir-i Sükûn Kanunu'nu çıkarttırmış ve iki tane istiklal mahkemesi kurdurmuştur.¹⁴²

Takrir-i Sükûn Kanunu'nun ilk uygulaması muhalefetin endişelerini haklı çıkarmış, hükümet bu yasaya dayanarak 6 Mart 1925 günü İstanbul'da çıkmakta olan *Tevhîd-i Efkâr*, *İstiklal*, *Son telgraf*, *Aydınlık*, *Orak-Çekiç* ve *Sebilü'r-reşat* adlı gazete ve dergileri kapattırmıştır.¹⁴³

Zümrüdüanka Takrir-i Sükûn Kanunu ile ilgili ilk habere ve bu gazeteler hakkında verilen kapatılma kararına 12 Mart 1925 tarihli sayısında yer vermiştir. Gazetenin İlk sayfadaki “*Kapanan Ağızlar*” üst yazısıyla verdiği aşağıdaki karikatürde soldan itibaren *Tevhîd-i Efkâr*'ın sahibi ve başyazarı olan Velid Ebüzziya, *Son Telgraf*

---

¹³⁹ Age, 214.

¹⁴⁰ Güz, age, 164.

¹⁴¹ Age, 164-165.

¹⁴² Tunçay, age, 145-146.

¹⁴³ Age, 149.

gazetesinin sahibi ve yazarlarından Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu yer almaktadır. Karikatürün altında ise “Açıl kilit, açılmaz .. Anahtarı nerede? Suyu düştü!”¹⁴⁴ ifadeleri yer almaktadır.

Şekil 2.16: Karikatür 16

Zümrüdüanka, bu karikatürün yanında yer verdiği “*Takrîr-i Sükûn Kanunu Münasebetiyle*” başlıklı yazıda, birkaç haftadan beri İstanbul sokaklarında otomobillerle gezen Amerikalıların sürdürdüğü zevk ve sefaya duyduğu öykünme üzerinden kendilerinin memlekette bir türlü rahat yüzü göremediğine serzenişte bulunmaktadır. Yazı Bu serzenişini “*Ne olur şu memleketin bütün dertleri, elemeleri kaygıları tükense, her tarafta fabrikalar, şimendiferler, ticârethâneler açılrsa biz de Amerikalılar falan gibi ferih fahûr kazansak, bir taraftan da insan gibi tatlı tatlı, zevkli zevkli hurûc etsek.*” sözleriyle sürdürür. Yazı, sözü bu rahatlık özleminden memleketin doğusunda yaşanan isyan ve çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu’na getirerek şöyle devam etmektedir:

“Hâlbuki bakınız ne oldu? Genç taraflarında toplanan bir sürü haşerât tam rahat edip geniş bir nefes almaya başlayacağımız sırada ayaklandılar, rahat bizim kıçımıza batar, biz böyle şey istemeyiz şeriat isteriz diye eski müstebit ve mürteci’ idâreleri istemeye başladılar. Vâkiâ bunların kafalarının taş havanda sarımsak ezer gibi tamamıyla ezilecekleri gün pek yakındır. Fakat bu bal kabaklarının hiç hatır ve hayallerine gelmiyor mu ki bugün memlekete tekrar vermek istedikleri şekil Nasrettin Hoca’nın kendi oturduğu dalı baltalamak istemesinden daha gülünç ve fecî’dir.

¹⁴⁴ Ratip Tahir, *Zümrüdüanka*, s. 218 (12 Mart 1341/ 12 Mart 1925): 1, Şekil 2.16: Karikatür 16.

İsyan sahalarından gayri yerlerdeki saf Anadolu köylüsü bugün eşrâf ve mütegalibe tahakkümü, derebeyliği zulmü, a'şâr tahribatı gibi şeylerin kalkmasından dolayı sevinç içinde hükümetimizi alkışlar ve onun temâdi-i muvaffakiyyeti için cân-ı gönülden duâlar ederlerken şeyh nâmi altındaki bir takım menfaatperest, câhil hâin heriflerin tasavvurlarına alet olanlara bizden yüz bin def'a lâ'net... *Bu heriflerin memleketin diğer köşe bucağında aynı zihniyeti taşıyanların kökleri izâle edilmedikçe anlaşıldı ki, bizim gibi hürriyyet, refâh, saâdet âşıklarına bu memlekette rahat yoktur. Onun için hükûmetin yeni Takrîr-i Sükûn Kanûnu'nu biz de cân-ı gönülden alkışlıyoruz.*"¹⁴⁵

Zümrüdüanka, bu başyazısında doğudaki isyancıları Cumhuriyet yönetiminin Anadolu köylüsüne getirdiği kolaylıkları görmezden gelerek, ülkenin rahat ve huzurunu bozan menfaatperest ve hainler olarak tanımlamaktadır. Genç ilinin dışında kalan Anadolu köylüsünün Cumhuriyet'in köylü için yaptığı devrimleri alkışladığı belirtilirken, Genç ilindeki isyana alet olan memlekete zarar verenler ise haşeratlar olarak nitelenmekte ve lanetlenmektedir. *Zümrüdüanka* doğudaki Şeyh Sait İsyanı'nı "müstebidd" ve "mürteci" gibi ifadelerle gerici ve despotluk ile ilişkilendirirken hiçbir etnik nitelme ve imada bulunmamaktadır. *Zümrüdüanka* İsyan'ı, devrimlerin karşısında, ülkenin huzur ve düzenini bozan gerici bir ayaklanma olarak değerlendirmektedir.

Zümrüdüanka, Takrîr-i Sükûn Kanunu'yla ilgili yayınladığı bir diğer karikatürde meclisteki tartışmalar sırasında İstanbul basınına yapılan bir suçlamayı konu edinmiştir. TpCF Erzurum Mebusu Rüştü Paşa, meclise, hükümet kararıyla kapatılan gazeteler hakkında yetkinin keyfi kullanıldığını ileri sürerek bir önerge sunmuştur. Rüştü Paşa'nın bu önergesinde kapatılan bazı gazete ve dergilerin kapatılma gerekçesi olan yayınların kanunun yürürlüğe girdiği tarihten önceye ait olduğu vurgulanmıştır.¹⁴⁶ Takrîr-i Sükûn Kanunu'na TpCF'nin ve meclis dışındaki muhalefetin yaptığı eleştiriler, Müdafaa-i Milliye Vekili Recep Bey'in İstanbul basınının ülkenin huzurunu bozduğunu ifade eden açıklaması İstanbul basını ile Ankara arasında yeni bir tartışma konusu yaratmıştır. Recep Bey, İstanbul basını olumsuz neşriyat ve telkinleriyle doğudaki isyanın müsebbibi olarak ilan etmiş ve onları yılan ve zehirli yuvalar olarak niteleyerek nerede olursa olsunlar onları bulup seslerini boğacaklarını ifade etmiştir.¹⁴⁷

¹⁴⁵ "Takrîr-i Sükûn Münasebetiyle", *Zümrüdüanka*, s. 218 (12 Mart 1341/ 12 Mart 1925): 1.

¹⁴⁶ Güz, *age*, 173-174. Rüştü Paşa'nın yaptığı bu vurgu *Zümrüdüanka*'nın Karagöz ve Akbaba ile birlikte yargılandıkları mahkemede gazetelerin milli mücadeledeki hizmetlerinin de göz önüne alınması ve bunun tutanaklara geçmesini hatırlatmaktadır.

¹⁴⁷ *Age*, 167-168.

Zümrüdüanka'nın konuyla ilgili karikatüründe İstanbul basını temsil eden *Tevhîd-i Efkâr*, *Son Telgraf*, *Tanin* gazetelerinden Hüseyin Cahit, Fevzi Lütfi ve Velid Ebüzziya yer almakta, bu gazetecilere Recep Bey, elinde büyüteciyle tepeden bakmaktadır. Karikatürün altında yer alan yazıda. “*Recep Bey'in pertev-sûzuyla matbuâtın görünüşü*” ifadesi yer almaktadır.¹⁴⁸ Karikatürde, büyüteçle gazetecilere bakan Recep Bey'in gazetecileri küçük boyutlarda ve yılan olarak gördüğü tasvir edilmektedir. Karikatür, bu tasviriyle Recep Bey'in matbuatla ilgili olumsuz izlenimini yansıtmaktadır.

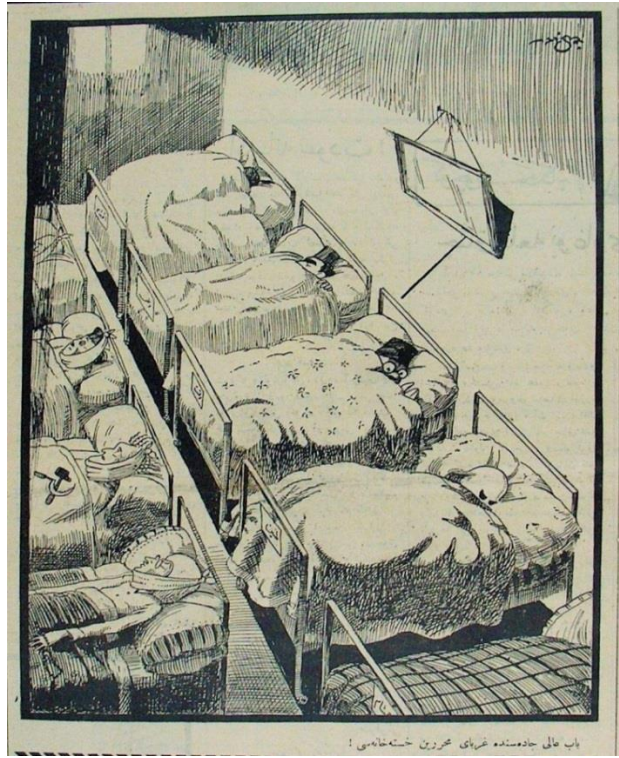
Şekil 2.17: Karikatür 17

Takrîr-i Sükûn Kanûnu kapsamında 6 Mart 1925 tarihinde kapatılan ilk gazeteler olan *Tevhîd-i Efkâr*, *İstiklâl*, *Son Telgraf*, *Aydınlık*, *Orak-Çekiç* ve *Sebilü'r-reşat*'a 9 Mart 1925'te, İstanbul'da çıkan *Press de Soir*, *Kahkaha*; Bursa'da çıkan *Yoldaş*, İstanbul'da çıkan *Resimli Ay*, *Millet*; Mersin'de çıkan *Doğru Öz* ve Adana'da çıkan *Tok Söz* eklenmiştir.¹⁴⁹

¹⁴⁸ Ratip Tahir, *Zümrüdüanka*, s. 218 (12 Mart 1341/ 12 Mart 1925): 1, Şekil 2.17: Karikatür 17.

¹⁴⁹ Güz, *age*, 173.

Bu kapatma kararlarıyla Recep Bey'in yılan yuvaları olarak tasvir ettiği İstanbul gazeteleri nicelik olarak azalırken bu azalış, yayınların nitelik olarak muhalif ve farklı görüşlerinin de yok edilmesi anlamına gelmekteydi. Recep Bey'in İstanbul basını hakkındaki söylemi, İstanbul basınında büyük bir endişe ve korku yaratmıştı. Yayınlarına devam eden gazetelerin korkulu bekleyişlerini 19 Mart 1925 tarihli sayısında *Zümrüdüanka* aşağıda yer alan karikatürde konu edinmiştir. Altında “*Bâb-ı âli caddesinde gurebâ-yı muharrirîn hastahânesi!*” ifadesi yer alan karikatürde hastane koğuşunda iki sıra halinde yatan gazeteciler resmedilmiştir.¹⁵⁰ Sol alt sırada, çenesi bağlı olarak resmedilen gazeteciler, aralarında *Orak-Çekiç* gazetesinin de bulunduğu kapatılan gazeteleri temsil etmektedir. Karikatürün sağ üst tarafında ise hala yayınlarını sürdürebilen İstanbul basını yer almaktadır. Yataklarının ayakuçlarında isimleri yazılı olan bu gazeteler: *İkdam*, *Vatan*, *Vakit*, *Tanin* ve *Akşam* gazeteleridir.

Şekil 2.18: Karikatür 18

Cemal Nadir, bu karikatüründe Takrir-i Sükûn ile birlikte kapanan gazetelerin Bab-ı Âli'de henüz kapatılmayan diğer gazeteler üzerinde yarattığı korkuyu etkili bir

¹⁵⁰ Cemal Nadir, *Zümrüdüanka*, s. 219 (19 Mart 1341/ 13 Mart 1925): 1, Şekil 2.18: Karikatür 18.

biçimde yansıtmaktadır. Bab-ı Âli caddesinin gazetecilerini bir hastane koğuşunda resmeden karikatür, kapatılan gazeteleri çenesi bağlanmış bir biçimde “ölü” olarak tasvir etmiştir. Karikatürde, henüz kapatılmayan diğer gazete temsilcilerinin bu süreçteki bekleyişleri, kimi sakin bir biçimde uyurken kimi ise tetikte bakışlarla endişeli ve tedirgin olarak resmedilmiştir. Dikkat çekici nokta, bu gazetecilerin karikatürde kapanan gazeteleri temsil eden diğer “ölü” meslektaşlarıyla aynı koğuşta yer almalarıdır. Cemal Nadir’in karikatüründe kapatılan ve kapatılmayan gazete temsilcilerini “ölü” ve “yaşayan” örnekler olarak bir odada resmetmesi henüz kapatılmayan gazetelerin korkusunun dramatik boyutlarını vurgulamaktadır. Cemal Nadir’in yansıttığı Bâb-ı âli’deki bu korku karikatürde yer alan *Tanin*’in 16 Nisan’da *Vatan*’ın da 11 Ağustos 1925 tarihinde kapatılmalarıyla somutlaşmıştır.¹⁵¹

Zümrüdüanka’nın aynı sayısında yer alan “*Edebiyyâta Avdet!*” başlıklı yazı ise Takrir-i Sükûn Kanunu ile kapatılan gazetelerin bazı gazetecilerin üzerinde yarattığı endişe ve korkudan dolayı gazetecilerin siyasi içerikli yazı yamaktan vazgeçerek edebi türde yazılar yazmaları üzerinedir. *Zümrüdüanka* benzer bir yayın politikası izleyeceğini aşağıdaki sözlerle ifade ederken bu durumun eleştirisini de ortaya koymaktadır:

“Takrî-i Sükûn Kanûnu’ndan sonra başta Hüseyin Cahit, Müştak ve Fazıl Ahmet Beyler olduğu halde nasıl ki bazı muharrirler siyâseti terk ile edebiyâta avdet ettilerse tilkinin dönüp dolaşıp geleceği yer kürkçü dükkândır fehvâsınca biz de işte tekrar edebiyâta avdet ediyoruz. Ba’de-mâ her nüshamızda edibâne ve şâirâne yazılmış birer manzûme bulunacaktır ki bunlardan birincisi olarak Fazıl Ahmet Bey birâderimizin ilk şiirini âtiyyen derc ediyoruz.”¹⁵²

Zümrüdüanka aynı sayısında kapanan gazetelerin basın dünyasında yarattığı boşluğu bir anlamda muhalefet boşluğunu “*Kapanan Gazeteler*” başlıklı yazıda aşağıdaki ifadelerle eleştirmiştir:

“Hükümet kapanan gazetelerden ba’de-mâ Tevhîd-i Efkâr’ın yerine ramazân-ı şerîfe mahsus olmak üzere muhallid ve müzehhib sefere duâları, Son Telgraf’ın yerine haftada bir hayâlî ve esrarengiz romanlar, Sebilü’r-reşat’ın yerine forma forma Kan Kalesi ve Kara Davut kitapları ve Aydınlık mecmûasının yerine de bir def’aya mahsus olmak üzere “Horoz öttü Dava bitti” nâmıyla bir mecmûa çıkacaktır.”¹⁵³

2 Nisan 1925 tarihinde *Zümrüdüanka*’nın “*Salataya Soğana Dair*” adlı başyazısı ise o sene sebzelerdeki bolluk üzerinden Takrir-i Sükûn Kanunu nedeniyle Bâb-ı âli’deki gazetelerin yaşadığı kapanma korkularına gönderme yapmaktadır.

¹⁵¹ Güz, *age*, 173.

¹⁵² “Edebiyata Avdet”, *Zümrüdüanka*, s. 219 (19 Mart 1341/ 19 Mart 1925): 2.

¹⁵³ “Kapanan Gazetelerin Yerine”, *Zümrüdüanka*, s. 219 (19 Mart 1341/ 19 Mart 1925): 4.

Sebzelerdeki bu bolluk nedeniyle balık pazarından Eyüp'e, Fatih'ten Sirkeci'ye kadar ne kadar çarşı, pazaryeri varsa hepsinde öbek öbek sebze satılmasından dolayı İstanbul'un bir bostanlığı andırdığını aktarmaktadır. Bu bolluğun ramazanda fakirin sofrasını ucuz yollu donatacağını ancak bu menbağın hiç tükenmeyecek kadar çok olduğunu abartılı bir dille anlatan yazı, yeşilliğin İstanbul'daki bolluğuna Bâb-ı âli'yi de aşağıdaki satırlarla dâhil eder:

“Görünüşe nazaran bunlar yemekle tüketilir şey değil ki!.. Bunları gördükçe insan âdetâ kendini ramazânda değil, yeşillik bayramında zannediyor. Nerede ise Bâb-ı âli'deki kitapçılarla, çarşıdaki kuyumcular bile camekanlarıyla, dest-gâhlarını yeşil salata ve kırmızı turplarla donatacaklar, hatta gazete müvezzî'leri bazı lüzûcetli, ağdalı, ağır makalelerin suhûletle okunması için gazetelerle beraber kari'lere birer deste salata, soğan da tevzî' edecekler!..”¹⁵⁴

Zümrüdüanka'nın bu gündemde başyazı olarak “*Salataya Soğana Dair*” yazısını yayınlaması manidardır. Yazı, İstanbul basının bıçak sırtında durduğu bu kritik döneme uygun olarak büyük göndermeler barındırmasa da Bâb-ı âli'deki yayınların içeriklerinin boş ve yavanlığına ince bir gönderme yapmaktadır. Kanun nedeniyle dönem gazetelerinin siyasi meselelerden uzak yayınlarına “ağdalı ve ağır” makaleler diyerek ironik bir atıfta bulunmaktadır.

Takrir-i Sükûn Kanunu'nun basın üzerindeki etkileri 16 Nisan 1925 tarihinde *Tanin* gazetesinin kapatılma kararıyla devam etmiştir.¹⁵⁵ Kapatılma kararının ardından gazetenin müdürlerinin yanında Hüseyin Cahit de 19 Nisan 1925'te tutuklanarak Ankara'ya gönderilmiştir. *Tanin*'in Ankara İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmasında kapatılma nedeni olarak Lozan Barış Antlaşması'ndan itibaren izlediği yayın politikası ile birlikte, Tpcf'nin aranması ile ilgili yayınladığı haberde “baskın” sözcüğünü kullanması da dikkate alınmıştır. Kanunun bu döneme kadar İstanbul basınında yarattığı korku, *Tanin* gazetesinin kapatılması ve Hüseyin Cahit'in Ankara İstiklal mahkemesinde yargılanmasıyla devam etmiştir. Üstelik aynı tarihlerde Ankara'da yargılanan yalnızca Hüseyin Cahit değildir, Mersin'de çıkan *Doğru Söz* gazetesinin sahibi Ata Çelebi, Zekeriya Bey ve Cevat Şakir Bey'ler de Ankara İstiklal Mahkemesi'nde yargılanan gazeteciler arasındadır.¹⁵⁶

Bu gelişmelerin yaşandığı 16 Nisan 1925 tarihinde *Zümrüdüanka*'da yer alan “*Bâb-ı âli'nin Kuşları*” başlıklı yazıya, Bâb-ı âli'de çoğunlukla kuş isimlerinden oluşan

¹⁵⁴ “Salataya Soğana Dair”, *Zümrüdüanka*, s. 221 (2 Nisan 1341/ 2 Nisan 1925): 1.

¹⁵⁵ “Tanin Gazetesi Bu Sabah Tatil Edildi”, *Son Saat*, 16 Nisan 1341/16 Nisan 1925, 1.

¹⁵⁶ Güz, *age*, 189-191.

mizah gazetelerinin akıbetleriyle ilgili endişe *Son Saat* gazetesinde yer alan bir haber üzerinden konu edilmektedir. *Son Saat* gazetesinin Bâb-ı âli mizah gazeteleri için kuştan ve kuşbazdan geçilmez oldu yorumuna *Zümrüdüanka*, mizah gazetelerinin idarehanelerinin Yeni Cami'deki Kuşçubaşı Arif Ağa'nın dükkânına döndüğünü söyleyerek destek vermektedir. *Zümrüdüanka*, kuşçu dükkânındaki kuşlara benzetilen mizah gazeteleri hakkındaki endişesini aşağıdaki sözleriyle ifade etmektedir:

“...Kafesini, kapancasını, diksesini, öksesini kapan mahalle çocukları, bu son baharda kuş tutmak için buraya gelecekler. Lâkin acaba o vakte kadar bu kuşlardan kaçır karın ağrısına, kaçır dilaltına yakalanarak öbür dünyayı boylayacaklar? Ma'lum ya, kuş gayet nâzik hayvandır. Vâkîâ içlerinde amirleri çok büyük kuşlar varsa da refikimizin dediği gibi Allah onları da avcı elinden muhâfaza buyursun!..”¹⁵⁷

Akbaba, *Zümrüdüanka*, *Papağan* gibi çoğu kuş isimlerinden oluşan mizah gazeteleri yazıda kanun sürecinde avlanma korkusu yaşayan kuşlar olarak betimlenmiştir. Yazı, mizah gazetelerinin Takrir-i Sükûn nedeniyle olmasa bile farklı sebeplerden dolayı kapanacaklarına dair endişesini ise saydığı bazı kuş hastalıkları ile dile getirmektedir. Bu nedenlerden akla ilk gelen gazetelerin yaşadığı ekonomik sıkıntılardır.

Takrir-i Sükûn Kanunu ile muhalif birçok gazete kapatılırken yayın hayatlarına devam edenlerin dikkatli bir yayın politikası izlemek zorunda kalmalarına farklı bir örnek de *Zümrüdüanka*'nın son sayısında yer alan “*Abur Cubur Yazılar*” başlıklı yazıdır. Gazete ve mecmuaların izledikleri bu politika çerçevesinde yayınlarında yer verdikleri bazı yazıların gençler ve çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerini konu alan yazı, bu tür yayınların zararlarını aşağıdaki sözlerle ifade etmektedir:

“...Ölümlerle muhâbere, manyetizma, ispritzma, hipnotizma, telepati, yıldızlarla mükâleme, umacı masallarıyla çocukların zihinlerini dolduracağımıza ne olur biraz da Ankara-Sivas hattı üzerindeki köylere, bağlara bostanlara, çağlayanlara dair makaleler, Adana'nın o canım portakal, limon bahçelerine dâir hikâyeler yazsak olmaz mı?.. Artık herkes yeni, fâideli, tatlı şeyler bekliyor. Hazır sırası gelmişken kitapçılar, gazeteciler, mecmûacılar artık bu abur cuburdan vazgeçip güzel yazılara başlamalıdır. Yok, şâyed maksad para kazanalım da ne olursa olsun ise o başka. Yine istediklerini yazmakta devam edebilirler. Korkmasınlar bu hususta mevzû' kıtlığına da uğramazlar. Çünkü ma'lûm ya “Dünya tükenir, yalan tükenmez” ama kari'lerin sabrı tükenir de hep birden bu kabil neşriyyâta bir boykotaj yaparlarsa ona karışmayız.”¹⁵⁸

Zümrüdüanka'nın, Takrir-i Sükûn Kanunu'nun Türk basın hayatını derinden etkilediği bu süreçte yayınladığı bu başyazı, yayın hayatının son sayısında yer alması açısından önemlidir. *Zümrüdüanka*, kapatılma korkusuyla yayın içeriklerinde titizlikle hareket eden gazetecilerin kendi mesleki menfaatleri uğruna gençlerin

¹⁵⁷ “Bâb-ı Ali'nin Kuşları”, *Zümrüdüanka*, s. 223 (16 Nisan 1341/ 16 Nisan 1925): 4.

¹⁵⁸ “Abur Cubur Yazılar”, *Zümrüdüanka*, s. 224 (23 Nisan 1341/ 23 Nisan 1925): 1.

zihnini kirletmesini eleştirmektedir. Bir öneri olarak da memleketin köylerine, bahçelerine dair yazılar yazma fikrini ortaya koymaktadır. *Zümrüdüanka* dönem basının yaşadığı bu kritik döneme uygun, naif ve vatansever bir öneriyle ortaya çıkmaktadır. Özgürlüklerin kaybedileceği korkusuyla politik ve hatta sosyal konulardan uzak “*abur cubur*” yazılar yayımlayan gazetelere bunun yerine memlekete dair, “*güzel ve fâideli*” yazılar yazılmasını tavsiye etmektedir. Ancak *Zümrüdüanka* bu ılımlı önerisiyle birlikte bu yayınları yapanlara son satırında “*Okuyucu boykotaj yaparsa karışmayız*” diyerek de uyarır.

Zümrüdüanka, yayın hayatı boyunca ele aldığı tüm konularda menfaatini savunduğu memleket insanını bu kez memleketin geleceği olan çocuk ve gençleriyle son sayısının son başyazısında yine başköşeye koymuştur. *Zümrüdüanka* bu başyazının yer aldığı 23 Nisan 1925 tarihli sayısından sonra ardında hiçbir haber bırakmaksızın yayın hayatından ayrılmıştır. Yazıhanesine okuyucularından gelen tebriklere teşekkürünü dahi yayınlamaya özen gösteren *Zümrüdüanka*'nın okuyucularına hiçbir bilgi vermeksizin yayın hayatının sona erişinde gazeteye açılan davaların yıpratıcı etkisi ile birlikte Takrir-i Sükûn Kanunu'nun da etkisi olduğu açıktır. Gazetenin yayın hayatı boyunca olduğu gibi Takrir-i Sükûn Kanunu'ndan sonra da yayın hayatına aynı anlayış ve eleştirel çizgide devam etmiş olması yaşanan Takrir-i Sükûn Kanunu süreci ile *Zümrüdüanka*'nın İstanbul'un mizah yayınları arasından ayrılmasına neden olmuştur. 1923-1925 yılları arasında Türkiye'nin toplumsal ve politik dönüm noktalarında halk için her zaman söyleyecek sözü olan *Zümrüdüanka*, bu halk sözcülüğünü mizah zırrıyla yaparak var olmaya çalışmıştır. Takrir-i Sükûn Kanunu'ndan sonra yalnızca sekiz sayı yayınlanabilen *Zümrüdüanka*'nın deyim yerindeyse Bâb-ı Âli'deki efsanesi 23 Nisan 1925 tarihinde sona ermiştir.

3. ZÜMRÜDÜANKA MİZAH GAZETESİNDE SİYASİ GELİŞMELERE BAKIŞ

1923-1925 yılları arasında yayın hayatını sürdüren *Zümrüdüanka* mizah gazetesi Türkiye'nin siyasi alanda yaptığı köklü devrimlere tanıklık etmiştir. Gazetenin yayınlanmaya başladığı 1923 yılına damgasını vuran Lozan Barış Antlaşması, gazeteye konu olan siyasi gelişmelerin ilki ve en önemlisi olarak yerini almıştır. Zira Türkiye'nin tüm dünyaya duyuracağı bağımsızlığı, İsviçre'deki Türk heyetinden gelen haberlere bağlıydı. *Zümrüdüanka*'da yer alan Lozan haberlerinde, dönemin basınına hâkim olan vatansever ruh ve üslup göze çarpmaktadır. Gazete, Lozan'a gönderilen İsmet Paşa ve heyetine, Lozan'ın her evresinde yaptığı haberlerle desteğini ortaya koymuştur. İsmet Paşa ve heyeti, barış sürecinin sonlarına doğru, yaptığı politik manevra ve kazandığı başarı ile gazetenin sayfalarında milli birer kahraman olarak yer almışlardır.

Zümrüdüanka'da yer alan bir başka önemli politik mesele mübadele meselesidir. Mübadele sırasında, mübadillerin hukuki durumları, yer değiştirmeleri sırasında karşılaştıkları zorluklar, göç edenlerin arkalarında bıraktıkları maddi ve manevi değerler gazetede konu edilmiştir. Yine bu dönemde Türkiye'nin değişen iktidar merkezi ayrı bir siyasi gelişme olarak gazetede yer almaktadır. Bu konu daha çok, Cumhuriyet'in sembolü haline gelen merkez Ankara ile İmparatorluğu simgeleyen eski payitaht İstanbul arasında yaşanan rekabet bağlamında gazetede ele alınmıştır. 29 Ekim 1923 tarihinde rejim sorununu ortadan kaldıran Cumhuriyet'in ilanı da gazetenin geniş yer verdiği konular arasında yerini almaktadır.

Zümrüdüanka'nın önemle üzerinde durduğu bir başka konu ise muhalefet meselesi olmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarında kendiliğinden oluşan ilk muhalefet deneyimi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın açılma süreci ve sonrasındaki gelişmelerin *Zümrüdüanka*'daki yansımaları mizahın muhalefete bakış açısını göstermesi bakımından önemli bir yer tutmaktadır.

Kemalist proje içerisinde özellikle Cumhuriyet'in ilanından sonra ulusal egemenliğin önünde somut bir engel olarak görülen halifeliğin kaldırılmasının siyasal ve toplumsal etkileri *Zümürdüanka*'nın konu ettiği bir diğer siyasal konu başlığını oluşturmaktadır.

Yukarıda saydığımız siyasal meseleler *Zümürdüanka* mizah gazetesinin ele aldığı yazı ve karikatürler ışığında aşağıdaki başlıklarda ayrıntılı olarak değerlendirilecektir.

3.1. Lozan Konferansı Süreci ve Barış Antlaşması

Milli Mücadele'nin askeri safhasını sonlandıran Mudanya Ateşkes Antlaşmasından bir hafta sonra üç müttefik devlet (İngiltere, Fransa, İtalya) Ankara ve İstanbul hükümetlerini barışı sağlamak amacıyla Lozan'da görüşmelere davet etti. Cumhuriyeti ilan etmeye kararlı olan Mustafa Kemal, İstanbul Hükümeti'ni bu sürecin dışında bırakmak amacıyla TBMM'nin yetkilerini kullanarak 1 Kasım 1922 tarihinde saltanatı kaldırdı.¹⁵⁹ Barış sürecinde tek söz sahibi olarak TBMM'nin kalmasından sonra sıra Lozan'a gönderilecek temsilciler heyetinin seçimine geldi. Mustafa Kemal temsilci seçiminde tercihini dönemin başbakanı olan Rauf Bey'den yana değil Mudanya Antlaşması'nın galibi, kararlı, sabırlı ve sert bir müzakereci olduğunu kanıtlamış olan İsmet İnönü'den yana kullandı. Mustafa Kemal'in talebiyle Yusuf Kemal Bey Hariciye Vekilliği'nden istifa etti ve yerine İsmet Paşa getirildi. Meclis 2 Kasım 1922 tarihinde İsmet Paşa başkanlığındaki heyeti onayladı.¹⁶⁰

Hükümetin, İsmet Paşa başkanlığındaki heyete verdiği on dört maddelik talimatta Türk tarafının kesinlikle taviz vermeyeceği konuların altı kararlılıkla çizilmekteydi. Bu konular Ermeni yurdu ve kapitülasyonlarla ilgiliydi. Müttefik devletler bu konularda Türkiye'nin aleyhine olacak şekilde ısrar edecek olurlarsa heyet Ankara'ya sormak ihtiyacı duymadan bu hususları reddedecek, gerekirse görüşmeleri kesip ülkeye dönecekti.¹⁶¹

Resmi adıyla *Yakın Doğu Sorunları Üzerine Lausanne Konferansı*, yukarıda belirtilen maddeler üzerinde tarafların mutabakata varamamaları sonucunda kesintiye

---

¹⁵⁹ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası -Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar-* c.1, (İstanbul: İletişim Yayınları,2003), 215.

¹⁶⁰ Sevtap Demirci, *Belgelerle Lozan*, (İstanbul: Alfa Yayınları,2011), 58-59.

¹⁶¹ Oran, *age*, 218.

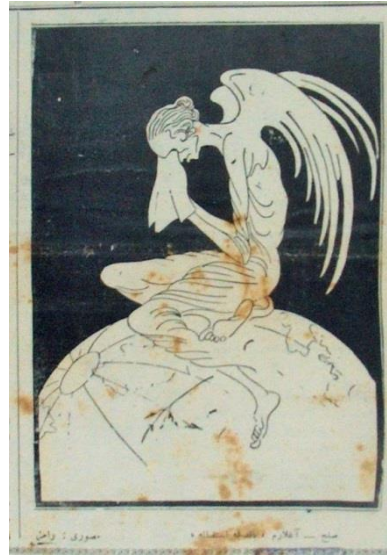

uğramış ve iki dönem boyunca devam etmiştir. 21 Kasım 1922 tarihinde başlayan birinci dönem, tarafların bazı konular üzerindeki anlaşamamaları nedeniyle 4 Şubat 1923 tarihinde sona ermiştir. Türk heyetinin ülkeye geri döndüğü ve yaklaşık iki buçuk ay süren bu ara dönem kurulan diplomatik ilişkiler sonunda, 23 Nisan 1923'te sonlanmış. Bu tarihte görüşmelerin ikinci dönemi başlamış ve 24 Temmuz 1923'te barış antlaşmasının imzalanmasıyla barış süreci tamamlanmıştır.¹⁶²

11 Ocak 1923'te yayın hayatına başlayan *Zümrüdüanka*, Lozan sürecinin -kısa da olsa- birinci dönemine tanıklık etmiş, ara dönemi ve ikinci dönem görüşmelerini ise ayrıntılı olarak takip edebilmiştir. Yaklaşık sekiz ayda tamamlanan Lozan Barış Antlaşması ile ilgili *Zümrüdüanka*'da yer alan haberler aşağıda birinci dönem, ara dönem ve ikinci dönem başlıkları altında incelenecektir.

3.2. Lozan Barış Konferansı'nda Birinci Dönem (20 Kasım 1922-4 Şubat 1923)

Zümrüdüanka, Lozan Barış Konferansı'nı ilk olarak gazetenin ilk sayısının ilk sayfasında Ramiz imzasıyla yayınlanan aşağıdaki karikatürle ele almıştır.

Şekil 3.1: Karikatür 19

¹⁶² Oran, *age*, 218, Lozan Barış Antlaşması ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Seha L. Meray (çev), **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler**, Takım I, c. I, Kitap I, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993), Seha L. Meray (çev), **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler**, Takım I, c. I, Kitap II (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993), Cemil Bilsel, **Lozan**, c. I-II, (İstanbul: Sosyal Yayınları, 1998) Bilal, N. Şimşir, **Lozan Telgrafları cilt. I**, (Ankara: Türk Tarih Kurumu yayınları, 1990), Bilal N. Şimşir, **Lozan Telgrafları cilt. II**, (Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994).

Zümrüdüanka'nın Lozan Barış Antlaşması sürecinde yazı ve karikatürlerinde genellikle sulh perisi olarak adlandırıp kadın olarak sembolize edilen barış Ramiz'in kaleminde, kanatlı bir erkek olarak tasvir edilmiştir. Bu karikatürde, erkek barış sembolü dünyanın üzerinde oturmakta ve mendiliyle gözlerini kapatarak ağlamaktadır. Küre üzerindeki zeytin dalı, zayıf ve bitkin görünümlü sulh perisinin vermek istediği barış mesajını güçlendirmektedir. Ramiz'in karikatüründe sulh şöyle seslenmektedir: “*Ağlarım baktıkça istikbâlime*”.¹⁶³ Osmanlı İmparatorluğu'nun Ermeni bir vatandaşı olan Kemani Serkis Efendi'nin, 1915 Tehcir Kanunu'ndan sonra yazıp bestelediği şarkı sözlerinden alınan bu satır Ramiz'in barış beklentisinin de tercümanı olmuştur.¹⁶⁴

Lozan'da Türk tarafının asla taviz vermeyeceği konulardan biri olan Ermeni yurdu meselesi Gazetenin 19 Ocak 1923 tarihli sayısında “*Ermeni Yurdu Meselesi*” başlığıyla yayınlanan yazıya konu edilmiştir. *Zümrüdüanka* muhabirinin Kumkapı'da Ermeni bir balıkçı olan Mardik Ağa ile yaptığı söyleşide Mardik Ağa, kendisi gibi eşinin ve çocuklarının da alaturka kültürle büyüdüklerini anlatır ve devam eder:

“Kırk senedir şunun şurasında balıkçılık ederim Allah bin bereket versin gül gibi geçinirim. Kimse dememiştir kim Mardik Ağa kaşının üstünde, yanında, şey pardon alt yanında gözün vardır hem efendim Ermenilerin çoğu böyle düşünür ki buradan başka yere gidersek baştan ayağa perişan oluruz. Benim bildiğim Ermeni yurdu ya Samatya'dır ya Halıcıoğlu'dur.”¹⁶⁵

Zümrüdüanka, gündelik yaşam pratiklerinden aşına olduğu bir Ermeni yurttaş olan Mardik Ağa ile yaptığı söyleşiyle etnik çeşitliliğiyle kaynaşmış bir toplumu vurgulamaktadır. *Zümrüdüanka* Mardik Ağa'nın Ermeni yurdu konusundaki düşünceleriyle Ermeni yurttaşlarının konu ile ilgili görüşlerini şu şekilde ortaya koymaktadır: Onlar için, Ermeni yurdu, ülke bütünlüğünü bozacak bir mesele değildir, onların yurtları imparatorluk boyunca huzur ve barış içinde yaşadıkları Samatya ve Halıcıoğlu gibi yerlerdir. Bu noktada *Zümrüdüanka*'nın İmparatorlukta uzun yıllar devam eden, azınlıkların bir arada huzur içinde yaşadığı toplum barışından yana bir tutum sergilediği görülmektedir. Mardik Ağa'nın yukarıdaki sözleri, Ermeni vatandaşların, toplumsal barış ve huzurun bir parçası olduğuna işaret ederken, diğer yandan da Lozan'da tartışılan Ermeni yurdu meselesine alaylı ve anlamlı bir mesaj iletilmiş olur: Ermeni vatandaşların kadim yurdu İstanbul'da

¹⁶³ Ramiz, *Zümrüdüanka*, s. 1 (11 Kânunusani 1339/11 Ocak 1923): 1, Şekil 3.1: Karikatür 19.

¹⁶⁴ **Kemani Sarkis Efendi Suciyan Hayatı ve Eserleri**, (İstanbul: Aras Yayıncılık, 2012), 9.

¹⁶⁵ “Ermeni Yurdu Meselesi”, *Zümrüdüanka*, s. 3 (19 Kânunusani 1339,/19 Ocak 1923): 2.

yoğunlukla ikamet ettikleri Samatya ve Halıcıoğlu semtlerinden başka bir yer olamaz.

Gazetenin 22 Ocak 1923 tarihli sayısında “Çalığışu’nun Ziyafeti” başyazısıyla bu kez Lozan görüşmelerindeki adaletsiz paylaşım eleştirilmektedir. Yazıda *Zümrüdüanka*, şerefine Kadıköy’de Çalığışu’nun verdiği ziyafete katılır. Tuyur ailesinin hemen hepsinden katılımcıları olan bu ziyafette garip olan şudur ki *Zümrüdüanka*’nın tabağında kuru bamya, papağanın önünde tarhana çorbası, tavus kuşunun tabağında midye dolması serçenin önünde zeytinyağlı pırasa, leyleğin önünde aşure, balıkçılım önünde kabak dolması sunulmuştur. Çalığışunun yiyeceğine ısrarlarına karşı herkesin hareketi ağırlaşır. *Zümrüdüanka* dayanamaz ve söze girer ve kendisi ve arkadaşlarının şikâyetlerini çalığışuna iletir. Çalığışu hemen sofracıyı çağırır ve bu yanlışlığı düzeltmesini ister. Sofracı: “Hayır efendim yanlış değil dikkat ettiniz mi Lozan’daki büyük ziyâfette bile böyle yapıyorlar. Şahinin hakkını kargaya, turnaninkini çaylağa, çaylağinkini tavuğa, tavuğunkini martıya, martıninkini de baykuşa peşkeş çekiyorlar.”¹⁶⁶

Ocak ayının ikinci haftasından görüşmelerin sona erdiği 27 Ocak 1923 tarihine kadar Musul meselesi konferansın ağırlıklı gündemini oluşturmuştur. İsmet Paşa konunun Türk tarafı için önemini 14 Ocak tarihinde Rauf Bey’e gönderdiği: “Barış Musul sorununa bir çözüm bulunmasına bağlıdır” telgrafıyla ifade etmiştir. Misak-ı milli sınırları içerisinde yer alan Musul konusunda konferansta, Türklere, vilayetin dağlık bölgelerindeki petrol bulunma olasılığı olmayan dar bir şeridin verilmesi önerisi, *Zümrüdüanka*’nın Lozan’daki adaletsiz paylaşımın esin kaynağı olmuştur.¹⁶⁷ Misak-ı Milliye aykırı olan bu paylaşım *Zümrüdüanka* tarafından haksız ve adaletsiz bir paylaşım olarak hicvedilmiştir. Sofracıya bunun yanlış olduğunu bildiği halde neden yaptığını sorduklarında sofracı: “Mahsus yaptım ki kuşların bile kabul edemeyeceği böyle haksızlığı insanların hiç kabul edemeyeceklerini Lozan’daki aşçıbaşısı anlatmak için.”¹⁶⁸ cevabını verir. Lozan’ın muhtemel aşçıbaşısı olarak betimlenen İngiltere’ye bu şekilde naif bir mesaj verilmiş olur.

1 Şubat 1923 tarihinde müttefiklerin Türk heyetine sundukları barış taslağı Ankara’nın adli, mali ve iktisadi tam bağımsızlık ilkesine uygun olmadığından 4

¹⁶⁶ “Çalığışunun Ziyafeti”, *Zümrüdüanka*, s. 4 (22 Kânunusani 1339 / 22 Ocak 1923): 1.

¹⁶⁷ Demirci, *age*, 105-111.

¹⁶⁸ “Çalığışunun Ziyafeti”, *Zümrüdüanka*, s. 4 (22 Kânunusani 1339 / 22 Ocak 1923): 1.

Şubat 1923 tarihinde Türk heyeti tarafından reddedildi. Bunun üzerine konferans 23 Nisan 1923 tarihine kadar sürecek olan ara döneme girmiş oldu. İsmet Paşa başkanlığındaki heyet, 6/7 Şubat 1923 tarihinde Lozan'dan Türkiye'ye dönmek üzere yola çıktı ve ancak 16 Şubat 1923 tarihinde İstanbul'a gelebildi.¹⁶⁹

3.2.1. Lozan Barış Konferansı'nda Ara Dönem (4 Şubat-23 Nisan 1923)

Lozan Konferansı'nda 4 Şubat 1923 tarihinde başlayan ara dönem devletlerarasında yaşanan gayri resmi diplomasi ve uzlaşma çabaları ile hareketli geçmiştir. Bu ara dönemdeki gelişmeler ve hala devam etmekte olan barış beklentisi *Zümrüdüanka*'da yer alan yazı ve karikatürlere konu olmuştur.

Zümrüdüanka, Türk heyetinin Lozan'dan yola çıktığı günün ertesinde 8 Şubat 1923 tarihinde “*Havalar Lozan Konferansı*” başlıklı bir yazı ile konferansta bir türlü varılamayan uzlaşmayı ve askıya alınan görüşmeleri eleştirmektedir. *Zümrüdüanka* imzalı bu yazıda havalarla beraber Lozan'daki görüşmelerin de açılıp kapandığı ifade edilmektedir. Yazı: “*İhtimâl Lozan'daki murahhaslardan bazılarının asabı açık havada sükûnet buluyor, soğukkanlılık ve ferahlıkla görüşüyorlar işi tatlıya bağlamak istiyorlar fakat hava değişip de a'sâb gerginleşince zıvanadan çıkıyorlar.*” diyerek Lozan görüşmelerindeki değişen şartların hava olayları üzerinden eleştirisi yapmıştır. Ancak yazının devam eden kısmında *Zümrüdüanka*'nın sertleşen mizah dili dikkat çekicidir. Lozan görüşmelerinin kesilmesinden yalnızca dört gün sonra kaleme alınan bu yazı, uzlaşmanın sağlanamaması ve iki tarafın da savaş hazırlıklarına başlaması üzerine bir yorum getirmiştir. *Zümrüdüanka* bu olumsuz haberlerin Türkiye için hiç de fena olmayacağını hatta iş harbe dönerse daha iyi olacağına şüphe olmadığını şu sözlerle ifade etmektedir:

“Çünkü önümüz bahardır. İki ay sonra Balkanlar cennete döner. Hızırilyâsı kuzu dolması, ırmık helvasıyla Selânik, Serez, Drama bahçelerinde geçirmek için Anadolu'da ve İstanbul'da can atan kim bilir kaç bin kişi var. Sonra buradan Pire'ye, Atina'ya, Sakız'a ve Midilli'ye firâr etmiş birçok dostlarımız var ki onları göreceğimiz geldi. Fi-l-vâki' onlar vefâsız çıktılar, gitti gideli bize bir mektup olsun yazmadılar. Lâkin biz onları unutmadık, âlâ muhabbetleri! Gönüllerimizdedir. İstiyoruz ki ayaklarına kadar gidelim Pire'de, Atina'da eski dostluğu tecdîd eyleyelim!”¹⁷⁰

Balkan Savaşlarından sonra Atina Antlaşması'yla özellikle Batı Anadolu'dan Yunan kent ve adalarına göçe başlayan Rum göçmenler son kertede 1922'de Batı Anadolu'da Yunanistan yenilgisiyle topyekûn Yunanistan'a göç etmek zorunda

¹⁶⁹ Ali Naci Karacan, **Lozan Konferansı ve İsmet Paşa**, (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1993), 192-204.

¹⁷⁰ “Havalar Lozan Konferansı”, *Zümrüdüanka*, s. 9 (8 Şubat 1339 / 8 Şubat 1923): 2.

kalmışlardı.¹⁷¹ *Zümrüdüanka*'nın kinayeyle Anadolu'dan, Yunanistan şehir ve adalarına firar eden dostlarla kast ettiği bu Rum vatandaşlardır. Bahsedilen bu Rum nüfus, resmi makamlarca verilen kararlar, Balkan savaşlarından sonra gönüllülük esaslı bir nüfus değişimine tabi olmuştur. Ancak *Zümrüdüanka*'nın bu göçmenlere, mülteci ya da göçmen demek yerine firari demeyi tercih etmesi dikkat çekicidir.

Yunan ada ve kentlerine göç etmek zorunda kalan Rum vatandaşların ayaklarına kadar gidip eski dostluklarını güçlendirmek istediğini söyleyen *Zümrüdüanka*, milliyetçi bir tonla, eskide kalan Türk-Yunan gerginliğini, tıpkı Türk hükümetinin gündemine aldığı gibi tazelemektedir. Bilindiği gibi Türk hükümeti, Lozan görüşmelerinin kesintiye uğradığı bu süreçte savaşın yeniden başlama olasılığına karşı askeri önlemler almıştı.¹⁷² *Zümrüdüanka*, yapılan bu askeri hazırlığa, baharda cennete dönecek Balkanlara, Anadolu ve İstanbul'dan gitmeye can atacak binler ordusunun haberini vererek gönderme yapmakta ve çıkması olası bir savaş için düşmana gözdağı vermektedir. Bu meydan okuma şiddetlenerek devam etmektedir:

“Yunan Ordusu geçen sefer Anadolu'da apansız baskına uğradığını, arkadan vurulduğunu iddiâ' etmişti, bu sefer artık bir diyeceği kalmaz çünkü biz de hazır o da. Lozan Konferansı eğer bugün yarın hava ile beraber açılmaz iş harbe müncerr olursa bizim için böyle birçok muhassenât var. Zan edersem Yunanlılar için de harbin faydası olacaktır. Hacâmat mevsimi hemen hemen geldi demektir. Martla beraber sülük şişelerini raflara dizerler damarlarındaki pis kanlar geçen güz mevsiminde tamamıyla akmadığı için sırtları tekrar kaşınmaya başlayan Yunanlılar bu sefer inşaallah tamamıyla bu pis kandan halas olarak tamamen şifâ'yı bulurlar.”¹⁷³

Türk tarafı için bahar, kuzu dolması, irmik helvasıyla Yunan kent bahçelerinde şimdiden şenlikleri kutlanan bir zaferi müjdelerken Yunanlılar için ise pis kanlarını temizlemek için hacamatı müjdelemektedir. *Zümrüdüanka*, barış görüşmelerinin kesintiye uğradığı, savaş hazırlıklarının yapıldığı bu süreçte karşısına bağımsızlık zaferini kazandığı Yunanistan'ı almaktadır. *Zümrüdüanka*'nın dostça olmayan bu tavrında Yunanistan'ın, Konferans boyunca desteğini alma ümidiyle özellikle Musul konusunda İngiltere'ye olan desteğinin de etkili olduğu söylenebilir. Yukarıdaki satırlarda *Zümrüdüanka*, kazanılan milli mücadele zaferinden güç alan büyük bir özgüven sergilemiş, olası bir savaşın, Yunanlıların milli mücadele sırasında akıtılıp temizlenemeyen pis kanlarını akıtmak için bir fırsat olacağını dolaylı olarak ifade etmektedir.

¹⁷¹ Onur Yıldırım, **Diplomasi ve Göç, Türk Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü**, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006), 39-44.

¹⁷² Demirci, **age**, 128.

¹⁷³ “Havalar Lozan Konferansı”, **Zümrüdüanka**, s. 9 (8 Şubat 1339 / 8 Şubat 1923): 2.

Zümriüanka, 15 Şubat 1923 tarihli sayısında “*Sulh Olmazsa*”¹⁷⁴ başlıklı aşağıdaki karikatüre bir Türk askerinin, bir Yunan askerini tartaklayışını konu etmektedir. “*Altta kalanın canı çıksın*” alt yazısıyla verilen karikatürün arka planında ise, tartaklanmaktan kurtulan bir Yunan askeri kaçarken resmedilmektedir. Mazhar Nazım imzasıyla Lozan barış konferansının kesintiye uğradığı süreçte yayınlanan bu karikatürde, barış görüşmelerinin Türk-Yunan savaşıyla sonuçlanabileceği endişesi yansıtılmaktadır. Olası Türk-Yunan savaşı tehlikesi yansıtılırken Türkiye’nin 1922’de Yunanlılara karşı kazandığı üstünlüğün etkisi, karikatürde Türk askerinin Yunan askerinin boğazına sarılarak onu alt edişiyile görülmektedir. Mesaj karikatürün açıklayıcı yazısındaki gibi açıkça veriliyor, olası bir savaşta Yunanistan geçmişte aldığı mağlubiyeti tadacaktır. *Zümriüanka*’nın bu dönemde yaşanan Türk- Yunan gerginliğinde sıklıkla başvurduğu ya da gönderme yaptığı 1922 zaferi, yansıtılan Türk-Yunan ilişkilerinde bir üstünlük aracı olarak kullanılmıştır.

Şekil 3.2: Karikatür 20

Milli Mücadele’nin Türk tarafı lehine sonuçlanmasının ardından İngiltere’de istifaya zorlanan Lyoyd George hükümetinin yerini Andrew Bonar Law’ın kurduğu Hükümet almıştır.¹⁷⁵ *Zümriüanka*’nın 1 Mart 1923 tarihinde “*Şark Pazarından Halı Satın*

¹⁷⁴ Mazhar Nazım Resmor, *Zümriüanka*, s. 11, (15 Şubat 1339/ 15 Şubat 1923): 1, Şekil 3.2: Karikatür 20.

¹⁷⁵ Demirci, *age*, 37-38.

*Almayanlar*¹⁷⁶ üst yazısıyla yayınladığı aşağıdaki karikatür, İngiltere'nin yeni başkanı Bonar Law'ın Lozan'daki diplomasisini hicvetmektedir.

Karikatürde, Lozan Konferansı'na giden Türk delegelerden Sıhhiye Vekili Rıza Nur ile Bonar Law, Sultanahmet Siluetli bir İstanbul tablosunun önünde durmaktadırlar. Bonar Law, 'ın uzattığı kâğıda, Rıza Nur almak üzere uzanmaktadır. Ancak İngiliz Başbakanı'nın diğer eliyle arkasında sakladığı bir kâğıt daha vardır. Rıza Nur ise arkasına sakladığı elinde kılıcını tutmaktadır. Bonar Law, Rıza Nur'a Fransa'nın isteklerinden gizli olarak şu antlaşmayı elinizdeki kalemle imzalayalım deyip pazarlığa girişmeyeceklerini söylemektedir. Oysa Bonar Law arkasındaki elinde bir antlaşma taslağı daha tutmaktadır ve Rıza Paşa'nın elinde kalem tuttuğunu sanmaktadır. Bir Şarklı olarak Rıza Nur ise karşısındakinin bir sonraki teklifini de tahmin ederek eline kılıcını almıştır bile. Burada Şarklı bir halı tüccarının kıvrak zekâsı Rıza Paşa'nın diplomasisine yansıtılmıştır.

Şekil 3.3: Karikatür 21

8 Mart 1923'te *Zümrüdüanka*'nın kapaktan yayınladığı aşağıdaki karikatür Lozan Konferansı'nda Fransız Delegasyon başkanı Raymond Poincaré'i hicvetmektedir. Lozan Konferansının birinci evresinde kapitülasyonlar ve dış borçlar hususunda Fransa'nın ısrarcı tutumu tarafların uzlaşamayarak görüşmelerin çıkmaza girmesine neden olmuştu. Fransa'nın bu tutumu Türk kamuoyunda da karşılık buluyordu. Kapitülasyonlar konusunda İngiltere'den daha ilgili ve ısrarcı olan Fransa'ya olan

¹⁷⁶ Haydar Şevket, *Zümrüdüanka*, s. 15, (1 Mart 1339/ 1 Mart 1923): 1, Şekil 3.3: Karikatür 21.

tepkiyi *İleri* gazetesi: “Barışa şimdi engel olan Londra değil Paris ’tir” şeklinde ifade ediyordu. Türk kamuoyunda bu görüş öyle kabullenilmişti ki Türkçe bir başka gazete, Fransızları kan emici olarak nitelemişti.¹⁷⁷

Şubat ayının başlarında Lozan görüşmeleri kesintiye uğradıktan sonra Türk basınında Fransız karşıtı durum açıkça görülmekteydi. *Vakit* gazetesi, 6 Şubat’ta “Lozan’dan Alınan Haberlere Göre” başlıklı yazısında, rollerin aniden değiştiğini, Fransa ve İtalya’nın Türkiye’ye tehditkâr ve tahakkümcü bir tavır takındığını, İngiltere ile Türkiye arasında ise tartışmalı bir konunun olmadığını ifade etmekteydi. Aynı haberde, dünya barışının önündeki engelin, Londra değil Paris olduğunun altı çiziliyordu.¹⁷⁸

Görüşmelerin kesintiye uğramasında Fransa’nın özellikle borçlar konusunda, Türk tarafı üzerindeki baskıcı tutumu nedeniyle Türk basınında olduğu gibi *Zümrüdüanka*’da da Fransız delegasyon başkanı Poincaré’i topun ucuna yerleştirmiştir. *Zümrüdüanka*’nın Mazhar Nazım imzasıyla kapaktan yayınladığı bu karikatürde, üzerinde frakıyla resmedilen Poincaré; içinde oyuncaklar olan sandığı sırtında taşımakta ve taşıdığı fırlıklardan birini de elinde çevirmektedir. Mazhar Nazım, Poincaré ’in karikatürünün üzerine, “Avrupa’da Şark Oyuncakları Satan Bir Fırlıkçı”¹⁷⁹ ibaresini koyarak, Poincare nezdinde Fransa’nın Lozan diplomasisindeki değişken tavrını eleştirmiştir. Karikatür, konferansın kesintiye uğradığı bu tarihlerde siyaset kulislerinden basına yansıyan tekin olmayan bir Poincaré portresi ortaya çıkarmaktadır.

---

¹⁷⁷Osman Akandere-Yaşar Semiz, “Sevr’den Lozan’a Duyun-u Umumiye Meselesi”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, c. 5, s. 1-2-3 (Mart- Temmuz 2001): 129.

¹⁷⁸Demirci, **age**, 128.

¹⁷⁹Mazhar Nazım, **Zümrüdüanka**, s. 17 (8 Mart 1339/ 8 Mart 1923): 1, Şekil 3.4: Karikatür 22.

Şekil 3.4: Karikatür 22

Poincaré'in karikatürünün bulunduğu aynı sayıda Lozan Konferansı'na basın danışmanı olarak giden Yahya Kemal de eleştirilmektedir. Haberde, Ankara'da 3 Mart'ta Amele Birliği Kıraathanesinde İstanbul Mebusu Numan Usta'nın ameleye hitaben yaptığı konuşmasına “*İnşâallah yakında istediğimizden âlâ bir sulh akd eder ve o zaman....*” diye devam ederken, Yahya Kemal'in ayağa kalkıp: “*Ay daha sulh olmadı mı? Biz Lozan'da sulh akd ettik de geldik zannediyordum*”¹⁸⁰ diye bağırdığını ifade eden yazı Lozan'a giden basın mensuplarının, sürece karşı olan ilgisizliğine dikkat çekmektedir.

Lozan delegelerinden Rıza Nur konferansla ilgili anılarında konferansta istihbarat ve neşriyat işinin mühim bir iş olmasına rağmen Lozan'a getirilen gazetecilerin işlerini düzgün yapmadıklarından yakınmaktadır. Rıza Nur Yahya Kemal ve diğer görevliler hakkında da aşağıdaki sözleri sarf etmektedir:

¹⁸⁰“Sulh Olmuş Da Haberimiz Yok”, **Zümrüdüanka**, s. 17 (8 Mart 1339/ 8 Mart 1923): 3.

“Diğer hey’et-i murahasalar ve devletleri ne fikirdedirler, anlamak en mühimm şeydir. Sonra kendi fikirlerimizi neşr ve ta’im etmek lâzım ki, bu da büyük bir ehemmiyeti hâizdir. Bunun için bir kalem teşkil ettim. Buraya İngiliz ve Fransızlardan çok tanıdığı vardır diye Doktor Nihat Reşat’ı ve Yahya Kemal ile Ruşen Eşref’i tayin ettik. Söylemek lazımdır ki, bu kalemden hiç istifade edemedik. Bunlar verdiğimiz vazîfeyi yapamıyorlar. Hiçbir eser-i hayat göstermiyorlar... Hâsılı dediklerimizden hiçbirini yapmadılar. İstihbârâtımız sıfırdı. Hâlimiz güçtü, âdetâ ummânda pusulamız yoktu.”¹⁸¹

Rıza Nur, anılarında “*şüphesiz nâmûslu bir insan ancak asla iş idâre adamı değil*” diyerek tanımladığı Yahya Kemal ile birlikte Lozan’daki diğer gazetecilere de ağır bir serzenişte bulunmaktadır. Lozan’a giden gazetecilerin görevlerini düzgün yapmadıkları, dönemin mizah gazetesine yansıyacak kadar gündem yaratmış olmalıdır ki; Lozan’da istihbarat ve neşriyattan sorumlu olan Yahya Kemal, yazıda antlaşmanın imzalandığını zannedecek kadar bir bilmezlik içerisinde hicvedilmiştir.

3.2.2. Lozan Barış Konferansı’nda İkinci Dönem (23 Nisan 1923-24 Temmuz 1923)

Lozan Konferansı kesintiye uğrayıp Türk heyeti ülkeye geri döndüğünde ülkede filizlenmeye başlayan bir muhalefet hareketi bulunmaktaydı. Lozan’dan eli boş dönülmesi ve mecliste “ikinci grup” olarak adlandırılan muhalif grubun önde gelen ismi Ali Şükrü’nün öldürülmesi muhalefet dalgasını güçlendirdi. Türkiye’nin iç ve dış politikada kritik süreçlerin yaşandığı bu tarihlerde muhalefetin var olabileceği bir güven ortamı bulunmamakta ayrıca Lozan barış sürecinin mecliste hareketlenen muhalefetten olumsuz etkilenmesi istenilmemekteydi. Bu endişenin bir sonucu olarak meclis 1 Nisan 1923 tarihinde seçimlerin yenilenmesi kararını aldı.¹⁸²

15 Nisan 1923 Hıyanet-i Vataniye Kanunu’ndaki TBMM’ye muhalefet edilmesini ve saltanata dönüş propagandası yapılmasını yasadışı sayan değişikliğin kabulü de Lozan Barış Konferansı sonuçlanıncaya kadar iç politikada sağlanmak istenen güven ortamı için yapılan çalışmalar arasında sayılabilir.¹⁸³

Türkiye’nin barışa güven ortamı sağlamak amacıyla yürüttüğü yukarıdaki çalışmalar yanında diğer ülke temsilcileri arasındaki resmi ve gayri resmî diplomasi sonucunda 23 Nisan 1923 tarihinde Lozan Konferansı’nın yeniden başlaması kararı alındı. Konferansın ikinci döneminde müttefikler kendilerini temsil edecek heyette bazı değişiklikler gerçekleştirmişti. İngiltere Lord Curzon’un yerine Türkiye büyükelçisi

¹⁸¹ Dr. Rıza Nur-Joseph C. Grew, **Lozan Barış Konferansı’nın Perde Arkası**, (İstanbul: Örgün Yayınevi, 2007), 77-78.

¹⁸² Ahmet Demirel, **Birinci Meclis’te Muhalefet**, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994), 505-513.

¹⁸³ Demirci, **age**, 139-142.

Sir Horace Rumbolt'u, Fransa Bompert ile Bareer yerine İstanbul Fevkalade Komiseri Pelle'yi, İtalya ise Marki Goroni'nin yerine M. Montagna'yı göndermişti. "Bu değişikliklerle müttefikler Türkiye'nin karşısına Türkiye'nin şartlarını ve mizacını daha iyi bilen temsilciler görevlendirerek adeta anlaşmak istedikleri mesajını veriyorlardı".¹⁸⁴ Bir yandan da Türk tarafı konferansın ikinci safhasına, daha deneyimli ve kendisini daha iyi tanıtmış olarak katılmaktaydı. Lozan Barış Konferansı'na katılan Amerikan temsilcilerinden Joseph C. Grew, Türkiye'nin ikinci dönem görüşmelerindeki bu durumuyla ilgili olarak şunları söylemektedir:

"İlk konferans başladığı zaman, bütün cihân harbi esnasında Türkler aleyhine yapılmış olan kesif propagandaların te'siri herkesin yüzünden hiss olunuyordu. Bu sefer durum değişmişti. Aramızda dostluk cem'iyetleri kurulmuş; köyde, kentte hepimiz ayrı ayrı tanınmışız. Böyle bir sıcak hava içinde Lozan'a girdik. Beklenen misâfirler gibiydik."¹⁸⁵

Türkiye'nin, yukarıda anlatıldığı üzere ikinci dönem Lozan görüşmelerindeki sağlam duruşu 3 Mayıs'ta *Zümrüdüanka*'nın ilk sayfasından "Lozan Sulh Konferansı'nda" başlığıyla yayınlanan aşağıdaki karikatüre de konu olmuştur. Karikatürde ayakta duran İsmet Paşa elindeki kemanı çalmakta ve sandalyede oturan bir grup müzisyeni bir şef edasıyla yönetmektedir. İsmet Paşa'nın, bu karikatürde Lozan'daki müttefikleri tasvir eden müzisyenlere "Hepimiz bu telden çalacağız" sözleri, Lozan'da dengelerin Türk tarafının lehine döndüğü, bir nevi kontrolün sağlandığı izlenimini vermektedir. Müttefikleri temsi eden müzisyenlerin İsmet Paşa'ya: "İyi ama borularımız eskisi gibi ötmüyor"¹⁸⁶ cevabı ise, birinci dönem görüşmelerinde müttefiklerin katı ve ısrarcı tavrının daha uzlaşmacı bir tavra evrildiğini göstermektedir. Karikatürün bu mesajı Amerikan büyükelçisi Joseph C. Grew'in müttefiklerin konferansın ikinci döneminde birinci dönemdeki iddiacı tavırlarından vazgeçip daha ılımlı bir program izledikleri fikrini de desteklemektedir.

¹⁸⁴ Osman Akandere-Yaşar Semiz, *age*, 135-136.

¹⁸⁵ Dr. Rıza Nur- Joseph C. Grew, *age*, **Lozan Barış Konferansı'nın Perde Arkası**, (İstanbul: Örgün Yayınevi, 2007), s. 389-390.

¹⁸⁶ Cevad Şakir, **Zümrüdüanka**, s. 33 (3 Mayıs 1339/3 Mayıs 1923): 1, Şekil 3.5: Karikatür 23.

Şekil 3.5: Karikatür 23

1923 yılının Mayıs ayı başlarında, Türkiye'nin Yunanistan'dan talep ettiği savaş tazminatı meselesi, Lozan Konferansı'nın gündemine taşınmıştı. Hiçbir şekilde savaş tazminatı ödemeyeceğini bildiren Yunanistan'ın bu tavrı Türkiye ile arasında ciddi gerginliklerin yaşanmasına sebep olmuştu. İki ülke arasında yeniden alevlenebilecek savaş tehlikesi, İngiltere'nin arabuluculuğuyla yatışmış ve Yunanistan'ın savaş tazminatı olarak Karaağaç'tan vazgeçmesiyle kriz sona ermişti.¹⁸⁷

Görüşmelerde yaşanan bu gerilim *Zümrüdüanka*'da Venizelos ve İngiltere temsilcisi Horace Rumbold'un yer aldığı aşağıdaki karikatürde konu edilmiştir. “*Kendi Aralarında*” üst yazısıyla verilen karikatürde yeni bir savaş hazırlığında bulunan Yunanistan temsilcisi Venizelos, elini cebine atarak yerde yatan ve başındaki ay yıldızlı amblemlerle Türkiye'yi simgeleyen aslana bir hamle yapmak üzeredir. Bu süreçte arabulucu olan İngiltere temsilcisi Rumbolt ise: “*Gel beni dinle şunu uyandırmayalım diyerek*”¹⁸⁸ Venizelos'u sakinleştirmektedir. Türkiye'nin Lozan görüşmelerinin ikinci dönemindeki gücünü aslan figürüyle temsil eden karikatürde aslanın uyuyor olması da görüşmeler sürecinde Türkiye'nin barışçı tavrına gönderme yapmaktadır.

¹⁸⁷ Demirci, *age*, 168-169.

¹⁸⁸ Haydar Şevket, *Zümrüdüanka*, s. 35 (10 Mayıs 1339/ 10 Mayıs 1923): 1, Şekil 3.6: Karikatür 24.

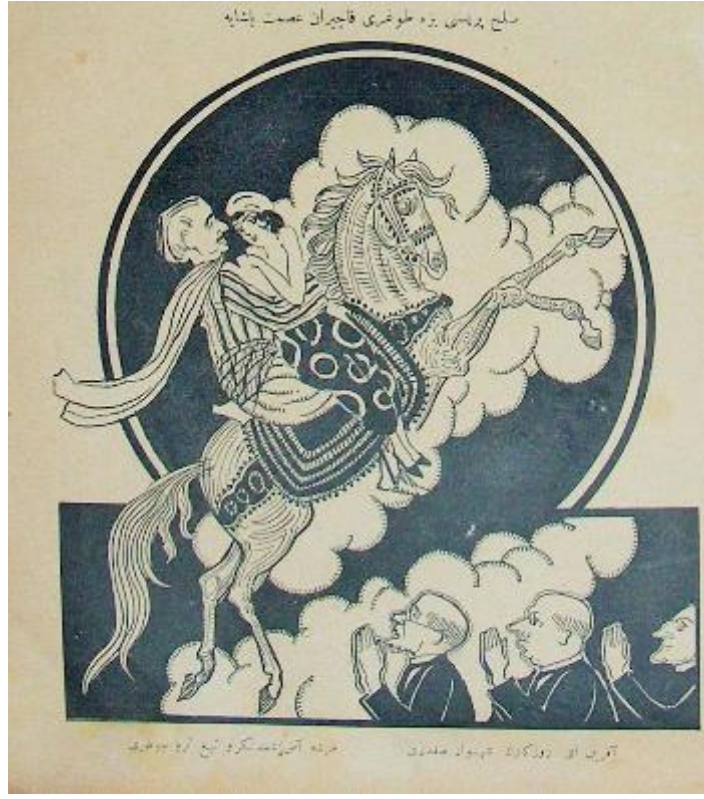
Şekil 3.6: Karikatür 24

Türkiye ile Yunanistan arasındaki savaş tazminatı meselesi, Lozan'da İngiltere'nin arabuluculuğu ile sonuca ulaşmıştı. Buna göre Yunanistan 18 Mayıs 1923 tarihinde savaş tazminatı ödemeyerek bunun yerine Karaağaç' ı Türklere terk etmeyi kabul etmişti. Lozan görüşmelerini krize sokan bu gelişmenin Karaağaç'ın Türklere verilmesi ile sonuçlanması, *Zümrüdüanka*'da İsmet Paşa'nın konferanstaki diplomatik başarısı olarak karikatürize edilmiştir. 21 Mayıs'ta gazetenin ilk sayfadan yayımladığı aşağıdaki karikatürün üst yazısında “*Sulh perisini bize doğru kaçıran İsmet Paşa'ya*”¹⁸⁹ ifadesi yer almaktadır. İsmet Paşa şahlanmış bir at üzerinde bir kadın olarak tasvir edilen sulh perisiyle resmedilmiştir. İsmet Paşa'nın sulh perisiyle yer aldığı şahlanan atın hemen altında ise Lozan delegelerinden Venizelos ve İngiliz temsilci Horace Rumbolt bu zaferi alkışlarken yer almaktadır. Çizer, Türkiye'nin bu diplomatik başarısını bir zafer olarak resmetmenin kifayetsizliğiyle İsmet Paşa'ya karikatürün altında yer alan Nefi'nin Sultan II. Osman için kaleme aldığı kasidenin ilk beyitini yazarak bu zaferi taçlandırmıştır:

“*Âferin ey rûzgârın şehsuvâr-i safderi.*

¹⁸⁹ *Zümrüdüanka*, s. 38 (21 Mayıs 1339/ 21 Mayıs 1923): 1, Şekil 3.7: Karikatür 25.

Arşa as şimden girü tîg-i Süreyyâ-cevheri¹⁹⁰

Şekil 3.7: Karikatür 25

Aynı sayıda karikatürle birlikte yayınlanan başyazı da Lozan'daki savaş tazminatı meselesini ele almaktadır. Yunanlıların savaş tazminatı olarak Karaağaç'ı Türklere bırakması, *Zümrüdüanka*'da neredeyse barış imzalanmışçasına sevinçle karşılanmıştır. *Zümrüdüanka*, Lozan'daki bu sevindirici gelişmeyi, Şeker Bayramı'na denk gelişini kullanarak “*Bayramlar Bayramı*” başlığıyla gündeme taşımıştır. Yazı, bundan önceki bayramların bir pazar yerinden farkı olmadığını, bütün Türk ve Müslümanlarda bir türlü düzelmeyen bir endişe ve matem olduğunu, bugün ise bu matem ve endişe damgasının ebediyen silinmesinin bayramının kutlandığını anlatmaktadır.¹⁹¹

Türkiye-Yunanistan arasında savaş tazminatının yol açtığı kriz sırasında Yunanistan'daki askeri yönetim savaş hazırlıklarına girişmişti. Nihayet bu sorunun 18 Mayıs'ta halledilmesiyle tırmanan gerginlik son bulmuştu. *Zümrüdüanka* Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan bu gerginliği 24 Mayıs'taki sayısının kapağında

¹⁹⁰ Ahmet Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999), 514.

¹⁹¹ “Bayramlar Bayramı”, *Zümrüdüanka*, s. 38 (21 Mayıs 1339/ 21 Mayıs 1923): 1.

“*Ta'mîrât Mes'alesi*” başlığıyla yayınlanan aşağıdaki karikatüre konu etmiştir. Karikatürde Türk askerini temsil eden Mehmed ile Yunan askerini temsil eden Kosti arasında şu diyalog geçmektedir:

- “- Kosti galiba arkan yine kaşınıyor
-Nereden bildin kerâmetin mi var?
-Hayır, bizim çizmenin burnu da kaşınıyor da ondan bilirim.”¹⁹²

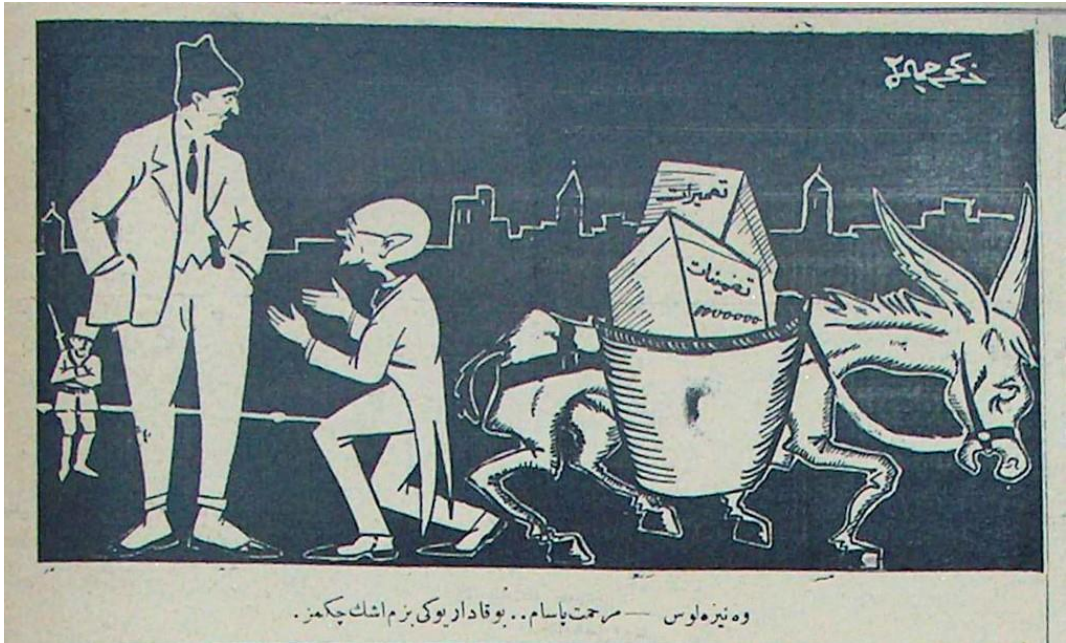
Şekil 3.8: Karikatür 26

Karikatürde, Türk askeri Mehmed karakteri ile Yunan askeri ise Milli Mücadele sırasında Yunan Kralı olan Konstantin'e ithafen, Rumların kendi seslenişleriyle Kosti karakteriyle temsil edilmiştir. Kosti'nin arkasındaki ayak izi, metindeki diyalogun da desteklediği üzere Milli Mücadele sırasında Türk ordusunun, Yunan ordusunu Anadolu'dan çıkartmasını “tekmeleme” ile sert bir benzetmeyle tasvir etmektedir. Karikatür Türk tarafının, tazminat meselesiyle ortaya çıkan Türk-Yunan gerginliğinde kendine olan güvenini Mehmed'in, Kosti'ye “*Galiba arkan yine kaşınıyor?*” sözleriyle de pekiştirmektedir.

Aynı sayıda yayınlanan aşağıdaki karikatürde konu yine Yunanistan ile olan savaş tazminatıdır. Bu kez Türk tarafının iddiası ve kendine olan güveninin daha iddialı bir biçimde ortaya koyulduğunu görmekteyiz. Karikatürde Venizelos, Lozan

¹⁹² **Zümrüdüanka**, s. 39 (24 Mayıs 1339/24 Mayıs 1923): 1, Şekil 3.8: Karikatür 26.

delegelerinden Rıza Nur'un önünde diz çökerken karikatürize edilmiştir. Venizelos'un arkasında duran eşek, küfesinde "tazmînât" ve "ta'mîrât" yazılı kutular taşımaktadır. Rıza Nur'un önünde diz çöken Venizelos: "Merhâmet Paşam, bu kadar yükü bizim eşek çekmez."¹⁹³ demektedir. Barış görüşmelerinin tıkanmasına neden olan tazminat meselesinde, Türkiye, İngiltere'nin arabuluculuğuyla Yunanistan'ın savaş tazminatı ödeyecek güçte olmadığına ikna olmuş ve Karaağaç'ı savaş tazminatı olarak kabul etmişti. Lozan'ın İngiliz Temsilci Horace Rumbolt'un "Türkler taştan kan çıkartamazdı." ifadesi, Türk tarafının, harp tamirâtı ve tazminatı konusunda Yunanistan'dan karşılık bulamayacağı büyük beklentilerini, etkili bir şekilde ifade etmektedir.¹⁹⁴Zeki Cemal'in bu karikatürü, Rıza Nur'u ayakta Venizelos'u dizi üzerinde resmederek, Türkiye'nin tazminat meselesinde Yunanistan'dan daha üstün ve daha muktedir konumunun da altını çizmektedir. Lozan'daki başarılı Karaağaç diplomasisi, kamuoyunda yalnızca İsmet Paşa'yı milli bir kahraman olarak çıkarmamıştır, Zeki Cemal, karikatüründe Venizelos'u Lozan heyetinden Rıza Nur'un karşısında diz çöktürerek bu başarının heyetin başarısı olduğuna da vurgu yapmaktadır.

Şekil 3.9: Karikatür 27

¹⁹³ Zeki Cemal, *Zümrüdüanka*, s. 39 (24 Mayıs 1339/ 24 Mayıs 1923): 4, Şekil 3.9: Karikatür 27.

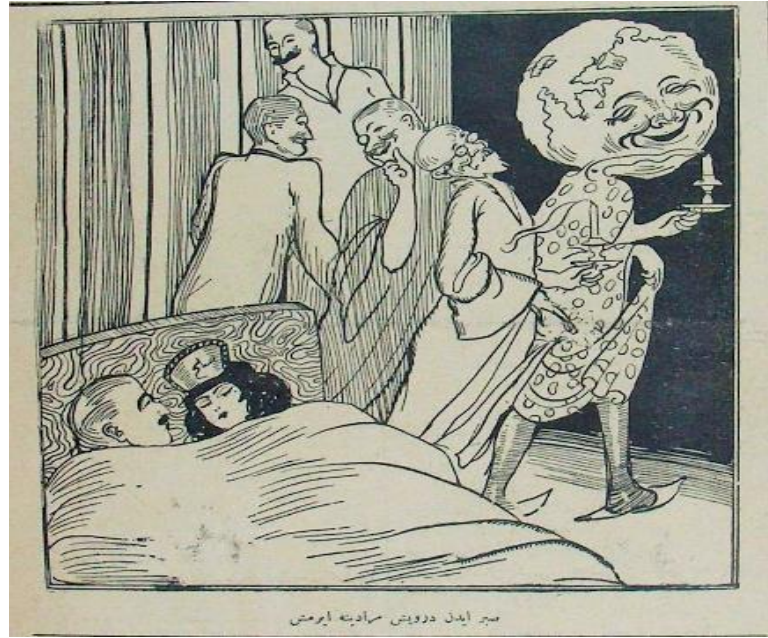
¹⁹⁴ Demirci, *age*, 169.

Zümürdüanka'da Karaağaç sevinci Mayıs ayının sonuna kadar devam etmiştir. 31 Mayıs'ta *Zümürdüanka*'da yer alan “*Hanya'yı Konya'yı Anladı*” başlıklı yazı, Lozan'daki Yunan murahhasların nihayet yavuz İsmet Paşa'nın önünde diz çöktüğünü söylemektedir. Türk tarafının Karaağaç konusundaki kararlı tavrını, Venizelos'un Türk heyeti karşısındaki yalvarıcı tavırlarıyla yücelten yazı, şu satırlarla devam etmektedir:

“Karaağaç'ı tazminât mukabili olarak bize veriyorlar biz güzel Edirne'mizin şirin bir mahallesi olan Karaağaç'ı ber-vech peşin kabul ediyoruz... Venizelos yalvarıyor, yakarıyor, ‘aman paşam kuzum paşam yazıktır, günâhtır’, fakat Paşa inanmıyor, kanmıyor. Paşa azminde sebât ediyor ve istediğini çatır çatır alıyor.”¹⁹⁵

Yunanistan ile arasındaki tazminat meselesini Karaağaç'ı topraklarına katarak çözüme kavuşturan Türkiye barış görüşmelerinin önündeki büyük bir engeli ortadan kaldırmıştır. *Zümürdüanka*'nın 4 Haziran 1923 tarihli sayısındaki aşağıdaki karikatüründen bu engelin ortadan kalkmasının barış yolunda atılan ciddi bir adım olduğunu anlamaktayız. Karikatür, henüz barış antlaşmasının imzalanmamasına rağmen, bu meselenin çözüme kavuşturulması ile barışın erken bir müjdeleyiciliğini yapmaktadır.

Şekil 3.10: Karikatür 28

¹⁹⁵ “Hanyayı Konyayı Anladı”, *Zümürdüanka*, s. 41 (31 Mayıs 1339/ 31 Mayıs 1923): 1.

Karikatürde gazetenin genellikle kadın olarak tasvir ettiği barış sembolü bu kez İnönü'yle birlikte yatakta resmedilmiştir. Karikatür “*Sabreden Derviş Murâdına Ermiş*”¹⁹⁶ başlığıyla bir erkeğin aşığına kavuşmasıyla, muradının gerçekleşmesi klişesi üzerinden barışı müjdelemektedir. Yatağın başucunda yer alan Lozan murahhasları ve dünya figürü, İnönü ile sulh perisini tebessümle rahat bir uykuya uğurlamaktadırlar. Aynı sayfadaki “*Sulh Doğuyor*” başlıklı yazıda da doğacak olan sulh yavrusu hakkında şunlar söylenmektedir: “*İsmet Paşa kucağında bu toramanla İstanbul ufkunda görüldüğü gün de memlekette artık yabancı mahmuz gürültülerinden kurtulmuş olacağız. Ne mutlu bize.*”¹⁹⁷ Bu satırlardan henüz barış antlaşması imzalanmamasına rağmen İsmet Paşa'nın Lozan'daki başarılarının onu şimdiden milli bir kahraman ilan etmeye yettiği anlaşılmaktadır.

Zümrüdüanka'da mayıs ayının ortasından itibaren başlayan Lozan'a dair bu iyimser hava 7 Haziran 1923 itibariyle yerini karamsarlığa bırakmıştır. Haziran ayı başlarında yine borçlar konusunun açılmasıyla birlikte, Fransa'nın konu ile ilgili külfetli beklentileri konferansı tıkanma noktasına sürüklemiştir. Borçlar meselesinde tarafların uyuşmazlıklarını, Rumbolt “*dâireyi kareye dönüştürmeye çalışmak*” olarak izah ederken¹⁹⁸, *Zümrüdüanka* Lozan'da sürekli değişen havayı “*Niçin Böyle Oluyor?*” başlıklı yazısında “*nâme-i âher*” terkihiyle değişken bir musiki faslına benzetiyordu: “*...Dün ferah-nâk makamından bestelenen Karaağaç marşı bütün İstanbul ufkunda medîd ve müreffeh âkisler bırakmıştı... Bugün sûz-nâka düştü. Yarın yine ferah- nâk da karar kılmısına hiçbir mâni' yoktur. Venizelos usta uşşâk faslında yek-tâ kaldı.*”¹⁹⁹

Zümrüdüanka, Karaağaç sevicinin borçlar meselesi nedeniyle kısa sürdüğünü ard arda gelen farklı müzik makamlarına benzetirken, Venizelos'u da uşşak makamına layık görür. Bu makamın yazılışındaki imlanın doğrusunu bilmekle birlikte diyerek makamı “*uşşâk*” değil de “*uşak*” olarak yazar. Venizelos böylece borçlar meselesiyle gazetenin gündeminden düşmez. *Zümrüdüanka*'da Venizelos artık başarısız diplomasisiyle acz içinde, Türk delegelerden merhamet dileyen konumundan öteye gidemez diğer devletlerin uşağı oluşu ve Lozan siyasetinde yalnız kalışıyla da alaya alınır.

¹⁹⁶ *Zümrüdüanka*, s. 42 (4 Haziran 1339/4 Haziran 1923): 1, Şekil 3.10: Karikatür 28.

¹⁹⁷ “*Sulh Doğuyor*”, *Zümrüdüanka*, s. 42 (4 Haziran 1339/ 4 Haziran 1923): 1.

¹⁹⁸ Demirci, *age*, 175.

¹⁹⁹ “*Niçin Böyle Oluyor?*”, *Zümrüdüanka*, s. 43 (7 Haziran 1339/ 7 Haziran 1923): 1.

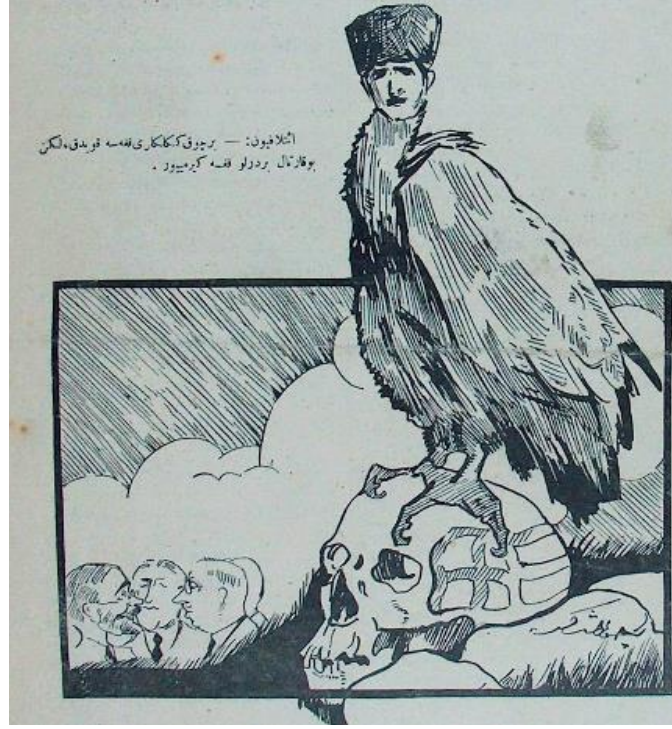
11 Haziran'da gazetenin gündeminde Yunanistan orduları Başkumandanı General Pangalos'un neşrettiği bir beyanname yer almaktadır. Bu beyannameye damgasını vuran Pangalos'un "*Yaşasın sulh diye bağırmanız bu nâmûssuzluktur, alçaklıktır.*"²⁰⁰ sözleri olmuştur. *Zümrüdüanka* Yunan başkomutanın bu açıklamasını barış yolunda talihsiz bir açıklama olarak değerlendirir. Bu yazının yanında yer alan karikatürde İsmet Paşa öne çıkarılır.

Karikatür, Lozan'da tam bağımsızlık uğruna yapılan diplomatik mücadeleyi etkili bir biçimde aktarmaktadır. İsmet paşa, Lozan kahramanı olarak kartal gövdesinde bir kurukafanın üzerinde temsil edilmiştir. İsmet Paşa'nın üzerinde durduğu kurukafada İngiltere bayrağı bulunmaktadır. Karikatürün bir köşesinde de itilaf devletlerinin Lozan delegelerinden Venizelos ve Rumbolt gibi isimler resmedilmiştir. İtilaf devletlerinin karikatürdeki: "*Birçok keklikleri kafese koyduk. Lâkin bu kartal bir türlü kafese girmiyor.*"²⁰¹ ifadesi, İsmet Paşa'nın Lozan'da verdiği bağımsızlık mücadelesini, Paşa'nın şahsında devleştirmiştir. Öyle ki İsmet Paşa İtilaf devletlerinin en güçlüsü olan İngiltere'nin kurukafası üzerinde durmaktadır. Bu noktada İsmet Paşa'nın başarısı sıradan bir başarının ötesinde, emperyalist güçlere karşı kazanılan büyük bir bağımsızlık zaferi olarak yüceltilmiştir.

---

²⁰⁰ "Yaşasın Sulh Diye Bağırmanız!", *Zümrüdüanka*, s. 44 (11 Haziran 1339/ 11 Haziran 1923): 1.

²⁰¹ *Zümrüdüanka*, s. 44 (11 Haziran 1339/ 11 Haziran 1923): 1, Şekil 3.11: Karikatür 29.

Şekil 3.11: Karikatür 29

Haziran ayı başlarında yeniden gündeme gelen borçlar meselesi Fransa'nın çıkardığı engellerle konferansı yeniden tıkanma noktasına getirmişti. İsmet Paşa'nın, borçların faizinin altın olarak ödenmemesi, yapılacak ödemelerin de Frank olarak yapılmasındaki kararlı tavrı uzlaşma yollarını tıkamıştı.²⁰² *Zümrüdüanka*'nın 18 Haziran 1923 tarihli sayısında “*Altın fâizini ödemek için*” üst yazılı aşağıdaki karikatürü müttefik devletlerin borçlar konusundaki tavrını hicvetmektedir. Bir dişçi muayenehanesini sahne alan karikatürde yer alan arkadaki tabloda “*altın fâizi*” yazmaktadır. Dişçi olarak Lozan delegeşi Dr. Rıza Nur karikatürize edilmiştir. “*Ağzımızdan altın dişleri de mi sökelim!*” yazısıyla seslenen karikatür, Türkiye'nin, Lozan'daki müttefiklerin, ısrarla talep ettikleri borçların faizini altın olarak ödeyecek güçte olmadığını karikatürize etmektedir.²⁰³

²⁰² Ali Naci Karacan, *age*, 257-258.

²⁰³ *Zümrüdüanka*, s. 46 (18 Haziran 1339/ 18 Haziran 1923): 1, Şekil 3.12: Karikatür 30.

Şekil 3.12: Karikatür 30

Borçlar meselesinin, Lozan görüşmelerini bir kez daha durma noktasına getirmesi başından itibaren barışın önünde engel olarak görülen Fransa Başbakanı Poincaré'in bir eleştirisini daha gazeteye konu etmiştir. Poincaré aşağıdaki karikatürde bu kez elinde zeytin dalı taşıyan sulh perisini karanlık bir zindana tekmelerken resmediliyor. Karikatürün üst yazısında “*Tekrâr Kodese*” ifadesi yer alırken, altında Poincaré'in ağzından “*Haydi içeri*”²⁰⁴ ifadesi yer almaktadır. Poincaré'in elinde taşıdığı anahtar imgesi Fransa'nın ikinci dönem barış görüşmelerindeki kilit rolüne de gönderme yapmaktadır.

²⁰⁴ Zümrüdüanka, s. 48 (25 Haziran 1339/ 25 Haziran 1923): 1, Şekil 3.13: Karikatür 31.

Şekil 3.13: Karikatür 31

Lozan görüşmelerinin nihai bir barışa eremeyişi, görüşmelerin imtiyazlar, borçlar konusunda sürekli olarak uzaması Türk kamuoyunda da sabırsızlık yaratmıştı. Bu durum *Zümrüdüanka*'nın 8 Temmuz'da ilk sayfasından yayınladığı "*Usanç Geldi*" başlıklı yazısıyla ifade edilmiştir. Artık kamuoyunda ve basında sıkça duyulan konferans sözcüğünün her gün yenilen yemekler gibi usanç getirdiğini ifade eden yazıda Lozan, İsmet Paşa'nın görücüye gittiği bir mekân; barış ise fattan bir kız olarak kurgulanıyor. Kimsesiz bir yetim olduğu sanılan bu kızın, bir sürü akrabası olduğu öğreniliyor. Fransa'nın, bu yetim kıza analık, İngiltere'nin babalık iddia etmesi ve bu vasilerin İsmet Paşa ile giriştikleri pazarlıklar anlatılmaktadır. Lozan'da Türk tarafını sembolize eden erkek tarafının elinden gelen tüm kolaylıkları gösterdiğini söyleyen yazı şu sözlerle devam etmektedir:

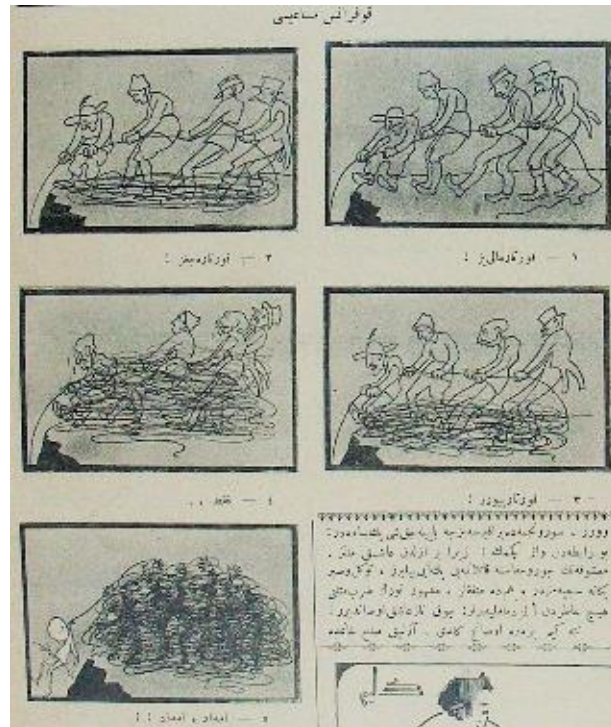
"Artık bunun üzerine kız tarafı mırın kırın eder, işi savsaklarsa, yapacak şey pek sâdedir: bu râbitadan vazgeçmek! Hem de müttefikler meşhur Türk darbimeselini hiç hatırdan çıkarmamalıdır çok naz âşık usandırır. Nitekim bize de usanç geldi. Artık sulh hanımda gözümüz kalmadı. Bu kadar hasıs emeller, Pazar entrikaları, iktisâdî hileler üzerine müesses âile ocağının ömr-ü istikbâli olamayacağına kani'yiz. Artık son söz olarak sulh dil-berinin bütün akrabalarına yüksek sesle ilân ediyoruz: madamlar mösyöler kızınızı verecekseniz veriniz yoksa biz gulguleli bu râbitadan vazgeçiyoruz."²⁰⁵

Yazı, açık olarak tüm iyi niyetlerle gidilen konferansın çıkar pazarlıkları ve entrikalar nedeniyle bir türlü barışla sonuçlanamamasına sitem etmektedir. Bu sitemi

²⁰⁵ "Usanç Geldi", *Zümrüdüanka*, s. 52 (8 Temmuz 1339/ 8 Temmuz 1923): 1.

de bir kız isteme ritüeliyle kurduğu benzerlikler üzerinden yapar. Bir taraftan da Türk tarafının barış için verdiği tavizleri, gösterdiği esneklikleri söz konusu barış olsa dahi meseleyi bir rest çekme boyutuna taşımıştır. Yazı büyük umutlar ve özlemle beklenen barış sürecinin uzamasıyla birlikte kamuoyunda oluşan bıkkınlık ve tahammülsüzlüğü ortaya koymaktadır. Gazetede yer alan bu yazının hemen yanında yer verilen aşağıdaki karikatür yazıyı tamamlayan bir içerik taşımaktadır.

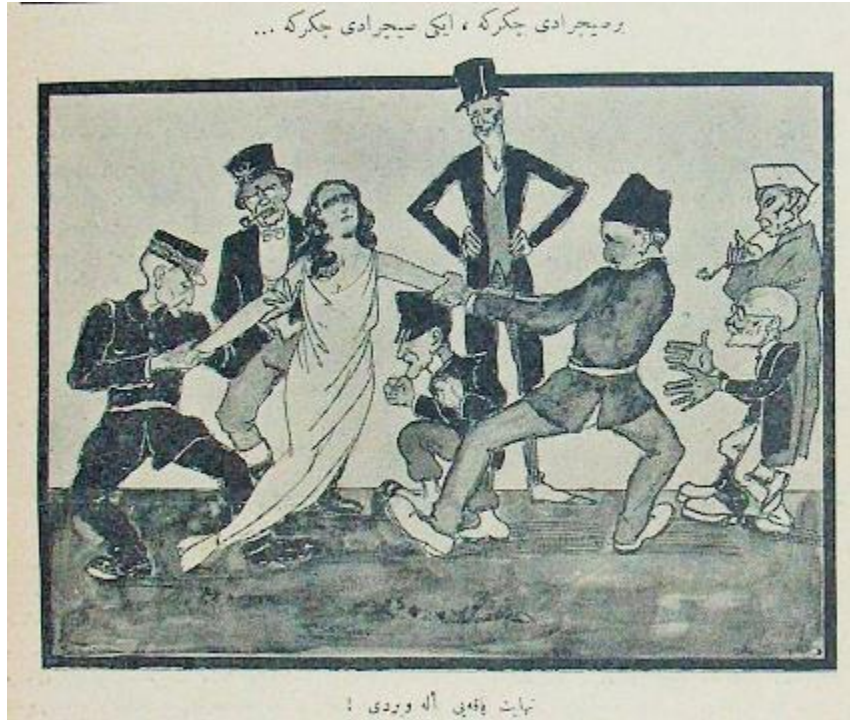
Beş bölümden oluşan “*Konferans Mesâisi*” başlıklı karikatürde, içlerinde Türk delegenin de bulunduğu Amerikan, İngiliz ve Fransız Lozan temsilcileri, uçurumun kenarında durmakta ve düşmekte olan bir şeyi kurtarmak için bir halata asılırken temsil edilmektedir. Karikatür bölümlerinde sırasıyla “*Kurtarmalıyız!- Kurtaracağız!- Kurtarıyoruz!- Fakat... İmdâd, İmdâd!!*”²⁰⁶ ifadeleri yer almaktadır. Tüm çabaların sonunda çekmek istedikleri şey yukarıya ulaşmıştır: Temsilcilerin kurtarmaya çalıştıkları şey boğazından iple bağlanmış, elinde zeytin dalı taşıyan, çocuk görünümlü barış figürüdür. Lozan’da tüm devletlerin, istemelerine rağmen politik ve ekonomik çıkarları uğruna barışı elbirliğiyle uzaklaştırmalarının eleştirisi karikatürde dramatik bir biçimde yansıtılmıştır.

Şekil 3.14: Karikatür 32

²⁰⁶ Zümrüdüanka, s. 52 (8 Temmuz 1339/ 8 Temmuz 1923): 1, Şekil 3.14: Karikatür 32.

12 Temmuz'da yayınlanan başka bir karikatür, artık barışın son kertede Türkiye-Fransa arasındaki ekonomik ihtilafların çözülmesine bağlı olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır. “Bir sıçradı çekirge, iki sıçradı çekirge” üst yazısıyla sunulan karikatürün altında yer alan yazıda ise “Nihâyet yakayı ele verdi!”²⁰⁷ ifadeleri yer almaktadır. Barışı temsil eden kadın sulh perisi İsmet İnönü ve Fransız General Pelle tarafından çekiştirilmektedir. Arkalarında ise Lozan'ın İngiliz, Fransız, Amerikan ve Yunan delegeleri bu çekişmeyi izlemektedirler. İsmet Paşa'nın hemen arkasında yer alan Venizelos ise onu destekler gibi el çırpılmaktadır. Karikatürde Venizelos'un İsmet Paşa'ya olan desteği, haziran ayı sonlarında yaşanan Türk-Yunan yakınlaşmasının da bir göstergesi niteliğindedir.

Şekil 3.15: Karikatür 33

Zümrüdüanka'nın temmuz ayı ortalarındaki yayınlarında artık Lozan'dan iyi haberlerin geldiği bir sürece girildiği görülmektedir. Konferansın bu son bir aylık sürecinde büyük bir krize neden olan borçlar ve faizi meselesi, nihayet Türk tarafının kabul edebileceği bir şekilde çözüme kavuşturulmuştu. Öyle ki İsmet Paşa Ankara ile

²⁰⁷ *Zümrüdüanka*, s. 53 (12 Temmuz 1339/12 Temmuz 1923): 1, Şekil 3.15: Karikatür 33.

16/17 Temmuz 1923 tarihinde yaptığı yazışmalarda net bir antlaşma tarihi dahi vermekte ve barışı şu sözleriyle müjdelemektedir:

“Sorunlar tamamen lehimize çözülmüştür. Alınan kararlar yarın komitelerden geçecektir. Artık oturum yoktur. Birkaç gün içinde imza ihtimâli vardır. Konferansın üç komitesi son toplantılarını yaptılar, bütün sorunlar çözüldü... Antlaşmanın 24 Temmuz 1923'te imzalanması kararlaştırılmıştır.”²⁰⁸

İsmet Paşa ile Ankara arasında yaşanan bu telgraflaşmaların başladığı gün *Zümrüdüanka* sekiz aydan beri özlemle beklediği “*Sulh Oldu*” başlığını atabildi. Lozan'ın imzalanacağı günü, “*yevm-i şen*” olarak adlandıran, görüşmelerin neredeyse yaşını dolduracağını ifade eden yazı aşağıdaki ifadelerle devam etmektedir:

“Kaç yıldır şu bi-çâre İstanbul'un hakiki sahipleri memleketlerinin şen bir dakikasını muztarib bir öksüzlükle beklemişler. Nâ-şikib-âne bir intizâr ile her gün biraz daha münkesir ve me'yûs inlemişlerdi... Bütün kari' ve karielerimize geç ve güç erdik ise de, bugün bir emr-i vâkı' halini alan sulh bayramını tebrîk ederiz.”²⁰⁹

Lozan'dan gelen barışı müjdeleyen haberler, *Zümrüdüanka*'da bir bayram sevinci ile karşılanmıştır. Barış sürecinin uzamasına ve esaret yıllarına iç çekişler olsa da, bugün yeni bir başlangıç olarak kabul edilmiştir. Gazete henüz barış imzalanmadan bir bayram havası estirmiştir, ilginçtir ki *Zümrüdüanka* bunu bir adım ileri taşıyarak barış sonrasında Türkiye'nin yapması gerekenler üzerine de şu sözleri söylemiştir: “*Şimdi yapılacak iş onun gibi nâzlı bir dil-bere lâyıık bir âguş hazırlamaktan ibârettir. Ma'lûm ya harbden yeni çıkmış bir cengâverin üzerinde tel örgülerinden kalmış keskin parçalar içinde yuvarlandığı vâdîlerin dikenleri vardır.*”²¹⁰ Bu ifadelerden, Türk siyasal hayatının, zorlu bir askeri ve diplomatik sürecin ardından kazanılan barışı yaşatmak ve korumak adına değişimlere ihtiyacı olduğu fikri ön plandadır. Gazetenin, ülkede barışın korunmasına uygun koşullar oluşturabilme adına duyduğu endişenin Türkiye'nin önündeki devrimler ve bu süreçte karşılaşılan sorunlar düşünüldüğünde pek de yersiz olmadığı söylenebilir.

16 Temmuz 1923 tarihli aynı sayıda yer alan aşağıdaki karikatür yazıyı anlamsal olarak tamamlamaktadır. Karikatürde sarp kayalıklar üzerinde duran sulh perisini İsmet Paşa kanatlarından tutmakta ve arkasından gelene: “*Çabuk ipi ver, şunu sıkıca bağlayayım bu sefer de elimizden kaçırırsak bir daha tutamayız!*”²¹¹ diye

²⁰⁸ Mahmut Goloğlu, **Türkiye Cumhuriyeti Milli Mücadele Tarihi-V 1923**, (İstanbul: Türkiye İş Bankası KültürYayımları, 2011), 216.

²⁰⁹ “Sulh Oldu”, **Zümrüdüanka**, s. 54 (16 Temmuz 1339/ 16 Temmuz 1923): 1.

²¹⁰ **Zümrüdüanka**, agm.

²¹¹ **Zümrüdüanka**, s. 54 (16 Temmuz 1339/ 16 Temmuz 1923): 1, Şekil 3.16: Karikatür 34.

seslenmektedir. İsmet Paşa'nın arkasında durup ona barışı yakalamada yardım edense konferansın son döneminde Fransa'yı uzlaşma yoluna taşıyan İngiltere'dir. Karikatürde, İsmet Paşa'nın sarp kayalıklara tırmanışı, Lozan'da verdiği çetin mücadeleye vurgu yaparken sonrasında zirvedeki barışı yakalamasıyla İsmet Paşa bir kez daha millî bir kahraman olarak resmedilmiştir.

Şekil 3.16: Karikatür 34

Temmuzun son haftasında Lozan'da sağlanan kısmi mutabakat, İsmet Paşa'dan gelen telgraflarla kamuoyundaki sabırsız ve endişeli bekleyişe bir son vermişti. Öyle ki bu; Türkiye ve Türkler için sıradan bir zaferin ötesinde, topyekûn savaşılan milli mücadele zaferini, müttefik devletlere, barışçıl bir yolla, masa başında kabul ettirmektir. Anadolu'da yeni kurulmakta olan bir devlet için büyük endişeler ve korkular barındıran bu diplomatik süreç, İsmet Paşa başkanlığındaki Türk Heyeti'nin Ankara ile olan yoğun görüşmeleri sonucunda başarıya ulaşmıştı. Lozan'ın borçlar, mübadele, Boğazlar gibi henüz halledilmeyen meseleleri bu tarihlerde *Zümrüdüanka*'ya hiçbir şekilde konu olmamıştır. Bunda artık resmen bağımsız bir ulus haline gelen Türk halkı için, işgal güçlerinin ülkeyi terk edeceği müjdesinin ağır basmasının etkili olduğu düşünülebilir. Kaldı ki henüz Türkiye'nin yönetici kadrosu ve halkı gibi basını da bir zafer sarhoşluğu dönemi yaşamaktadır, bu sebeptendir ki

Lozan'ın Türkiye için halledilemeyen meselelerinin bu zafer sarhoşluğunun gölgesinde kaldığı söylenebilir.

3.2.3. Lozan Barış Antlaşması'nın İmzalanması (24 Temmuz 1923)

23 Temmuz'da Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasına bir gün kala gazetenin kapaktan yayınladığı karikatür dünya insanların barışa kavuştuğu anı resmetmektedir. “*Sulh imzâ' edilirken*” başlıklı karikatürde, kanatlı bir sulh perisinin ayakları dibinde diz çöken insan “*Nihâyet kavuştum*”²¹² sözleriyle, tüm dünya insanların hasretli bekleyişlerinin Lozan'la gelen barışla sona erdiğini ifade etmektedir. Karikatür ayrıca bu noktaya gelinceye kadar verilen kayıplara da, Sulh perisinin ayakları altında resmedilen iskeletlerle gönderme yapmaktadır.

Şekil 3.17: Karikatür 35

Temmuz ayının ilk haftasından itibaren, İsmet Paşa'nın Ankara ile olan telgraflaşmalarından ve basına yansıyan haberlerinden barışın önünde hiçbir engel kalmadığı artık bilinmekteydi. 20 Kasım 1922'de başlayan süreç, nihayet 24

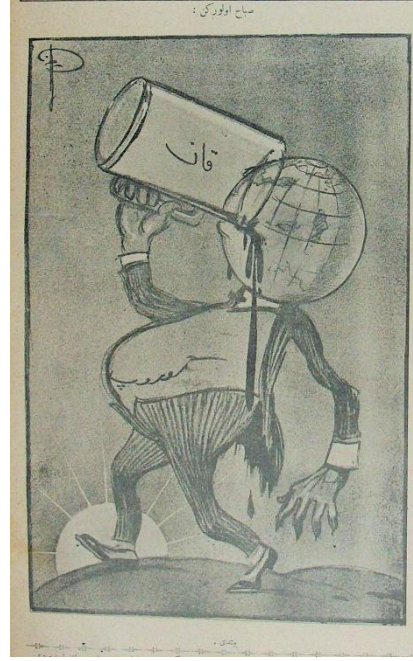
²¹² Zümrüdüanka, s. 56 (23 Temmuz 1339/ 23 Temmuz 1923): 2, Şekil 3.17: Karikatür 35.

Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşmasının imzalanmasıyla sona erdi.²¹³ TBMM, Musul sorununu antlaşmanın dışında bırakan ve Boğazları uluslararası hale getiren, Lozan Barışı'nı, 23 Ağustos 1923'te onaylayarak, dış politikada zor bir sürece adım atmış oldu. *Zümrüdüanka*'nın barış antlaşmasının imzalandığı 24 Temmuz tarihinden sonraki ilk sayısı, Kurban Bayramı'na denk gelen 26 Temmuz tarihli'dir. *Zümrüdüanka* yayın hayatına başladığı 11 Ocak 1923 tarihinden itibaren, Lozan'ın gündemini yakından takip eden ve barışın bir an evvel sağlanması yönündeki yayın politikası gazetenin 26 Temmuz tarihli sayısına denk gelen Kurban Bayramı nedeniyle askıya alınmıştır denilebilir. Gazetenin başından beri Lozan üzerinde gösterdiği hassasiyet düşünüldüğünde, gazetenin bu sayısında ilk sayfada bir zafer karikatürü ve başyazısı beklenirken, gazetenin diğer sayfalarında dahi küçük de olsa barışın konu edilmemesi dikkat çekicidir. Bu noktada *Zümrüdüanka*'da Lozan Barışının, dini bir ritüel olan Kurban Bayramı'nın gölgesinde kaldığı söylenebilir.

29 Temmuz'da ise Ramiz imzalı çarpıcı bir karikatürle, Lozan Barışı tekrar gündeme gelmiştir. Karikatürde bir insan figüründeki dünya elindeki kan dolu bir bardağın son yudumunu içmektedir. "*Sulh olurken*" başlıklı karikatürde, emperyalist devletler frak giymiş bir dünya karakteriyle sembolize edilmiştir. Ramiz, müttefik devletlerin barış oluncaya kadar döktüğü kanı, dünya karakterinin elindeki koca bardaktan içtiği kanla etkileyici bir biçimde karikatürüne taşımıştır. Ayrıca karikatürde dünya karakteri, "*kan*" yazılı koca bir bardağı kafasına dikerken gösterdiği açlık ve pençeyi andıran tırnaklarıyla müttefik devletleri, kana susamış bir canavar olarak çarpıcı bir biçimde betimlemiştir. Barışın sona erdirdiği savaşla dökülen kanlar karikatürün altında yazan "*Bitti*"²¹⁴ ifadesiyle vurgulanmıştır. Lozan'ın getirdiği barış ortamını doğan güneş ayrıntısı ile veren karikatür diğer yandan toplumsal bellekte iz bırakan kayıplara dramatik bir gönderme de yapmaktadır. Ramiz'in karikatüründe ümitle beklenen barış imzalanmıştır ancak geride yüzlerce kaybı bırakarak.

²¹³ Bilal N. Şimşir, **Lozan Günlüğü**, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2012), 587.

²¹⁴ Ramiz Gökçe, **Zümrüdüanka**, s. 58 (29 Temmuz 1339/ 29 Temmuz 1923): 1, Şekil 3.18: Karikatür 36.

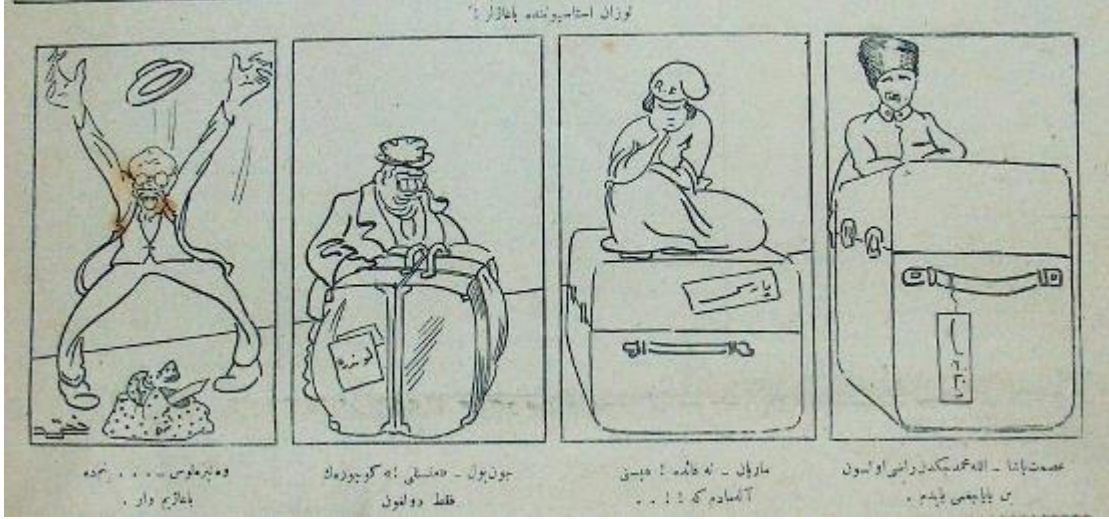

Şekil 3.18: Karikatür 36

24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşmasının taraflara diplomatik olarak getirdiği kazançlar, *Zümrüdüanka*'nın 6 Ağustos 1923 tarihli sayısında "Lozan İstasyonunda Bagajlar" üst yazısıyla verilen karikatüre konu olmuştur. Karikatürde Lozan'dan dönen Türk, Fransız, İngiliz ve Yunanistan temsilcileri karikatürlerinin altında bir takım mesajlarıyla birlikte resmedilmektedir. Karikatürde İsmet Paşa: "Allah Mehmetçikten razı olsun ben yapacağımı yaptım" ifadesiyle, koca bir bavula yaslanmaktadır. *Zümrüdüanka* bu mesajla kazanılan diplomatik başarıda Mehmetçiğin hakkını bir yandan teslim ederken diğer yandan İsmet Paşa'nın da Lozan'dan eli boş dönmediğini ortaya koymaktadır. Yunanistan temsilcisi Venizelos ise karikatürde: "Benim de bagajım var."²¹⁵ Diyerek sevinmektedir. İngiltere'nin Ortadoğu'daki yayılmacı politikası uğruna zaman zaman kullandığı Yunanistan'ın bu durumu; karikatürde, elinde küçük bir çıkınla kandırılmış bir çocuk gibi betimlenmesine neden olmuştur. Karikatürde dikkat çeken bir nokta da Venizelos'un çıkınından ucu görünen bir kılıçtır, Yunanistan'ın barış görüşmeleri sürecindeki uzlaşmaz tavrını simgeleyen kılıçla Yunanistan'ın bu tutumuna gönderme yapılmıştır. Gazetenin o günlerde bir bayram ve Yunanlılara karşı kazanılan ikinci

²¹⁵ Ahmet Rıfki, *Zümrüdüanka*, s. 60 (6 Ağustos 1339/ 6 Ağustos 1923): 1, Şekil 3.19: Karikatür 37.

bir zafer olarak kutladığı Karaağaç meselesi, bu karikatürde Venizelos'un eli boş betimlenmesinde etkili olmuştur.

Şekil 3.19: Karikatür 37

Zümrüdüanka'da Lozan Barış Antlaşması, Batılı devletlerin Türkiye üzerindeki belirleyici rolleri başta olmak üzere yapılan toprak paylaşımlarının adaletsizliği, üzerinde mutabakata varılamayan meseleler ve barışın geciktirilmesi gibi konular ekseninde ele alınmıştır. Bunun yanı sıra konferanstaki borçlar, kapitülasyonlar, savaş tazminatı, Karaağaç gibi konular da *Zümrüdüanka*'ya konu olmuştur. Konferansın ikinci döneminden itibaren gazetede yer alan yazı ve karikatürlerde Türk tarafının daha güçlü ve kendine güvenen karakterini de görmek mümkündür. Türk muhabirler ve dünya basını aracılığıyla yakından takip edilen Lozan, Türk halkının özlemle beklediği barışın müjdeleyici adresi olarak görülmüştür. Antlaşmanın imzalanması Türkiye için büyük bir diplomatik zafer aynı zamanda toplumda yarattığı coşkuyla da bir bayram olarak değerlendirilmiştir.

3.3. Mübadele Meselesi

Lozan Barış Antlaşması'yla siyasi varlığını uluslararası alanda kanıtlayan Türkiye'nin bu antlaşma sürecinde gündeminde ulus devlet kimliğini pekiştirecek olan Yunanistan ile nüfus mübadelesi konusu da yer almıştır. Mübadele Antlaşması Konferansın birinci döneminde 30 Ocak 1923'te, 1 Mayıs 1923'te yürürlüğe girmek

şartıyla imzalandı. Ancak 4 Şubat'ta görüşmelere ara verilmesi üzerine antlaşma ertelendi. 23 Nisan'da yeniden başlayan konferans gündeminde mübadele iki tarafın da konuyu hukuk uzmanlarına havale etmesiyle devam etti. Mübadele Antlaşması bu kez de antlaşmanın yasal ve mali olarak incelenmesi nedeniyle gecikmeye uğradı. 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Antlaşmasının imzalanması da mübadele antlaşmasının uygulamaya başlamasını sağlayamadı. Mübadele Antlaşmasının dördüncü maddesinde sivillerin taşınmasının savaş esirlerinin değişiminin tamamlanması ön koşuluna bağlanması nedeniyle Müslüman göçmenlerin Yunan limanlarından nakli 1923'ün sonuna kadar başlayamadı. Her iki taraftan da kalan grupların planlı olarak nakli 1923 yılının aralık ayında başlayabildi ve 1924 yılının aralık ayında büyük ölçüde tamamlandı.²¹⁶

Mübadele ile birlikte göçmenlerin arkalarında bıraktıkları malların ne olacağı konusu Türkiye'de "terk edilmiş mallar", "emvâl-i metrûke" gibi tanımlamaların teorik ve pratik de tartışılmasına neden olmuştur. Anadolu Rumlarının Türkiye'yi terk etmeye başladıkları 9 Eylül 1922 tarihi ile 1924 yılının ortalarına kadar bu Rum malları, Ankara'da tanıdıkları olan yerel eşraf, bazı yüksek rütbeli devlet memurları veya evsiz kalan yerel halk ve bölgenin dışından gelen yağmacılar tarafından işgal edilmiştir.²¹⁷

Türkiye, Mübadele Antlaşması öncesinde Yunanistan'a kendi imkânlarıyla giden ve sonrasında buna ek olarak antlaşma hükümlerine uygun olarak gönderilen yaklaşık 1.200.000 Rum vatandaşını yine yaklaşık olarak 400.000 Rumeli Müslümanı ile değiş tokuş etmiştir.²¹⁸ Türkiye Yunanistan'a gönderdiği Rum vatandaşlarıyla birlikte, onların ekonomik ve sosyo-kültürel değerlerini de sınırlarının dışına çıkartmıştır. Anadolu Rumlarının göçü, Türkiye'de dönemin pek çok edebiyat ürününe yansiyacak derin izleri de arkasında bırakmıştır. Örneğin ilk olarak Aka Gündüz'ün; *Dikmen Yıldızı* eserinde ele alınan göçmenlik ve mübadele meselesi, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun; (1953) *Panorama*, Reşat Nuri Güntekin'in; *Ateş*

---

²¹⁶ Yıldırım, *age*, 173-175.

²¹⁷ Ayhan Aktar, "Nüfusun Homojenleştirilmesi ve Ekonominin Türkleştirilmesi Sürecinde Bir Aşama: Türk - Yunan Nüfus Mübadelesi, 1923-1924", **Ege'yi Geçerken 1923 Türk Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, der. Renée Hirschon, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2. Baskı, 2007): 130.

²¹⁸ Aktar, *age*, 125-128.

Gecesi, Sebahattin Ali'nin; *Sırça Köşk*, Fakir Baykurt'un; *Efkâr Tepesi*, adlı eserlerine de konu olmuştur.²¹⁹

Zorunlu bir göç olarak 1923 mübadelesi, iki ülkenin siyasi nüfuz alanlarını belirlerken, iki milyona yakın Rum ve Türk vatandaşı yurtlarını terk etmek zorunda bıraktı. Bu kalabalık kitlenin belirli bir sürede yapmak zorunda kaldığı bu göç hareketi, siyasi öneminin yanında iki ülkenin de sosyolojik yapısını derinden etkileyen bir olgu olarak tarihe geçmiştir.

Mübadele meselesi *Zümrüdüanka*'da Mübadele Antlaşmasının imzalandığı 30 Ocak 1923 tarihinden hemen sonra yer almaya başlamıştır. Gazetenin 8 Şubat 1923 tarihli sayısında mübadeleyi konu alan ilk karikatüründe, mübadele, kadın erkek ilişkileri üzerinden gülünç bir unsur olarak yansıtılmıştır. “*Mübâdele Mes’alesi Dolayısıyla*” isimli karikatürde; modern giyimli ve alımlı bir kadının peşinden yürüyen erkek: “*Mümkün olsa şunu da bizim evdeki sünepe hizmetçiyle mübâdele etsek!*”²²⁰ demektedir. Karikatürün mübadele sürecinin henüz başında konuyu kadın erkek ilişkileri ve gündelik hayat pratikleri üzerinden, bu şekilde komik detaylarla yayımlanması dikkat çekicidir. İlerleyen tarihlerde göçmenlerin nakilleri sırasında yaşanan aksaklıklar ve trajik olaylara sahne olduğunda *Zümrüdüanka* sayfalarında karamsar ve dramatik bir mübadele bakış açısına da yer verecektir.

Şekil 3.20: Karikatür 38

²¹⁹ Herkül Millas, “Türk Edebiyatında Nüfus Mübadelesi”, **Ege’yi Geçerken 1923 Türk Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, der. Renée Hirschon, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2. Baskı, 2007):

330-331.

²²⁰ **Zümrüdüanka**, s. 9 (8 Şubat 1339/ 8 Şubat 1923): 3, Şekil 3.20: Karikatür 38.

Zümrüdüanka, “*Bir Darbimeselin Tahlili*” başlıklı yazıda da: “*Fare deliğe sığmamış, bir de kuyruğuna kabak bağlamış*” darbimeseli üzerinden mübadeleyi hicvetmektedir. Yazıda atasözü kelime kelime açıklanarak yüklenen yeni anlam ortaya koyulmaktadır. Fareyi; bilinen kara faresi değil daha iri ve daha ziyankâr deniz faresi olarak betimleyen yazı, deliği; ortası su ve iki tarafı dağlarla çevrili bir boğaz olarak tarif etmektedir. Yazının kabağı tarifi ise gayet açıktır:

“Bu dahi herkesin bildiği helvacı veya bal kabağı değildir. Fakat bu öyle bir kabaktır ki bal kabağı bunun yanında cennet taâmı gibi kalır. Bu kabaktan asıl maksad Venizelos’un kafilisi ve Venizelos’un kafilesinden Girit’te bütün Yunan milleti demektir.”²²¹

Atasözü bu açıklamalarla Venizelos’u bir lağım faresi olarak betimlerken, giremediği deliği; İstanbul olarak tasvir etmekte, kuyruğuna bağladığı kabakla da; açıkça belirttiği gibi Venizelos’un Girit’te bulunan kafilisi yani tüm Yunan milleti sembolize edilmiştir. Yazı, asıl hedef olan Venizelos’u ziyankâr bir lağım faresine benzetmiştir, Rum halkına gelince biraz daha insafli davranarak, Rumları, tadı hoş olmayan bir kabağa benzetmiştir. Türk kamuoyunda özellikle milli mücadeleyle birlikte hüküm süren Yunanistan üzerindeki düşman algısı yazıda bu kez mübadeleyle birlikte su yüzüne çıkmıştır.

30 Ocak 1923’te imzalanan Mübadele Antlaşması’na göre İstanbul’a 30 Ekim 1918’den önce yerleşmiş olan Rumların *etabli* (yerli) olarak mübadelenin dışında tutulmasına karar verilmişti. Ancak İstanbul’da sayıca fazla Rum’u bırakmak isteyen Yunanistan ile homojen bir ulus yaratmak isteyen Türkiye arasında “*etabli*” yi tanımlamada görüş ayrılıkları yaşandı. Türkiye, *etabli* olarak 30 Ekim 1918’den önce İstanbul’da doğup, buraya yerleşen, nüfusa kayıtlı Rumları kabul ederken, Yunanistan, söz konusu tarihten önce İstanbul’a gelmiş ve nüfusa kayıtlı olmayan Rumların da *etabli* sayılmasında ısrar ediyordu. Konuyu çözüme kavuşturmak üzere oluşturulan Muhtelit Karma Komisyonu’nun da Yunanistan formülünü destekleyen bir karar alması komisyon üyelerinden Tefik Rüştü Bey’ in istifa etmesine dahi neden olmuştu.²²² Yunanistan’ın, coğrafi yapısı ve ekonomik durumunun sınırlılıklarından dolayı mübadele sözleşmesindeki “*etabli*” tanımını genişleterek İstanbul’da sayıca fazla Rum’u mübadelenin dışında bırakmak istemesi,

²²¹ “Bir Darb’ül Meselin Tahlili”, **Zümrüdüanka**, s. 9 (8 Şubat 1339/ 8 Şubat 1923): 2.

²²² İbrahim Erdal, **Mübadele Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1925**, (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2012), 64-65.

Zümrüdüanka'da, Rum vatandaşların, Venizelos'un kuyruğuna bağladığı bir kabak olarak betimlenmesine neden olmuştur.

8 Şubatta gazetede yer alan bu mübadele haberleri ile bir sonraki mübadele haberleri arasında yaklaşık sekiz aylık bir süre bulunmaktadır. Gazetede söz konusu süreç olan, şubat ile ekim ayları arasında; Lozan başta olmak üzere, içki yasağı, mecliste filizlenen muhalefet hareketleri ve İstanbul'un boşaltılması gibi konular önemli yer tutmuştur. 1 Mayıs 1923'te yürürlüğe girmesi kararlaştırılan Mübadele Antlaşması, yeterli koşulların sağlanamaması nedeniyle 1923 yılının aralık ayına kadar fiiliyata geçirilememesinin sekiz aylık süreçte Gazetenin, mübadele ile ilgili yazı ve karikatürlere yer vermemesinde etkisi olduğu düşünülebilir.

Zümrüdüanka sekiz aylık bu uzun aradan sonra ilk olarak 27 Eylül 1923 tarihli sayısında mübadele konulu karikatürüne yer vermiştir. Karikatür, Lozan'daki mübadele komisyonunda Türk tarafının mübadeleye dâhil etmek istediği İç Anadolu Bölgesinde yaşayan Rumlar üzerinden konuyu ele almıştır. Anadolu'nun iç kesim kırsalında yaşayan bu Rum vatandaşlar, Lozan sürecinde, Helen olmayan Rumlar, Türk Ortodoksları, Türkçe konuşan Ortodoks Rumlar gibi çeşitli tasniflemelerle tanımlanmıştır. Yaygın olarak Karamanlılar olarak anılan Türkçe konuşan bu azınlık, Türk tarafının Lozan boyunca "gayrimüslim" olarak ifade ettiği azınlık grubuna dâhil olmuş ve mübadele kapsamına dâhil olmaktan kurtulamamıştı. Onur Yıldırım'ın *Diplomasi ve Göç* isimli kitabında da belirttiği gibi yeni Türkiye'nin hayal ettiği sosyo-politik gelecekte "istenmeyen" unsurlar olmamalıydı. Zira 1919'dan itibaren yaşanan süreç ve verilen mücadele bağımsız bir ulus devlet inşasını amaçlamaktaydı.²²³

"*Mübadele Civvelerinden*" başlıklı aşağıdaki karikatürde Yunan askeri, Yunanistan'a gelebilen yanında küçük bir çocuk ve sırtında yükü bulunan bir Karamanlı ile konuşmaktadır. Asker Karamanlıya: "Vire... Adama bak ne biçim" demektedir. Karamanlı altta kalmayacak bir cevap verir: "Hopiloğlu hopil, Sıfatıma bahdında beni adama benzetemedin mi? Ulan biz Garamanlıyuh. Garamanın goyunu sonra çihar oyunu diyeyh bizim memlekette derler."²²⁴

Zümrüdüanka yayınladığı bu karikatürde, mübadeleye tabi olacakların kriteri olarak öne çıkan din unsuruna uyan Ortodoks Karamanlıların, etnik ve kültürel anlamda Türklerden pek de farklı olmadığına gönderme yapmaktadır. Karamanlı göçmenin konuşmasındaki Orta Anadolu ağızıyla, bu kültürel benzerliğin altı çizilirken, bir anlamda mübadelede din esas alınarak yapılan mübadil sınıflaması alaya alınmıştır.

²²³ Yıldırım, *age*, 183-185.

²²⁴ Zeki Cemal, *Zümrüdüanka*, s. 75 (27 Eylül 1339/27 Eylül 1923): 1, Şekil 3.21: Karikatür 39.

Zümrüdüanka'nın bu karikatüründe, Karamanlılar, kültürel anlamda Yunanistan'dan çok Türkiye'ye ait etnik bir unsur olarak yerini almıştır.

Şekil 3.21: Karikatür 39

4 Ekim 1923'te yayınlanan başka bir karikatür "*Siyâset de Ticâret Gibidir*" başlığını taşımaktadır. Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan nüfus değişimini, karikatürün altında yer alan "*İhrâcâtı Vardır- İthalatı Vardır*"²²⁵ ifadeleriyle ticaret ilişkisine benzeten karikatürde, bir Türk limanından Yunanistan'a gitmek üzere Yunan askerleri tarafından teslim alınan Rumlar resmedilmektedir. Kadınli erkekli Rum göçmenlerin arasında çocuk ve bebekler de bulunmaktadır. Giden Rum mübadillerin

²²⁵ *Zümrüdüanka*, s. 77 (4 Teşrinievvel 1339/ 4 Ekim 1923): 1, Şekil 3.22: Karikatür 40.

yanı sıra, onların arkasından diz çöküp ağlayan ve mendil sallayarak onları uğurlayan yakınları da, karikatürde yer almaktadır. Karikatür mübadelenin ayırdığı aile, akraba ve dostluklara gönderme yaparak, kuşaklar boyu süren parçalanmış ilişkilere de işaret etmektedir.

Karikatür, mübadele edilen halkların değişimini ithalat ve ihracat ilişkisine benzeterek, bu halkların iki devlet arasında metalaştırıldığına da gönderme yaparak bir siyaset eleştirisi ortaya koymaktadır. Kaldı ki 1923'ün ilk yarısında, Samsun ve Trabzon gibi liman şehirlerinden İstanbul'a getirilen Rum göçmenlerin içinde bulunduğu olumsuz koşullar İstanbul'da bulunan Yunan Hükümet temsilcilerinin Atina Sağlık Bakanlığı'yla temasa geçirecek kadar trajik boyutlara ulaşmıştı. Selimiye kışlası başta olmak üzere İstanbul'daki Rum göçmenlerin yerleşkelerinde salgınların önlenemeyişi mübadelenin yaşattığı kitlesel trajedinin de bir kanıtı niteliğindedir.²²⁶ Bu noktada *Zümrüdüanka* siyasi bir zorunluluk olmakla birlikte öznesi insan olan mübadele sürecinde yaşanan toplumsal trajedilerin de bir eleştirisini ortaya koymaktadır.

Şekil 3.22: Karikatür 40

Zümrüdüanka'nın, 11 Ekim 1923 tarihinde "Fareler Gibi" başlığıyla yayınladığı karikatür bu kez mübadelede memleketlerini terk etmek istemeyen Rumların durumlarını konu almaktadır. İki Rum arasındaki diyalogu resmeden karikatürde Rumlardan biri diğerine sorar: "Dimitri ordu geldiği zaman neredeydin? Dimitri,

²²⁶ Yıldırım, age, 213.

cevap verir: “*Tavan arasında*”.²²⁷ Karikatürde, mübadele sırasında iskân ettikleri yerde Rumları tespit edip, almak üzere gelen Türk askerlerinden saklanarak, Yunanistan’a gitmek istemeyen Rum vatandaşların hali tavan aralarında gizlenen farelerin durumuna benzetilerek hicvedilmiştir.

Şekil 3.23: Karikatür 41

Mübadelelerin başlarında bazı Rumların mübadeleden muaf olmak için resmi makamlara yaptıkları başvuruların büyük çoğunluğunun sonuçsuz kaldığı bilinmektedir. Ulus devlet inşasında kararlı olan Türkiye, bazı Rum vatandaşların, örneğin mesleğinin yerine birini yetiştirmek gibi mazeretlerini kabul etmemiştir. Evlenme, din değiştirme gibi yollarla birçok Rum vatandaşın Türkiye’de kalabilme çaba ve umutları devletin aldığı önlemlerle engellenmiştir. Karikatüre konu olan Dimitri gibi saklanarak resmi görevlilerden kaçmayı başarabilen, “*etabli*” belgeleri olmayan bazı Rumlar ise nüfus dairelerinde “*Rum Ortodoks*” olarak kaydedilmiş, 1930’dan sonra da onlara Türk vatandaşlığı verilmiştir. Türkiye, bu süreçte mübadeleden muaf tutulma talebi olan göçmenlerin taleplerini Türk –Yunan

²²⁷ **Zümrüdüanka**, s. 79 (11 Teşrinievvel 1339/ 11 Ekim 1923): 2, Şekil 3.23: Karikatür 41.

savaşında Türk kuvvetlerine yardım ettiği belgelendiği veya tanıklarca onaylandığı takdirde kabul etmiştir.²²⁸

29 Ekim’de *Zümrüdüanka*’da yayınlanan “*Mey ve Mûsiki*” başlıklı yazı ise Yunanistan’dan Türkiye’ye gelmek zorunda kalan mübadil göçmenlerin memleketlerini terk etmelerinden kaynaklanan sıkıntıları konu etmektedir. Yazı, Beyoğlu’ndaki eğlence hayatının, Beyazıt’taki ince sazların, direkler arasında başlayan eğlencelerin, devam eden içki yasağı nedeniyle sönük geçişine gönderme yapmaktadır. Ancak içki yasağı olmasa dahi İstanbul’daki tüm bu eğlencelerin buruk yaşanacağını şu samimi ve derin sözlerle ifade etmektedir:

“Allah için söyleyiniz nasıl eğlenilir? Mübadeleye tâbi’ olan dindaşımız yerlerini yurtlarını feryâd figanlar içinde terk ederlerken İstanbul açlık ve perişânlık içinde çalkalanırken hâl gibi istikbâl dahi müphem ve mazlûm iken gülmek eğlenmek zevk etmek için taştan yürek ister. Memleket ve millet şu vaz’iyette iken meye de saza söze de lâ’net olsun!”²²⁹

Ekim 1923’te Mübadele Antlaşması’nın hükümlerine başvurmadan nakledilen son grup mübadil göçmenler arasında Midilli’den Ayvalık’a getirilen 8.000 Müslüman da yer almaktaydı.²³⁰ *Zümrüdüanka*’nın yazısında “*feryâd figan*” yurtlarını terk eden Müslüman dindaşlar olarak bahsettiği, kuvvetle muhtemel bu 8.000 Müslümandır. Bu Müslüman mübadil göçmenlerin zorunlu olarak yurtlarını terk etmelerine ve bilinmeyen akıbetlerine *Zümrüdüanka*’da toplumsal bir duyarlılıkla yer verilmiştir. Gazete, Müslüman mübadil göçmenlerin yaşadığı sıkıntıların, Beyazıt’taki ince sazları, Beyoğlu ve Direklerarası eğlencelerini gölgede bırakacak üzüntüsüne ortak olmaktadır. *Zümrüdüanka*, bu bakış açısıyla mübadeleyi siyasi bir mesele olması ötesinde, yaşanan toplumsal bir trajedi olarak da ortaya koymaktadır. Ancak şu dikkat çekicidir ki *Zümrüdüanka*, mübadele trajedisini mübadelenin diğer tarafındaki Rum mültecilerin yaşadıkları üzerinden değil, dindaşları olan Müslüman mübadil göçmenler üzerinden dile getirmiştir. *Zümrüdüanka*, İstanbul’daki eğlence hayatının mübadeleye tabi vatandaşların mağduriyetlerinin gölgesinde kalan durumunu Hacı Arif Bey’in bestelediği Mehmet Sadi Bey’in sözlerini yazdığı şu satırlarla özetleyerek yazısını sonlandırıyor:

“Mükedder derd-i pey-der-peyle şimdi.
Gönül eğlenmiyor bir şeyle şimdi.
Ne meyle ne de nevâ-yı neyle.
Gönül eğlenmiyor bir şeyle şimdi.”²³¹

²²⁸ Yıldırım, *age*, 178.

²²⁹ “Mey ve Musiki”, *Zümrüdüanka*, s. 84 (29 Teşrinievvel 1339/ 29 Ekim 1923): 2.

²³⁰ Yıldırım, *age*, 211.

²³¹ *Zümrüdüanka*, agm, 2.

“Anadolu’da kalan Rum ve Ermeni mültecilerle, Yunanistan’daki mübadil Müslümanların neredeyse tamamını düzenli ve eşgüdümlü bir biçimde bölgelerini boşaltmaları, Karma Komisyon’un gözetiminde Aralık 1923’te”²³² başlayabilmişti. Göçmenlerin Türkiye’ye gelmeye başlamalarının kamuoyunda yarattığı heyecan basına da yansımıştı. 3 Aralık 1923 tarihinde İzmir’e gelen ilk göçmen kafilesinin haberini *Ahenk* okuyucularıyla “ *İlk Kafile-i Mazlûmîn*” başlığı altında paylaşmıştı. Göçmenlerin Türkiye’ye gelişleri gazetelerde “ soluk ve zayıf çehreli dindaşlar” gibi duygusal başlık ve temalarla ele alınıyordu.²³³

Zümrüdüanka 6 Aralık 1923 tarihinde yayınladığı karikatürde, basında göçmenlerle ilgili yer alan bu duygusal ve dramatik bakış açısının dışına çıkarak mübadele meselesinin farklı bir yönünü ele almaktadır. Gündelik bir yaşam kesiti üzerine kurgulanan karikatür, mübadele sürecinde uzun süren tartışmalara neden olan “emval-i metruke” olarak anılan terk edilmiş mallara gönderme yapmaktadır. “*Mübâdele Cilveleri*”²³⁴ üst yazısıyla yayınlanan karikatürde şalvarlı bir Anadolu erkeği, gece kıyafetini andıran giysisiyle tırabzanların başında duran bir kadına şöyle seslenmektedir: “*Kokona mübâdele olacaksan bârî mâlını mülkünü bana versen!*” Karikatürdeki Anadolu erkeğinin gayrimüslim kadınla konuştuğunu ona Yunanca’ da gayrimüslim kadın anlamına gelen “*kokona*” diye seslenişinden anlıyoruz. Erkeğin, gayrimüslim kadından talep ettiği mal mülk ile mübadillerin geride bıraktıkları mallar hakkındaki hukuki düzenlemelerin yetersizliği nedeniyle durumun suiistimale açık oluşuna gönderme yapılmaktadır.

---

²³² Yıldırım, *age*, 212.

²³³ Kemal Arı, *Büyük Mübadele Türkiye’ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012), 90-91.

²³⁴ *Zümrüdüanka*, s. 91 (22 Teşrinisani 1339/ 22 Kasım 1923): 3, Şekil 3.24: Karikatür 42.

Şekil 3.24: Karikatür 42

Mübadele Antlaşması öncesinde ve sonrasında Türkiye’den Yunanistan’a giden Rum nüfusun geride bıraktıkları “emvâl-i metrûke denilen terk edilmiş mallar; ev, dükkân, mağaza, fabrika, değirmen, tarla, bağ, bahçe ve paraca kıymetli her türlü taşınabilir malları”²³⁵ kapsamaktaydı. Türk Hükümeti Mübadele Antlaşmasından sonra terkedilmiş bu mallar üzerindeki hukuki düzenlemeyi 15 Nisan 1923 tarihinde hayata geçirebildi.²³⁶ Siyasi otoritenin hukuki düzenlemeleri Mübadele Antlaşması’nın imzalanmasının hemen ertesinde yapmayı, terk edilmiş malları suiistimalle açık bir hale getirmişti. Haksız yere bazı kişilerin, Rumların terk ettiği malları işgal etmesi “*fuzûlî işgal*” kavramının doğmasına dahi neden oldu. Bu *fuzûlî işgaller* Anadolu’dan Rum göçlerinin Mübadele Antlaşması öncesinde, 1922 Eylül- Ekim aylarından itibaren başlamasının da etkisiyle şiddetini arttırdı ve siyasi otoritenin iskân siyasetini zorlaştıracak bir hal aldı.²³⁷ Fuzuli işgaller terk edilmiş malların olduğu bölgelere doğru bir nüfus hareketliliğine neden oldu. Ayhan Aktar’ın, bu nüfus hareketliliğiyle ilgili aşağıdaki ifadeleri mübadeleden beslenen fuzuli işgallerin ve onun yarattığı sosyo-ekonomik çatlakları ortaya koymaktadır:

²³⁵ Nuri Köstüklü, “Milli Mücadele’de Denizli, Isparta, Burdur ve Çevresindeki Azınlıkların Tutum ve Davranışları“ **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**”, c.5, s.15, (Temmuz 1989): 1-2.

²³⁶ Nevzat Onaran, **Emvâl-i Metrûke Olayı**, (İstanbul: Belge Yayınları, 2010), 169.

²³⁷ Arı, **age**, 9-119.

“Ankara’da tanıdıkları olan yerel eşraf, bazı yüksek rütbeli devlet memurları, evleri yanıp yıkılmış olan yerel halk ve bölgenin dışından gelen yağmacılar tarafından işgal edilmiştir... Milli Mücadele’den sonra Ege’de sanki bir “Altına Hücum” dönemi yaşanmıştır. Anılan dönemde Afyon, Uşak, Kütahya, Eskişehir gibi iç Ege’deki şehirlerinden, hatta Konya gibi İç Anadolu şehirlerinden kitleler kalkarak Rumların terk ettiği mallara el koyup bunları yağmalamaktadırlar. Dönemde yağmacıların sayısının 200.000’ e kadar ulaşmış olduğu tahmin edilmektedir.”²³⁸

Mübadeleyle birlikte göç eden halkların arkalarında bıraktıkları malların hukuki statüsünün yarattığı kaos ortamı, taraf ülkelerin önleyici girişimlerde bulunmasını tetiklemiştir. Mübadele sonrasında Yunanistan ve Türkiye arasındaki anlaşmazlıklar, süreçte Milletler Cemiyeti’nin rolünü arttırmış ve onu yetkin bir konuma getirmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak da 17 Eylül 1923’te Mübadele Antlaşması’nın uygulanmasındaki uyuşmazlıklara hakemlik etmek ve göçmenlerin taşınabilir ve taşınmaz mallarının tasfiyesiyle birlikte, taşınmazların tazminini denetlemek için bir Karma Komisyon oluşturulmuştur. Türkiye’de de 13 Ekim 1923’te Mübadele İmar ve İskân Vekâleti adıyla muhacir işlerinden sorumlu bir kurum meydana getirilmiştir. Ancak Vekâlet; bir süre sonra memurlarına isnat edilen görevini iyi yapamama, kayırma, sahtekârlık ve zimmete geçirme suçlamalarıyla basın ve sonrasında TBMM’nin gündemine oturmuş ve kamuoyunda konuşulan bir mesele haline gelmiştir.²³⁹ Mübadeleyle gündeme gelen terk edilmiş mallar meselesinin dönemin günlük gazetelerinin yanı sıra, bir mizah gazetesi olan *Zümrüdüanka*’ya yukarıda yer alan karikatürle konu olması konunun yarattığı infialin boyutlarını yansıtan önemli bir göstergedir.

Tarihsel olduğu kadar toplumsal süreçleriyle de Türkiye tarihinde önemli bir yer edinmiş olan mübadele meselesini yazı ve karikatürleriyle sayfalarına taşıyan *Zümrüdüanka*, konuyu genel olarak yaşanan dramatik toplumsal boyutuyla değerlendirmiştir. *Zümrüdüanka*, konuyu yalnızca Türk mübadiller açısından değil Rum mübadiller açısından da ele almıştır. Türkiye’yi terk etmek istemeyen Rum vatandaşların resmi makamlardan kaçışları ve nihayetinde mecburi olarak ülkeyi terk edişleri, ardında bıraktıkları akıbeti meçhul mallarıyla bir mübadele anlatısı ortaya koymuştur. Bu anlatıda en çarpıcı nokta gazetenin, siyaseti ticarete ve mübadeleyi ithalat-ihracata benzeterek bu tarihsel süreçte insanların metalaştırıldığı eleştirisidir. *Zümrüdüanka* bu süreçte bir taraftan dindaşlarımız dediği Müslüman mübadil göçmenlerin yurtlarını zorunlu olarak terk etmelerinin yarattığı üzüntüye bir taraftan

---

²³⁸ Aktar, *age*, 130.

²³⁹ Yıldırım, *age*, 262-289.

da geldikleri yeni memleketlerindeki mevcut ekonomik koşullarının yetersizliğine de dikkat çekmiştir.

3.4. Ankara'nın Başkent İlan Edilmesi

Türkiye'nin Ankara'yı merkez olarak seçmesi başta İngiltere olmak üzere müttefik devletlerin de yakından takip ettiği bir gündemdi. Kuva-yi Milliye'nin ve emperyal güçlere karşı verilen mücadelenin merkezi olan Ankara; Mustafa Kemal için, Türkiye'nin başkenti olmayı hala İngiliz askerlerinin bulunduğu ve halifelik başkenti olan İstanbul'dan daha fazla hak ediyordu.²⁴⁰

“Cumhuriyet'in kurucu kadrosunun uluslaşma ve modernleşme sürecinde yeni bir mekânsal düzenlemeye verdiği önem inşa edilecek ulus devlete yeni ve emperyalizmin ayak izleriyle kirlenmemiş bir yaşama alanı sunma çabasına dayanır.”²⁴¹ İmparatorluğun kozmopolit başkenti İstanbul'un yerine nüfusun görece daha az, Türk ulusçuluğu bakımından daha homojen, saf ve işlenebilir oluşu bir Anadolu kasabası olan Ankara'nın başkent olarak seçilmesinde etkili olmuştur. Ancak bir Anadolu kasabasından örnek bir başkent inşa etmek kolay olmayacaktır. Türkiye'nin önündeki maddi ve manevi engellere karşın Ankara'yı modern bir başkente dönüştürme çabası ister istemez eski payitaht ile kıyaslanmasına neden olacak ve Ankara'nın bu kıyasta zayıflığını gözler önüne serecekti. Aslına bakıldığında Ankara'da yapılmak istenen şey bir kent ve orada yaşayan kentliler yaratmaktı tıpkı İstanbul'da olduğu gibi, aradaki tek fark Ankara'nın ulus devlet başkenti olma kimliği idi. Ankara'nın başkent olması sürecinde ortaya çıkan Ankara-İstanbul kıyaslamasında Ankara'nın kent ve kentli karakteri yaratmadaki yoksunluğu ön plana çıkar. Bu yoksunluk, dönem basınının temel konusu olurken *Zümrüdüanka*'nın bu konuyla ilgili yazı ve karikatürlerinde temel mizah malzemesini oluşturmuştur.

Başkent konusu meclis gündemine ilk kez 1921'in Ocak ayında bir kararname ile gelmiştir. Ancak meclis, başkentin İstanbul'dan Anadolu'ya taşınmasını öngören bu kararnameyi kabul etmemiştir 9 Ekim 1923 tarihinde Ankara'nın başkent olma süreci Dışişleri Vekili İsmet Paşa'nın meclise sunduğu bir maddelik yasa tasarısıyla son

²⁴⁰ Bilal N Şimşir, **Ankara... Ankara...** (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2006), 230-245.

²⁴¹ L. Funda Şenol Cantek, **Yabancılar ve Yerliler Başkent Olma Sürecinde Ankara**, (İstanbul. İletişim Yayınları, 2011), 38.

aşamasına girmiştir. Bu yasa tasarısında dikkat çekici nokta, Ankara'nın merkez tayin edilmesinin gerekçeleri sıralanırken öncelikle “*Ulusumuzun en değerli mallarından olan İstanbul’umuz İslam halifeliği merkezi olma özelliğini sonsuza kadar koruyacaktır*” ifadesine yer vermesiydi.²⁴² Bu süreç toplumun büyük bir kesimi için kutsiyetini devam ettiren, halifelğin merkezi olan İstanbul’un bu durumda ne olacağı endişesini de barındırmaktaydı. Bu duyarlılığı bilen hükümet, bu yüzden yasa teklifinde İstanbul’un ‘İslam merkezi’ oluşuna vurgu yapmıştır.

Ankara'nın merkez olmasına sadece kişisel muhalefet yapılmıyordu, bir kısım İstanbul basını da görmezden gelinen kentin sesi olarak merkez kararına karşı yayınlar yapıyordu. Basının yaptığı muhalefetin dozunu anlamak adına *Vatan* Gazetesi sahibi ve başyazarı Ahmet Emin’in aşağıda yer alan ifadeleri önemlidir:

“Ankara muhiti umrâna karşı olan tabî isti’dâdsızlığını asırlardan beri sarîh suretle ortaya koymuştur. Vesâitimiz az iken ve tabîaten umrâna müstaid yerler bulunurken neden böyle lüzûmsuz bir tecrübeye girişelim. Herhangi bir muhîtte en kıymetli umrân unsuru yerli nüfûstur. Ankara nüfûsu umrâna bir vâsita değil, engeldir.”²⁴³

Ankara'nın merkez olmasına karşı oluşan bu muhalefeti bir türlü ikna edemeyen kurucu kadronun ilk ağzı olan Mustafa Kemal’in ise bu muhalif seslere tepkisi açıktır: “*İstanbul’daki kafasızları bir kenara bırak şu gözle görülecek ve elle tutulacak kadar aşikar olan hakikati kendi arkadaşlarıma dahi anlatamadım... O kadar söyledim, yahu şerait içinde kabil değil, İstanbul’da meclis olmaz.*”²⁴⁴

Mecliste ve kamuoyunda geniş bir tartışma ortamı yaratan Ankara'nın başkent olması konusu nihayet İsmet Paşa tarafından meclise sunulan yasa teklifinin 13 Ekim 1923’te meclis genel kuruluna gelmesiyle son aşamasına girmiştir. Hararetli bir tartışmanın yaşandığı genel kurulda en gür çıkan muhalif ses Gümüşhane mebusu Zeki Bey olacaktır. Zeki Bey, İstanbul’un Ankara siyaseti tarafından dışlanmışlığını genel kurulda şu sözlerle ifade etmiştir.

“...Efendiler! Tüm güzellikleriyle dünyanın gözdesi olan o zavallı İstanbul şehrine olan kırgınlığınız nedendir bilmem... Hükümet merkezini yalçın kayalarda, izbe ovalarda kurmak asırları çoktan geçmiştir... Yalnız buranın hükümet merkezi olmasıyla İstanbul’un hâl-i hârabîye terk edilmemesini ricâ ederim.”²⁴⁵

Ankara'nın başkent olma konusunda Zeki Bey’in ifadeleriyle de somutlaşan muhalefete rağmen 13 Ekim 1923 tarihindeki meclis genel kurulunda Ankara'nın

²⁴² Şimşir, *age*, 205-245.

²⁴³ *Vatan*, 18 Ağustos 1923’ten aktaran *Ulus*, “Ankaralıları Bunları Okuyunuz”, 12 Temmuz 1946, 5

²⁴⁴ L. Funda Şenol Cantek, *age*, 71,73.

²⁴⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre II, içtima senesi 1, c. 2, 13 Ekim 1339 (1923), (Ankara: TBMM Matbaası,1982): 666.

resmen başkent olması kabul edilmiştir.²⁴⁶ Ancak imparatorluk başkenti İstanbul'dan sonra Ankara'nın başkent olarak kabullenilmesi özellikle de İstanbullular nazarında kolay olmayacaktır. İstanbul yalnızca önemli bir ticaret merkezi olmasının ve çok kültürlü yapısının zengin izlerini taşımasıyla değil, politik geçmişinin, -saltanat ve hilafet merkezi olması- dolayısıyla da bu çevrelerin taraftarlığıyla vazgeçilemeyen bir kent olarak Ankara'nın karşısında yer almıştır.

Zümrüdüanka, Ankara'nın başkent olmasını 18 Ekim 1923 tarihli sayısında “*Ankara Merkez Oldu*” başlıklı yazı ile okuyucusuyla paylaşmıştır. Ankara'nın milli mücadeledeki başarısıyla sadece Avrupa ve Amerika'nın değil Türk halkının gözünde de efsanevi bir karakter kazandığını ifade ederek başlayan yazı Ankara'nın başkent olmasına muhalif olanların görüşünü şu ifadelerle aktarmaktadır:

“*Diyorlar ki Ankara uzaktan bir Hindistan cevizine benzer. O kadar kara ve o kadar çıplaktır. Büyük binası,istirâhât esbâbı, medeni vâsıtaları yoktur. Oraya giden kurûn-u evveliyyeye gömülmüş olur.*” Gazete bu görüşün arkasından olaya ilmi bir şekilde yaklaştığını söylediği başka bir karşıt görüşün iddiasını da şu sözlerle aktarıyor: “*Türkler bulunduğu bölge ile hedefi arasına ne kadar mesâfe koyarsa o uzaklık ve bulanıklık nisbetinde kaybeder.*” Batı'nın, Avrupa'nın medeniyetin merkezi olduğunu kabul eden bu muhalif görüş, İstanbul'un, Avrupa'ya olan yakınlığını Türkiye'nin hedeflerine uygun görerek merkez olması gerektiğini ifade etmektedir. *Zümrüdüanka*, dönemin kamuoyundan yükselen bu muhalif seslere yer vermekte ve sormaktadır: “*Öyleyse Ankara'yı başkent yapmak ne için ve neye iyi?*”²⁴⁷

Gazetenin bu soruya verdiği ılımlı cevapta İstanbul ve Ankara arasında başkent değişikliği sürecinde yaşanan gerilimin izlerini görmek mümkün. İki kent arasındaki bu gerilimde İstanbul'un genellikle ahlaki normlara yenik düşen karakteri *Zümrüdüanka*'nın cevabında da karşımıza çıkmakta:

“Bir defa ma'lûm ve muayyen olan bir şey vardır. Hükûmet merkezi bir zevk penâhı bir eğlence mihrâkı değildir. Medeni vâsıtalar eğer tiyatro, mulenruj, gardenbar, ağızları biraz bulandırmadan telaffuz edilemeyen yerler ise bir merkezi hükûmet bu vâsitalardan kolayca kendisini müstagnî addedebilir. Hatta o ihtiyaçlar mutlaka orada da kendisini hissettirerek yeni yeni ibdâ'lara ihtirâslara yol açar. Şu hâlde bu gibi mısralar mahâll-i fisk-u fücûrlarla kâfi derecede bulanık bir manzara arz eden İstanbul'u Ankara pekâlâ ve pek kolay taklîd edebilir. Aklım hiçbir zaman bu husûsta ciddi bir mâni' teşkil etmemiştir.”²⁴⁸

²⁴⁶ Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem I. cilt**, (Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, 1993), 166.

²⁴⁷ “Ankara Merkez Oldu”, **Zümrüdüanka**, s. 81 (18 Teşrinievvel 1339/ 18 Ekim 1923): 1.

²⁴⁸ **Zümrüdüanka**, agm.

Ankara'nın başkent olmasına muhalif olanların üzerinde durduğu noktalardan biri de İstanbul'un kent oluşumunun bir parçası ve çok kültürlülüğün bir yansıması olan farklı eğlence mekânlarıydı. Bu mekânların en gözdesi de elbette Beyoğlu'ydu. Semt, İstanbul taraftarlarına göre çok kültürlü ve çok renkli mimarisi, esnafı, tiyatrosu, sineması, kafesi ve pastaneleriyle Rum, Ermeni, Musevi gibi farklı halkları ve kültürleri de içinde barındıran imparatorluk İstanbul'unun gözde semtiydi. Ankara'nın isabetli bir başkent seçimi olduğunu düşünenler için ise Beyoğlu, eğlencesiyle maskeleydiği ahlaki çöküntünün yaşandığı bir günah mekânıydı adeta.

“İstanbul'un ötekileştirilen tarafı Beyoğlu ve Beyoğlu ruhunun sindiği düşünülen diğer mekânlardır. Beyoğlu adeta ayrı bir şehir gibi tahayyül edilir. Türk kültüründe Bizans İstanbul'un fethinden bu yana entrikayı, ahlaki çöküntüyü, üretimle eşit olmayan tüketimi çağrıştırmaktadır. İstanbul'un Bizans İmparatorluğu'nun eski başkenti olması, Cumhuriyet kadrosuna göre onun “Bizanslılığı” temsil ettiğinin göstergesidir. Bu bağlamda siyaseten ve ahlaken “temiz bir ulusun idare merkezi Bizans'tan ve teslimiyetçi Osmanlı İmparatorluğu'ndan arta kaldığına inanılan sembollerle kültürel ve sosyo-ekonomik altyapıyla donanmış İstanbul olamayacaktır.”²⁴⁹

Zümrüdüanka, tam da bu noktada İstanbul taraftarlarının argümanlarını kinayeli bir biçimde çürütmüş görünmektedir. *Zümrüdüanka*'ya göre hükümet merkezi bir eğlence yeri değildir. Ayrıca yazı “*medeni vasıtalar eğer tiyatro, mulenruj, gardenbar, ağızları biraz bulandırmadan telaffuz edilemeyen yerler ise...*” ifadesiyle bir merkezi idarede bunlara da lüzum yoktur diyerek Ankara'yı bir ahlaki tercih olarak ortaya koymaktadır. Şu halde İstanbul medeni vasıtalar olarak addedilen günah yuvası mekânlarıyla çekici görünse de bir idare merkezi için gerekli kriterleri taşımamaktadır. Bu cevabın dikkat çekici bir noktası da İstanbul'un bu mekânlarının ihtiyaç duyulduğunda Ankara'da kolayca taklit edilebileceği vurgusudur. Ancak ilerleyen zamanlarda bu taklidin zorluğu *Zümrüdüanka* tarafından da görülecek ve hatta alay konusu haline gelecektir. İstanbul kültürünün yarattığı bir sosyal yaşam gerçeğini Ankara'da yaratmanın tek yolu İstanbul'a özgü mekânları Ankara'ya taşımaktan ibaret olacak ve bu hareket İstanbul'un basit bir taklidinden öteye gidemeyecektir.

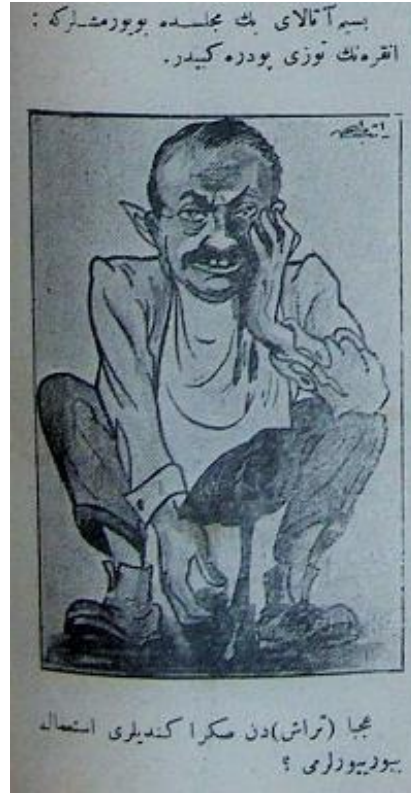
Yazı, İstanbul'un gözdeliğini geçici olarak elinden kaybederek huzura kavuşmaya hakkı olduğunu belirtip Ankara'nın bir merkez idareye dönüşebileceğine dair umutlu sözlerinden sonra “...*Bütün mesele işlerin sâlim, serî' ve muntazam bir sûretle görülmesindedir. Son sözüümüzü Ankara'ya 'mübârek olsun!' cümlesi teşkil eder.*”²⁵⁰ ifadesiyle son bulur. *Zümrüdüanka*, bir taşra kasabası olan Ankara'dan İstanbul'a

²⁴⁹ L. Funda Şenol Cantek, *age*, 75-78.

²⁵⁰ “Ankara Merkez Oldu”, *Zümrüdüanka*, s. 81 (18 Teşrinievvel 1339/ 18 Ekim 1923): 1.

rağmen bir merkez idare yaratılabilir fikrini bu yazıda ortaya koyar ancak İstanbul'un üstünlüğünü de hissettirir; Ankara'nın taklit eden konumunda oluşu İstanbul'un gerçekliğini ve orijinalliğini vurgulamaktadır.

13 Ekim 1923 tarihinde Ankara'nın başkent olma tasarısı mecliste görüşülürken Aksaray mebusu Besim Atalay'ın İstanbul'u Damat Ferit'i yetiştiren zihniyetin beşiği olarak sakıncalı bulması, İstanbul dezenfekte olmadıkça oraya gitmeyi ihtiyatsızlık görüp Ankara'da tozlar içinde yaşayacaklarını söylemesi Hamdullah Suphi tarafından İstanbul'a hakaret olarak algılanmıştır. Yaşanan bu tartışmada Besim Atalay'ın Hamdullah Suphi'ye cevabı: “ *Benim hiçbir vakit İstanbul'a hakaret etmek hatırıma gelmemiştir. Ben derviş yaradılışlı bir adamım. Kimseye hakaret etmek elimden gelmez... Neyse biz burada tozlar içinde yaşarız, buranın tozu pudradan daha iyi gelir.*”²⁵¹ şeklinde olmuştur. Besim Atalay'ın Ankara'ya olan bağlılığını ifade eden bu sözleri *Zümrüdüanka*'da yer alan aşağıdaki karikatürün de esin kaynağı olmuştur.

Şekil 3.25: Karikatür 43

²⁵¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre II, İçtima Senesi 1, c. 2, 13 Ekim 1339 (1923), (Ankara: TBMM Matbaası, 1982): 670.

Üst yazısında “Besim Atalay Bey mecliste buyuruyorlar ki: Ankara’nın tozu pudra gibidir” ifadesinin yer verildiği karikatürün altında ise: “Acaba (tırış)tan sonra kendisi de isti’mâl buyuruyorlar mı?”²⁵² ifadeleri yer almaktadır. Karikatür, Besim Atalay’ı pejmürde bir şekilde, tıraş önlüğüyle yere çökmüş, düşünceli bir halde tasvir etmiştir. Bir mebus olan Atalay’ın pejmürdeliği karikatürde, çok sevdiği tozlu Ankara’nın taşralı bir yansıması olarak aktarılmıştır. Karikatür Besim Atalay’ın Ankara’nın tozu toprağı için abartıya varan pudra benzetmesini tam anlamıyla kullanır, ancak kelimenin çağrıştırdığı, temizlik, hijyen, estetik, güzellik gibi kavramlar karikatürde ne mebusun kendi suretinde ne giysisinde ne de çevresinde görülmez. Karikatürün söylemek istediği tam da bu noktadadır; Besim Atalay’ın Ankara sevgisinin zorlamalı karakteri bu şekilde temsil edilmiştir.

3.5. Ankara’da Yeni Bir Kültürün İnşa Edilme Süreci

Başkent tartışmaları boyunca Ankara’nın merkez olarak kabul görmesinin birincil şartı olarak karşısına çıkarılan ölçüt İstanbul olmuştur. Ankara’yı İstanbul’u aratmayacak bir merkez olmaktan alıkoyan sebeplerin başında ise İstanbul’un coğrafi ve demografik özelliklerinden çok onun kültürel dokusu ve geçmişi öne sürülmüştür. “‘yoktan var edilme’ ve İstanbul’un simgelediklerine eski/geleneksel karşısında tümüyle yeni ve modern simgeleyen Ankara’nın varlığından bu yolda sarf edilen bütün çabalara rağmen pek mümkün olmamıştır.”²⁵³

Ankara’nın toplumsal yaşamda ve kültür vasıtalarında asri bir merkez olma yolundaki tüm çabalarını İstanbul’a yetişmek gayreti olarak değerlendiren İstanbulluların ve İstanbul taraftarlarının bu bakış açıları bir İstanbul gazetesi olan Zümrüdüanka’nın yazı ve karikatürlerine konu olmuştur.

28 Ocak 1924 tarihinde *Zümrüdüanka*, İstanbul’dan Ankara’ya taşınan moda ve yaşam tarzlarını “Ankara’da Şıklık” başlığıyla yayınlanan yazıda ele almaktadır. Yazıda, Ankara’nın merkez olmasıyla birlikte buraya yerleşen siyasetçiler ve onların

²⁵² Ratip Tahir, *Zümrüdüanka*, s. 82 (11 Rebiyülevvel 1342/ 22 Ekim 1923): 4, Şekil 3.25: Karikatür 43.

²⁵³ Belkıs Ayhan Tarhan, “Ankara Kent ve Modernleşme”, *Sanki Viran Ankara*, Der: Funda Şenol Cantek, (İstanbul: İletişim Yayınları,2006), 110-111.

aileleri, şairler, edipler, muharrirler, bütün erbab-ı kalem ve bunların ailelerinin Ankara'ya akın ettiğini ve bu akının devam etmekte olduğunu ifade eder. Buradaki; bir kent olgusunu düşünsel, siyasal ve ekonomik anlamda yaratacak olan aydın, bürokrat, sanatkâr, gazeteci, girişimci gibi toplumsal grupların Ankara'ya olan göçlerini ve orada yapılan yoğun kentleşme programını Karl Klinghardt şöyle ifade etmektedir:

“Hükümet oraya yerleştiğinden beri Ankara, Anadolu'nun vasi bölgeleri için bir mıknatıs olmuştur. Yüzlerce devlet memuru ve milletvekili şimdiden tatmin edilemeyen birçok ihtiyacı taşımışlardır. Önceden Türk halkının sahip olduğuna inanılmayan bir gayret ve ticaret anlayışı ile eski ve yeni zanaatkârlar ve tüccarlar buraya gelip işe koyulmuşlardır. Eski yangın yerlerinde kurulan barakalar ve geçici binalar Türklerin yeni anlayışı ile çalışkanlığını Türk Stambul'da olduğundan daha bariz bir şekilde göstermektedirler. Sabahtan gece yarısına kadar ve ramazanda on sekiz saat ve daha uzun bir süre (Pera'da bugün hala tembel denen) Anadolu Türkleri çalışmaktadır. Yeni durumun sonuçlarına sonuna kadar katlanılmaktadır ve yerlilerden kim neredeyse bir gece içinde oluşan yeni hayattan dolayı şaşkınlık içinde kalıp gözlerini oğuşturursa kısa zamanda yeni gelen çalışkan vatandaşlarının ve dükkân komşularının rekabetinin gerisinde kalmaktadır.”²⁵⁴

Anadolu'nun bir taşra kasabası olarak görülen Ankara'dan -İstanbul gibi çağlara yenilmemiş bir kentten sonra- başkent yaratmak elbet zordu. Ankara'nın kentleşme sürecinde selefi İstanbul'dan esinlenmesi ve onu örnek alması kadar da doğal bir süreç düşünülemezdi şüphesiz. İşte *Zümrüdüanka* da bu doğal süreç üzerine inşa ettiği “*Ankara'da Şıklık*” yazısında, İstanbul'dan Ankara'ya giden münevverlerin ve ekâbir takımının beraberinde İstanbul şıklığının; Beyoğlu, Kadıköy modalarının, Nişantaşı, Pangaltı, Osmanbey hayat-ı kibaranesinin de Ankara'ya taşındığını söylemektedir. Ankara'ya açılan İstanbul mağazalarını mebus maaşlarına yapılan zamlarla birlikte değerlendiren yazı, onların ve ailelerinin İstanbul yaşam tarzından mahrum bırakılmasının İstanbullulardan aşağı bir mertebede kalmasının büyük bir münasebetsizlik, affedilmez bir kabahat olduğunu da söyleyerek Ankara'nın bu yoksunluğunu kinayeli bir dille ifade eder:

“...Yani İstanbul'un modern bey ve hanımları Şişli'de Taksim'de, Cadde-i Kebîr'de her gün yeni şık bir tuvaletle arz-ı endâm ederken merkez-i hükümetimizdekileri bundan mahrum etmek ne kadar günâh ne kadar günâh idi. Bâ-husûs Ankara Merkez-i Hükümet olmuş ve İstanbul'da Bursa, Kastamonu vs. gibi bir vilâyet derecesine düşmüşken...”²⁵⁵

Yazı, İstanbullunun modern, kentli gündelik yaşam alışkanlıklarının bir kültür aktarımı olarak Ankara'ya taşınmasını, bunun aksi hali “günâh” diye tanımlayarak alaya alır. Bu ifadelerden, örtülü bir anlatımla da olsa İstanbul kentlisinin kendini kentli kimliğiyle Ankara taşralısından üstün gördüğü hissedilmektedir. Ankara'nın

²⁵⁴ Karl Klinghart, **80 Yıldır Bitmeyen Mücadele Ankara- İstanbul Arası İktidar Kavgası**, (İstanbul. Profil yayıncılık,2007), 187.

²⁵⁵ “Ankara'da Şıklık”, *Zümrüdüanka*, s. 110 (28 Kânunusani 1340/ 28 Ocak 1924): 2.

merkez olmasından sonra neredeyse tüm İstanbullularda oluşan ve İstanbul basınına sirayet eden İstanbul'un kaderine terk edilmiş bir kent olarak bırakılmışlığı İstanbul'un artık sıradan bir Anadolu vilayeti statüsüne getirildiği ifadesiyle eleştirilir. Bizans ve daha düne kadar Osmanlı gibi büyük imparatorluklara asırlarca merkez olmuş İstanbul'un bu hali İstanbulları-kentin kendilerine yüklediği ayrıcalığı ve görelî üstünlüğü de kaybettirdiğinden-derinden üzmüştür. Bu bağlamda *Zümrüdüanka*, İstanbul'un kentsel imge ve parçalarının Ankara'ya taşınmasına içerlenir. Yazıda bu içerlenme en çok da İstanbul'un Galata ve Beyoğlu'ndaki en meşhur mağazalarından biri olan Pikmalyon Mağazası'nın Ankara'ya taşınmasına duyulan üzüntüyle gün yüzüne çıkar:

“Kimin hatırına gelirdi ki İstanbul'un şıklığının menba'ı, İstanbul şıklığının gözbebeği olan Pikmalyon'un eşyası bugün yarın Ankara'ya hani ya balıyla, kedileriyle, tiftik keçileriyle, mis gibi sulu armutlarıyla ma'rûf olan Ankara'ya gidecek, götürülecek de orada satılacak. Şehzadebaşı, Direklerarası, Beyoğlu, Boğaziçi hayatı kibâr-ânesi oraya intikal edecek. Fakat 'düşmez kalkmaz bir Allah' sözü pek doğrudur. Son senelerde hâdise olan vak'ayı bize isbât, hem pek güzel bir sûrette isbât eti...”²⁵⁶

Zümrüdüanka; yukarıda Ankara'nın meşhur balını, kedisini, tiftik keçisini ve armutlarını sayarken Ankara'nın tarım ve hayvancılığına vurgu yaparak buranın bir taşra kenti olduğunun altını çiziyor. Direklerarası, Beyoğlu, Boğaziçi, Şehzadebaşı'nın modern yaşam tarzı ve “kibaranesi” karşısına Ankara'nın balını, keçisini, armudunu koyarak bir taşra kasabası olarak Ankara'nın modern bir kent olan İstanbul ile arasındaki kültür uçurumunu ortaya koyuyor. İstanbul elitinin eldivenleri, şemsiyeleri, mendilleri ve bastonlarıyla meşhur *Pikmalyon*'u artık *Zümrüdüanka*'nın taşra tasvirleriyle anlattığı Ankara'nın yeni bürokrat elitlerine, aydınlarına ve yeni kentli halkına da hizmet edecekti. İşte İstanbulluların bakış açısıyla İstanbul artık seçkin semtleri, kendine has kozmopolit kültürüyle ve kentlileriyle İmparatorluk payitahtının İstanbul'u, gözdesi değildir. Bu kültür ve birikimin kentli profiline ihraç edilebilirliği ve edilmesi, İstanbul'un özgünlüğünü ve biricikliğini kaybetmesi anlamına gelmekteydi. *Zümrüdüanka* bin yıllık görkemli İstanbul'un düştüğü bu durum için “düşmez kalkmaz bir Allah” diyerek İstanbul için taşıdığı umudu da ortaya koyuyor. Bir vapur seyahati sırasında kadınların *Pikmalyon* mallarının Ankara'ya taşınmasıyla ilgili konuşmasından şu çarpıcı sözlerle yazıyı sonlandırıyor: “*Kenar dil-beri nâzik olsa da nâzenîn olmaz.*” İstanbulluların gözünde Ankara'dan, İstanbul gibi modern bir kent yaratma isteği, beyhude bir çaba olarak küçümsenir.

²⁵⁶ *Zümrüdüanka*, agm.

Zümrüdüanka'nın, İstanbul'un gölgesinde gelişen, Ankara'yı modernleştirme çabalarını küçümseyen yaklaşımına dair başka bir örnek de “*Ankara'da Dans Salonları*” başlığıyla yayınlanan yazıdır. Evkaf Vekâleti'nin Ankara'da yaptıracığı asri otelin iki tane de dans salonu olacağını haberini veren yazıda “*Fakat Ankara'da kimler dans edecek?*” sorusuna şöyle cevap verilmektedir:

“Besim Atalay Bey mi, Tunalı Hilmi Bey mi, yoksa Dayko Baba mı? Bize kalırsa Ankara'ya dans salonu değil bir köçek meydanı yapmalı... Twist, one step gibi asri danslardan geçtik Ankara'da henüz dans, kadril, polka, mazurka bile oynayacak kimse yoktur. Onlar eski milli mahalli havalardan başkasına metelik vermezler. İşte onun için Evkaf Müdüriyeti dans salonlarından vazgeçsin.”²⁵⁷

Bu satırlardan Cumhuriyeti'n kurucu kadrosunun merkezi Ankara'ya taşınmasının yeterli olmadığı aynı zamanda kente ruhunu verecek kültürel dokuların da kente taşınması ve ideallerindeki Ankara kentlisini yaratılması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Yaşamlarını Ankara'ya taşıyan İstanbullulara İstanbul'u aratmayacak bir Ankara yaratılmalıydı. Ancak bu dönemde dahi Ankara'nın bir İstanbul olamayacağı, gerek İstanbullu Ankaralıların sıkça yaptıkları İstanbul ziyaretlerinden gerekse kamuoyundaki İstanbul lehine Ankara'yı küçümseyen algıyla ortadaydı. *Zümrüdüanka* yukarıdaki yazısında da yine bu bakış açısını yansıtmaktadır. Ankaralı, modern twist ve one step gibi danslarından anlamaz, onlar yerel, köylü dansı olarak kalan mazurka, kadril ve polka gibi halk danslarını bile bilmez, mahalli havalardan başkasına metelik vermezler. *Zümrüdüanka'nın* manidar önerisi olan köçek meydanı Ankaralıyı cahil bir taşralı profiliyle adeta mühürler.

Ankara'nın yanında bir de kentli Ankaralı yaratmak ideali vardı ki bu modern bir Ankara yaratmak idealinden daha zordu. Zira zihniyet ve yaşam tarzı değişiklikleri kısa sürede yaratılmak isteniyordu. Bunun en önemli nedeni de baştan beri birçok karşıtı olan merkez Ankara fikrinin isabetli ve Türkiye'ye yaraşır bir merkez olduğunu kanıtlamaktı. Bin yıllık İstanbul'a rakip olmanın telaşı, İstanbul'un yaşam tarzı ve kültürünü aratmamak endişesi kurucu kadronun uygulamalarını da biçimlendirmiştir:

“Ankara'nın rakibi İstanbul'u toplumsal yaşamda üstün kılan bazı özelliklerine kavuşturulması yolunda, başkentlik kararının alınmasından itibaren, fiziksel ve sosyal çabalara girişilmiştir. Toplum hayatın her alanında köklü değişiklikler sağlanması için zorlanırken geleneksel yaşam biçim ve anlayışının dışında çok farklı yaşam biçimleri ve değerler sürecine geçirilmek istendi. Aslında bu zorlamalar tamamen İstanbul'dan gelen kurucu seçkinlerin yaşam kalıplarına yönelikti ve bu kalıpların Ankara'nın yerli eşrafı tarafından kabul görmesi kolay değildi. Üstelik

²⁵⁷ “Ankara'da Dans Salonları”, *Zümrüdüanka*, s. 173 (4 Eylül 1340/ 4 Eylül 1924): 4.

İstanbul'dan gelen ve yeni hayat tarzının taşıyıcısı durumunda bulunan seçkin bürokrat zümre de, bu kalıpları Ankara'nın yerli orta sınıfıyla paylaşma konusunda o kadar istekli olmamıştır.”²⁵⁸

Şekil 3.26: Karikatür 44

Yukarıda “*Vekiller birer birer Ankara'dan İstanbul'a geliyor.*”²⁵⁹ Alt yazısıyla verilen karikatürde, gözleri bağlı olarak resmedilen vekil İstanbul'a gelirken güle oynaya, şarkı söyleyerek resmedilmiştir. Gözlerindeki bantla mahremiyeti gizli tutulan vekilin dilindeki “*turnam turnam, ben bu illerde durmam, İstanbul'a giderim.*” ezgisi Ankara'daki İstanbullu bürokratların Ankara'nın sınırlı cemiyet hayatından bunalarak İstanbul'a büyük bir özlemle ve sevinçle gittiklerini resmetmektedir. Yeni Ankaralı eski İstanbullular, özellikle de bürokratlar 20'li yıllarda her fırsatı İstanbul'a gitmek için değerlendirirken, onlara itibarını veren Ankara'ya karşı vicdani mahcubiyet ve zorunluluk duymuşlar; İstanbul'un cazibesi ile Ankara'nın kendilerine verdiği itibar arasında kalmışlardır.²⁶⁰

8 Eylül 1924 tarihinde *Zümrüdüanka* Ankara muhabirinden gelen “*Ankara'daki Müsâbakalar*” başlığında Ankara'daki futbol müsabakaları aktarılmaktadır. Üç gün

²⁵⁸ Orçun İmga, *Tek Partili Dönemde Ankara Siyaset ve Yerel Demokrasi*, (Ankara: Dipnot Yayınları, 2006), 96.

²⁵⁹ *Zümrüdüanka*, s. 173 (4 Eylül 1340/ 4 Eylül 1924), 2, Şekil 3.26: Karikatür 44.

²⁶⁰ L. Funda Şenol Cantek, *age*, 89.

önce başlayan futbol birincilik müsabakalarının ilk maçı olan Trabzonspor-Konyaspor maçını beş sayı ile Konyaspor'un kazandığını bildiren haberde Ankara'ya yönelik iğneli mizah bu kez yoktur.²⁶¹ Hemen ardından 11 Eylül'de Ankara muhabirinden gelen “*Ankara'da Güreş Müsâbakası*” başlığıyla verilen haberde ise meşhur orta sıklet şampiyonu Harbiyeli Tayyar Bey'in Ankara'nın sayılı meyhanelerinden birinin sahibi olan Dayko Baba ile güreş yapmak isteğini anlatmaktadır.²⁶² *Zümrüdüanka*'nın Ankara muhabirinin verdiği bu iki haberde de Ankara'da yaratılmak istenen modern kent yaşam tarzının güreş, futbol gibi spor dallarıyla renklendirilmeye çalışıldığı görülmektedir. *Zümrüdüanka*, bu haberlerde sıradan komik unsurlar kullanarak Ankara'ya karşı üstten ve alaycı mizah dillini kullanmamıştır.

Zümrüdüanka'nın 6 Ekim 1924'te yayınladığı “*Ankara'da Musiki*”²⁶³ adlı yazısında ise Ankara'ya karşı alaycı ve üstten üslubuna geri dönmüştür. Gazetenin Ankara muhabirinin aktardığı haberin konusu, gelecek hafta açılacak olan Ankara Musiki Dar'ül Muallimin'in resmi açılışına gelen Dar'ül Elhan Usul ve İlahiyat Muallimi Hafız Ahmet Efendi ile Besim Atalay arasında geçen konuşmadır. Yazar, usul ve ilahiyat muallimi olan Ahmet Efendi'nin karşısına Besim Atalay'ı “*alaturka mûsiki meftûnlarından*” titriyle çıkarır. Yazı daha önce mecliste Ankara'nın merkez olması konusunda yapılan tartışmada Ankara taraftarlığını “*Ankara'nın tozu pudra gibidir.*” sözyle ifade eden Besim Atalay'ın alaturkalığını ve hatta bu kültür içindeki bilgisizliğini eleştirmektedir. Ancak bu eleştirinin asıl muhatabı Besim Atalay değil onun Ankara taraftarlığıyla temsi ettiği Ankara yerlisidir. Yazıda Besim Atalay'ın, Ahmet Efendi'nin neyini kaval zannetmesi, çaldığını beğenmezsem para vermem demesi, Türk müziğindeki devrihindi makamını demirhindi makamı olarak anlaması Ankaralının taşralılığının kaba ve görgüsüz niteliklerin eleştirisini ortaya koymaktadır. Mebus Atalay ve Dar'ül Elhan hocası Ahmet Efendi arasında geçen diyalog, Ankaralının inşa edilmek istenen kent kültürüne olan uzaklığını ve kentli bir kimlik yaratma çabasının üst dereceli bir bürokrat örneği üzerinde dahi dayatmadan öteye gidemeyişinin komik bir örneği olarak gösterilmektedir.

Zümrüdüanka, 29 Ocak 1925'te yayınladığı “*Ankara'da Mizâh*” başlıklı yazısında Ankara'dan İstanbul'a hemşerilerini ziyarete gelen Ankaralı bir meddahın anlatsını

²⁶¹ “Ankara'daki Müsabakalar”, *Zümrüdüanka*, s. 174 (8 Eylül 1340/ 8 Eylül 1924): 3.

²⁶² “Ankara'da Güreş Müsabakaları”, *Zümrüdüanka*, s. 175 (11 Eylül 1340/ 11 Eylül 1924), 2.

²⁶³ “Ankara'da Musiki”, *Zümrüdüanka*, s. 188 (6 Teşrinievvel 1340/ 6 Ekim 1924): 3.

aktarmaktadır. Osman Cemal'in kaleme aldığı bu anlatı da gazetenin daha önce yaptığı taşralı ve görgüsüz Ankaralı kurgusuyla örtüşmektedir. Ankaralı meddahın anlatısını aynen aktaran yazı, meddahı yerel ağzıyla konuşturarak Ankaralının taşralı kimliğini vurgulamaktadır.

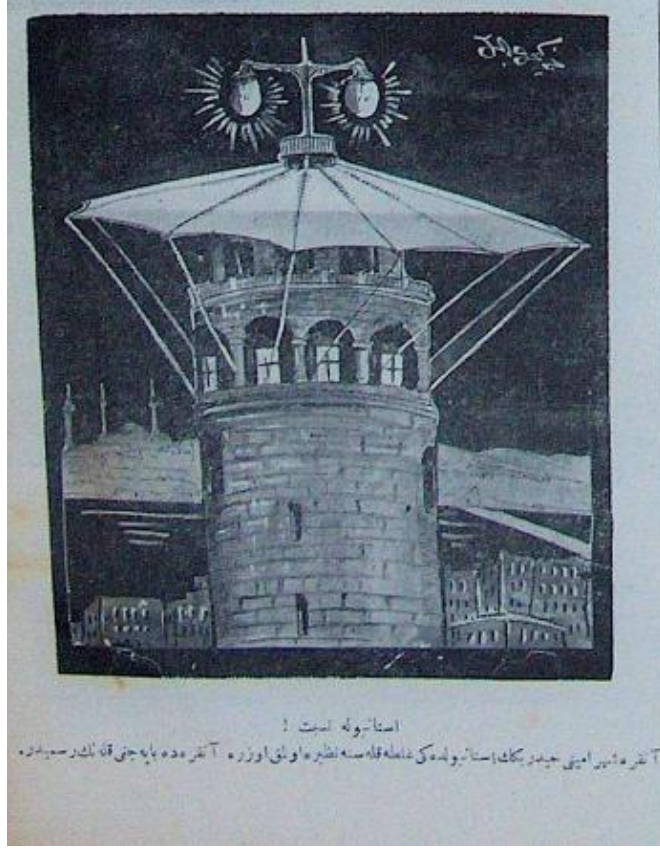
Ankaralı meddah İstanbul ziyareti sırasında yakalandığı yağmurdan nezleye tutulur, sümkürme ihtiyacı duyar, koynunda ve kuşağındaki mendili yağmurda sıırılsıklam olduğundan yere sümkürür. Yazı sonrasında geçen olayları şöyle anlatır:

“ ...Sümkürdüm amma sonrasında iki adım gitmeden gırmızı yahalı, başı galpahlı, golları sırmalı gençten yalabılı bir uşah goluma yapıştı:
-Hemşehri buyur bahalım
-Nereye?
-Mevguha gideceğiz.
-Benim bampurda biletim üçüncü gamaraydı ben mevguha gidemem diye direndimse de dinlemedi. Beni sürükleye İstanbul tarafında sarı boyalı ufah ve daracuh bir çatıya sohtu. Derken bana yolun ortasında sümgürdüğün için vir bahalım didiler iki yüz elli guruş cezâ'... Meğersem İstanbul'da şimdi yollara sümgüren ve tükürenlerden bu gadar ceza alıyorlarmış. Yerlilerden biri:
-İstanbulular nereye sümkürüp tükürüyorlar?”
-İstanbulular şimdi hep yanlarında çarşaf gadar bir mendil ceplerinde de birer tükürük hokkası taşıyorlar.”²⁶⁴

Ankaralı meddah anlatısının başında İstanbul ve İstanbulluyu fena halde alaya alacağı için “şakaya alınan gocunan varsa söylesin” diyerek uyarıda bulunur. Ancak kendi anlatısı içinde İstanbul'u ve İstanbulluyu alaya alırken kendisi gülünç duruma düşer. Osman Cemal meddahın İstanbulluların işgüzarlığı olarak anlattığı ceplerinde mendil ve tükürük hokkası taşımalarını, Ankaralı meddahın sokakta yere tükürmesinin karşısına yerleştirerek meddah özelinde Ankaralıyı kendi haline, “görgüsüzlüğüne” güldürmektedir. Yazı, Ankaralının “kaba”, “görgüsüz” gülünç durumunu, Ankaralı meddahı komiklik yapayım derken komik duruma düşürerek Ankara'daki mizah anlayışı eleştirisi üzerinden ironik bir biçimde ortaya koyar.

---

²⁶⁴ “Ankara'da Mizah”, **Zümrüdüanka**, s. 212 (29 Kânunusani 1341/ 29 Ocak 1925): 2.

Şekil 3.27: Karikatür 45

Zümrüdüanka'nın 5 Şubat 1925'te yayımladığı yukarıdaki karikatür İstanbul ve Ankara arasında yaşanan rekabetin mimari boyutunu yansıtmaları bakımından önemlidir. “*İstanbul'a Nisbet*” başlığıyla verilen karikatürdeki açıklama yazısı şöyledir: “*Ankara Şhremini Haydar Bey'in İstanbul'daki Galata Kulesine nazîre olmak üzere Ankara'da yapacağı kulenin resmidir.*”²⁶⁵

Ankara'da tüm modern kentler için gerekli olan ana caddenin imarı İstasyon'dan Kale'ye uzanan istasyon caddesiyle yaratılmaya çalışılır, caddeyi gösterişli bir kent bulvarı haline getirmek için, meclis binası, lüks bir otel, bankalar, lokantalar vb. inşa edilse de hep bir eksik taraf kalmıştır.²⁶⁶ O eksik, Ankara'da modern bir kent yaratmada fiziksel ve işlevsel mimari öğelerin her zaman İstanbul'un gölgesinde kalan somut ve soyut değerleri olmuştur. Yukarıdaki karikatür başlığındaki “*İstanbul'a Nisbet*” ifadesi de bu noktada anlam kazanmaktadır. İstanbul'a nazire olarak Şhremini Haydar Bey'in Ankara'da bir Galata Kulesi inşa etme projesi,

²⁶⁵ *Zümrüdüanka*, s. 213 (5 Şubat 1341/ 5 Şubat 1925), 2, Şekil: 3.27: Karikatür 45.

²⁶⁶ Funda Şenol Cantek, *age*, 107-108.

Ankara'dan bir İstanbul yaratmak idealinin gülünçlüğünü ortaya koymaktadır. Bu ifadeyle ayrıca; İstanbul'dan Ankara'ya taşınan mağazalar, dükkânlar ya da İstanbul'a öykünerek açılan dans salonları vb. mekânlarla, Ankara'da bir İstanbul yaşantısı yaratmadaki çaresizlik ve imkânsızlık ironik bir biçimde gözler önüne serilmektedir.

3.6. Cumhuriyet'in İlanı ve Tartışmaları

Ağustos ayının ilk günlerinde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda değişiklikler yapılacağı yolunda çıkan haberlerle birlikte hükümet şeklinde de değişiklik yapılacağı konusu gündeme gelmişti. Bu konu bir aralık gündemden düşmüşse de Halk Fırkası'nın Nizamnamesi'nin kabul edilmesiyle birlikte yeniden gündeme gelmişti. Mustafa Kemal, 24 Eylül 1923 tarihinde *Neue Freie Presse* gazetesine verdiği demecinde ise bir süredir kamuoyunun gündeminde olan rejim değişikliğine dair haberleri boşa çıkarmayarak Cumhuriyetin ilanının işaretini vermiştir:

“Teşkilât-ı Esâsiyye mücibince hâkimiyet bilâ- kayd-ü şart milletindir. İcrâ' kudreti teşrî' selâhiyyeti milletin yegâne hakikî mümessili olan mecliste tecellî ve temerküz etmiştir diye bir sarâhat vardır. Bu iki cümleyi bir kelimedede izâh edebilmek için hangi lügatte aranırsa aransın mezkûr kelime Cumhuriyet olacaktır. Binâen aleyh Türkiye'nin dâhili tekâmülü tamamen bitmemiştir. Daha ta'dilât ve terakkiyât vuku bulacak ve bilumum tekâmûlat Cumhuriyet esasına müncer olacaktır.”²⁶⁷

Bu tarihten itibaren Cumhuriyetin ilanı ve benzer köklü değişiklikleri içerecek olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde yapılacak olan tartışmalar Cumhuriyet meselesi üzerine odaklanmıştır. Türkiye'nin bu önemli gündemi kamuoyunun yeni rejime taraftar olanlar ve olmayanlar olarak ikiye bölünmesine neden olmuştur. Cumhuriyetin ilanı tartışmalarında *Tevhid-i Efkar*'ın Cumhuriyet duyumlarına dair aşağıda yer alan yazısı Cumhuriyete karşı olan muhalif görüşleri yansıtması açısından önemlidir:

“Durup dururken dertsiz başımıza dert çıkardık, Hâkimiyet-i Milliye usulü ile memleket güzel güzel idare edilirken birdenbire her nedense bir Cumhuriyet havası esmeğe başladı ve birçoğumuzun aklını aldı, götürdü. Bizim muhafazakâr kafamızı beğenmeyenlerin müteceddid ve terakkiper ver dimağları haftalardan beri Cumhuriyet doğurmaya çalışıyorlar... Bir aydır devam eden gürültüden Ankara İstasyonundan çıkarılacak şeyin bir ucube olacağı zaten muhakkak idi.”²⁶⁸

1923'ün eylül ve ekim aylarında mecliste oluşan fikir ayrılıkları üzerine Ali Fuat Paşa 23 Ekim'de meclis reis-i saniliğinden istifasını bildirmiş, 24 Ekim'de Ali Fethi

²⁶⁷ “Yeni Devletimiz: Türkiye Halk Cumhuriyeti”, *Vatan*, 24 Eylül 1339/ 24 Eylül 1923, 1.

²⁶⁸ Alpkaya, *age*, 75.

Bey Dâhiliye Vekâletinden istifa etmiştir. Bunun üzerine Heyet-i Vekile hükümetin durumunu görüşmek üzere 26 Ekim’de toplanma kararı vermiştir. Heyet bu toplantının ardından Çankaya’da Mustafa Kemal ile yaptığı görüşme sonunda topluca istifa kararını açıklayarak Cumhuriyet’in ilanını hızlandıran hükümet bunalımına neden olmuştur. 29 Ekim’de Halk Fırkası Grubu’nun toplantısının akabinde aynı gün TBMM toplanmış ve nihayet Teşkilat-ı Esasiye’nin birinci maddesine “Türkiye Devleti’nin şekli-i hükümeti Cumhuriyettir.” ibaresi konulmuştur.²⁶⁹

Cumhuriyet, ilan edilmesinin öncesinde de ilan edilişinin sonrasında olduğu gibi uzunca bir süre Türkiye’nin siyasi meselesi haline gelmiştir. Mustafa Kemal’in belirttiği gibi bu rejim değişikliği kendisine uyumlu olan birçok değişiklikle devam edecekti. Bu da ilk olarak halifelik kurumunda yapılacak köklü bir değişimi akıllara getiriyordu. Türkiye toplumunun sıkı sıkıya sarıldığı bu eski ve köklü geleneğin Cumhuriyet devrimleriyle ortadan kaldırılabileceği fikri bu dönemde rejime karşı olan muhalefetin ana beslenme kaynağını oluşturmaktaydı.

Hükümet şeklinin Cumhuriyet olduğunu resmen kabul eden 29 ekim1923 tarihli meclis toplantısında hilafetin kaldırılmasında da etkili olacak isim olan Şeyh Saffet Efendi’nin: “*Biz bugün Teşkilât-ı Esâsiyyemizde Cumhuriyeti tasrih etmekle tamamıyla Hulafâ’-i Râşidîn efendilerimizin devrine rüçû’ etmiş bulunuyoruz.*”²⁷⁰ sözleri bu muhalif kesimin kurucu kadro tarafından dikkate alındığının göstergesidir. Başka bir gösterge de yine aynı gün Şarkikarahisar mebusu Mehmet Emin Bey’in şu ifadeleridir:

“Allah hırs ve gururu te’đib ettirmek için bir elinde kılıç bir elinde asâ olduğu halde dünyaya inkılâb yapacak bir büyük peygamberin gönderilmesine ihtiyaç gördü ve gönderdi ve o Allah’ın hükümetini kurdu ve bunun adı Cumhuriyetti. On dört asır evvel Peygamber Muhammed’in Mekke duvarlarında kurduğu hükümeti bugün de Türk Milleti Ankara’ya kurmuştur.”²⁷¹

Bu ifadelerden anlaşıldığı gibi Mustafa Kemal ve Cumhuriyeti ilan edecek hükümet ile İslâm Peygamberi dönemindeki yönetim ve dört halife devrindeki seçilmişliğe atıflarla benzerlikler kurularak Cumhuriyetin ilanı muhalif kesimin gözünde meşrulaştırılmaya çalışılmıştır.

²⁶⁹ Alpkaya, **age**, 78-81.

²⁷⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: II, İçtima senesi:1, c. 3, 29 Ekim 1923, (Ankara: TBMM Matbaası,1982): 97.

²⁷¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: II, İçtima senesi:1, c.3, 29 Ekim 1923, (Ankara: TBMM Matbaası): 96.

Zümrüdüanka'da Cumhuriyet'in ilanı konusu 1923'ün ekim ayından itibaren, mecliste oluşmaya başlayan muhalif fikir ve oluşumlara paralel olarak ortaya çıkmıştır.²⁷² Halk Fırkası Divanı'nda yeni Türkiye'nin isminin Türkiye Cumhuriyeti olmasının kararlaştırıldığı 4 Ekim günü *Zümrüdüanka*, “*Cumhuriyet Kelimesi*” başlığıyla verilen yazıda ahalinin Garbi ve Farsi kelimelerin çoğunu yanlış telaffuz etmesi üzerinden bir Cumhuriyet eleştirisi yapmaktadır.

“Bizim ahâli sebzavata zerzevat, maydenoza maydanoz der ma'lûm. Keza Cumhuriyet tâ'biri de 'cunbur camaat' şeklinde telâffuz edilir. Korkarız ki yeni “Cumhuriyet” kelimesi de halk tarafından cunbur cemaat diye okunmasın. Cumhuriyet-i seniyyenin nazar-ı dikkatini celb ederiz.”²⁷³

Zümrüdüanka'nın “*Cumhuriyet Kelimesi*” başlıklı bu yazısının, Mustafa Kemal'in 24 Eylül'de *Neue Freie Presse* gazetesine verdiği yukarıda yer alan demecine bir gönderme olduğu düşünülebilir.

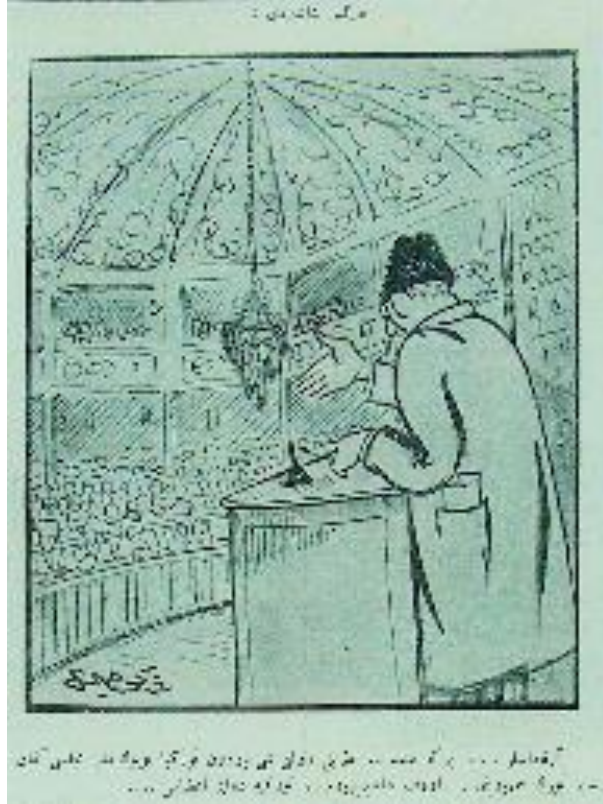
Mustafa Kemal'in, Teşkilat- 1 Esasiye Kanunu'nun birinci maddesinde yer alan “*Hâkimiyyet bilâ kayd-ü şart milletindir.*” ifadesinin tek kelimelik açık anlamının Cumhuriyet olduğunu sözlükleri referans göstererek ifade etmesi *Zümrüdüanka* tarafından siyasi bir söylemden çıkarılıp toplumsal bir çerçevede yansıtılmıştır. *Zümrüdüanka*'ya göre durum bir siyasi kavramla siyasi bir kelimenin birbirini tamamlaması kadar basit değildir. Konu imparatorluktaki Mehmet Efendi'nin Cumhuriyet rejiminde kendini vatandaş olarak tanımlayabilme meselesidir. Bu noktada da gazete en içeri noktadan, -sıradan vatandaşın gözünden- eleştirisini yapar. Ahalinin garbi bir kelime olan Cumhuriyet kelimesini bir rejim olarak ve kendisine getireceği vatandaşlık haklarını idrak edebilmek bir yana adını dahi yanlış telaffuz edebileceği üzerinden derin endişesini ifade eder. Diğer yandan da kıymetli ve yüce diye seslendiği Cumhuriyetin dikkatini de bu noktaya çekerek mesajını verir. Cumhuriyet'in ahali tarafından nasıl okunacağı da dikkat çekicidir Cumhuriyeti “*cunbur cemâât*” diye telaffuz edilebilmesi rejimin ilanının aniden gerçekleştiği düşüncesini de kısmen barındırmaktadır ki bu düşünce Cumhuriyet muhaliflerinin ilk eleştiri noktalarından biridir.

Zümrüdüanka'nın 18 Ekim 1923 tarihli sayısında “*Herkes Şaşırıldı*” üst yazısıyla verilen aşağıdaki karikatür Cumhuriyet tartışmalarının merkezinde olan değişimin

²⁷² Cumhuriyetin ilanına dair Gazetede yer alan bu ilk örnekler için Bkz : “Kimler Muhaliftir”, *Zümrüdüanka*: s. 76 (1 Teşrinievvel 1339/ 1 Ekim 1923): 1 ve “İbham ve Faideleri”, s. 84 (29 Teşrinievvel 1339/ 29 Ekim 1923): 1, aynı sayıda “Eski İlet: Muhalefet” başlıkları.

²⁷³ “Cumhuriyet Kelimesi”, *Zümrüdüanka*, s. 77 (4 Teşrinievvel 1339/ 4 Ekim 1923): 2.

aniden gerçekleştirildiğinin eleştirisini yapmaktadır. Karikatürde meclis kürsüsünde konuşma yapan bir mebusun kendisini tanımlamaktaki güçlüğü anlatılırken siyasal yeniliklerin mebusların dahi aklını karıştırabilecek bir hızda yapıldığına gönderme yapılmaktadır: “Arkadaşlar... Biz ki ba’de-mâ .. Osmanlı devleti şey pardon Türkiye Büyük Millet Meclisi aman hayır Türk Cumhuriyeti..uuf şaşırıyorum ..Türkiye Devleti a’zâsı....”²⁷⁴

Şekil 3.28: Karikatür 46

Uzun süren Cumhuriyet tartışmalarının sona erdiği 29 Ekim 1923 tarihinde *Zümrüdüanka*'nın yayınladığı aşağıdaki karikatür bu tartışmalarda milletin kurtarıcısı kimliği ile Mustafa Kemal'i ön plana çıkarmaktadır. “*Bozuk Bir Çarkıfelek*” üst yazısıyla verilen karikatürde koltukta oturan Mustafa Kemal'in arkasında bulunan yelpazede memleket sorunları sıralanmıştır. Bunlar sağdan itibaren; “*ticâret ve zirâat, maârif , matbûât, mübâdele ve iskân, me'mûr, gazi, dul- yetim aylıkları, şekâvet, şekl-i hükûmet*” tir. Türkiye'nin iç siyasetinde düzeltilmeyi bekleyen

²⁷⁴ Zeki Cemal, *Zümrüdüanka*, s. 81 (18 Teşrinievvel 1339/ 18 Ekim 1923): 3, Şekil 3.28: Karikatür 46.

konuları bozuk bir çarka benzeten karikatür bunlardan sonuncusu olarak da aynı gün ilan edilecek olan Cumhuriyete “*şekl-i hükümet*” ifadesiyle yer vermiştir. Karikatür, şekli hükümete kadar yelpazede yer alan memleket sorunlarının çözüldüğü kabulünü alt yazısındaki: “*Bunu da düzeltecek Celal Nuri, Ağaoğlu, Ziya Gökalp beyler değil Gazi Paşamızdır*”²⁷⁵ sözleriyle ifade etmektedir.

Şekil 3.29: Karikatür 47

Zümrüdüanka'da yer alan Cumhuriyet'in ilanı konulu yazı ve karikatürler devrimlerin ardı ardına yapıldığı ve bu devrimlerin halka ne kadar indirilebildiği noktasında eleştirel göndermeler barındırmaktadır. *Zümrüdüanka*'nın bu eleştirel bakış açısının yanı sıra ülkede yaşanan olumlu demokratik gelişmelerde Cumhuriyet'i kutsallaştırdığını görmekteyiz. Örneğin gazeteciler davasında ve

²⁷⁵ Zeki Cemal, *Zümrüdüanka*, s. 84 (29 Teşrinievvel 1339/ 29 Ekim 1923): 3, Şekil 3.29: Karikatür 47.

Zümürdüanka'nın kendi mahkeme sürecindeki beraatlarından sonra “yaşasın Cumhuriyet” nidaları atmaktan da geri kalmaz. Gazetenin bu süreçte Mustafa Kemal'e yüklediği kurucu ve kurtarıcı rolüne sadık kaldığını da görmekteyiz.

3.7. Halifeliğin Kaldırılması ve Osmanlı Hanedanı'nın Yurt Dışına Çıkarılması

29 Ekim 1923 tarihinde Teşkilat-ı Esasiye' de yapılan değişikliklerle Türkiye'nin yeni siyasi rejiminin Cumhuriyet olarak ilan edilmesiyle birlikte aynı gün Mustafa Kemal'in cumhurbaşkanı seçilmesi halifenin konumunu yeniden gündeme getirdi. Bu tarihe kadar halifeyi devlet başkanı olarak kabul edenler için devlet başkanı olarak Mustafa Kemal'in seçilmesi rejim tartışmasının halifelik tartışmalarına dönüşmesine neden oldu. Cumhuriyet'in ilanına bir diğer tepki de Rauf Bey'den geldi. Rauf Bey, *Tevhid-i Efkar* ve *Vatan* gazetelerine 31 Ekim'de verdiği demeçte rejimin ilanının ani bir suretle gerçekleştiğini ve bunu hükümetin millete izah etmesi gerektiğini ifade etti.²⁷⁶ Rauf Bey'in bu sözleri üzerine Cumhuriyet tartışmaları Ankara gazetelerinden *Hâkimiyet-i Milliye* ve *Anadolu'da Yenigün* gazetelerinin halifelik taraftarı olan İstanbul gazetelerine karşı saldırıya geçmesine neden oldu. Böylelikle Cumhuriyetin ilanı, bir taraftan ilan ediliş biçimine yönelik eleştirilerin bir taraftan da halifelik tartışmalarının ortasında kalarak kamuoyunun gündemine taşındı.²⁷⁷

Akşam gazetesinin 8 Kasım 1923 tarihinde Halife Hazretleri Abdülmecid Efendi'nin istifasının söz konusu olduğunu bildiren haberinde yer alan: “ *muhakkak olan bir cihet var ki o da Cumhuriyet ittihazının yeniden bir halife meselesi ortaya çıkarmış olmasıdır.*”²⁷⁸ ifadesi gündemi halifeliğin kaldırılmasına somut olarak getirmişti. Halifenin bu haberleri gazetelere verdiği beyanla yalanlaması²⁷⁹ ortalığı sakinleştirmemiş, tartışmalar İstanbul Baro Reisi Lütfi Fikri Bey'in *Tanin*'de halifeye hitaben yazdığı halifenin istifası söylentilerine katiyetle karşı olan ifadeleri barındıran açık mektubun yayınlanmasıyla ileri bir boyuta taşınmıştı.²⁸⁰

5 Aralık 1923'te İngiltere İslam Cemiyeti üyeleri Ağa Han ve Emir Ali'nin hilafet hakkında Başvekil İsmet Paşa'ya yazdıkları bir mektubun henüz muhataplarının eline

²⁷⁶ Ali Satan, **Halifeliğin Kaldırılması**, (İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2008),197-199.

²⁷⁷ Alpkaya, **age**, 107-110.

²⁷⁸ **Age**, 114.

²⁷⁹ “Halife Hazretleri İstifa Hakkındaki Şayiati Tekzip”, **Tanin**, 9 Teşrinisani 1339.

²⁸⁰ “Huzur-ı Hazret-i Hilafetpenahiye Açık Âriza”, **Tanin**, 10 Teşrinisani 1339.

geçmeden *İkdam* ve *Tanin* gazetelerinde yayımlanması,²⁸¹ hilafet tartışmalarını meclise taşıdı ve arkasından İstanbul'da bir İstiklal Mahkemesinin kurulmasına neden oldu.²⁸²

Halifenin istifası söylentilerine karşı *Tanin* gazetesinde halifeye açık mektubu yayımlanan İstanbul Baro Reisi Lütfi Fikri Bey ile Ağa Han ve Emir Ali'nin İsmet Paşa'ya gönderdikleri mektubu sahibine ulaşmadan gazetelerinde yayınlayan gazeteciler 8 Aralık 1923'te İstanbul'da kurulan İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmışlardır. Yargılama sonunda gazeteciler beraat ederken Baro Reisi Lütfi Fikri Bey beş yıl kürek cezasına çarptırılmıştır. Halifelik tartışmalarının bir sonucu olarak gazetecilerin yargılanması süreci hem muhalif İstanbul gazetelerine gözdağı vermiş hem de İstanbul Baro Reisliği gibi devletin üst makamındaki bir yetkilinin dahi devrimler önünde durduğu takdirde akıbetinin ne olacağı konusunda devlet kademelerindeki muhalifler için de bir örnek teşkil etmiştir.²⁸³

Basının devrimler karşısındaki muhalefeti İstiklal mahkemeleri yargulamalarıyla kısa süreliğine de olsa hafiflemişti. Devrimlere karşı olan bu muhalefet dalgasından kısa bir süre sonra Mustafa Kemal, 4/5 Şubat 1924'te *İkdam*, *Tanin*, *İleri*, *Akşam*, *Vakit*, *Vatan*, *Tercüman-ı Hakikat* gazetelerinin başyazarlarıyla İzmir'de uzun bir toplantı düzenledi. Toplantıda özellikle İstanbul basınından beklentilerini açık bir biçimde dile getirdi:

“Türk basını milletin gerçek seda ve iradesinin kendini belirtmesi şekli olarak, Cumhuriyetin çevresinde çelikten bir kale vücuda getirmelidir, bir fikir kalesi, bir zihniyet kalesi... Basın mensuplarından bunu istemek Cumhuriyetin hakkıdır.”²⁸⁴

Mustafa Kemal'in gazetecilerle yaptığı bu görüşme yakın zamanda gerçekleştirilecek olan halifeliğin kaldırılması sürecinde kamuoyu gücünü ve özellikle de İstanbul basınına arkasına alma girişimi olarak değerlendirilebilir.

27 Şubat 1924'teki TBMM bütçe görüşmelerinde Saruhan Mebusu Vasıf Bey'in hilafet kurumunun milletin parasıyla sürdürdüğü rahat yaşamı eleştirerek söylediği

---

²⁸¹ “Hilafet Meselesine Dair -Ağa Han ve Emir Ali Hazretleri'nin Heyet-i Vekile Reisi İsmet Paşa Hazretlerine Gönderilen İngilizce Mektubun Suret-i Mütercemesidir-”, *Tanin*, 5 Kanunuevvel 1339; “Hilafet ve İngiltere Cemiyet-i İslamiyesi -Gazi Reis-i Cumhuriyetimize Gönderilen Bir Mektup-, *İkdam*, 10 Teşrinievvel 1339. Bu Mektupta yeni Türkiye'nin dostları sıfatıyla imzaları bulunan Ağa Han ve Emir Ali Sünni mezhep üzerinde halifenin önemini, etki ve gücünü vurgulamaktadır.

²⁸² Satan, *age*, 201.

²⁸³ Tunçay, *age*, 83-85.

²⁸⁴ Yalman, *age*, 919.

aşağıdaki sözlerle halifeliğin kaldırılması resmen meclis gündemine taşınmış oluyordu:

”Hilafet için bir tek tahsisat bu Türk milletinden alınarak verilemez. O hilafet ki bugün saltanatı ile sarayı ile yaşıyor. Yarın tekrar milleti esir yapmak için bütün kuvvetiyle harekete gelecek. Milletın karşısına sarıh bir yol çizelim ve diyelim ki: Bundan sonra Türk milletinin Türk Cumhuriyetinin bütçesinde hilafet için verilecek hiçbir tahsisat yoktur.”²⁸⁵

2 Mart'ta toplanan Halk Fırkası Grubuna sunulan halifeliğin kaldırılmasına dair teklif 3 Mart 1924'te hilafetin ilgası ve Hanedan-ı Osmani'nin Türkiye dışına çıkarılmasına dair kanun olarak 431 sayı ile mecliste kabul edildi.²⁸⁶

Zümrüdüanka'da halifeliğin kaldırılmasına dair ilk haber kanunun kabul edildiği 3 Mart 1924 tarihlidir. Gazete, konuyla ilgili bu haberini “*Böyle Olması Tabiidir*” başlığıyla yayımlar. Yazı Halifelik kurumunun kaldırılmasında geç bile kalındığını şu satırlarla aktarır:

“Demokrasiye, hürriyete, hâkimiyet-i milliyeye koşan ve memleketinde milletin hâkimiyeti esasına müstenit bir Cumhuriyet ilân eden dünyada hangi millet görülmüştür ki krallık veya imparatorluk hanedanından hatta tek bir ferdi memleketi içinde bıraksın? Binâen aleyh meclis-i milliyemizin bu musib tedbir ve kararını kemâl-i memnûniyetle kaydederken bunun hatta geciktirilmiş olduğunu bile söylesek ma'zûr görüleceğimizi zannederim”²⁸⁷

Zümrüdüanka'nın halifeliğin kaldırılması devrimine “*geç kalınmış*” şeklindeki yorumunu mazur görülmek gibi naif bir üslup çizgisinde dile getirmesi yukarıda sözü edilen İstanbul'da İstiklal mahkemelerinde gazetecilerin yargılanması ve bir ay önce Mustafa Kemal'in İstanbul gazeteleriyle yaptığı görüşme bağlamında dikkat çekicidir. *Zümrüdüanka* bu haberde bir noktaya daha dikkat çekmektedir: Halifeliğin kaldırılması sürecinde hanedanın kadın üyelerinin yurt dışına çıkarılmaktan muaf tutulması meselesidir. Mecliste Muhtar Bey tarafından savunulan bu görüşüne gerekçe olarak yüksek bir hayata alışmış olan Müslüman kadınların dışarıya atılmasının onları ahlaksızlığa düşürebileceği endişesini dile getirmiştir.²⁸⁸ *Zümrüdüanka* ise aynı yazıda meseleyi hanedan kadınlarını bir estetik zevk nesnesi olarak şöyle değerlendirir:

“Hanedânın hudud-u millî hâricine çıkarılacaklarını ilk işittiğim zaman ihrâc kararının kadınlara da şâmil olduğunu zannemiş biraz düşünmüştüm. Beni düşündüren şey o şık zarîf feracelerden kar gibi beyaz yaşmaklardan ve yaşmaklar altındaki pembe beyaz cezb sîmâlardan mahrûmiyetimizdi. Hâlbuki hanedân erkânından kadınların kalmalarına müsâade edilmiş. İşte buna pek memnûn oldum.”²⁸⁹

²⁸⁵ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Devre: II, İçtima senesi:1, c. 6, 27 Şubat 1924, (Ankara: TBMM Matbaası): 415.

²⁸⁶ Satan, **age**, 209.

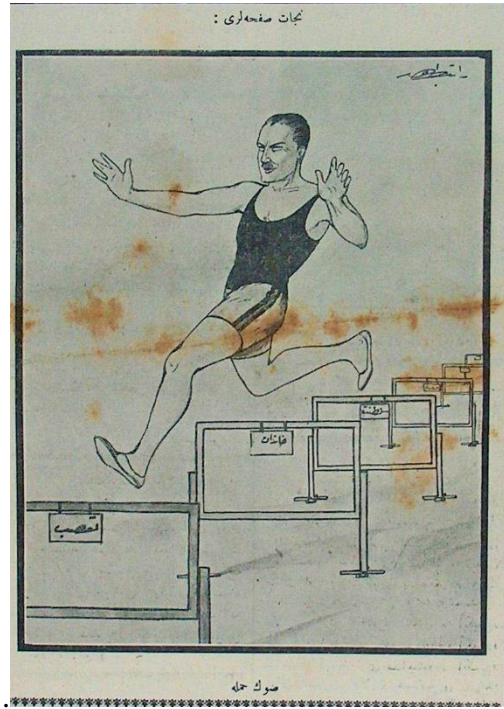
²⁸⁷ “Böyle Olması Tabiidir”, **Zümrüdüanka**, s. 120 (3 Mart 1340/ 3 Mart 1924): 1.

²⁸⁸ Seçil Akgün, **Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik**, (Ankara: Turhan Kitabevi, 1985), 191.

²⁸⁹ “Böyle Olması Tabiidir”, **Zümrüdüanka**, s. 120 (3 Mart 1340/ 3 Mart 1924): 1.

Ancak *Zümriüanka*'nın yazının bu noktasında değindiği hanedan kadınlarının çıkan yasa kapsamının dışında kalacağı bilgisi doğru bir temele dayanmamaktadır. 2 Mart 1924 tarihinde yapılan meclis görüşmelerinde kanun teklifi “*erkek kadın bil-cümle a'zâsı, ber-hayât olan erkeklerin zevceleri*” şeklinde konuya açıklık getirmiştir. Buna karşılık bazı mebusların kadınların kanun kapsamının dışında tutulmasını isteyen talepleri dinlenmiş ancak söz konusu kanun teklifinin ikinci maddesi hanedan kadınlarını da kanun kapsamına almış ve maddeye son biçim verilmiştir.²⁹⁰

Halifeliğin kaldırılmasının hemen ardından başta Abdülmecid olmak üzere hanedan üyeleri memleketi terk etmişlerdir. Bu köklü devrimin kamuoyu önündeki bu somut göstergesi Mustafa Kemal ve devrimlerinin güç ve otoritesini kitlelerin zihninde bir kez daha pekişmesini sağlamıştır. 6 Mart 1924'te *Zümriüanka*'nın baş sayfadan yayınladığı aşağıdaki karikatür Mustafa Kemal'in pekişen bu otoritesini yansıtmaları bakımından önemlidir.

Şekil 3.30: Karikatür 48

“*Necât Safhaları*” üst yazısıyla sunulan karikatürde Mustafa Kemal engelleri atlayan bir atlet olarak resmedilmiştir. Mustafa Kemal'in aşır geride bıraktığı

²⁹⁰ Alpkaya, *age*, 226-229.

engelde “*saltanat*”, üzerinden atladığı engelde “*hanedân*”, önünde onu bekleyen engelde ise “*taassub*” ifadeleri yer almaktadır. Bu “*taassub*”²⁹¹ engeli, halifeliğin kaldırılması sürecinde ve sonrasında halifelik taraftarlarının devam eden muhafazakâr tutumlarına gönderme yapmaktadır.

Aynı gün gazetede “*Saltanatın Şahs-ı Ma’nevîsi*” başlığıyla yayınlanan yazıda ülkeyi terk eden Osmanlı hanedanının eleştirisi, saltanatın ruhunun kendi mezarı başında oturup kendisiyle yaptığı konuşma şu sözlerle ifade edilmektedir:

“...İşimiz gücümüz mey, mûsikî ve kadın idi. Sahib fermân-fermâsı olduğumuz otuz milyon Osmanlının her biri gûyâ bize:
‘İş-ü nûş eyle sakın anma gâm-ı ferdâyı.
Sana ısmarladılar mı bu yalan dünyâyı?’
diyordu. Ve biz de bu nasihatle âmil olarak neyle, meyle, bir alay mahbûbeyle zevkimize bakıyorduk... Bir taraftan böyle zevk-ü sefa içinde yaşarken diğer taraftan da irâdeler ısdâr ederek, fetvâlar çıkartarak mülk-ü milletin ve halâskârlarını ve bizzat milleti ezmeye kalktık. Ve işte nihâyet belâmızı bulduk. Bugün tecelli eden adâlet-i ilâhiyyenin huzûr-ı haşmet-i celâletinde ve irâde-i millîyenin ulviyyet ve kutsiyyeti önünde serfûrû etmekten başka çâremiz kalmadı. Artık gidiyoruz.”²⁹²

Osmanlı hanedanını kendi sonunu hazırlayan kötü yönetimi ile yüzleştiren yazı hanedanın tek işi neyle, meyle ve mahubeleriyle zevkine bakan, milletini ezen yönetimini eleştirirken bu yönetimin ilahi adaletle sonunu getiren millet iradesini - Cumhuriyeti yüceltir. Öyle ki Osmanlı hanedanına, geçmişin günahlarını çıkarttıktan sonra millet iradesinin kutsiyeti önünde boyun eğdirir.

Zümrüdüanka’nın ilk sayfadan yayınladığı aşağıdaki karikatür halifeliğin kaldırılması konusunu bu kez mali bir değerlendirme ile ele almıştır. Karikatürde üzeri yırtık ve yama içindeki giysiler ve sırtında semer olan bir hamal ve hemen ayaklarının dibinde semerinden indirdiği yükler bulunmaktadır. Bu yükler parçalanmış ve bir parçası üzerinde “*saltanat*” yazılı bir sandalye ve taçtan ibarettir. Sırtındaki yükü indiren hamal şu sözleri söyler: “*Gören bir sandalye der ama ağırlığını indikten sonra anladım.*”²⁹³ Bu karikatür, 27 Şubat 1924 tarihinde meclisteki bütçe görüşmelerinde Saruhan Mebusu Vasıf Bey’in sarayın halen tüm haşmet ve debdebesiyle yaşıyor olduğu ve bunun kaynağı olan parayı da bu zavallı ve bağıri yanık milletin verdiği şeklindeki açıklamalarının kamuoyundaki bir yansıması niteliğindedir.²⁹⁴ Karikatürde halkı temsil eden hamalın sırtındaki

²⁹¹ Ratip Tahir, *Zümrüdüanka*, s. 121 (6 Mart 1340/ 6 Mart 1924): 1, Şekil 3.30: Karikatür 48.

²⁹² “Saltanatın Şahs-ı Manevîsi”, *Zümrüdüanka*, s. 121 (6 Mart 1340/ 6 Mart 1924): 2.

²⁹³ Ratip Tahir, *Zümrüdüanka*, s. 122 (10 Mart 1340/ 10 Mart 1924): 1, Şekil 3.31: Karikatür 49.

²⁹⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre II, İçtima senesi:1, c. 6, 27 Şubat 1924, (Ankara TBMM Matbaası, 1982): 414.

semeriyle senelerce hanedan harcamalarını yüklediği anlamı yanında bu yüklenmede bir yük hayvanı gibi kullanıldığına dair abartılı bir anlam da okunmaktadır.

Şekil 3.31: Karikatür 49

Halifeliğin kaldırılmasıyla birlikte hanedanın mallarının ne olacağı konusu da gündeme gelmiştir. İlgili kanunun 8,9 ve 10. maddeleri padişahlık etmiş kimselerin menkul ve gayrimenkul mallarının millete intikal edeceği yönündedir. *Zümrüdüanka*'nın 10 Mart 1924 tarihli sayısında yer alan “*Müjde Anne*” başlıklı yazı hanedan mallarının millileştirilmesi konusunu saray eşyalarının satıldığı bir müzayede anlatımına konu edinmektedir.

Saray eşyalarının açık artırma ile satıldığı bir müzayedede Ermeni, Rum ve bilhassa Musevi binlerce açığözün açık artırmaya katılarak çıkarttığı gürültü içinde birçok eşyanın güme gittiğini ifade eden yazı şu sözlerle devam etmektedir:

“Benim canımın sıkıldığı nokta o güzel kıymetdâr eşyanın yok pahasına Rumlar, Yahudiler, Ermeniler tarafından kapatılmasıdır. Bu sene bu kârlı iş yüzünden kim bilir ne kadar Yahudi Balat’tan Hasköy’den Adaya, Moda’ya tebdil-i havaya gidecek. Kim bilir ne kadar Ermeni

Samatya'dan Beyoğlu'na nakl-i hâne eyleyecek ve kim bilir ne kadar Rum Tatavla'dan Taksim, Pangaltı ve yahut Tarlabası taraflarına dökülecektir. Hâlbuki bu kıymetdâr eşyanın hazîne-i millet nâmına mübâyaası pek kabil ve pek kolaydı.²⁹⁵

Saray eşyalarının hükümetçe millîleştirilmemesini eleştiren bu yazının hemen yanında yer alan aşağıdaki karikatür ise benzer bir şekilde saray mallarının müzayede satışlarında yok pahasına gayrimüslim vatandaşların eline geçmesini bir talan ve yağma olarak yansıtmaktadır. Saray eşyalarının üzerine tünemiş bir vaziyette resmedilen Musevi'nin bulunduğu karikatürün altındaki “*leş kargası*” yakıştırması bu yağma ve talan bağlamında gayrimüslimlere duyulan öfkeyi de yansıtmaktadır.

Şekil 3.32: Karikatür 50

Gazetelerden alındığı belirtilen karikatürün üzerinde “*Saraylardaki eşya Musevilerin elinde kalıyor*”²⁹⁶ yazısı yer almaktadır. Karikatürde bir yığın haline gelmiş olan değerli saray eşyalarından vazo, sandalye, şamdan ve sehpalardan üzerinde bir karga tünemektedir. Cemal Kutay “*Osmanlı'da Mizah*” adlı eserinde karikatürdeki kargayı Sırttan bir çehre ile Museviliğin bütün tipik mimiklerine sahip bir Yahudi olarak nitelemekte ve bu saray eşyalarının akıbetleri hakkında şunları söylemektedir:

“İstanbul’un en seçkin yerlerindeki saraylara, yüzyıllar boyu doldurulmuş milyonlar değerindeki eşyayı sahipleri olan saltanat mensupları çok kısa zamanda elden çıkarmak zorunda bırakılmışlardı. Bu eşya misilsiz değerdeki koleksiyonlar, mücevherlerden başlayarak antik kıymeti mutlak bin bir taşınır varlık, ne yazık ki devlet ve millet adına değeri ödenerek

²⁹⁵ “Müjde Anne”, *Zümrüdünka*, s. 122 (10 Mart 1340/ 10 Mart 1924): 4.

²⁹⁶ Ratip Tahir, *Zümrüdünka*, s. 122 (10 Mart 1340/ 10 Mart 1924): 4, Şekil 3.32: Karikatür 50.

alınmamış, başıboş bırakılmıştı. Bu anda her biri servet olan binlerce eşya, birkaç Yahudi bezirgânın ve hatta eskicilerin eline geçmişti.”²⁹⁷

Hilafetin kaldırılmasıyla birlikte Patrikhane'nin yurt dışına çıkarılması konusu da gündeme gelmiştir. Konu ile ilgili Türk basınında başlayan tartışma halifeyi kolundan tutup yurt dışına gönderen hükümetin aynı şeyi Patrikhane'ye neden yapmadığı yolundaki sorularla devam etmiştir”²⁹⁸ *Zümrüdüanka* bu tartışmaları “Süpürmeye Dair” başlıklı yazısı ile sayfasına taşımıştır. Ardı ardına yapılan devrimleri bir inkılap süpürgesine benzeten yazı bu süpürge'nin tramvay perdeleri, kadınların kafes hayatı ve giyimleri, erkeklerin bıyıkları gibi “*lüzumsuz*” detayları ortadan kaldırdığını ifade eden yazı, sözü Patrikhaneye getirerek şöyle devam etmektedir:

“Fakat bu tılsımlı, muazzam süpürge henüz kocaman bir mezbeleye dokunmadı: Patrikhane! Orada hala taht var, a'sâ var hatta Yunan sürüleri ve leşleri için mum var, tütsü var, duâ var! İşgal esnasında düşman duâsıyla kıpırdayan o uzun sakalların İstanbul'u alacağız diye etekleri zil çalan o siyah cübbelerin birer kuyruk gibi birbirine eklenerek hudûda doğru yollandıklarını seyretmek zamanı gelmedi mi?

Nihâyet bugünkü gazetelerde bir Ankara telgrafı okudum. Âkıbet oranın da süpürüleceğini müjdeliyor. Şimdi gözümün önüne o uzun sakalların kocaman şapkalarla siyah cübbelere karışarak Fener sırtından Haliç'e doğru yuvarlanıp süpürülmesi manzarası geliyor. Ve bunu tasavvur ettikçe içimden coşan keyifli bir ses haykırmak istiyor: Süpür! Mübârek süpür!”²⁹⁹

Milli mücadele döneminde Patrikhane'nin zararlı çalışmalarına referans veren yazının içeriğindeki Rum Ortodoks azınlığa duyulan öfke ve nefret söylemi dikkat çekicidir. Bu öfke ve nefret söylemi Ortodoks Hristiyanlar için kullanılan “*Yunan sürü ve leşleri*” ifadesiyle somutlaşmıştır.

Yukarıdaki yazı ile aynı sayfada yer alan aşağıdaki karikatür ise yazıya paralel olarak Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin sınır dışı edilmesi arzusunu yansıtmakta ve daha da ileri giderek Katolik ve Musevi cemaatlerini de bu kategoriye dâhil etmektedir. “*Darısı Ötekilerin Başına*”³⁰⁰ alt yazısıyla verilen aşağıdaki karikatürde son Halife Abdülmecit, sıralanmış dört toptan en öndekinin ağzında fırlatılmış olarak resmedilirken diğer üç topun ağzında da oturur vaziyette Ortodoks, Katolik ve Musevi cemaatlerinin liderleri sıralanmaktadır. Halifeliğin kaldırılması sürecinde ülkeden ihracı gündeme gelen yalnızca Patrikhane değildir. “Bir Halk Fırkası milletvekilinin Hahambaşı Haim Bacerano'ya Hilafetin lağvından sonra Cumhuriyet

²⁹⁷ Cemal Kutay, **Osmanlı'da Mizah (1868-....) Kişiler, Olaylar, Belgeler, Çizgiler, Dergiler**, (İstanbul: Acar Bilgi Merkezi Yayınları, Nisan 2013), 214.

²⁹⁸ Elçin Macar, **Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi**, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 125.

²⁹⁹ “Süpürmeye Dair”, **Zümrüdüanka**, s. 123 (13 Mart 1340/13 Mart 1924): 1.

³⁰⁰ **Zümrüdüanka**, s. 123 (13 Mart 1340/13 Mart 1924), Şekil 3.33: Karikatür 51.

inkılaplarının devamı çerçevesinde Rum Ortodoks ve Ermeni Patrikhaneleri ile Hahambaşılığın lağv edilmeleri gerektiğini³⁰¹ ifade etmesi bu durumu kanıtlar niteliktedir. *Zümrüdüanka*'nın aşağıda yer alan bu karikatürü de Türkiye'nin laikleşme yolunda attığı bu ciddi adım sırasında siyasi otorite gibi kamuoyunun da Ortodoks, Katolik ve Musevi cemaatlerin ülkede var olmasından duyduğu rahatsızlık ve kaygıyı göstermesi bakımından önemlidir.

Şekil 3.33: Karikatür 51

3.8. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kurulması

Cumhuriyet'in ilanı ve kısa bir süre sonra gerçekleştirilen halifeliğin kaldırılması mecliste ciddi bir muhalefet yaratmıştır. Bu muhalefetin siyasal olarak örgütlenip bir parti kuracağı haberleri ise 1924'ün Ekim ayında basın ve kamuoyunun gündemine oturmuştur. 6 Ekim 1924 tarihli *Son Telgraf* gazetesi Rauf ve İsmail Canbolat Beylerle Refet Paşa'nın çevresinde bir muhalif parti kurulacağı haberinin ardından İstanbul gazeteleri kurulacak olan muhalefet partisini destekleyen yazılar yayınlamaya başlamıştır. Örneğin *Vatan* gazetesi muhalefete desteğini bir Halk

³⁰¹ Rıfat N Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 57.

Fırkası eleştirisiyle ortaya koymuştur. 11 Ekim 1924 tarihli gazete Halk Fırkasının kendine parti adı vermekle birlikte en önemli meseleleri gizlice görüşüp muhalif ve bağımsızların görüşlerini her işte hiçe sayması yanlış bir gidiş olarak değerlendirmiştir. Bu tarihlerde memuriyet statüsü olan mebuslara Cumhuriyet Anayasası gereğince bir tercih yapmaları da bildirilmişti. Bu tebliğ üzerine Kazım Karabekir, Ali Fuat ve Refet Paşa'lar mebusluk görevini seçerek askerlik grevlerinden istifa ettiklerini bildirdiler.³⁰²

1924'ün Kasım ayında meclisteki başka bir önemli konu ise İsmet Paşa hükümetine verilen güvenoyuydu. Mübadele İmar ve İskân Vekâleti hakkında verilen gensoru önergesi 5 Kasım 1924 tarihinde İsmet Paşa'nın isteği üzerine tüm hükümet işlerini kapsayacak hale getirilmesi şeklinde genişletilerek kabul edildi. Mustafa Kemal, Paşaların askerlikten istifalarını da Mübadele İmar ve İskân Vekâlet'ine verilen gensoru önergesini de meclisteki muhalefet girişimlerinin bir uzantısı, kendisine karşı yapılan bir tertip olarak kabul etti. Meclis'te yaşanan bu muhalefet gerginliği mecliste Cumhuriyetçiler, anti Cumhuriyetçi olarak nitelenen paşalar ve muhalifler olarak ayrışmalara sebep oldu.³⁰³

Zümrüdüanka'da 6 Kasım 1924' te yayınlanan aşağıdaki karikatür gensoru görüşmeleri ve önde gelen paşaların istifalarıyla yaşanan ayrışmaları ve süreci açık bir şekilde resmetmektedir.

---

³⁰² Mahmut Goloğlu, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi – I 1924-1930 Devrimler ve Tepkileri**, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), 71-73.

³⁰³ **Age**, 71-78; Eric Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 1924-1925**, (İstanbul, İletişim Yayınları,2010), 73-77.

Şekil 3.34: Karikatür 52

“Ankara’da Son Vaziyyet” yazısıyla verilen yukarıdaki karikatürde meclisi kalpaklı, takım elbiseli, bıyıklı bir erkek figürü temsil etmektedir. Bu figürün kafasındaki kalpaktan takılan çengelin üzerinde kabine yazmaktadır. Meclisteki bölünmeler ise kesilen kol ve bacaklarla tasvir edilmiştir. Kesilen kollardan birinde “Taraftarlar” diğerinde “Muhâlifler”, kesilen bacaklarda ise “Fırkalar” ve “Paşalar”³⁰⁴ yazmaktadır. Karikatürde meclis gözleri kapalı, kendinden geçmiş bir vaziyette yansıtılmıştır. Meclisi başından kavrayan kabine çengeli ise karikatürün yayınlandığı tarihten bir gün evvel Başvekil İsmet Paşa’nın isteği ile tüm meclis çalışmalarını kapsayacak şekilde genişletilen güvenoyuna bir göndermedir. Bu güvenoyu, her ne kadar kamuoyunda İsmet Paşa hükümetinin lehine sonuçlanacağına dair bir kanaat oluştursa da, karikatürde mecliste yaşanan ayrışmalarla birlikte ele alınarak bir meclis bunalımı olarak ortaya koyulmuştur.³⁰⁵

³⁰⁴ Zeki Cemal, **Zümrüdüanka**, s. 191 (6 Teşrinisani 1340/ 6 Kasım 1924), 1, Şekil 3.34: Karikatür 52.

³⁰⁵ Hükümete verilen bu güvenoyunda İsmet Paşa hükümetinin olumlu sonuç alacağına dair fikirler özellikle de Tanin ve Tevhid-i Efkar gibi gazetelerde Halk Fırkası’na muhalefeti susturdularına

8 Kasım 1924 günü hükümet 148'e 19 oy ile güvenoyu aldı. Ancak bu tarihten sonra Halk Partisi içinde yaşanan bölünmeler somutlaştı ve Halk Fırkası'ndan istifalar başladı. İlk istifalar Gümüşhane milletvekili Zeki Bey ve Kastamonu milletvekili Halit Bey ile başladı, 9 Kasım'daki toplu istifalar ise Adnan, Rauf, Feridun Fikri Beyler, Rüştü ve Refet Paşalar ile devam etti. Bu istifalardan sonra 17 Kasım 1924 tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Cemiyetler Kanunu uyarınca siyasi bir parti olarak Dâhiliye Vekâlet'ince başvurusu kabul edildi ve Türkiye'nin ilk muhalefet partisi kurulmuş oldu.³⁰⁶ "10 Kasım'ı izleyen günlerde, yeni parti için düşünülen bir dizi değişik isim gazetelerde yer aldı: *İstihlâs Fırkası*, *Millet Fırkası*, *Cezrî Cumhuriyet Fırkası*."³⁰⁷ Bu söylentilerin çıktığı aynı gün 10 Kasım 1924'te Halk Fırkası Grup toplantısında tüzüğün 87. Maddesinin değiştirilerek Halk Fırkası'nın adının başına "Cumhuriyet" sözünün eklenmesi bu bağlamda dikkat çekicidir.³⁰⁸ Mustafa Kemal'in Nutuk'ta yer alan:

"Cumhuriyet kelimesini ağızlarına almaktan bile çekinenlerin, Cumhuriyeti doğduğu gün boğmak isteyenlerin, kurdukları partiye "Cumhuriyet" ve hem de Terakkiperver Cumhuriyet adını vermiş olmaları, nasıl ciddiye alınabilir ve ne dereceye kadar samimi sayılabilir."³⁰⁹

İfadeleri de o dönemde yeni partinin adındaki "Cumhuriyet" sözcüğünün Mustafa Kemal dâhil Halk Fırkasının aşırı kanadındakilerce tepkiyle karşılandığının bir göstergesidir.

Yeni kurulacak partinin adında "Cumhuriyet" kelimesi olacağının kesinleştiği 17 Kasım 1924 tarihinde *Zümrüdüanka*' da yer alan aşağıdaki karikatür iki parti arasında "Cumhuriyet" isminin kullanımına dair ihtilafı yansıtmaktadır.

Karikatürde iki köylü bir tepenin üzerinde oturmakta ve önlerindeki kavgayı izlemektedirler. Kavga eden grupta fesli, sarıklı kişilerin yanı sıra postallı bir asker de bulunmaktadır. Bu kişiler mecliste Cumhuriyetin ilanı ile birlikte halifeliğin kaldırılmasından endişe duyan kesim, 17 Kasım itibarıyla Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kuran paşalar ve Halk Fırkası taraftarlarını temsil etmektedirler. Cemal Nadir'in bu karikatüründe meclisteki gruplar arasındaki çatışmayı köylünün mekânı,

---

yönelik olan eleştirilerle ifade edilmekteydi. *Tevhid-i Efkâr* hükümet yanlısı mebusların muhalifleri susturdukları elbette İsmet Paşa hükümetinin güvenoyu alacağını yazarken, *Tanin* ise silah gücü ile cumhuriyet adı altında mutlakiyete gidilebileceğini ve diktatörlük kurulabileceğini, iş başındakilerin bir ulusal parti olup, ulusu temsil ettiklerini ileri süremeyeceklerini ifade etmekteydi. Mahmut Goloğlu, *age*, 78-79.

³⁰⁶ Tunçay, *age*, 106-107; Erik Jan Zürcher, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 86.

³⁰⁷ Erik Jan Zürcher, *age*, 84 Zürcher çalışmasında "Cumhuriyet" isimli bir muhalefet partisinin kurulabileceği söylentilerinin 10 Kasım'dan sonra çıkmış olabileceğini söylemektedir.

³⁰⁸ Mete Tunçay, *age*, 107, Mahmut Goloğlu, *age*, 92.

³⁰⁹ *Nutuk*, 601.

tarlasına taşıyarak gösterdiği gerçeküstü yaklaşımla birlikte mevcut siyasi gerilim, Anadolu köylüsünün gündelik yaşam galesi gerçekliğiyle bir arada verilmiştir. Cemal Nadir “Cumhuriyet” sözcüğünü paylaşamayan partileri karikatüründe “cumhur” un diliyle ve onun bakışıyla yansıtarak bu konuyu çarpıcı bir biçimde hicvetmiştir. Karikatürün altında iki köylü arasında geçen diyalog şöyledir:

- “Evlâdım bunlar kim böyle?
- Cumhuriyet’in müessisleri
- Niçin dövüşüyorlar ya?
- Şey... Cumhuriyeti paylaşamıyorlar da!”³¹⁰

Şekil 3.35: Karikatür 53

24 Kasım 1924’te baş sayfada yer alan “*Hastalar ve Hastalıklar*” başlıklı yazıda Ankara siyasilerini esir alan hastalıklar üzerinden yeni siyasi partinin kurulması konu edilmiştir. 12 Kasım’da yakalandığı sıtma hastalığının ilerlemesi nedeniyle İstanbul’a gelmek zorunda kalan Rauf Paşa *Zümrüdüanka*’nın bu yazısına ilham kaynağı olmuştur.³¹¹ Yazıda Ankara’dan gelen her trenin Haydarpaşa’ya birkaç mebusu bıraktığı ve bunlardan bir kaçının da kendilerini İstanbul’un şifalı iklimine bıraktığını ifade eder. Bu kişilerin de muhalif veya adını hatırlayamadığı ikinci partiden olduğunun söyler ve şu sözlerle yazısına devam eder:

³¹⁰ Cemal Nadir, *Zümrüdüanka*, s. 194 (17 Teşrinisani 1340/17 Kasım 1924): 1, Şekil 3.35: Karikatür 53.

³¹¹ Eric Jan Zürcher, *age*, 83.

“Anlaşılan Ankara’daki malarya mikropları da dâimâ muhâliflere musallat olduğuna göre öteki fırka a’zâsındandır. Ne ise işte birer birer geldiler. Kimi Şişli’deki apartmanında kimi Kalamış’taki köşkünde birer doktor halkasıyla muhât olduklarını ilân edip duruyorlar. Şu İstanbul’un iklimindeki te’sir şifâ’-i garîbe bakın ki Rauf Bey kırk derecelik yüksek bir harâretle yattığı yerden birkaç gün içinde tam bir ifâkâtle kalkmış ve hemen bir meşveret meclisi kurmuştur... Bu hastalar ve hastalıklar bil-netice bir nekahet ve şifâ’ ile beraber aynı zamanda bir de fırka doğurdu”³¹²

Ankara’da o dönem bir salgın olan sıtmadan Ankara’daki bürokratlarda etkilenmiştir. Yazıya konu olan muhalif hastalardan biri Rauf Bey, diğeri de ikamet yeri olan Kalamış’taki köşküden anladığımız Refet Bey’dir. Yazının malarya mikrobunu öteki fırka azasındandır diyerek CHF’ye benzetmesi dikkat çekicidir. 24 Kasım tarihinde halen gündemde olduğu anlaşılan TpCF ve CHF arasındaki isim ve program tartışmaları yazıda şu sözlerle ifade edilmektedir:

“Bu hastalar ve hastalıklar bir nekahet ve şifâ’ ile beraber aynı zamanda bir de fırka doğurdu. Artık iki tarafta ellerinde birer kâğıtla – ki buna onlar program diyorlar- sinek yerine adam avlamakla meşguller. Son günlerin en garip tezahürlerinden biri de fırka isimleriyle program müşâbeheleri ve ‘bu senindir, yok benimdir!’ Dedikodularıdır. Denilebilir ki dünya hâdiseleri ciddiyetten usanmış ve biraz da mizâhı bizzat yapmak sevdasına düşmüştür. Bu neticeden en ziyâde kazanan bizim gibi gülünecek birilerini arayanlardır. Biz şimdilik hiçbir kelime ilâvesine lüzûm görmeden her gün yed-i hafî ile açılan siyâset sahnesinin perdelerini temâşâ ve tasvîr ediyoruz. Aktörlerini söyletiyor ve not ediyoruz. Gülmek için bu kâfi olduktan sonra üst tarafından bize ne?”³¹³

Zümrüdüanka iktidar ve muhalefet partileri arasında yaşanan isim ve program tartışmalarını politik bir olgunluktan uzak bir çocuk kavgasına benzetmektedir. Partilerin bu tutumunun kendilerini mizah malzemesi yapacak kadar gülünç bir duruma düşürdüğünü ifade ederek eleştirisini ortaya koymaktadır. Bir mizah gazetesi olarak *Zümrüdüanka*’nın mizah yapmak için hiçbir eklemeye ihtiyaç duymaksızın siyasetçilerin söylemlerinin yeterli olduğunu ifade etmesi bu eleştirinin dozunu arttırmaktadır.

Aynı sayfada gazetelerden alındığı belirtilen Cemal Nadir’in aşağıda yer alan karikatürü yukarıdaki yazının hastalıklar bir fırka doğurdu kurgusu üzerinden işlenmiştir. “*Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Doğdu*” üst yazısıyla verilen karikatürde bu doğumun ardından fırka kurucuları geleneksel bir ritüeli tasvir eden lohusa çaylarını içerken karikatürize edilmiştir. Altında “*Lohusa çayları içilirken*”³¹⁴ ifadesi yazılı olan karikatürde kadın kıyafetleriyle yer alan TpCF kurucuları ellerinde çay fincanlarıyla bu doğumu kutlamaktadırlar. Karikatürde sağ baştan itibaren Rauf, Refet Bele, Ali Fuat ve Kazım Bey’ler, sol baştan ise Adnan (Adıvar) ve Sabit

³¹² “Hastalar ve Hastalıklar”, *Zümrüdüanka*, s. 196 (24 Teşrinisani 1340/ 24 Kasım 1924): 1.

³¹³ *Zümrüdüanka*, agm.

³¹⁴ Cemal Nadir, *Zümrüdüanka*, s. 196 (24 Teşrinisani 1340/ 24 Kasım 1924): 1, Şekil 3.36: Karikatür 54.

(Sağiroğlu) Beyler yer almaktadır. Karikatürde ev sahibesi rolünde elinde tepsiyle misafirlerine ikramda bulunan kişi ise partinin örgütlenmesinde etkin, eski İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi olan Mustafa Vasıf (Kara Vasıf) Bey'dir.

Şekil 3.36: Karikatür 54

Zümrüdüanka'nın aşağıda yer alan “*Bizde de var modası*” başlıklı yazısı Cumhuriyet’in yeni partisiyle birlikte Türk siyasal hayatındaki ilk muhalefet anlayış ve üslubunu göstermesi açısından güzel bir örmektir. Yazı, Halk Fırkası ve TPCF’nin arasında geçen mebus yarışlarının halkta yarattığı usanç ve bıkkınlık duygusunu su satırlarla ortaya koymaktadır:

“ – Bizim tarafta Hamidiye kahramanı var! Diyorlar. Eskileri de hemen cevabı bastırıyorlar:
-Bizde de Urfa kahramanı var!
-Bizde Ermenistan fatihi var!
-Biz de Gaziantep fatihi var!
-Sizde Azerbaycanlı yabancı Ağayef Bey var!
-Sizde babası an-asıl Çerkes Canbolat Bey var!
Her iki tarafın sizde de var, bizde de var modası halkı o kadar sıkı usandırdı ki yarım okka nane şekeriyile bile hazm edilmez dereceye geldi.”³¹⁵

Yeni Cumhuriyet’in bu ilk iktidar-muhalefet tartışmasını, düzeyi bakımından tarafların mütemadiyen basit bir çizgide yürütmesini eleştiren yazı bu duruma dair bir tespiti rast geldiği bir konuşmadan şu sözlerle aktarır : “ *Evet sizde de onlarda da*

³¹⁵ “Bizde De Var Modası”, *Zümrüdüanka*, s. 196 (24 Teşrinisani 1330/ 24 Kasım 1924): 3.

mezat malı gibi her çeşidi var. Lâkin her iki tarafta da olmayan iki mühimm şey var! Efkâr-ı umûmiyyeyi hiçe saymak, tevâzu' ve mahviyyet..." Yazı Halk Fırkası ile birlikte TpCF'yi de eleştiren bu tespiti başkasının ağzından aktarsa da tespitin haklı olduğunu ifade etmektedir.

1 Aralık 1924'te *Zümrüdüanka* bu kez Fransız gazetesi *Le Journal*'daki bir haber üzerinden TpCF'nin İTC bağlantısını gündeme getiriyor. "*Hazır Olun*" başlıklı yazıda onlar geliyormuş diyerek *Le Journal*'daki "*Türk Buhrânı*" başlıklı makaleden şu aktarmayı yapıyor:

"...Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası için İttihâd ve Terakkî'dir diyor. Bunların arasında meşhur Cavit ve Cahit Beylerin de olduğu unutulmamalıdır diye bir lâf da atıyor. *Le Journal*'ın muhârririne inanmak lâzım gelirse onlar geliyor demektir. Sefâ' geldiler hoş geldiler... Giden paşam gelen beyim. Bundan sonra ne kimsenin etlisine karışırım ne de sütlüsüne... Neme lâzım benim başkalarının altı ayaklı dört keçisinden... Âlemin derdi bağrımı mı gerdi... Bunca kazadan belâdan sonra ağrısız başıma kaşbastı çekecek hâlim yok. Ağaca çıkarsam pabucum yerde kalmaz. Bir abam var atarım nerde olsa yatarım. Bana *Zümrüdüanka*'nın mizâh köşesi elverir! Elli dirhem ekmek değil mi? Allah onu da verir. Fakat ey ahâlî siz düşünün! Dün Otuz milyonluk Osmanlı devletiydiniz! On senede onlar sizi yok ettiler. Sonra bir Mustafa Kemal çıktı hiç yoktan dokuz on milyonluk bir Türk Cumhuriyeti yarattı. *Le Journal*'ın muharririne inanmak lâzım gelirse onlar yine geliyormuş. Ben derim ki sefâ' geldiler. Hoş geldiler!.. Lâkin bilmem ki siz ne düşünürsünüz ve hangi tarafı tercih edersiniz?"³¹⁶

Zümrüdüanka'nın bu yazısı TpCF'nin kurulduğu 17 Kasım 1924'te ve sonrasında *Son Telgraf* ve *Vatan* gibi bazı gazetelerde yayınlanan yeni partinin İTC ile olan bağlantısını sorgulayan haberlerin kamuoyuna mal olduğunun bir göstergesidir.³¹⁷ Fransız *Le Journal*'ın TpCF ile birlikte İTC'nin tekrar Türk siyasetine geri döndüğü haberini *Zümrüdüanka* içinde bulunduğu siyasal konjonktüre uygun bir minvalde ele almıştır. İktidar, devrimler sürerken ve önemli bir kırılma noktası olan yeni muhalefet partisinin hayata geçirildiği bu süreçte basın üzerinde önemli bir denetleme ve kontrol mekanizması işletmektedir. Halifeliğin kaldırılmasının arifesinde Ağa Han'ın mektubunu yayınlayan gazetecilerin İstanbul'da İstiklal mahkemesinde yargılanmaları, Halifeliğin kaldırılmasından sonra 4 Şubat 1924'te Mustafa Kemal'in basın temsilcileriyle İzmir'de yaptığı görüşmeler özellikle muhalif İstanbul basını için önemli uyarı niteliğindedeydi ve alınacak dersleri ortaya koymuştu.³¹⁸

Bu bağlamda *Zümrüdüanka*'nın *Le Journal*'ın TpCF ile birlikte İTC geri dönüyor haberini suya sabuna dokunmayan bir üslupla değerlendirmesi ve bunu da açıkça

³¹⁶ "Hazır Olun", *Zümrüdüanka*, s. 198 (1 Kânunuevvel 140/ 1 Aralık 1924): 2.

³¹⁷ Mete Tunçay, *age*, 107.

³¹⁸ Ahmet Emin Yalman, *age*, 907,916.

ifade etmesi anlamlıdır. Bir yandan bu haberin olası gerçekliğinde kendini sağlama olarak “*Sefâ’ geldiler hoş geldiler, giden paşam gelen beyim*” şeklinde bir yaklaşım sergilerken diğer yandan içinde bulunduğu Halk Fırkası iktidarının gerçekliğini göz önüne alarak “*Fakat ey ahâlî siz düşünün! Dün otuz milyonluk Osmanlı devletiydiniz! On senede onlar sizi yok ettiler. Sonra bir Mustafa Kemal çıktı hiç yoktan dokuz on milyonluk bir Türk Cumhuriyeti yarattı*” demekten de geri durmamıştır. Bir tarafta gazetenin bugünü bir yandan da yarını söz konusu olduğunda gazetenin orta bir yol ve ılımlı bir üslupla bu haberi okuyucularına aktarması dönemin mizah basınının dahi iktidar merkezine karşı duruşunun hassaslığını göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Zümrüdüanka 14 Aralık 1924’te yayınlanan “*Çürüyen Sakızlar*” başlıklı yazı 11 Aralıkta gerçekleştirilen ara seçim sonuçlarını konu almaktadır. Mecliste bölünmelere dair olarak bir nifak asrının başladığını, TpCF ile birlikte gündeme gelen İTC’ ye gönderme yapan yazı o günden itibaren gizlenmiş kimselerin ortaya çıktıklarını, bundan sonra ithamkar dedikoduların önlenemez bir biçimde yayıldığını ifade etmektedir. 11 Aralıktaki ara seçimlerde TpCF’ nin bir varlık gösterememesine, bazı isimlerin çığnenen ve çürüyen sakızlar gibi ağızlarında dolanıp sonra da zayıf sesler çıkararak patladığını söyleyerek bu duruma gönderme yapan yazı, ara seçimlerin sonucuna dair bir tahlil içeren şu satırlarla devam etmektedir:

“İntihâb sandığı tarafeynin dirâyeti, kuvveti, nefsi hakkında en hassas bir mîzândı. İki taraf da kendilerini bu kantara vurdular. Sonunda münker nekîr gibi bir dudağı yerde bir dudağı gökte garib fakat mühib bir netice çıktı. Acaba bunun adını u’cûbe-i muhâlefet mi koyacaklar?!!! Son gürültüler bize bir cüce ile devin pehlivanlık etmesi kadar tuhaf ve neticesi ibtidâen belli bir şey gibi geliyor. Artık Kaf Dağı’nda bir türlü sabah olmaz gece masallarına boğazımıza kadar doyduk. İngiltere infirâd-ı muhteşem! sisteminin zâlim ve küstâh çarkına yine nicesini taktı, gıcır gıcır çeviriyor. Halk Fırkası kazandı ama sırtına hayli ağır bir yük aldı. Sonra şurasını hiçbir zaman unutmamalı ki intihâbı kazanan Halk Fırkası’nın şu ya da bu şahsı değil âkidesi, mâzîsi ve prensibidir. Hem buraları bizim nemize gerek! İşin gülünç tarafına baksak bu yetmez mi? ³¹⁹

11 Aralık’taki ara seçimlerde, hemen hemen tüm illerde CHF’nin adayları kazandı. TpCF bu seçimlerde adaylarını doğrudan göstermemiştir. Bu konuyla ilgili tespitlere bazı bağımsız adayların TpCF’ye olan yakınlıkları üzerinden gidilmektedir.³²⁰ *Zümrüdüanka* CHF ile TpCF’nin seçimlerdeki durumunu bir dev ile cücenin dövüşüne benzeterek, muhalefetin olgunlaşmamış haline eleştirisini getirir. Seçimlerde varlığının hiçbir şekilde gösteremeyen TpCF, *Zümrüdüanka*’ya göre yaratılmak istenen demokratik ortam içerisinde bir muhalefet değil korkunç bir

³¹⁹ “Çürüyen Sakızlar”, *Zümrüdüanka*, s. 202 (14 Kânunuevvel 1340/ 14 Aralık 1924): 1.

³²⁰ Erik Jan Zürcher, *age*, 99-102.

ucube yaratmıştır. Gazete CHF'ye de eleştirisini, Halk Fırkası'na seçimleri mebusları ve onların icraatları değil, geçmişi yani tarihsel süreçteki manevi anlamları ve ilkeleri kazandırmıştır diyerek ifade eder. Sonuç olarak; *Zümürdüanka*'nın 1924 ara seçimlerine dair yaptığı değerlendirmede muhalefet kadar iktidar partisi de nasibini almıştır; gazete Halk Fırkası'nın zaferini, yetersiz bir muhalefet karşısında kazanılmış doğal bir zafer olarak değerlendirmektedir.

Türkiye'nin ilk muhalefet partisi deneyimi olan TpCF'nin kurulması *Zümürdüanka*'da iktidar-muhalefet arasında yaşanan sözlü tartışmalar üzerinden ele alınmıştır. İktidar ve muhalefet arasındaki söylemsel tartışmanın çoğu zaman çocuksu üslubuna gönderme yapan gazete Türk siyasal hayatının ilk muhalefetiyle yaşadığı acemiliğini ortaya koyarken, Türkiye'de muhalefet için yeterli siyasal olgunluğun henüz olmayışına da göndermeler yapmaktadır.

4. TOPLUMSAL YAŞAMIN ZÜMRÜDÜANKA'DAKİ YANSIMALARI

Toplumsal yaşam, *Zümrüdüanka* mizahının beslendiği önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazı ve karikatürlerinde sokaklardan, hanelerden, eğlence mekânları ve kent meydanlarından toplumsal yaşamın örneklerini yansıtan *Zümrüdüanka*'nın bu aktarımında Gazetenin İstanbullu kimliği ön plana çıkmaktadır. Bu yüzden de Gazete'de toplumsal yaşam örnekleri daha çok İstanbul'dan sahneler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Zümrüdüanka, mizah malzemesi olarak kullandığı toplum yaşamını, özellikle kamuoyunun gündeminde olan örnekleri seçerek yazı ve karikatürlerine konu etmiştir. Bunları sıralayacak olursak ilk başta gazetenin üzerinde titizlikle durduğu asayiş konusu gelmektedir. Bu konunun yanı sıra toplumsal yaşamda kadın, toplum sağlığı, kent yaşamından sahneler de *Zümrüdüanka*'nın sayfalarında geniş yer tutan konu başlıkları arasındadır. Asayiş konusu içerisinde cinayet, intihar ve hırsızlık olayları ele alınmıştır. *Zümrüdüanka*, gazetelerde neredeyse her gün yer alan cinayet, intihar ve hırsızlık gibi olayların çoğu zaman kara mizahını yapmış zaman zaman da olayların trajedisi karşısında gazetenin mizah kimliğini geri planda tutmuştur.

Zümrüdüanka'nın toplumsal yaşamda kadını İmparatorluğun son dönemlerinde başlayıp Cumhuriyet'in ilk yıllarında da devam eden kadınların sosyal ve siyasi haklar kazanma mücadelesi ekseninde konu edinmiştir. Türk kadınlarının siyasi hak arayışlarının somut tezahürü olan Kadınlar Halk Fırkası'nın kurulması girişimleri, kadınların toplumsal hayatta özellikle de eğlence mekânlarında bulunmaları, dönemin kadın algısını şekillendiren kadının giyim kuşamı kadın ve moda *Zümrüdüanka*'nın kadın konusunu işlediği temalar arasında yer almaktadır. Gazete, konu ile ilgili yazı ve karikatürleriyle dönemin kadın meselesinin önemli kırılma noktalarını mizahi bir pencereden aktararak farklı bir bakış açısı sunmaktadır.

Toplum sağlığı, *Zümrüdüanka*'da Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında yaşadığı I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nın yarattığı olumsuz ekonomik koşulların toplum hayatına bir yansıması olarak ele alınmıştır. Önleyici ve koruyucu sağlık hizmetlerinin, başta kaynak ve yetişmiş eleman eksikliği olmak üzere, yetersizliğinin neden olduğu sıtma, verem, veba, frengi gibi bulaşıcı ve salgın hastalıklar *Gazete*'de yer alan konu başlıkları arasındadır. Dönemin akıl hastalıkları meselesi de toplum sağlığının bir parçası olarak *Zümrüdüanka*'da geniş bir biçimde yer almaktadır.

Zümürdüanka birçok toplumsal meselenin temel nedeni olarak öne sürdüğü olumsuz ve yetersiz ekonomik koşulları bu konuda da ortaya koymaktadır.

Zümürdüanka kültürün bir parçası olan bayramları yazı ve karikatürlerine İstanbul'un bayram kutlamalarından kesitler aracılığıyla sayfalarına konu ederken dönem insanının bayram algısına dair ipuçları da ortaya koymuştur. *Gazete*'de Ramazan ve Kurban Bayramları gibi dini bayramların yanı sıra henüz tam anlamıyla bir gelenek haline gelmeyen 23 Nisan kutlamalarına dair yazılara da rastlamaktayız.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul kent yaşamına damgasını vuran yoksulluğun sokaktaki göstergelerinden biri olan dilencilik olgusu da kent yaşamına etkisi bağlamında *Zümürdüanka*'da yer alan konular arasındadır. *Zümürdüanka*'nın yazı ve karikatürlerinde sıkça yer verdiği toplumsal yaşama dair örnekler aşağıda yer alan başlıklarda ayrıntılı olarak incelenecektir.

4.1. Asayiş Olayları

Cumhuriyet'in ilk yıllarında toplumun asayiş ve güvenliğini bozan olayların gündemde geniş yer tuttuğunu görmekteyiz. Bu dönem toplum huzurunu ve güvenliğini bozan vakalar birçok farklı sebepten kaynaklansa da *Zümürdüanka*, cinayet, intihar ve hırsızlık gibi asayiş olaylarını yoksulluğun olumsuz sonuçlarından biri olarak değerlendirmektedir. Gazetede yer alan yazılarda bu tür olayları önlemede polis ve zabıta gibi güvenlik kuvvetlerinin yetersiz kaldığı da vurgulanmaktadır.

4.1.1. Cinayet

Zümürdüanka'nın cinayetlerle ilgili ilk yazısı kadın cinayetlerini konu edinmektedir. Bu yazı dönemin kadın cinayetlerine erkek egemen bakış açısını göstermesi açısından çarpıcı bir örnektir. Yazı, Almanya'da yalnızca kadınları öldüren bir seri katilin hikâyesini konu edinmektedir. Yazı aynı zamanda bu hikâye üzerinden Türk kadınlarının da aynı sebeplerden maktul olabileceği fikrini ortaya koyarak Türk kadınlarına bir gözdağı vermektedir. Yazı, Alman adaletinin ölümle yargıladığı bu seri katil hakkındaki fikirlerini ve buradan yola çıkarak Türk kadına yönelik mesajını şu sözlerle ifade etmektedir:

“Bu adam kadınlığın manasını anlaması itibariyle şüphesiz ki asrın yetiştirdiği en büyük adamlardan birisiydi. Bilmem kaç kadını kesmekle ithâm olunan bu adam mahkeme huzurunda ulvî müdâfaasında şöyle demiştir: “Ben kadınları imhâ etmekle beşeriyete vüs'üm dâhilinde hizmet ettim. Zirâ onların fenâ'lığı yalnızca beşeriyeti idlâl sükût-u âlemi ihlâl ile kalmıyordu.

Zîrâ kadın, aynı zamanda mahlûkat içinde en fenâ' bir müstehlik olması itibariyle Alman iktisâdiyatını da tahrîb ediyordu...

Alman kasabı en muktesid olan Alman kadını hakkında böyle düşünürse bilmem ki vazîfelerini çay ziyâfetlerinde gözler süzerek likör içmek, salonlarda dans etmek ve incir çekirdeği kadar kafalarıyla muazzamât-ı âliyi halle kalkışmak zanneden bizim kuş beyinli kadınlarımız hakkında kim bilir ne sert bir muhâkeme ile hareket ederdi... Kulakların çınlasın hey koca Alman kasabı! Kalk da mezarından başını kaldır. Modaya uygun değildir diye canım güzelim sekiz mantosunu derleyip toparlayıp futbol topu gibi gardırobunun içine fırlatan sivri akıllı kadınlarımızı gör. O vakit onların on sekizini bir araya bağlayıp bir satırda başlarını uçurur musun uçuramaz mısın söyle?"³²¹

Yazı, Türk kadının tüketim alışkanlıkları ve modaya düşkünlüğü ile zekâsı arasında ters bir orantı kurmaktadır. Müsripliğin kadına atfedilen bir özellik olması yazının cinsiyetçi bir düşünce biçiminin ürünü olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Dolayısıyla "fena tüketici" ve "eğlence meraklısı" kadına duyulan öfkenin yazının mizahi üslubunu gölgede bıraktığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Selahattin Enis'in yukarıdaki yazısından kısa bir süre sonra 5 Şubat 1923 tarihinde *Zümrüdüanka*'da yer alan "Zevce Katilleri Çoğalıyormuş" başlıklı yazı kadın cinayetlerinin Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülkenin gündeminde olduğunu göstermektedir. İşlenen kadın cinayetlerinin dramatik nedenlerini gazete haberleri üzerinden ortaya koyan yazı, günümüzde hala devam etmekte olan bu toplumsal sorunun Cumhuriyet'in ilk yıllarında da hemen hemen benzer nedenlerle yaşandığını ortaya koyması açısından önemlidir. Gazetelerde zevce katillerinin arttığına dair haberlere sıkça rastlandığını ifade eden yazı şu sözlerle devam etmektedir:

"...Zavallı kadınlar! dedim. Hakikaten beş altı aydan beri gazetelerde zevce katleden birçok kocalar gördük. Bunların içinde hamalından, bekçisinden tutun da kâtibine, zâbitine, avukatına kadar var. Hatta içlerinde bir de altmış beşlik ihtiyar bile var.

Bu kadınlardan birçoklarının acaba kabâhati nedir diye sorup araştırdım, pek çoğunun eften püften şeyler olduğunu anladım. Mesela dayızadesine mektup yazmış yahut komşunun oğlu geçerken başını uzatmış veya kocasından yediği dayaklara edemeyince kaçıp babasının evine gitmiş... Gördünüz mü katli icâb eden cürümleri? Hâlbuki bu katil beyler, efendiler, ağaların birçoğu zevcelerine karşı kim bilir ne azîm, ne dil-sûz hıyânetlerde bulunmuşlardır ve kim bilir zavallı zevceler bunları duydukları halde ne kadar müddet gözlerini yummuşlardır.

Bilmem ki bu kabîl kadınların babaları kızlarını birine tervîc ederken eski mahalle mekteplerine çocuk başlatır gibi zevc olacak adama: 'Al tepe tepe kullan, eti senin kemiği benim!' diye mi teslim ediyorlar. Zannetmem ki öyle olsun... Kadını katletmek eski zamanlarda belki mubah, câiz görülebilirdi. Lâkin bu zamanda eşna' cinâyet addolunsa sezâdır. İnsan bir eşşek veya bir beygir alıyor, bir müddet kullanıyor sonra bir bakıyor ki hayvan huysuz ve geçimsiz, getirip at pazarına ucuz pahalı satıyor.

Zavallı kadınların bu memlekette bu kadar da mı i'tibârları yok? Baktınız ki işinize gelmiyor ayrılması güç değil ya! Ama katil efendiler bana diyecekler ki. Ya, kendilerini fenâ' halde seviyor, kıskanıyor bundan dolayı boşanamıyorsa? İyi ama zorla muhabbet olur mu ve nâr-ı muhabbet tabanca ya da bıçakla mı teskîn edilir?..."³²²

³²¹ Selahattin Enis, "Kadın ve Moda", *Zümrüdüanka*, s. 1 (11 Kânunusani 1339/11 Ocak 1923): 3.

Selahattin Enis'in bu yazısına cevaben bir sonraki sayıda Anber müstear ismiyle Osman Cemal'in Selahattin Enis'e aklîye mütehassıslarına görünmesini tavsiye eden ve onun bu yazısını eleştiren Yazısı için bkz: "Mevlana", *Zümrüdüanka*, s. 2 (15 Ocak 1339 /15 Ocak 1923): 2.

³²² "Zevce Katilleri Çoğalıyormuş", *Zümrüdüanka*, s. 8 (5 Şubat 1339/ 5 Şubat 1923): 1.

Yazının içeriğinde ifade ettiği gibi dayızadeye mektup yazmak, komşunun oğlu geçerken başını uzatmak gibi gerekçelerle işlenen kadın cinayetlerine “eleştirel” yaklaşılırken kadınların değerinin bir hayvana verilen değerle kıyaslanması dikkat çekicidir. Yazı, kocaları tarafından öldürülen kadınların eşleri tarafından aldatılmalarını ve sessiz ve çaresizce şiddete maruz kalışlarını ifade ederek cinayetle sonuçlanıncaya değin bu kadınların yaşadıkları mağduriyetleri de ortaya koymaktadır. İşlenen kadın cinayetlerinde kadınların koca dayasından baba evine kaçmalarının ve kocalarının aşırı kıskançlıklarının da birer neden olarak gösterilmesi günümüzde işlenen kadın cinayetleri ile taşıdığı benzerlikler noktasında dikkat çekicidir.

Zümrüdüanka'da 21 Mart 1925 tarihinde yayınlanan “Sivaslı Salih ve Refahiyeli Fatma” başlıklı yazı *Zümrüdüanka*'da başyazıya konu olan bir kaç suç olayı örneğinden biridir. 1925 Türkiye'sinde yaşanan olay İstanbul'un Tahtakale semtinde meydana gelir. Burada bir makarna fabrikasında hamurkâr olarak çalışan Salih, gönlünü eğlendirmek için Refahiyeli Fatma'yı kandırarak iş yerine götürür. Fatma ile gönlünü eğlendiren Salih, Fatma'nın para istemesi üzerine onu öldürür ve cesedini bahçeye gömer. Salih'e mahkemede on yıl ağır ceza verilir. Yazı, bu cinayet haberini şu sözlerle değerlendirmektedir:

“...Hey gidi Sivaslı Salih Hey! Gördün mü bak işte insan sonunda pişman olur ama iş işten geçer. Sen insan öldürmeyi tavuk kesmek mi sanıyordun, nene lazımdı senin hovardalık, nene lazımdı ekmek yediğin bir fabrikaya Refahiyeli Fatma'yı götürüp zamparalık etmek. Vâkia gençsin dinçsin canın her şeyi ister. Fakat her şeyin de bir yolu bir erkânı vardır. Sen tut yolun ortasında rast geldiğin ilk kadını kandır, getir, içir, sarhoş et, istediğin gibi keyfini zevkini yap sonunda da para istiyor diye al fabrikanın balyozunu indir kadıncağızın kafasına canını çıkar, sonra da köpek leşi gömer gibi cesedini bahçeye göm! Hiç böyle şey olur mu? Bu hovardalık değil adeta zır delilik...Lâkin mideye girdikten sonra şişede durduğu gibi durmayan murdar şeyi içmesen de ona vereceğin para ile Fatmacıkla karşı karşıya ala, nefis, mis kokulu taze kahve ve sıcacık çaylar, çörekler, lokumlar, badeler, fındıklar, fıstıklar yiyip içsen ertesi sabah da güzel güzel tatlı tatlı ‘Al hakkını Fatma kız bizi unutma, yolun düşerse arada sırada yine buyur’ diye ahhâbça ayrılman olmaz mıydı?... Belki günün birinde Fatma bu sürdüğü hayata nedamet eder, ahlâkını, etvârını da kestirip tövbe-kâr olur, gelir sana, beraberce, insan gibi yaşardınız da!.. Bak şimdi hem ona oldu, hem sana... Artık işleri yoksa memleketteki baban, anan: ‘Dersââdet’te Tahtakale karibinde kain tüccârâtın Hüseyin Bey’in maharna pavlikasında hamurkâr mahdûmumuz Sivaslı Salih’ tarafından bize para gelecek, bizde o para ile bu yıl bir çift öküz alıp boş kalan tarlamızı süreceğiz diye beklesinler!’³²³

Sivaslı Salih'in işlediği bu cinayeti hunharca bulduğunu ifade eden yazı, bu cinayetten yola çıkarak hem ahlaki bir eleştiride bulunur hem de toplumsal bir analiz yapar. Burada yapılan ahlak eleştirisinde verilen nasihatın “hovardalık” ın layığıyla yapılması, “hakkının verilmesi” üzerine kurulu olması da dikkat çekicidir. Yazarın

³²³ “Sivaslı Salih Refahiyeli Fatma”, *Zümrüdüanka*, s. 220 (21 Mart 1341/21 Mart 1925): 1.

bu cinayet üzerinden yaptığı toplumsal tespit ise ekonomik koşullar ve geçim sıkıntısı üzerine örüntülenmiştir. Zira bu örnekte de Anadolu'dan İstanbul'a bir iş tutturmak ve ailesine maddi yardım etmek üzere gelen bir genç adam yer almaktadır.

Yazı taşra ve İstanbul'un yaşadığı yoksulluk hallerine, henüz 1925'te İstanbul'un olanaklar vaat eden kent profiline ve İstanbul'a yapılan göçe, Anadolu ve taşra arasında giderek açılan kültürel değer farklılıklarına değinmesi ve bu farklılıkları İstanbul'da meydana gelen suç olaylarının birer tetikleyicisi olarak ortaya koyması bakımından değerli bir örnek oluşturmaktadır.

Zümrüdüanka'da yer alan cinayet vakalarını konu eden yazı örnekleri sayıca az olmasına rağmen içerikleri itibariyle dönemin cinayet vakaları hakkında ipuçları vermektedir. Sayıca az olan bu örneklerin tamamının kadın cinayetlerine referans vermesi ve kadın cinayetlerini konu edinmesi bu tür vakaların Cumhuriyet'in ilk yıllarında da gündemde olan bir konu olduğuna ve sebeplerine dair kıymetli bilgiler sunmaktadır. *Zümrüdüanka* yaşanan bu tür vakalarda kıskançlık ve taciz gibi somut nedenlerini ortaya koyarken aynı zamanda kadının müsrifliği, toplum içindeki işveli halleri, dans salonlarında dans etmesi gibi nedenlerin de kadın cinayetlerine ortam hazırlayan "kusurlu" hal ve davranışlar olarak ortaya koymaktadır.

4.1.2. İntihar

Bireyin ölüm sonucunu doğuracağını bildiği halde bilerek ve isteyerek yaptığı eylem³²⁴ olarak tanımlanan intiharlar *Zümrüdüanka*'da gazetenin toplumsal sorunlara yaygın bakış açısı olan ekonomik yetersizlikler ve yoksulluk bağlamında konu edilmiştir. Mebus Besim Atalay'ın *Tanin* gazetesinde yayınlanan İstanbul'un yoksulluğu hakkında yaptığı bir konuşmasında "tüketici" ve "yiyici" olarak ifade ettiği İstanbulluların yaşadığı yoksulluğu Anadolu'nun yaşadığı yoksulluğa nazaran daha önemsiz gören fikirlerini ortaya koymuştur. Bunun yanında İstanbul'a verilen memuriyetlerin ve tahsisatların da kısılması gerektiğine dair düşüncelerini de ifade eden Besim Atalay'ın bu ifadeleri ciddi bir yoksulluk sorunu yaşayan İstanbulluların gündemine oturmuştur.³²⁵

³²⁴ Selçuk Budak, **Psikoloji Sözlüğü**, (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003), 397.

³²⁵ "İstanbul ve İstanbullular Hakkında", **Tanin**, 24 Şubat 1923, 3.

26 Şubat 1923'te *Zümrüdüanka*'da İstanbul'da intihar eden bir bakkalın haberi Besim Atalay'ın iki gün evvel gazetelerde yayınlanan İstanbul ve İstanbullular aleyhine yaptığı bu eleştirilerden yola çıkılarak aktarılmıştır. İntiharın daha sık rastlanan borçlu bir memurun intiharı değil, alacaklı bir bakkalın olması haberin önemini artırmıştır. *Zümrüdüanka*'da bu trajik haber şu satırlarla yer almaktadır:

“Şehremanetinde bakkal Niğdeli Sünbül'ün keyfiyyet-i sûret intihârını gazetelerde elbette okumuşsunuzdur. Alaylı malaylı bir isim taşıyan ma'hûd sivri akıllı meb'ûsun iddiâ'sına rağmen sefâlet içinde kıvranan İstanbul halkına göre günde üç dört intihâr hâdisesi istiksâr edilir şey değildir. Fakat bu son vak'anın biraz husûsiyeti var. Bu sefer cana kast eden bir me'mûr değil, dâin bir bakkaldır. Bu mühimm nokta bakkal makulesinin ba-husûs Karamanlı bakkalların gaddarlığı, halkın ve ba-husûs me'mûr sınıfının mağdûriyeti asıl olduğu hakkındaki nazariyyeyi zir-ü zeber edecek mâhiyettir.”³²⁶

Borçlu ve mağdur memur, alacaklı ve gaddar esnaf ön kabullerini tersyüz edecek bir örnek oluşturan yazı, memur ile Bakkal Sünbül arasında geçen konuşmayı şu sözlerle dramatize etmektedir:

“-Ah Sünbül Efendi! Ne diyeyim? Bu sabah verilecek diyorlardı, defterdârlığa kadar gittim. Boşuna yorulmuşum. Daha emir gelmemiş. Çocuklarda evde hasta!
Bakkalın ma'nidâ sükûneti karşısında bir müddet ezilip büzüldükten sonra gölge yine mütereddit söze başlar
-Şuradan yarım okka fasulye ile elli dirhem Amerikan yağı ver de...
-Oğul, veresiye ilen bu tükkan döner mi? Senin hesâb sekiz yüzü buldu. Bunu temizlemeyince daha gayrı mal verilir mi?
-Ne yapayım Sünbül Efendi maâş umudu suya düştü.
-Sümbülümsün sen benim... Değil mi?
-Türkü ohuma ilen alış veriş olur mu? Vallah viremem, battım getti...
Gölge daha fazla yalvarmaya ma'nen ve maddeten kudretsiz olduğu için geldiği yoldan yine sessiz sedâsız çıkıp gider.”³²⁷

Ertesi sabah gazetelerde, maaşını vaktinde alamayan memur Mesut'un büyük bir mahcubiyetle giderek alış veriş yapmak istediği Bakkal Sünbül'ün zaruri bir sebepten intihar ettiği haberleri yer alır. Bir yanda alacakları dolayısıyla iflas tehlikesi altında olan Bakkal Sünbül, diğer yanda maaşı geciken Mesut Memur'un evde yolunu gözleyen eşi ve çocukları vardır. Bu acıklı gerçeklik, yaşadığı ekonomik sıkıntılar ve müşterilerinin yaşadığı sıkıntılara kayıtsız kalmanın yüklediği vicdan azabı ile birleşerek Bakkal Sünbül'ün intiharına neden olmuştur. İstanbul'un yoksulluğu artık maaşını alamayan çaresiz memurların intiharlarının arka planı değildir, daha da dramatik olarak alacaklı olanın da borçlunun sıkıntıları altında ezilerek çaresizlik duyduğu toplumsal bir tramvaya dönüşmüştür. İstanbul'un yoksulluğu; belediyenin iktisadi istatistiklerinin, İstanbul için açılan veya açılacak olan memur kadrolarının çok daha ötesinde artık yoklukla birleşen hikâyelerin

³²⁶ “Bakkalın İntiharı”, *Zümrüdüanka*, s. 14 (26 Şubat 1339/ 26 Şubat 1923): 1.

³²⁷ *Zümrüdüanka*, agm.

çaresizlikle tüm toplumu kuşattığı bir trajediye dönüşmüştür. Tam da bu noktada Besim Atalay'a bir gönderme daha yapılır:

“...Ve daha ertesini gün ismi alayla karışık olan o Meb'ûs Bey millet meclisi kürsüsünde hâin İstanbul'dan, safiyye İstanbulluların kafeşantalarında, sayfiyelerde, parklarda (bar olacak.. Bilerek söylemediği için parkla karıştırmış para yediklerini söyleyip duâ' alırdı. Evet, herkesin alıştığı şekil buydu. Fakat nasılsa bir def'asında da felek tersine döndü ve bu sefer intihâr eden bakkal oldu. Maalesef netice aksi olmakla beraber onu tevellüt eden sebep birdir: memleketin daha birkaç zavallı me'mûru ve bakkalı Besim Atalay Bey'in kafasında insanların hırsına keyfine arzusunun kurban gidecek. Lâkin ne yapsalar nâfile!. İstanbul ile Anadolu birbirine kavuştu onları birbirinden aradaki gemiler bile ayıramaz!”³²⁸

Besim Atalay'ın İstanbul'un yoksulluğunu görmezden gelip Anadolu'nun daha kötü bir yoksulluk içinde olduğu kabulü *Zümrüdüanka*'nın bu yazısında ağır bir şekilde eleştirilmiştir. İstanbul halkının Besim Bey'in ifade ettiği gibi kafeşantan ve barlarda paralar harcayıp eğlenmekten uzak ciddi ve trajik bir yoksulluk içinde olduğu, Bakkal Sünbül'ün intiharı ile ortadadır. İstanbul'da yaşanan yoksulluk Besim Bey'in söylediğinin aksine daha az bir ciddiyet arz etmemektedir ve *Zümrüdüanka*'ya göre Anadolu'nun yaşadığı yoksulluk ile aynı noktaya ulaşmıştır. Cumhuriyete kalan tek kent bakiyesi olan eski payitahtın ülkede pek çok olanağı barındıran İstanbul'un yoksulluğunun Anadolu ile birleşmesi, bu haberde şu minvalde verilir: İstanbul, artık eski gözde payitaht değil, bir bakıma Cumhuriyet'in atıp kurtulamadığı üvey çocuğudur. Besim Bey'in İstanbullular için “artık para yok, me'mûriyyet yok, iş tutsunlar”³²⁹ sözleri İstanbul ve İstanbulluların bu dışlanmışlığının bir göstergesi niteliğindedir.

Son günlerde gazetelerde intihar haberlerine sıkça rastlanması *Zümrüdüanka*'da “*İntihar Modaları*”³³⁰ başlığıyla verilen aşağıdaki karikatüre konu olmuştur. Karikatür, intihar haberlerinin yaygınlığına “moda” benzetmesiyle vurgu yapmıştır. Dört bölümden oluşan karikatürün her bölümde farklı bir sınıf ve toplumsal kategorinin intihar modelini örneklemesi dikkat çekicidir.

³²⁸ *Zümrüdüanka*, agm.

³²⁹ “İstanbul ve İstanbullular Hakkında”, *Tanin*, 24 Şubat 1923, 3.

³³⁰ Ratip Tahir, *Zümrüdüanka*, s. 112 (4 Şubat 1340/ 4 Şubat 1924): 4, Şekil 4.1: Karikatür 55.

Şekil 4.1: Karikatür 55

İlk bölümde yoksulluğun sefil bir hale düşürdüğü bir erkeğin intiharı yer almaktadır. Toplumsal sınıflamanın en altına yerleştirebileceğimiz bu yoksulun seçtiği intihar modeli kendini asmaktır. Bu yoksul erkeğin kendini öldürmek için ihtiyaç duyduğu ip ise bir yoksulun erişebileceği en kolay ve ucuz intihar araçlarından biridir de aynı zamanda. İkinci bölümde örümcek ağı tutmuş olan kasasının önünde duran fraklı erkek ise işleri yolunda gitmeyen bir iş adamını simgelemektedir. Bu iş adamının intihar tercihi olan silah, ilk karedeki yoksula nazaran daha alafranga ve daha pahalı bir intihar yolu olarak dikkat çekmektedir. Bu iki karikatürde yer alan farklı intihar aracı tercihlerinin sosyo ekonomik sınıfsal aidiyetlerle ilişkisi hakkında Doktor Cemal Zeki'nin tespitleri dayanak olarak gösterilebilir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında intiharlar üzerine çalışmalar yapan Zeki, alelade intiharlara sefaletle çırpınan yoksul bir aile reisinin elinde avucunda kalmayınca iple kendini tavana asması ve banker, tüccar gibi bir sermayedarın iflas edince beynine kurşun sıkması gibi benzer örnekler

sunmaktadır.³³¹ Karikatürün üçüncü bölümde ise gazetenin ruhi bunalım, cinayet ve intihar olaylarında dikkat çektiği nokta olan “okumak” üzerine kurgulanmıştır. *Zümürdüanka* bu karikatüründe önünde bir dizi kitaptan birini okuyan erkeği temsil eden aydın sınıfı okudukları karşısında şaşkına ve çılgına dönmüş olarak resmetmiştir. Bu bölümde diğer bölümlerde yer alan çeşitli intihar araçlarından farklı olarak kitaplar aydınların intihar aracı olarak yer almaktadır.

Son bölümdeki karikatürde ise bu intihar tablosunda yer alan tek kadın örneği yer almaktadır. Kadın, intihar tercihini zehir içmek suretiyle gerçekleştirmektedir. Bu, Cumhuriyet’in ilk yıllarında kadın intiharlarında yaygın olarak görülen bir metottur.³³² Kadının intiharı melankolik bir ritüeli andırmaktadır; masasına oturmuş, karşısına aldığı çerçevedeki fotoğrafa odaklanmış, elindeki su bardağı ile doğru zamanı beklemektedir. Kadının odaklandığı fotoğrafta bir erkeğin olduğu fikri, gazetenin sıkça gündeme getirdiği aldatma ve aldatılma temasına uygun düşmektedir. Karikatürde erkeğin diğer tüm intihar modelleri; yoksulluk, parasızlık, okumak gibi ciddi meseleler üzerine kurgulanırken, kadının intiharı; derin aşk acısı, aldatılma, histeri nöbeti, duygusal hezeyanlar gibi nedenlere bağlanmaktadır.

Zümürdüanka, neredeyse her gün gazetelerde rastlanan cinayet, intihar gibi toplum huzur ve asayişini bozan olayların toplumdaki sağlıklı bireyler üzerinde yarattığı olumsuz etkiyi “*Can Sıkıcı Havadisler*” başlıklı yazıya konu etmiştir. Yazı, bu tür haberlerin toplumda yarattığı endişe ve huzursuzluğu şu sözlerle ifade edilmektedir:

“...Herhangi gazeteyi açsanız herhangi sütununa nazar etseniz mutlaka cinnet, cinâyet, intihâr, tecennün, sirkat, tagyip, sefâlet, açlık gibi meş’ûm, menhûs haberlerle karşılaşacağınız şüphesiz... Son yirmi, yirmi beş günlük hâdisât ve vukuâtı şöyle bir göz önüne getirin bitaraf bir muhâkeme yürütün de nîkbîn olabilir misiniz olamaz mısınız görelim... Musevi milyoneri Senyör Kamphi’ninki başta olmak üzere, Muallime Cemile Hanım’ın, Nâzım Bey’in, Fener’deki Rum kızının, Tarabya’daki polis mevkiinde mevkuuf kariyye bilmem kimin, daha hatıra gelip gelmeyen kadın erkek birçok kimselerin intihârı, intihâra teşebbüsü, Kassam Efendi’nin cübbe ve pabuçlarının sirkati, İstinye bekçisinin gaip oluşu, bazı mektupların postalarda açıldığına dâir Canbolat Bey’in bir taktîr verişi insanı nîkbînliğe sevk edecek şeylerden midir?”³³³

Yazı, her gün gazete sütunlarında rastlanan olaylar arasında hırsızlık, adam kaçıрма, cinnet, cinayet, delilik, ırsızlık, sefalet ve açlık gibi vakalar yanında intihar vakalarını da saymaktadır. Bu intiharlar ve intihar teşebbüsü hikâyelerinin milyoner Kamphi’den, Cemile Öğretmen’e ve Tarabya karakolundaki mevkufa kadar

³³¹ Doktor Cemal Zeki’den aktaran; Zafer Toprak, “Dr. Cemal Zeki’nin ‘Delişmen, Çılgın Kızları’ Cumhuriyette Genç Kız ve Kadın İntiharları”, **Toplumsal Tarih**, s.87, (Mart 2001): 28.

³³² Vefa Erginbaş, “Lizol, Bıçak ve Tentürdiyot: Cumhuriyet’in İlk Yıllarında İntiharlar”, **Tarih ve Toplum**, s. 234 (Haziran 2003): 19.

³³³ “Can Sıkıcı Havadisler”, **Zümürdüanka**, s. 116 (18 Şubat 1340/ 18 Şubat 1924): 2.

uzanması vakaların sınıf ayırt etmeksizin toplumun her kesiminde yaşandığını göstermesi bakımından önemlidir. İntihar vakalarının başı çektiği İstanbul'daki asayiş sorununun meclis gündemine taşınması vakaların ulaştığı boyutu gözler önüne sermektedir. Yazı, gazete sütunlarında da sıkça rastlanan bu vakaların yaygınlığının toplumun sağlıklı bireylerini derin bir korkuya sürükleyerek bir sonraki buhran haberinin öznesi olma endişesiyle karşı karşıya kalışını da ortaya koymaktadır. Bu endişe, bu haberler karşısında akıl ve idrakini korumada zorlandığını ifade eden yazarın, eğer sağ kalırsa okuyucusuna Hızır İlyas'ta davullu zurnalı bir ziyafet vaat etmesiyle somutlaşmıştır.

Zümrüdüanka'da yer alan “*Serbest Ölüm Vesikası*” başlıklı yazı intihar vakalarının artışına bu vakaları sıradan bir hale sokarak yaptığı kara mizah ile dikkat çekmektedir. Artan vakalarda bireylerin yaşadıkları ruhsal hezeyanlara dikkat çeken yazı bu ilişkiyi dönemin meşhur psikoloğu Mazhar Osman'a gönderme yapan şu sözlerle aktarmaktadır:

“Son günlerde intihâr vukuâtının artmasına binâen intihâr etmek isteyenlerin evvel emirde Mazhar Osman Bey tarafından muâyeneleri icrâ' edildikten sonra ikinci def'a da Tahir Nadi Efendi üstadımız bu kabil bedbahtları okuyup üfleyecektir. Şâyet bu ma'nevî tedavi de kâfi gelmeyecek olursa müntehirler yedlerindeki serbest ölüm vesikasını diledikleri gibi isti'mâl edeceklermiş...”³³⁴

Hızlı bir toplumsal değişimle birlikte sekülerleşmenin yoğunlaştığı Cumhuriyet'in ilk yılları toplumun yoksullukla birlikte kimlik bunalımları ve çatışmalarıyla da mücadele ettiği bir dönem olmuştur. Toplumsal sınıf, cinsiyet, meslek, millet, din ayırt etmeksizin intiharların toplumun her alanında görülmesi bu zor değişim sürecinden toplumun büyük bir kısmının etkilendiğinin bir göstergesidir.³³⁵

Zümrüdüanka intihar konulu yazı ve karikatürlerinde yoksulluk başta olmak üzere dönemin intiharlar üzerindeki etkilerini kadın, erkek, esnaf, tüccar, aydın gibi çeşitli örneklerle ortaya koymuştur. *Zümrüdüanka* yaşanan bu vakaların karşı konulamayan artışı karşısında müntehirlerin her türlü maddi ve tıbbi şifadan umudu keserek manevi şifa yollarına; hacı ve hocalara, üfürükçülere tevessül etmeleriyle bir kara mizahla da eleştirisini ortaya koymaktadır.

³³⁴ “Serbest Ölüm Vesikası”, *Zümrüdüanka*, s. 188 (27 teşrinievvel 1340/ 27 Ekim 1924): 3.

³³⁵ Erginbaş, *age*, 20.

4.1.3. Hırsızlık

Zümrüdüanka'nın yazı ve karikatürlerine konu olan hırsızlık çoğu zaman yoksulluğun bir sonucu olarak yaygın biçimde işlenen bir suç olarak ele alınmıştır. *Zümrüdüanka*'nın 12 Kasım 1923 tarihli sayısında yayınladığı aşağıdaki karikatür tam da gazetenin hırsızlığı yoksulluğun bir sonucu olarak değerlendiren bu bakış açısını ortaya koymaktadır. “*Paralar biraz daha suyunu çekerse*” üst yazısı ile verilen karikatürde bir öğretmen ile öğrencisi arasında geçen diyalog şöyledir:

“- Bugün mektebe niçin bu kadar geç kaldın?

- Efendim mahallede bir hırsız tutmuşlar da annem –git bak baban olmasın- diye beni gönderdi.”³³⁶

Şekil 4.2: Karikatür 56

Karikatürde annesinin mahalledeki hırsızın babası olup olmadığını kontrol etmeye gönderdiği çocuğun yoksulluğu üzerindeki yırtık-pırtık kıyafetler ile vurgulanmıştır. Karikatür “*Paralar biraz daha suyunu çekerse*” hırsızlık suçunun karikatürde olduğu

³³⁶ *Zümrüdüanka*, s. 88 (12 Teşrinisani 1339/ 12 Kasım 1923): 2, Şekil 4.2: Karikatür 56.

gibi aleni ve sıradan bir hal alacağıının, kanıksanacağıının endişesini yansıtmaktadır. Karikatürde bu endişe, çocuğun babasının hırsızlık yapıyor olmasının anne ve çocuğu arasında aleni bir hal oluşu ve çocuğun bu hali öğretmeninden de saklamamasıyla çarpıtılarak aktarılmıştır.

Aynı sayıda yer alan bir başka haber de yaşanan hırsızlık vakalarının çeşitli örnekleriyle gündemde olan bir suç olduğunu göstermektedir. “Kadınların küpeleri kulakları parçalanarak çalınıyor” üst yazısıyla yayınlanan aşağıdaki karikatürde kadın kocasına: “Kocacığım vaat ettiğin halde hala yüzükle küpemi almadın!” diyerek sitem etmektedir. Kocasını ise kadına: “Küpe ile yüzük bir şey değil sonra parmaklarınla kulağın kaybetmekten korkarım.”³³⁷ cevabını vermektedir.

Şekil 4.3: Karikatür 57

³³⁷ Ratip Tahir, *Zümrüdüanka*, s. 88 (12 Teşrinisani 1339/ 12 Kasım 1923): 3, Şekil 4.3: Karikatür 57.

Karikatürün üst yazısında haberin gazetelerden alındığını belirten *Zümrüdüanka*, toplumda vahşi bir biçimde görülen hırsızlık örneğini karikatürize etmektedir. Karikatürde hırsızlığın başkasının malını izinsiz alma ve çalmanın ötesine geçerek insanların canına zarar verecek bir hal alışının yarattığı endişe vurgulanmıştır.

Zümrüdüanka'nın “*Polis Merkezleri de*” başlıklı yazısı ise yaşanan hırsızlık olaylarının yoğunluğunun yanı sıra önlenememesine de bir eleştiri niteliğindedir. Yazı ciddi boyutlara ulaşan hırsızlık vakalarının eleştirisini onları yakalamakla görevli olan polislerin zafiyetine ve acziyetine göndermeler yaparak ortaya koymaktadır. İstanbul'un özellikle de Anadolu yakasının güvenlik zafiyetinden yakınan yazıda şu ifadeler yer almaktadır:

“Boğaziçi'nin Anadolu kıyısında inzibât ve âsâyîşe hiç diyecek yok, vukuât-ı câriyye gösteriyor ki polis merkezlerini, polis karakollarını da yerinden kaldırıp götürcekler. Takriben iki ay evvel Kandilli' de polis kulübesindeki telefonun çalındığı hatırlardadır. Bu def'ada ahâlinin karanlıktan kurtulması için Kandilli' den Anadolu Kavağı'na kadar imtidâd eden yola şehremanetinin iki bin lira sarfıyla vaz' edilen petrol fenerlerinden Kandilli' de altısı, Kanlıca' da dördü çalınmıştır. Bu aşırılan fenerlerden biri polis karakoluna üç adım mesâfedeymiş. Paşabahçe'sinde de bir fener direğiyle beraber sökülüp götürülmüştür. Kadıköy zâbitasını ıslâha teşebbüs ettiği söylenen müdürriyet; Boğaz'ın Anadolu kıyısına da bir nazar-ı iltifât buyursa pek hayırlı olur zannederiz. Zira bu gidişle polis merkezleri de çalınacak.”³³⁸

Bu yazıdan hırsızlık vakalarından İstanbul'un Anadolu yakasının daha mustarip olduğu anlaşılmaktadır. Boğazın Anadolu kıyısında direkleriyle birlikte çalınan sokak fenerlerinin birinin de polis karakoluna çok yakın bir mesafede oluşu ve daha önceden de polis kulübesindeki telefonun çalınması olaylarıyla polisin dahi yaşanan hırsızlık vakaları karşısında çaresiz kaldığını ortaya koymaktadır. Yazı, toplumun huzur ve güvenliğini sağlamakla görevli polis ve polis karakollarının vakalar karşısındaki bu çaresizliğini “*Bu gidişe polis merkezleri de çalınacak.*” şeklinde ifade etmektedir. Toplumun huzur ve güvenini sağlamakla görevli kurumların hırsızlık vakaları karşısındaki bu halleri üzerinden yaşanan güvenlik zafiyeti de eleştirilmektedir.

Zümrüdüanka'da yer alan “*Ahâlîye Tavsiye*” başlıklı yazı farklı bir hırsızlık biçimini, taşınmaz kültür varlıklarının kıymetli parçalarının çalınması konusunu şu ifadelerle gündemine taşımıştır:

“Sirkât, yankesicilik, karmanyola vukuâtı son günlerde o kadar çoğaldı ki insan bunları işitip okudukça ürküyor. Bir iki gece evvel de Sultan Mahmut Türbesi gibi cadde bir yolda mezkûr türbe sebîlinin etrafındaki elli parçadan ibâret kurşunlar sökülüp çalınmıştır. Şimdi sıra cadde

³³⁸ “Polis Merkezleri De”, *Zümrüdüanka*, s. 96 (10 Kânunuevvel 1339/10 Aralık 1923): 3.

yollarda insanların omuzlanıp götürülmesine geldi sanıyoruz. Binâenaleyh ahâlinin son derece müteyakkız olmasını tavsiye ederiz.”³³⁹

İstanbul’un kalabalık caddelerinde dahi güvenlik zafiyetinin yaşandığını ortaya koyan yazı bu durumun yaygınlaşması karşısında insanların yaşadığı tedirginliği ortaya koymaktadır. Hırsızlığın mekân ve değer gözetmeksizin her türlüşünün yaşandığı İstanbul’un tekinsizliğini *Zümrüdüanka* okuyucusunu her an tetikte olmaya davet ederek hicvetmektedir.

Hırsızlığı yoksulluğun bir sonucu olarak değerlendiren *Zümrüdüanka*’nın bu bakış açısına bir başka örnek 15 Aralık 1925 tarihli sayısında yayınladığı aşağıdaki karikatürdür. Karikatür, hırsızlık suçunu, nüfusun büyük bir kesimini etkisi altına alan yoksulluğun doğal bir sonucu olarak ortaya koyarken bir taraftan da hırsızların elleri boş döndüğü evlerin yoksulluğunu vurgulamaktadır. Üstünde “*Fukaralık selinde hırsız yağmurdur.*” ifadeleri yer alan karikatürde iki kişi arasında geçen konuşma şu şekildedir:

- “*Birâder her akşam görüyorum, sokak kapın açık duruyor, hırsızlar girmiyor mu?*”

- *Her gece birkaç takım girip çıkıyor.. Döşeme tahtalarını sökecek değiller a...*”³⁴⁰

---

³³⁹ “Ahaliye Tavsiye”, *Zümrüdüanka*, s. 185 (16 Teşrinievvel 1340/ 16 Ekim 1924): 4.

³⁴⁰ *Zümrüdüanka*, s. 210 (15 Kânunusani 1341/ 15 Ocak 1925): 3, Şekil 4.4: Karikatür 58.

Şekil 4.4: Karikatür 58

Zümrüdüanka İstanbul'da yaşanan hırsızlık olaylarını yoksulluğun doğal bir sonucu olarak değerlendirirken, konu ile ilgili yazı ve karikatürlerinde bu suç olaylarının zaman zaman insan canını hiçe sayan trajik boyutlarını da ortaya koymuştur. Konu ile ilgili yazı ve karikatürlerde hırsızlık olaylarının halkı tedirgin ettiği vurgulanırken toplumun huzur ve güvenliğini sağlamakla görevli güvenlik güçlerinin aldığı önlemlerin yetersizliği de eleştirilmiştir.

4.2. Toplumsal Yaşamda Kadın

Kadının toplumsal yaşamdaki yeri *Zümrüdüanka*'da işlenen temel konulardan biri olmuştur. Bu konu Gazete'de Cumhuriyet'in ilk yıllarında ulus inşa ve modernleşme süreçlerinde geleneksel değerlerle tanımlanan kadın algısı üzerinden ele alınmıştır. *Zümrüdüanka*'nın kadına bakış açısını anlamak adına Cumhuriyetin idealize ettiği

yeni kadının nasıl bir kurgu içerisinde yaratılmaya çalışıldığına kısaca göz atmak yerinde olacaktır.

Erken Cumhuriyet döneminin ulus inşa ve modernleşme süreçlerinde kadına, bu süreçlerin taşıyıcısı olma görevi yüklenmiştir. Türk ulusunun devamı ve Türk kültürünün yeni kuşaklara aktarılmasında kadınlar, annelik rolleri nedeniyle ulus devlet ideolojisi çerçevesinde merkezi bir önem kazanmışlardır.³⁴¹ Erken Cumhuriyet ideolojisinde kadına atfedilen bu rolü Mustafa Kemal'in "*Kadının en büyük vazifesi analıktır. İlk terbiye verilen yerin ana kucağı olduğu düşünülürse bu vazifenin ehemmiyeti layıkıyla anlaşılır.*"³⁴² sözleri açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

Cumhuriyet, kadından ilimle kuşanmış, münevver bir kimlikle donanması da beklenmiş ancak kadının ilmini ve münevverliğini de daha iyi anne ve daha iyi eş olmak noktasında biçimlendirerek aile sınırlarına yönlendirmiştir. Kadına verilen bu münevver analık rolü ulus devlet kurgusunun aile ile kurduğu organik bağ ile "milletin anası" olma rolüne evrilerek genişletilmiştir.³⁴³ "Kadınlar, topluluğun kimlik ve şerefının, hem bireysel hem de kolektif olarak sembolik taşıyıcıları şeklinde kuruldukları için çoğunlukla bu temsil yükünü taşımaları özellikle onlardan beklenmiştir."³⁴⁴

Kadınların, erken Cumhuriyet'in kendilerine sunduğu; tanımları yapılmış, sınırları belirlenmiş bu rollerine uygun olmayan davranış ve halleri dönemin hâkim geleneksel bakış açısı tarafından kadının yadırganmasına ve makbul ve makbul olmayan kadın tipleri yaratılmasına neden olmuştur. "Süs kadını- şuurlu kadın", "üretici kadın-tufeyli kadın", "kent kadını-Anadolu kadını" gibi ayrıştırmalar geleneksel anlayış çerçevesinde kurgulanan kadın tipinin örneklerini ortaya koymaktadır.³⁴⁵ Cumhuriyetin, kadından "geleneksel ile çatışmadan modern olma" beklentisini de ortaya koyan bu durum Cumhuriyet'in modern yeni ahlak anlayışının

---

³⁴¹ Ayşe Durakbaşa, "Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve " Münevver Erkekler", **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Ed. Ayşe Berkay Hacımırzaoğlu, (İstanbul. Tarih Vakfı Yayınları, 1998), 36.

³⁴² Söylev ve Demeçler, c. II, s. 90, 1997, 5. bs.

³⁴³ Anne McClintock, "Aile Bağları: Toplumsal Cinsiyetçilik, Milliyetçilik ve Aile", **Feminist Çerçeve**, (1993): 109, vd.

³⁴⁴ Nira Yuval-Davis, **Cinsiyet ve Millet**, s. 93-94.

³⁴⁵ Gürkan Öztan, "1930'ların Türkiye'sinde Milli İktisat Düşüncesi ve Kadın Algısı", **Eğitim Bilim Toplum Dergisi**, c. 3, s. 12 (2005): 10.

kadını, “alaturka olmak korkusu ile iffetsizlik tehlikesi”³⁴⁶ arasında bıraktığı ikilemi de ortaya koymaktadır.

Cumhuriyet’in, kadından gelenekseli muhafaza ederek modernleşmesi beklentisi, kadının modernleşmesinde en büyük korku olan ulusal ve dinsel kimliğini kaybetme endişesini ifade eden toplumsal ve siyasal bir refleks olarak ortaya koyulmuştur. Ulus devlet kurgusunda kadının, nesil yetiştiriciliği ve kültürel aktarımın öznesi olması durumu bu endişeyi ulusal bir düzeye taşıyarak kadının modernleşmesini ulusal bir dava haline getirmiştir. Bu endişe ve korkunun toplumsal yansıması ise erkeklerin, modern kadının geleneksel ev içi/analık rollerini unutmasından duydukları endişe olarak kendini göstermiştir. Siyasi iktidar ve toplumun erkek bireylerinin bu endişesi dönemin toplumsal gerçekliğini romanlarına aktaran Yakup Kadri’nin *Kadınlık ve Kadınlarımız* başlıklı yazılarında karşımıza çıkar. “Yakup Kadri bu yazılarında kadınların fazla süslenmesine karşı çıkıyor, anneliği medeniyet yaratan olarak tanımlıyor ve Türk Kadınına başka milletlerin kadınlarına özenip de kendisi olmayı unutmamaya çağırırken Türk kadınının terakkisi gibi konuları boş buluyor.”³⁴⁷

Yukarıda anahatlarıyla özetlenen erken Cumhuriyet ideolojisinin kadına modernleşme ve ulus inşa sürecinde yüklediği sembolik anlamlar *Zümrüdüanka*’da tanımlanan kadın kimliği ile paralellik göstermektedir. Gazetede kadın modernleşerek geleneksel ahlak değerlerini yitiren; müsrif, süsüne düşkün, havai ve hoppa olarak yansıtılan kentli kadın tipidir. Bu kadın tipi dönemin makbul kadın tipi değildir. Dönemin makbul kadın tipi Mustafa Kemal’in de ifadelerinde yer verdiği Anadolu kadınıdır. Mustafa Kemal ecnebilerin Türk kadını hakkındaki bazı isnatlarına cevaben yaptığı konuşmasında bu makbul kadın tipinin karşısına ”bu vatanın asıl kadını” değildir dediği bilhassa büyük şehirlerde özellikle de İstanbul’daki kentli kadını koyar.³⁴⁸ Kentli kadının bu giyim tercihinin, Batılı kadını geçecek bir hedef ve yalnızca bir şıklık ve zarafet yarışı olarak algılanması ise kadınlık hayatında dolayısıyla bütün milletin hayatında varılmak istenen mes’ut inkılaba kolayca varmanın önünde bir engel olarak değerlendirilir.

³⁴⁶ Fatmagül Bertay, ” Cumhuriyet’in 75 Yıllık Serüvenine Kadınlar Açısından Bakmak”, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Ed. Ayşe Bertay Hacımirzaoğlu, (İstanbul. Tarih Vakfı Yayınları, 1998), 3.

³⁴⁷ Serpil Sancar, **Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti**, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 114.

³⁴⁸ **Söylev ve Demeçler**, c. II, 152-153.

Zümürdüanka'daki kadın profili yukarıda ana hatlarıyla özetlenen Cumhuriyet'in makbul kadın tipi olarak kabul edilmeyen, ecnebilere ve düşmana yanlış bir Türk kadını imajı çizen bu kentli kadın tipidir. Gazete, İstanbul kadınının karşısında cemiyete faydalı Anadolu kadını- züppe İstanbul kadını³⁴⁹ ikiliğindeki Anadolu kadınına görsel olarak da yer verir. Aynı zamanda İstanbul kadınına yapılan eleştirilerde kadının aidiyeti ev ve aile ile sınırlandırılarak kentli kadın ideal Anadolu kadını imajıyla da karşı karşıya getirilir.

Zümürdüanka, erken Cumhuriyet döneminde kadınların siyasal ve sosyal haklar elde etme mücadelesi konusunu da sayfalarına taşımış ve bu mücadelenin dönüştüğü geleneksel-modern kadın tartışmalarını ve bu bağlamda yine kentli ve Anadolu kadını ikiliğini gündemine almıştır. Türk kadınlarının siyasal süreçlerde aktif bir özne olmak adına Kadınlar Halk Fırkası'nı kurma girişimi *Zümürdüanka*'da dönemin kadın algısına ve kadınların siyasal hak taleplerine olan erkek egemen bakış açısını yansıtmaktadır. Gazete'de, kadınların bu hak talepleri yersiz ve gülünç olarak değerlendirilmiştir. Kadınların bu hak taleplerinde muktedir olmadıklarına göndermeler yapan *Zümürdüanka*, kadınların aynı zamanda bu hevesleri uğruna geleneksel rolleri olan ev içi/analık görevlerini ihmal edeceklerini de vurgulamaktadır.

Zümürdüanka toplumsal yaşamda kadınların müzikli ve içkili eğlence mekânlarında bulunmaları konusunu da gündemine taşımıştır. Gazete'de yer alan yazı ve karikatürlerden bu konunun dönemin önemli bir tartışma konusu haline geldiğini görmekteyiz. Gazetenin bu konudaki yaklaşımı kadınların siyasal haklar taleplerine ilişkin meselelerdeki bakış açısıyla paralellik göstermektedir. *Zümürdüanka* yazı ve karikatürlerinde bu durumu Türk kadınının modernleşmesinin aşırı bir hali ve ahlaki zedeleyen bir durum olarak değerlendirmiştir.

Zümürdüanka toplumsal yaşamda kadınının modernleşme göstergelerinden biri kabul edilen ve aynı zamanda kadınının modernleşmesinde önemli bir eleştiri noktası olan moda konusu da gündemine taşımıştır. *Zümürdüanka* bu konuda da kadın ve moda arasında kurduğu ilişkide kadınının öz değerlerini, ahlakını yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığını savunmakta ve tüketici ve müsrif niteliğine vurgu yaparak eleştirisini ortaya koymaktadır.

---

³⁴⁹ Öztan, age, 12.

Zümrüdüanka'nın bu eleştirisi İmparatorluğun son zamanlarından Cumhuriyete intikal eden milli iktisat anlayışının Cumhuriyet'in yeni kadında aradığı tutumlu olma erdemini de yansıtmaktadır. Bu anlayış geleneksel değerlerin kadına biçtiği rolle de uyum göstermektedir. Geleneksel değerlerin ev ile sınırlandırdığı kadın evin idare ve geçimine fayda sağlayacak bir tutumluluk göstermelidir ki hanelerden başlayan tasarruf milli bir tasarrufa dönüşerek kalkınmaya evrilebilsin.³⁵⁰

4.2.1. Kadınlar Halk Fırkası

Türk kadınlarının siyasal talepleri Nisan 1923 seçimlerine ilişkin kararların açıklanmasıyla birlikte gündeme gelmiştir. 18 Haziranda *Vakit* gazetesinin “*Kadınları İntihâb*” başlıklı anketi aldığı birçok olumlu geri dönüşle sonuçlanarak kadınların siyasal haklarını kazanması yolunda Türk kadınlarını birleştirmiştir. Nezihe Muhittin önderliğinde örgütlenen on üç kadından oluşan ve kendini heyet-i müteşebbise olarak adlandıran bu grup kadınlara mahsus düzenledikleri bir kongrede siyasal hakları kazanmak ve Kadınlar Halk Fırkası'nı kurmak üzere harekete geçmişti. Kadınlar Şurası'nın 15 Haziran 1923 tarihinde Darülfünun Konferans Salonu'nda yaptığı toplantı sonucunda Kadınlar Halk Fırkası'nın kuruluş kararı alınmıştır.³⁵¹

Kadınlar Şurasının 15 Haziranda aldığı bu karardan kısa bir süre sonra 21 Haziran 1923 tarihli *Zümrüdüanka* “*Kadınlar Halk Fırkası'nın Maksadı*” başlıklı yazı ile kadınların siyasi haklar peşindeki bu girişimlerini Kadınlar Halk Fırkası'nın İkinci Başkanı Nimet Rumeyde Hanımefendi ile yapılan mülakat üzerinden şu sözlerle değerlendirmektedir:

“Muharrirlerimizden biri Kadınlar Halk Fırkası'nın niçin te'sis ettiğini öğrenmek arzusuyla ikinci reise Nimet Rumeyde Hanımefendi'ye gitmiştir. Reise Hanımefendi şu cevabı vermişlerdir:
-Maksadımız erkeklerle mücadeledir.
Muharririmiz kadınların öteden beri erkeklerle mücadele ettiklerini ve bunun için bir fırka teşkiline lüzûm olmadığını söylemiş Reise Hanımefendi'den şu cevabı almıştır:
-Evet, ama şimdiye kadar erkeklerle gizli mücâdele ediyorduk bundan sonra aşikâr dövüşeceğiz!”³⁵²

Bu ifadeler, Kadınlar Halk Fırkası'nın maksadının toplum nezdinde nasıl algılandığıyla ilgili ipuçları taşımaktadır. Fırka'nın maksadını erkeklerle mücadeleye indirgeyen bu mülakatta kadın hareketi hafife alınmaktadır.

³⁵⁰ Öztan, *age*, 7-10.

³⁵¹ Yaprak Zihnioglu, *Kadınsız İnkılap*, (İstanbul: Metis Yayınları, 2003), 122-127.

³⁵² Kadınlar Halk Fırkası'nın Maksadı”, *Zümrüdüanka*, s. 47 (11 Haziran 1339/11Haziran 1923), 1.

Kadınlar Halk Fırkası Nizamnamesi'nde Türk kadınının siyasal haklar konusunda aydınlanması amacıyla halkın seviyesine uygun söyleşiler düzenlemenin yanı sıra fırka örgütlenmesini yaymak amacıyla hızla taşrada da merkezler açılacağı ifade edilmekteydi. Aynı zamanda fırka, Anadolu örgütlerinde "sevgili kız kardeşlerinin aydınlanmasına" çiftçi ve işçi kadınların yardımına da çalışacağını ifade etmekteydi.³⁵³ *Zümrüdüanka*, tam da bu noktada Kadınlar Halk Fırkasının taşradaki Anadolu kadını ile arasındaki düşünce ve sınıf farklılığını ortaya koyan aşağıdaki karikatüre yer vermektedir. Üst yazısında "*Kadınlar Halk Fırkası Anadolu'da Propaganda Yapacaktı..*" ifadesi yer alan karikatürde Kadınlar Halk Fırkası temsilcisi ile bir Anadolu köylü kadını konuşmaktadır. Köylü: "*Kadınım .. Senin şimdi dediğin birinci fırkaya ben üç sene sırtımla gülle taşıdım. Acıdınsa elimden şu çapayı biraz da sen al... Ben de süsüme bakayım.*"³⁵⁴

Şekil 4.5: Karikatür 59

³⁵³ Zihnioğlu, *age*, 135.

³⁵⁴ Zeki Cemal, *Zümrüdüanka*, s. 49 (28 Haziran 13397 28 Haziran 1923), 4, Şekil 4.5: Karikatür 59.

Karikatür, Kadınlar Halk Fırkası ile Anadolu kadınları arasındaki düşünce ve sınıf farklılıklarının eleştirisini ortaya koyarken aynı zamanda Kadınlar Halk Fırkası'nın milli müdafaa döneminde Kurtuluş Savaşı'nı desteklediği ve müdafaa-i hukukçu olduklarını belirten söylemlerine de bir eleştiri getirmektedir.³⁵⁵ Karikatürde, köylü kadının mecliste Birinci Grup'un (Müdafaa-i Hukuk) adını zikreden Kadınlar Halk Fırkası temsilcisine söylediği sözler Anadolu köylüsünü Kurtuluş Savaşı'ndaki yardımlarıyla yüceltirken siyasal haklar mücadelesi veren Türk kadınına ise dönemin ötekileştirilen makbul olmayan kentli, süsüne düşkün kadını olarak tasvir etmektedir.

Aynı sayıda yer alan “*Başımıza Gelenler*” başlıklı yazı *Zümrüdüanka*'nın Kadınlar Halk Fırkası'na karşı farklı bir bakış açısını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu bakış açısı Türk kadınının modernleşme sürecinde toplumun kıramadığı geleneksel kalıpları ortaya koymaktadır. Kadının toplum ve cemiyet hayatına aktif olarak katılmasıyla kadının ev içi eş / analık görevlerini ihmal edeceği endişesini yansıtmaktadır. Yazı, bu endişesini Kadınlar Halk Fırkası'nın toplantısına giden bir kadın ve kocası arasında geçen şu diyalogla ifade etmektedir:

“Hanım: Bugün Fırka'nın içtimai var, çocuğun bezlerini değiştir, bulaşıkları yıka, tel dolabın ağzını kapa tekir çiğeri kapmasın.
Bey: Daha daha... Çamaşırları da yıkayım mı? Çarşaflarını ütüleyim mi? yatakları da kabartayım mı?
Hanım: Lüzûm yok, içtimain uzaması ihtimâli var, bu gece geleceğim şüphelidir.”³⁵⁶

Bu diyalog erken Cumhuriyet döneminde Türk kadınının toplumsal alanda; bir meslek sahibi olarak, sokakta ve toplum hayatında daha fazla görünür olup var olmasının erkek bireyler üzerinde kadının eş ve analık görevlerini unutturacağı, ihmal edeceği korkusunun kadının siyasal alanda varoluşunda da devam ettiğinin bir yansımasıdır.

Türk Kadınının siyasal haklar edinme yolundaki çabalarını küçümseyen bir örnek de “*Kadınların Hey'et-i Vekîlesi*” başlıklı yazıdır. Kadınlar Halk Fırkası'nın en büyük maksadının memleketteki kadınların hukukunu müdafaa etmek olduğunu ve bunun için de aralarında bir Heyet-i Vekile seçtiklerini ifade eden yazı Türk Kadınları Heyet-i Vekilesinin gelecekteki vekâletlerini: “*Aşk Vekâleti, İzdivâc Vekâleti, Moda Vekâleti, Dedikodu Vekâleti, Umûr-ı Beytiyye Vekâleti* olarak saymaktadır. Umûr-ı Beytiyye Vekâleti'nin açıklaması olarak da şunları ifade eder: “*Kadınların vezâif-i âliye muvâcehesinde bademâ ev işleriyle yorulup yıpranmayarak ev süpürmek,*

³⁵⁵ Zihnioğlu, *age*, 124.

³⁵⁶ “Başımıza Gelenler”, *Zümrüdüanka*, s. 49 (28 Haziran 1339/28 Haziran 1923): 3.

*bulaşık-çamaşır yıkamak, tahta silmek, yemek pişirmek gibi adi işleri erkeklere tahammül etmeye çalışacaktır.*³⁵⁷

Zümrüdüanka'nın yukarıdaki yazısındaki bu ifadeleri kadınların siyasal alanda var olmalarının özellikle de toplumun erkek bireyleri tarafından aile düzen ve hayatını bozacak bir değişiklik olarak algılandığını göstermektedir. Yazıda kadınların kurduğu Heyet-i Vekile 'de yer alan vekâletler, politika ve siyaset gibi erkek alanı olarak görülen ciddi mecralardan uzak; aşk, evlilik, moda, dedikodu ve ev işleri gibi toplumun zihninde kadını çağrıştıran alanlarla sınırlandırılmıştır. Kadın denince akla gelen bu çağrışımlarla kadınların siyasal haklar edinme mücadelesi basitleştirilerek alaya alınmaktadır. Bu bakış açısı konuya yönelik dönemin hâkim bakış açısını yansıtmaması açısından önemlidir.

Zümrüdüanka'da yer alan “*Kadınlar Halk Fırkası ne Mi Yaptı?*” başlıklı yazı ise bu kez Kadınlar Halk Fırkası'nın siyasal haklar kazanma mücadelesini bir üst sınıf propagandası olarak değerlendirerek eleştirmektedir. Memlekette en azami hürriyete sahip olan kadınların uzun zamandan beri etrafta dolaşan “*kadınlara hürriyet*” yaygaralarının yersiz olduğunu ifade eden yazı eleştirisine şu sözlerle devam etmektedir:

“İnsanların başına musallat olan âfet ve belâlar nasıl yıldırımlar halinde gökten iniyorlarsa bu memlekete arz olan fenâ'lıklar da âlel'ekser 'tabakât-ı âliye' denilen kozmopolit muhîtlerden zuhûr edip mutavassıt ve aşağı tabakayı işgal etmektedirler. Muhîtimize kök salan redâet ve tefessüh tahammüllerini arayanlar onun yangın harâbelerinden fazla yüksek muhîtlerde filizlenip dal budak saldıktan sonra aşağı tabakaya indiğini görürler. Saçların şifonu, buklesi, kumaşların şarmözü, jarsesi, iskarpinlerin topuklusu, tuvaleti, dudakların allığı, parmakların ojesi, manikürü insanları aile kadınından fazla bir bar kokotu vehmini veren üryan kıyafetler hepsi hepsi ancak mahâfil-i âliye denilen muhîtlerde nemâ bulduktan sonra mutavassıt ve aşağı tabaka tarafından taklît edilmiştir.

Eğer Kadınlar Halk Fırkası bu memlekette hayırlı bir iş yapmak istiyorsa sırtlarına bir dezenfekte hazinesi yüklenip ve ellerine bu âletin hortumunu alıp kuvvetli bir asit fenik mahlûliyle mehâlif-i âliyeden dezenfeksiyona başlamalıdır.”³⁵⁸

Yazıda vasat muhitlerdeki kadının yüksek tabakadaki kadınlara benzeyerek geçirdiği değişim toplumsal bir bozulma ve çürüme olarak değerlendirilmektedir. Öyle ki kadınların bu değişimi onları aile kadınından bar kokotuna dönüştüren bir iffetsizlik boyutuyla sergilenmiştir. Kadınlar Halk Fırkası'nı yüksek tabakada olumsuz örnek teşkil eden bu kadınların dezenfekte edilmesine davet eden yazı Fırka'yı aynı zamanda dolaylı olarak sorumlu tutmaktadır.

³⁵⁷ “Kadınlar Heyet-i Vekilesi”, *Zümrüdüanka*, s. 49 (28 Haziran 1339/28 Haziran 1923): 3.

³⁵⁸ “Kadınlar Halk Fırkası Ne Mi Yaptı?”, *Zümrüdüanka*, s. 53 (12 Temmuz 1339/12 Temmuz 1923): 3.

Kadınlar Halk Fırkası'na yönelik bu eleştirel yazı örneğinde olduğu gibi gazetede, kadınların siyasal haklar taleplerinden ziyade bu taleplerin Türk kadınına geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinden uzaklaştıracağı endişesi tartışma konusu olarak ele alınır. Burada bahsedilen endişe gelenekselin dışına çıkan, yüksek tabakadaki hemcinslerine öykünen kadınların aynı zamanda bu hemcinslerinin siyasal hak taleplerine de öykünme ihtimalinin yarattığı korku ve endişedir.

Yazı, Kadınlar Halk Fırkası'nın maksadını ise şu ifadelerle alaya almaktadır:

“Kadınlar Halk Fırkası dedim de hatırıma geldi: Birçokları gibi en nihâyet onlar da nâmdâr gazetelere resimlerini bastırıp nâil-i kâm-ü murâd oldular. Kadınlarımızı medeni seviyeye çıkaracaklarını söyleyenler en önce bir fotoğraf objektifi önünde nasıl oturulmak lâzım geleceğini öğrenseler de gülünç birtakım evzâ' ve etvâr irâe etmeseler daha iyi olur. Herkes ne derse desin mahdûd'ul mikdar a'zâlî olan, ha nezâretlerde veyâhut vekâletlerde olduğu gibi müşâvirleri mi müsteşârları mı ne varmış! Bu fer'-i güzîdeden maksad ne kadınları yükseltmek ne de bir şey, açıkça konuşalım. İsimleri etrafında biraz gürültü yapmaktan ibârettir. Görülüyor ki bu maksad bilâ mübâlâğa husûl buldu. O kadar ki fazla olarak resimleri de neşredildi. Maksadlarının bu sûretle husûl bulması hasebiyle Kadınlar Halk Fırkası artık kemâl-i emniyetle vazîfesinin hitâm bulduğunu ilân ederek ta'dil-i faâliyyet edebilir. O halde muâırızları bu hanımefendilere: 'Ne mi yaptınız?...' diye soracaklardır: Bu da sual mi? Ne mi yaptılar... Meşhûr oldular isimleri etrafında dalgalar yaptılar. Üstelik gazetelerde “ân-ı gurûb” bir de resimlerini bastırdılar ya.”³⁵⁹

Kadınlar Halk Fırkası'nın kuruluş ve hedefleriyle gündemde olduğu bu tarihlerde fırka kurucularının demeçlerinin yanı sıra bazı gazete ve dergilerde yer alan fotoğraflarının da kamuoyunda dikkat çektiğini görmekteyiz. *Zümrüdüanka* Kadınlar Halk Fırkası'nın amacını üyelerinin yalnızca isimlerini duyurmak, ünlenmek maksatlarının olduğu düşüncesine indirgeyerek küçümserken Fırka üyelerinin objektif karşısına geçerek fotoğraf çektirmelerini gülünç olarak değerlendirerek bu küçümsemeyi pekiştirmektedir.

Kurulma iznine dair talebini 17 Haziran 1923 tarihine Dâhiliye Vekâlet'ine bir beyanname ile bildiren KHF'na yanıt sekiz ay sonra geldi. KHF programındaki bazı düşünceler nedeniyle hükümetçe firkanın kuruluşuna izin verilmedi.³⁶⁰ Kamuoyu ve basında kuruluşundan itibaren önemli bir gündem yaratan KHF *Zümrüdüanka*'da kadınların bu alanda muktedir olamayacakları kabulü üzerinden değerlendirilmiştir. Bu kabul gazetede kadının geleneksel ahlak anlayışının çevrelediği ev içi/analık vazifelerine yapılan göndermelerle desteklenmiştir. Gazete, bu bakış açısıyla kadınların siyasal süreçlere katılma girişimlerini de boş bir heves olarak alaya almaktadır. *Zümrüdüanka*'da siyasal hak taleplerinde bulunan kadınları boş hevesler

³⁵⁹ “Kadınlar Halk Fırkası Ne Mi Yaptı”, *Zümrüdüanka*, s. 53 (12 Temmuz 1339/ 12 Temmuz 1923): 3.

³⁶⁰ Zihnioğlu, *age*, 137,147.

peşindeki kentli kadın tipi olarak resmederken bu kadın tipinin karşısına üretken ve vatansever Anadolu kadını yerleştirerek dönemin makbul Anadolu kadını ve makbul olmayan kentli kadın tipi ikiliğini de ortaya koymaktadır. Bu bakış açısıyla siyasal süreçlere katılma talepleri olan kadınlar *Zümrüdüanka*'da süsüne ve modaya düşkün, Anadolu kadınının yaşam mücadelesinden habersiz geleneksel değerlerini yitirmek tehlikesi ile karşı karşıya kalan kadın tipi olarak ortaya koyulmuştur.

4.2.2. Eğlence Hayatında Kadın

Erken Cumhuriyet döneminde kadının toplumdaki yeri geleneksel anlayışın iffetle belirlediği bir çizgi dâhilinde çizilmiştir. Batılı modern kadın kimliği kurgusunda geleneksel toplumsal cinsiyetçi normların belirleyiciliğinden uzaklaşamadığı görülmektedir. Modern olmak için Cumhuriyet devrimlerinin gerektirdiği gibi toplumsal hayatta yerini almak tek başına yeterli değildir. Modern Cumhuriyet kadını aynı zamanda geleneksel ataerkil normların iffet ve namus tanımlarına göre kendini kurguladığı oranda hayatta kabul görecektir. Kadınların sokakta serbestçe gezmelerinde bir sakınca görülmezken içkili eğlence mekânlarında bulunmaları ise tartışmalara neden olan bir konu haline gelmiştir. Nezihe Muhittin'in kadınlara hürriyet ve serbestinin kabarelerde ve içki masalarında erkeklerle eşit olmak için verilmediğini ifade eden sözleri bu dönemde kadının eğlence mekânlarında var olması tartışmalarında hâkim olan geleneksel yaklaşımın izlerini ortaya koymaktadır.³⁶¹

Cumhuriyet'in ilk yıllarında kadınların bar ve benzeri eğlence mekânlarında bulunmalarına dair tartışmalar 22 Ekim 1923'te *Zümrüdüanka*'da yer alan "*Efkâr-ı Umûmiyye*" başlıklı yazıdaki mülakata konu olmuştur. Gazete sütunlarında son günlerde çeşitli konularda sıkça yer alan "*efkâr-ı umûmiyye*" tabirini gazeteci ve siyasilerin belirlemesini eleştiren yazı, İstanbul sokaklarında kadınların barlara girip girememesi meselesini havas-avam arasında soruşturmaya koyulur. Ancak *Zümrüdüanka*'nın yaptığı bu mülakatta konuştuğu kişiler ünlü simalar, şair ve gazetecilerdir. *Zümrüdüanka* seçtiği kişilere şu soruları yöneltir: "*Müslüman kadınların barlara gitmesi hakkında mütâlaanız? Ne buyuruyorsunuz?*" şair Muhyiddin Raif Bey soruya gülererek yanıt verir ve bu durumu asrın cahil ulemasının edepsizliği olarak yorumlar. Tahir Nadi ise soruya karşılık Afganistan'da yasaklanan

---

³⁶¹ Zihnioğlu, *age*, 112.

tömbekinin memlekette de yasaklanması endişesiyle karşılık verir: “*Bırak be evlat şu nisa taifesini... Ne cehenneme giderlerse gitsinler... Hele sen şu tömbeki meselesini anlat!*” der. Yazı son olarak konu ile ilgili kendi fikirlerini şu sözlerle ifade eder: “*Şimdi biraz da kendi fikrimi söyleyeyim: Müslüman kadınların barlara gitmeleri ve husûsât-ı sâiredeki serbestileri hakkında ben de Velit Bey’le hemfikirim. Hiçbir şeyimiz kalmadı. Şöyle böyle biraz ahlâkımız var bari onu elden kaçırmayalım.*”³⁶²

Bu mülakatın dönemin İstanbul meşhurlarından Pazarola Hasan Bey başta olmak üzere yine dönemin önde gelen meşhur şair, edebiyatçı ve gazeteci erkekleriyle yapılmış olması önemlidir. Gazetelerin efkâr-ı umûmiyesini Lütfi Fikri, Hüseyin Cahit gibi isimlerle havastan bularak eleştiren *Zümrüdüanka* avama indiğinde yine erkekler arasında yer alır. Yazının erkeklerden ibaret efkâr-ı umûmiyesi kadının barlara girip girememesi konusunda redci, alaycı ve umursamaz bir tavır takınmaktadır. Yazarın kendi fikrini *Tevhid-i Efkâr* başyazarı Velit Ebüzziya ile hemfikir olarak ilan etmesi, *Zümrüdüanka*’nın kadın meselesine dönemin hâkim geleneksel anlayışı çerçevesinden baktığını göstermektedir. Cumhuriyet’in ilk yıllarında ulusalcı ve İslamcı akımlarının büyük endişesi olan kadının ahlak ve iffetini kaybetmesi korkusu burada kadının barlara girip girememesi meselesinde de temel endişe olarak yer almaktadır.

Aynı sayıda yer alan “*Hanımlarımızın sahneye çıkmaları ve barlara girmeleri dolayısıyla*” üst yazısıyla yer alan aşağıdaki karikatür kamuoyunun kadının eğlence mekânlarında bulunmasıyla ilgili olarak kamuoyunda oluşan iki kutbu resmetmektedir. Karikatürde “*Asri Tiyatro*” levhası bulunan bir binanın önündeki kalabalık modern giyimli kadını binanın içine çekeştirirken, diğer yanda yer alan bir kişi ise binaya sokmamak için kolundan çekeştirmektedir. Kadını asri tiyatronun içine sokmaya çalışan grubun sayıca fazla oluşu dikkat çekmektedir. Aynı zamanda bu grup asker, memur gibi kentli taifesi olarak resmedilmiştir. Diğer yanda çarık ve sarığıyla tipik bir Anadolu köylüsünü yansıtan ve kadını asri tiyatrodan çıkarmaya çalışan – kadının tiyatrolarda sahneye çıkmasına karşı olan- kişinin yalnız oluşu dikkat çekicidir. Karikatürün altında bir tarafın “*Bırakmayacağız*”, diğer tarafında “*Biz de kurtaracağız*”³⁶³ ifadeleri yer almaktadır. Karikatürün kadınların tiyatro sahnelerine çıkmasına taraftar olan kesimin, karşı olan muhafazakâr kesimden sayıca

³⁶² “Efkâr-ı Umumiyye”, *Zümrüdüanka*, s. 82 (22 teşrinievvel 1339/ 22 Ekim 1923): 4.

³⁶³ Ratip Tahir, *Zümrüdüanka*, s. 82 (22 Teşrinievvel 1339/ 22 Ekim 1923): 1, Şekil 4.6: Karikatür 60.

daha fazla olduğu kanaati üzerine kurgulanması, kamuoyunun yaygın fikirlerini ortaya koyması açısından da önemlidir.

Şekil 4.6: Karikatür 60

Kadının modernleşmesinde dönemin edebi eserlerine de konu olan en büyük korku, onun resmi ideolojinin ve İslamcı ve ulusalcı fikir akımlarının sınırlamalarından bağımsız olarak aşırı modernleşmesi olmuştur.³⁶⁴ Bu korkuya Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın “Kadın Erkekleşince” adlı tiyatro oyunu güzel bir örnektir. Bu oyunda çalışma hayatına atılan kadın, ev içi kadınlık ve analık görevlerini unutarak “erkekleşir”, bu durumda kocası da kadının ihmal ettiği ev içi rolleri üstlenerek “kadınlaşma” tehlikesi altına girer.³⁶⁵ *Zümrüdüanka*'da “*Hanımların Barlara Girmesine Müsâade Edilirse*” üst yazısıyla yer alan aşağıdaki karikatür toplumdaki, kadının “erkekleşme”, erkeğin de “kadınlaşma” korkusunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

³⁶⁴ Sancar, **age**, 138.

³⁶⁵ Oyun için bkz: Hüseyin Rahmi Gürpınar, **Kadın Erkekleşince**, (İstanbul: Atlas Kitabevi, 1968).

Şekil 4.7: Karikatür 61

Karikatürde tuvalet aynası önünde makyajını yapan, *Zümrüdüanka*'nın deyişiyile “*Asri Kadın*” yer almaktadır. Kadın, yanında duran eşine yüzüne bakmaksızın şunları söylemektedir: “*Saat beşte dans muallimi bekliyor. Altıda kafeşantanda Bedia ile buluşacağız, yediden gece yarısına kadar Sermetlerde çay ziyâfetinde bulunacağım... Sen evdeki işleri bitir tam birde beni almaya gel...*”³⁶⁶

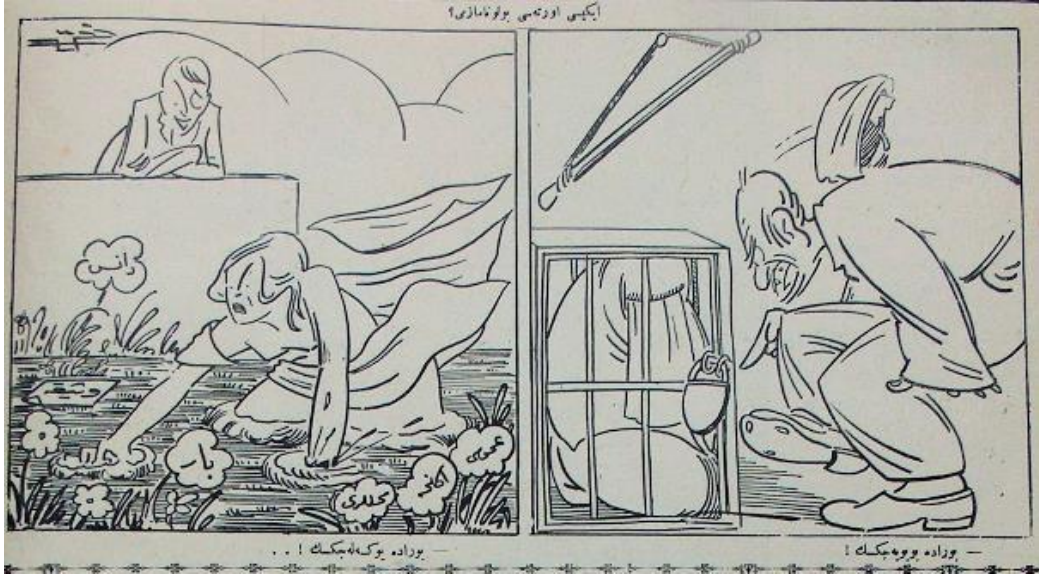
Karikatür, gelenekselin kendisine yüklediği sorumlulukları kamusal alana çıkmanın cazibesiyile ihmal eden, sorumsuz, süsüne düşkün, Cumhuriyetin makbul olmayan kentli kadın tipini ortaya koymakta ve eleştirmektedir. Karikatürde, Kadın söylemleriyle erkeğe kendine yüklenen ev içi sorumluluklarını devretmekle kalmaz, aynı zamanda ondan dans, çay ziyafeti, kafeşantan gezilerinden sonra kendisine hizmet etmesini de bekler. Karikatür, kadının aşırı modernleşmesiyle “erkekleşmesi”,

³⁶⁶ *Zümrüdüanka*, s. 84 (29 Teşrinievvel 1339/ 29 Ekim 1923): 2, Şekil 4.7: Karikatür 61.

erkeğin de “kadınlaşması” korkusunu, bir adım daha öteye taşıyarak; erkeği bu modern kadının oyuncağı, esiri ve kölesi haline geleceği endişesini de resmetmektedir. Karikatür Müslüman Türk kadınının bu tip bir yaşam tarzıyla “yanlış modernleşme”³⁶⁷ sinin eleştirisini ortaya koymaktadır.

1923 yılının son aylarında kamuoyundaki Müslüman kadınların barlara girip girememesi tartışması İmparatorluğun son dönemlerinden itibaren kadınların dış mekânlarda yer almalarına karşı gösterilen tepkinin devam etmekle birlikte kadınların bu mekânlarda var olma mücadelelerini sürdürdüklerini de göstermektedir. Yine bu tartışma çerçevesinde 15 Kasım 1923’te Gazete’de yayınlanan aşağıdaki karikatür bize imparatorluktan Cumhuriyet’e geçiş sürecinde kadının daha fazla görünür olduğu toplum yaşamında ve özellikle de eğlence mekânlarında bulunmalarına toplumdaki hâkim bakış açısını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Şekil 4.8: Karikatür 62

“İkisinin Ortası Bulunamaz mı?” üst yazısıyla yayınlanan karikatür iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde bir erkek, dizlerinin üzerine çökmüş vaziyette, kafeste, kilit altında tutulan kadına hiddetli bir biçimde: “Burada büyüyeceksin” demektedir. İkinci bölümde ise yine bir erkek bu kez, bir duvara yaslanmış, “Umumi eğlence

³⁶⁷ Tanıl Bora, “Analar, Bacılar Orosular: Türk Milliyetçi Muhafazakâr Söyleminde Kadın”, Şerif Mardin’e Armağan, Der: Ahmet Öncü, Orhan Tekelioğlu, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 254.

*mahalleri; Bar, dans, vesika*³⁶⁸ yazılarının yer aldığı bataklıktaki kadının haline bakarak gülmektedir. Karikatür, imparatorluğun dini sınırlamalarla kapalı mekânlara hapsettiği, haremlik selamlık ayırımıyla kamusal alandan soyutladığı kadını, kilitli bir kafeste resmederek kadının bu toplumsal tecritine vurgu yapmaktadır. Kadının kilitli kafeste, beline kadar inen peçesi ve örtük giyimiyle yer alması onun bu tecritini vurgulamaktadır. Karikatürde kafesin hemen üzerinde duvarda asılı duran sopa, kadının imparatorluğun katı ataerkil anlayışı içinde erkek tarafından ehlileştirilmeye, terbiye edilmeye çalışılan bir varlık olarak algılanmasının da bir tezahürüdür. Erkeğin kadına “*Burada büyüyeceksin*” söylemi, ise imparatorluk kadınının evlenecek çağa gelinceye değin ahlakını muhafaza etmesinin trajedisini de ortaya koyması açısından dikkat çekicidir. Karikatür kadının namus ve ahlakının evleninceye kadar babanın, evlendikten sonra ise kocanın vesayeti altında tutan ataerkil anlayışı da çarpıcı bir örnektir.

Karikatürün diğer bölümünde ise Cumhuriyetle birlikte değişen kadın algısının ağır bir eleştirisi yapılmaktadır. Kadının sokakta özellikle de umumi eğlence mekânları olan dans salonları ve barlara girmesi tartışmalarının yaşandığı bu dönemde kadınlar için bu mekânlar karikatürde “batakhane” olarak yorumlanmıştır. Kadın için erkeklerle birlikte bulunacağı bu mekânların batakhane olarak yorumlanması karikatürde kadının örtülerinin uçup gitmesiyle anlam kazanmaktadır. Bu mekânlarda örtülerinden sıyrılan kadın “ahlaksızlaşma” tehlikesiyle karşı karşıya tasvir edilmiştir. Kadının modernleşirken ulusal ve dini değerlere hanel getireceği korkusu yine bu karikatür üzerinden okunabilmektedir. İki karikatürde de kadına hem imparatorlukta hem de Cumhuriyette süregiden eril iktidarı simgeleyen erkek figürü refakat etmektedir. Kadın modernleşmesinin eleştirisini yapan ikinci bölümde erkek, kadın için batakhane olarak gördüğü bar ve dans salonlarına düşen kadının bu durumunu uzaktan gülerek izlemektedir. Cumhuriyetin bu alaycı erkeğinin tutumu, dönemin özellikle siyasi hak taleplerinde bulunan kadınlarına yönelik alaycı, iğneleyici, aşağılayıcı genel tutumuyla da paralellik göstermektedir.³⁶⁹

Karikatür imparatorluğun katı geleneksel sınırlarla çizdiği kadının var olma biçimlerinin Cumhuriyet modernleşmesiyle birlikte kazandığı “özgürlük” ortamının zıtlığını ortaya koyarken iki dönemde kadın için belirlediği sınırların bir eleştirisini

³⁶⁸ Ahmet Rıfki, *Zümrüdüanka*, s. 89 (15 Teşrinisani 1339/ 15 Kasım 1923), 4, Şekil 4.8: Karikatür 62.

³⁶⁹ Zihnioğlu, *age*, 158.

ortaya koymaktadır. Bu eleştiri “*İkisinin ortası bulunamaz mı?*” ifadesiyle de somutlaştırılmıştır.

Modernleşirken geleneksel değerlerini de muhafaza etmesi beklenen Cumhuriyet’in yeni kadın tipi *Zümrüdüanka*’da kadının ihmal ettiği bu geleneksel değerler çerçevesinde ele alınmıştır. *Zümrüdüanka*’da kadın, eğlence mekânlarında boy gösteren, zevk ve eğlence düşkünü, aile sorumluluklarını ihmal edişiyle yani erken Cumhuriyet’in ideal modernleşmesinin dışına çıkan yanlış modernleşen kentli kadın olarak eleştiri noktasının hedefinde yer almıştır. *Zümrüdüanka* İmparatorluk kadını ile Cumhuriyet’in yeni modern kadın tipi arasındaki uçuruma dikkat çekerek geleneksel ile modern normların arasında kalan kadının yaşadığı ikiliğin boyutlarını da gözler önüne sermiştir.

4.2.3. Kadın ve Moda

Kadınının modernleşme sürecinde kendisine yönelik eleştirilerin önemli bir beslenme kaynağı moda konusu olmuştur. *Zümrüdüanka*’nın kadın konusundaki tipik geleneksel anlayışını kadın ve moda arasında kurduğu ilişki üzerinde de görmek mümkündür. Milliyetçi-kalkınmacı söylemde müsrifliğin en çarpıcı göstergesi olan moda üzerinden kadına yapılan eleştirilerde bu kadın tipinin yozlaşan ahlaki değerleri yanı sıra onun müsrif ve tüketici karakteri vurgulanarak ön plana çıkarılmıştır. *Zümrüdüanka*’da, moda üzerinden kentli kadının gelip geçici hevesleri, Batı taklitçiliği, müsrifliği ve nihayetinde ulusun ahlaki değerlerine ve iktisadına zarar veren karakteri karikatürize edilmiştir.

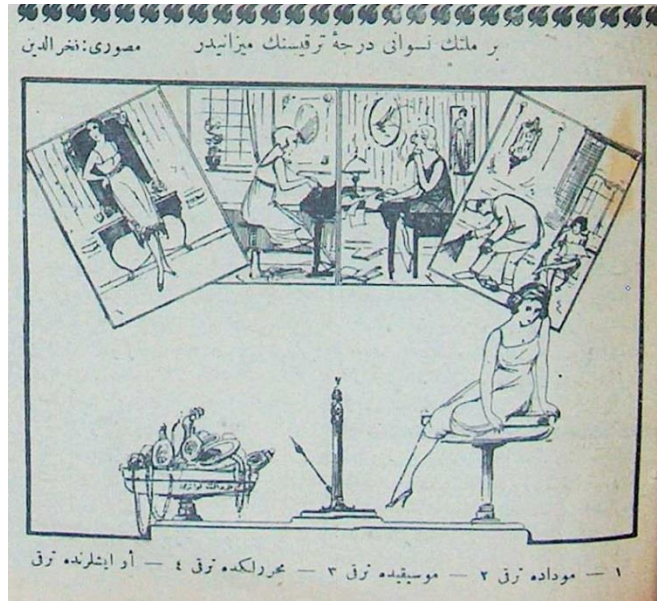
Cumhuriyetin kentli kadınının giyim kuşamında gösterdiği serbestliği ortaya koyan bir örnek *Zümrüdüanka*’nın “*Asri Kadınlarımızın Kulakları Çınlasın*” başlıklı yazısıdır. Yazıda, kentli İstanbul kadınının modernleşmesinde muhafazakâr değerlere karşı gösterdiği aykırılık Papa’nın söylemleri üzerinden eleştirilmektedir. Yazı, dönemin muhafazakâr gazetesi *Tevhid-i Efkâr*’ın *Daily Mail* gazetesinden aktardığı şu satırlarla eleştirisini dile getirir:

“...Papa açık kollu, açık enseli kadınları dâiresinden içeri almamış. İyice örtülü kadınlar yanına çıkabilmişler diğerleri kapının önünde uzun uzadıya ağlayıp yalvarmışlar. Desenize Hristiyanlık âlemi bile açık saçıklığın fenalığa yol açtığını takdir etmiş olacak ki Papa bu derece şedid harekete kadar işi ilerletti.

Kollarını ve sinesini açmakla iktifâ' buyurmayan İstanbul'un bazı kuş beyinli asrî zihinli hanımefendileri birkaç zamandır enseyide meydana çıkarmışlardı. Doğrusu Papanın bu hareketi bu gibi hanımlarımıza iyi bir ders ibret olmalıdır!"³⁷⁰

Yazıda kentli İstanbul kadınlarının giyim biçimleri "asri zihin" in bir ürünü ve "kuş beyinlilik" olarak aşağılanır. Giyim tercihlerindeki serbestlik ve açıklık nedeniyle eleştirilen kentli kadından Papa'nın Hristiyan kadınlara yaptığı uyarıdan ibret alması beklenir.

Kentli kadın tipini moda üzerinden küçümseyen bir başka örnek de *Zümrüdüanka*'da yer alan aşağıdaki karikatürdür. "Bir Milletın Nisvân-ı Derece-i Terakkisinin Mîzânıdır" üst yazısıyla yayınlanan karikatürün üst kısmında soldan sağa doğru numaralanan küçük karikatürlerde sırasıyla: "Modada terakki, musiki de terakki, muharrirlikte terakki, ev işlerinde terakki"³⁷¹ ifadeleri yer almaktadır.

Şekil 4.9: Karikatür 63

Karikatür, erken Cumhuriyet dönemi kadınının toplumun her alanında daha fazla görünür olmasının toplumda yarattığı geleneksel ev içi/analık görevlerini ihmal etme korkusunu yansıtmaktadır. Kadının moda, musiki ve muharrirlikte gösterdiği terakki ile birlikte ev içi görevlerini erkeğe yükleyerek de bir terakki gösterdiğini resmedilerek bu durumun eleştirisi ortaya koyulmuştur. Altta yer alan karikatürde ise

³⁷⁰ "Asri Kadınlarımızın Kulakları Çınlasın", *Zümrüdüanka*, s. 61 (9 Ağustos 1339/ 9 Ağustos 1923): 3.

³⁷¹ Fahrettin, *Zümrüdüanka*, s. 25 (5 Nisan 1339/ 5 Nisan 1923): 1, Şekil 4.9: Karikatür 63.

terazinin bir kefesindeki kadın, diğer kefesinde yer alan kolyeler, aynalar, parfüm şişelerine nazaran “hafifliğiyle” yükselirken, onun modernleşme biçiminin indirgendiği süs eşyaları ağır basmaktadır. Terakki kefesinde kadını süs ve güzelliğine düşkünlüğü karşısında “varlığıyla” yenik olarak resmeden karikatür, kadınının modernleşmesini moda ve sanat temaları üzerinden değersizleştirerek yansıtmaktadır.

Bu yaklaşım, erken Cumhuriyet döneminde kadının özgürleşmesine, siyasi ve toplumsal hak taleplerine karşı çıkan bakış açısını yansıtmaktadır. Bu bakış açısına Yunus Nadi'nin Türk kadınının siyasi hak talepleri hakkında söylediği aşağıdaki ifadeler yerinde bir örnektir:

“Hayattaki vazîfelerini yalnız hassas olmak, roman okumak ve roman yazmak yâhûd en son modaya göre giyinmekten ibâret zanneden hanımlara değil ekmeğinin yarısını olsun Anadolu kadınının sa'yine medyun Türkiye'de dünyanın hiçbir yerinde hukuk-i siyâsiye verildiği yoktur.”³⁷²

Yunus Nadi, dönem kadınının var olma mücadelesi ve hak taleplerini, kadının hassaslığı, modayı takip etmesi, roman yazması ya da okumasına kadar indirgeyerek değersizleştirmektedir.

Kadının modernleşme sürecinde, kamusal alanda var olma mücadelesinin, siyasi ve toplumsal alanda hak taleplerinin eril söylem tarafından itibarsızlaştırılmasında moda ilk başvurulan referans olmuştur. Böylece kadının haklı siyasi ve toplumsal talepleri görmezden gelinerek, onun toplumdaki biçimsel duruşu cinsel kimliği üzerinden ahlaki bir tartışma konusu haline getirilmiştir. Kentli kadının çarşafın daha töleranslı modelleri, palto, pardösü, ince çorap gibi cinsel kimliğini örtmeyen kıyafetlerle kamusal alanda var olması -bir anlamda onların çok yakın geçmişlerine kadar süregiden köklü bir geleneğe meydan okumaları- erkeklerde hem büyük bir şaşkınlık hem büyük bir ilgi hem de büyük bir karşı koyma refleksine neden olmuştur.

2 Ağustos 1923'te *Zümrüdüanka*'da yer alan “*Uzun Etek*” başlıklı yazı kadının kamusal alanda var olmasını onu “moda düşkünü” olarak tanımlayarak itibarsızlaştırmasına yerinde bir örnektir. Yazı, kısa etek modasının çok geçmeden yerini uzun etek modasına bırakmasını şu ifadelerle anlatmaktadır:

“İstanbul modasını idâre eden hanımefendiler ne medhûl tabiatlı, ne gelip geçici hevesli şeyler. Hiç bir şekl-i telebbüs onların ruhlarıyla biraz olsun ülfet ve ünsiyet etmiyor. Eski kadınlar da süse, modaya fevkalâde düşkündü. İstanbul ve Boğaziçi'nin vakti hâli yerinde bir ailesi dâimâ temiz giyinip kuşanmayı süsü, ziyneti severdi... Ve yegâne meşgûlesi de buydu. O zamanlar

³⁷² Zihnioğlu, *age*, 163-164.

bittabî ferace geliyordu. Şayan-ı dikkat olan bu feracelerin şekli hâricten alınmazdı. Umûm kadınlığın ruhundan doğardı. Hâlbuki şimdi öyle mi? Belgrad, Paris' ten gelen bir moda gazetesi derhâl bizim münevver geçinen hoppalarımıza bir örnek vazîfesi görüyor. Mütârekeden beri değiştirilen şekli bir göz önüne getirsen ne alelacâib kıyafetler Türk kadının zayıf sırtına yakışmadığı halde zorla yakıştırılmak istenmiştir. Karga keklığı taklîd edeyim derken kendi yürüyüşünü de şaşırılmış diye bir darbîmesel vardır ne kadar doğru! Bazı hanımlarımız Garplıların, Frenklerin şeklini iktibas edelim derken kendi o güzelim tarzı telebbüslerini gülünç bir hâle soktular.”³⁷³

Giyinme biçimlerinde Batı'daki hemcinslerini takip eden kadınlar, bu zevkleri nedeniyle yazıda kusurlu ve tatminsiz olarak değerlendirilmektedir. İstanbul'un eğitilmiş, hali vakti yerinde ve Cumhuriyetle birlikte gelen özgürlük ortamını kullanıp Batı modasını takip eden kadınlar “*münevver geçinen hoppalar*” nitelemesiyle küçümsenmektedir. Bu kadınların modaya ve süse olan meraklarını eski kadınlardan ayıran yegâne özellik olarak Batılı kadınları iğreti, acayip ve çirkin bir surette taklit etmeleri olarak ifade edilmektedir. Eski kadın, kendine yakışanı milli ve geleneksel ölçülerde belirleyişiyle yüceltilirken, yeni kadının Batı tarzı giyimden yararlanayım derken düştüğü gülünç durum karganın keklığı taklit etmesine benzetilerek aşağılanmaktadır. Yazı, uzun eteğin kadına ne kadar yakıştığını zarafetini artırdığını ifade ederek şu sözlerle devam etmektedir:

“...Bu son şekil benim zevkime gitmedi desem yalan söylemiş olurum... Ümit ederim ki hanımlarımız bu son uzun etek modasını da bir cenin-i ıskat gibi terk etmesinler! Doğrusu ya kısa eteklerin nazarlara bahşettiği manzara ilk günlerin tatlılığına mukabil son zamanlarda çekilmez ve sabredilmez bir hâl almıştı. Sahnede göbek atan ‘Şantöz’ lerin, ‘rakkase’ lerin en mahrem mahallerini meydana koyan kıyafetlerini terk eden hanımlarımız şâyân-ı tebrikidir. Çünkü bu uzun eteği, ne Ulemâ'nın va'zı ve nasîhati, ne sıkı fıkı tedbirler ne zâbita-i ihlâfiyenin müdâhalesi meydana getirebilirdi.”³⁷⁴

Yazının, kadının uzun etek modasını terk etme korkusunu “cenin-i ıskat benzetmesiyle aktarması modayı takip etmekten başka bir işi olmayan İstanbul kadınının, analıktan vazgeçme hakkını kullanması da alttan alta eleştirilir. Yazının İstanbul kadınlarının moda ile birlikte giymeye başladıkları uzun eteği ulema ve zabitanın dahi uyarı ve müdahaleleriyle giydiremeyeceklerini vurgulaması dikkat çekicidir. Bu tespit, Mustafa Kemal'in “Konya Kadınları İle Konuşma“ sında, bir İngiliz muhabiresinin makalesinden aktardığı: “Mustafa Kemal ve rüfekası memlekette çok teceddüdatta bulunabilirler, birçok yenilikler yapabilirler, pek çok şeyleri değiştirebilirler; lakin yalnız bir şey yapamazlar, o da kadınların tarzı telebbüsünü değiştirmektir.”³⁷⁵ ifadelerini hatırlatmaktadır. Yazı, Cumhuriyet kadınının kendi giyimleri üzerinde dini ve siyasi otoritelere itaat etmeyerek

³⁷³ “Uzun Etek”, **Zümrüdüanka**, s. 59 (2 Ağustos 1339/ 2 Ağustos 1923): 3.

³⁷⁴ **Zümrüdüanka**, **agm.**

³⁷⁵ **Söylev ve Demeçler**, c.II, 155

kendisinden beklenen karmaşık modern kadın rolünde geleneksel ve modern arasında, bir birey ve kadın olarak kendi seçimleriyle var olduğunun örneğini ortaya koymaktadır.

İstanbul kadınlarının sokakta geleneksel ahlak anlayışının dışında olan giyim biçimleriyle yer alması kadınların cinselliğini teşhir etme peşinde oldukları eleştirilerine de beraberinde getirmiştir. *Zümrüdüanka*'da yer alan “*Moda*” başlıklı yazı bu durumu, baharla birlikte çiçekler gibi moda, elbise ve kadınların da açıldığını ve kendilerinin (erkeklerin) de bu suretle yeni yeni şeyler görmek mecburiyetinde kaldıklarını ifade ederek ortaya koymakta ve son zamanlarda boyunu açıkta bırakan baş modalarını şu sözlerle eleştirmektedir:

“Kaç zamandan beri açılarak açık durarak artık gözlerimizi doyuran çıplak göğüslerle güzel baldırların yavaş yavaş eski kıymetlerini kaybetmelerini ehemmiyetle tetkik eden hanımlarımız bu sene baldırlarla göğüse bir de ense ilâvesini düşündüler ve başlıkları icâd ettiler! Başlığı kostümden ayıran bu modadaki gâye başla vücut arasındaki kumaş rabitasını kaldırmak enseyaçmaktı... Bu suretle az zaman sonra enselerinde letâfetine doyan nazarlarımız daha başka daha yeni şeyle arayacaklar. Tabîi o vakit hanımlarımız da daha başka yerlerini meselâ omuzlarını da açacaklar ve daha ziyâde açılacaklar!”³⁷⁶

Kadının giyinme tercihinin eleştirisi, yukarıdaki yazıda tamamen kadın bedenine indirgenerek modanın geleneksel ahlaki ve mahremi ihlal ettiği vurgulanmaktadır. Bu ihlalde kadının modayı takip etmek uğruna kendi bedenini alenen teşhir ettiği kabulü de yer almaktadır. Yazıya göre kadın, giyiminde erkeğin kadına karşı olan zevk öznesi bakışını dikkate alarak her seferinde daha da ileri gidip erkeğin kendisine cezb duymasını amaçlamaktadır. Kadının Batılı hemcinslerinin giyim tarzını takip etmesinin gayesi bu yolla “iffetsizlik”, “hoppalık”, kendi bedenini teşhir etme arzusu ile basitleştirilerek yansıtılmıştır. Kadının giyimde Batılılaşması kendi bedenini erkeğe beğendirmek, sergilemek, teşhir etmekle itibarsızlaştırması yukarıdaki örneklerde dini ve siyasi otoritelere boyun eğip biat etmeyen kadını, yola getirme, cezalandırma ve ondan öç almanın da bir biçimi olarak düşünülebilir.

Zümrüdüanka'da yayınlanan aşağıdaki karikatür, kadınların giyim biçimlerindeki açıklığı, modayı takip etmek uğruna düştüğü gülünç durum üzerinden itibarsızlaştıran görsel bir örnek sunmaktadır. “*Bu gidişle*” üst yazısıyla verilen karikatürün altında “*Galiba gelecek senenin modası da böyle olacak*”³⁷⁷ ifadesi yer almaktadır.

³⁷⁶ “*Moda*”, *Zümrüdüanka*, s. 138 (5 Mayıs 1340/5 Mayıs 1924): 3.

³⁷⁷ *Zümrüdüanka*, s. 159 (17 Temmuz 1340/ 17 Temmuz 1924): 2, Şekil 4.10: Karikatür 64.

Şekil 4.10: Karikatür 64

Kentli kadının modaya uymak uğruna geleneksel ve ahlaki sınırların dışına çıkan giyinme biçimleri, karikatürde üzerinde bir soyтары kıyafeti elinde bir gösteri şemsiyesi taşıyan kadına yapılan “şarlatan” ve “soyтары” benzetmesiyle eleştirilmektedir. Kadınlara yönelik bu itibarsızlaştırma örneği kadınların bu tercihleri nedeniyle erkekler tarafında cezalandırılması niteliğine bürünmüştür.

Kadının toplumsal yaşamına dair örneklerde dönemin tipik geleneksel anlayışını yansıtan *Zümrüdüanka* kadın ve moda arasında kurduğu ilişkide de aynı bakış açısını yansıtmıştır. Modernleşme sürecinde kentli kadın tipini eleştirilerinin merkezine alan Gazete; moda üzerinden kadını giyinmede aşırı bir açıklık gösteren, hoppa, müsrif, teşhirci olarak nitelemiştir. *Zümrüdüanka*'da tüketiciliğe eş görülen kentli kadın modaya uymak uğruna Batı taklitçiliği yapan ve gülünç bir duruma düşen bir karakterde yansıtılarak eleştirilmiştir.

4.3. Toplum Sağlığı

Anadolu'da, Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan işgaller ülke içindeki nüfus hareketliliği ve mübadeledeki nüfus hareketliliği ile birlikte bulaşıcı ve salgın hastalıklara açık bir ortam oluşmuştu. Bu durum Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki zor

ekonomik koşulların beraberinde getirdiği yoksulluk ve sağlık hizmetlerinin yetersiz imkânlarıyla birlikte ciddi bir hal almıştır. Bu durum salgın ve bulaşıcı hastalıklarla mücadeleyi Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti'nin çalışmalarında öncelikli olarak yer vermesine neden olmuştur.³⁷⁸

Cumhuriyet'in ilk yıllarında toplumu tehdit eden salgınlar ve bulaşıcı hastalıklar özellikle de sosyal ve ekonomik imkânları nedeniyle Ankara ve İstanbul gibi büyük kentleri de etkisi altına almıştı. Bir İstanbul gazetesi olan *Zümrüdüanka*, bu kentte salgın ve bulaşıcı hastalıkların nasıl bir hal aldığına sıtma, verem, frengi, veba gibi örnekler üzerinden konu edinmiştir. *Zümrüdüanka* bu konuyla ilgili yazılarında İstanbulluların bu süreçlerde hangi sağlık koşulları altında olduğunu ve nasıl etkilendiğine dair örnekler sunarak konu ile ilgili bilgiler sunmaktadır.

4.3.1. Hastalıklar ve Salgınlar

Gazetenin 4 Ekim 1923 tarihinde yayınladığı “*Cümlemiz Allah'a Emanet*” başlıklı yazı, İstanbulluların yaşadıkları birçok soruna ilaveten bir de salgın hastalıklarla çekilmez hale gelen yaşam koşullarını konu edinmektedir. Muteber İstanbulluların yaşadığı sorunlara tımarhaneden delilerin salınması ve Heybeliada'daki verem nekahethanesinin kapatılmasıyla yenilerinin eklenmesini yazı şu sözlerle ifade etmektedir:

“...Bir taraftan da Heybeliada'daki verem nekahethânesinin tahsîsâtın fîkdânı yüzünden sed-ü bend etmişler ve iki bekçinin muhâfazasına bırakarak çekilip gitmişlerdir. İstanbul'da her sene ebna'-yı nev'îmizden birçoğunu pençe-i mihrîbânesine zebûn eden ve imhâ'-yı nüfus emrinde alel-emrâzın ve âfâd-ı mesâib künyesinin kaffesine bil veche müveffevk! olan verem illet-i müdhişesine karşı umûm-u milel ve akvâm silahlanmış fen ve marifet her türlü vesâitini sarf ve isti'mâl etmekte bulunmuş olduğu halde bizim bir Heybeli nekahethanesini yaşatamamaklığımız kadar büyük bir ayıp ayıpların ayıbı tasavvur olunabilir mi?

Acaba bu tahsîsâtın fîkdânı yüzünden yarın öbür gün emrâz-ı zuhûriyye hastanelerinin kapanmayacağını, dispanserlerin tatil faâliyet eylemeyeceğini, frengililerin akın akın ortaya dökülmeyeceğini kim temin eder?

Canâb-ı Hakka yüz bin hamd-ü senâ' olsun ki kolera ve taun İstanbul'da şöyle yalandan gezinip kayboluyorlar. Eğer salgın bir halde hükümferma olamaya başlasalar bedbaht İstanbul'un bedbaht ahâlîsi sokaklarda, köşe başlarında kıvrılıp kalacak ve belki de cenazeler üst üste yığılıp kokacak... Milleti hüsn-ü sûretle idâre etmeyi vaad buyuranlar, lafla peynir gemisi yürümeyeceğini takdîr etmenin zamanı geldiğini ve hatta geçtiğini bilmelidirler. Zîra İstanbul, güzel şirin İstanbul'umuzun kadın, erkek, büyük, küçük ahâlî-i masûmesi 'Allah' diye her an feryâd ediyorlar...”³⁷⁹

1923 yılında veremle mücadele etmek için Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti'nin isteği ile İstanbul Özel İdaresince açılan bir verem savaş dispanserinin yanı sıra 1924

³⁷⁸ Ekrem Kadri Unat(Yön), **Türkiye'de Atatürk Döneminde Bulaşıcı Hastalıklarla Savaş Toplantısı**, (İstanbul: İstanbul Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, 1981), 6.

³⁷⁹ “Cümlemiz Allah'a Emanet”, **Zümrüdüanka**, s. 77 (4Teşrinievvel 1339/ 4 Ekim 1923): 1.

yılında açılan Heybeliada Sanatoryumu verem hastaları için bir nekahethane olarak hizmet vermekteydi.³⁸⁰1923 yılında Heybeliada Nekahethanesinin kaynak yetersizliğinden kapatılması yazıda vereme karşı büyük mücadeleler veren milletler örnek gösterilerek ayıplanmaktadır. Hastaneler için gerekli olan tahsisatın sağlanamaması gerekçesiyle zührevi hastalıklar hastanelerinin ve dispanserlerin de aynı nedenle kapatılmasından duyulan endişe de dile getirilmektedir. *Zümrüdüanka* sağlık hizmetlerinin yetersizliğine yönelik eleştirisini milleti iyi idare edeceği vaadinde bulunan yöneticilere de yönelterek icraata geçmeleri konusunda uyarır.

Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında Anadolu’da yayılan ve savaş koşullarının imkânsızlıkları nedeniyle önü alınamayan salgın hastalıklardan biri de sıtma hastalığıydı. Sıtmaya yakalananların sayısında görülen artış 1924 yılında en dramatik boyutlara ulaşmıştı. Sıtmaya yakalananların sayısı 1917-1925 yılları arasında İstanbul’da nüfusun % 80’ini oluşturmaktaydı. 1924 yılında Sıhhat Vekâleti sıtmayla mücadele kapsamında İstanbul Bakteriyoloji Hastanesi’nde açılan kursla çalışmalarına başladı bu mücadelede alınan önlemlerin başında hastalığın mikrobunu taşıyan sineklerin üremelerine engel olmak gelmekteydi.³⁸¹

Zümrüdüanka “*Sineklerle Mücadele*“ başlıklı yazısında başta sıtma olmak üzere salgın hastalıklara neden olan sineklerin imha edilmesinde yetkili makamların aldığı önlemleri aşağıdaki ifadelerle hicvetmektedir:

“Sâri hastalıkların başlıca nakli olan sineklerle yaz gelmeden ve tekessür etmeden halkın mücâdeleye mecbûr tutulması ve bu bâbda...’sineklerle mücadele’ kanunu tanzîmi alâkadârânı ehemmiyetle işgal etmektedir. Mevsûkan haber aldığımızı nazaran herkes günde –ölü ve dirilitacağı sinekleri kibrit kutusuna koyarak emânet sinekhânesine makbûz mukabilinde teslim edecektir.”³⁸²

Zümrüdüanka “*Gidiş Gelişleri*” başlıklı yazısında Ankara’da yaşanan sıtma salgınından dolayı tedavi amacıyla İstanbul’a gelen mebusları konu edinmektedir. Yazı, Ankara’da sıtma hastalığının geldiği ciddi boyutları Ankara’dan Haydarpaşa’ya gelen her trenin birkaç mebusu bir aylığına tedavi olmak üzere İstanbul’a getirdiğini ifade etmektedir. 1924 yılında Ankara’da salgın nedeniyle halkın büyük bir kısmının haftanın birkaç günü mesaisini terk etmesi salgının Ankara’da ne kadar ciddi boyutlarda yaşandığını göstermektedir. Mebusların tedavi

³⁸⁰ Unat, **age**, 18; Nuran Yıldırım, **İstanbul’un Sağlık Tarihi**, (İstanbul: Düzey Matbaacılık, 2010), İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı İstanbul Üniversitesi Projesi No: 55-10, 97.

³⁸¹ Fatih Tuğluoğlu, “Türkiye’de Sıtma Mücadelesi (1924-1950)”, **Türkiye Parazitoloji Dergisi**, s. 32 (4) (Aralık 2008): 353.

³⁸² “Sineklerle Mücâdele”, **Zümrüdüanka**, s. 136 (28 Nisan 1340/28 Nisan 1924), 2.

maksadıyla İstanbul'a tedavi maksadıyla gelişlerini *Zümrüdüanka* şu sözlerle değerlendirmektedir:

“İstanbul'a son günlerde yine öyle bir akın ettiler ki... Bâb-ı âli Caddesi Meserret Otel, Galata, Tokatlıyan hep muhterem müessislerimiz ile doldu. ‘Safâ’ geldiler, hoş geldiler‘ mi diyorsunuz? İşte ben onu diyemem. Bir kere Ankara'dan bal yerine sıtma getirip İstanbulluları aşıyorlar. Sonra bizim işlere Ankara'da kim bakacak? Büyük bir ekseriyetle verilen kararlar; grub-u milletin menfaatine elbet daha muvaffaktır. Bazıları diyorlar ki: ‘Garîb kuşun yuvasını Allah yapar!’ doğru ama bizim: Yok, yüzümüz hudâya yalvaracak Bilmem hâlimiz neye varacak.”³⁸³

Zümrüdüanka, sıtma hastalığına yakalanan mebusların Ankara'dan İstanbul'a gelerek bir taraftan İstanbullular için tehdit oluşturduğunu bir taraftan da mebusların bir aylık tedavi sürelerinin demokrasinin işleyişi açısından yarattığı sakıncayı dile getirmektedir. Yazı sonunda yer alan beyitle İstanbulluların sıtma salgını karşısında duyduğu çaresizliği vurgulanmaktadır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında toplum sağlığını tehdit eden salgın hastalıklardan biri de seyrek rastlanmasına rağmen imkân ve olanakların yetersizliği nedeniyle toplumda endişe yaratan veba hastalığıydı. 15 Aralık 1924 tarihli *Vatan* gazetesinde yer alan haberde şimdiye kadar veba nedeniyle hayatını kaybeden üç dört müspet vaka olduğunu son olarak da Beyoğlu'nda bir fırın işçisinin hayatını kaybettiğini ve fırının bulunduğu sokağa giriş çıkışların yasaklandığını ifade etmektedir.³⁸⁴ *Zümrüdüanka* bir türlü rahat yüzü görmeyen memleketin garip ahalisinin ölümle sonuçlanan bu son veba vakasıyla birlikte yaşadığı korkuyu “*Bari Uyku Hastalığı Olsaydı*” başlıklı yazısında şu sözlerle ifade etmektedir:

“...Böyle yaşamaktan ne anlaşılır? Böyle hayatın ne lezzeti olur? Her gün endişe-i ferdâ, her gün havf-ı hirâs ve her gün gam-ı âlâm... Şimdi de başımıza bir veba derdi çıktı. Ne kadar da fenâ' hastalık... Gerçi endişe ve ferdâ ile havf-ı hirâs ile yaşamakta bir lezzet olmamakla beraber ne de olsa can yine tatlı... İnsan kolera, veba gibi götürücü hastalıklar işitti mi birdenbire ürküyor. Acaba bana da sirâyet eder de gönderir mi diye korkuyor... Bu bahtı kara milletin başına yeni bir belâ gelecekti bari nispeten hafifi gelseydi... Meselâ veba zuhur edeceğine uyku hastalığı müstevli olsaydı hiç olmazsa cümlemiz tatlı tatlı mışıl mışıl uyur her şeyden bigâne kalır gam ve âlâm hayatı çekmezdik.”³⁸⁵

Zümrüdüanka, salgın ve bulaşıcı hastalıkları başta sıtma olmak üzere verem, frengi, veba gibi hastalıklardan örnekler sunarak konu edinmiştir. Bu konu *Zümrüdüanka*'da halkın özellikle de ekonomik açıdan zorlu yaşam koşullarını daha da güçleştiren bir mesele olarak ele alınırken verilen örneklerle sağlık hizmetleri koşullarının yetersizliğinin eleştirisi de ortaya koyulmuştur.

³⁸³ “Gidiş Gelişleri”, *Zümrüdüanka*, s. 198 (1 Kânunuevvel 1340/ 1 Aralık 1924): 3.

³⁸⁴ “Bir Veba Daha”, *Vatan*, (15 Kânunuevvel 1340/15 Aralık 1924), 2.

³⁸⁵ “Bari Uyku Hastalığı Olsaydı”, *Zümrüdüanka*, s. 98 (17 Kânunuevvel 1339/ 17 Aralık 1923): 3.

4.3.2. Cinnet Vakaları

Zümrüdüanka'da cinnet vakaları toplumda sıkça rastlanan yaygın olaylar olarak ele alınmıştır. Bu vakalar *Zümrüdüanka*'ya göre ciddi bir toplumsal gerçeklik olarak kabul edilmiştir. Bu toplumsal gerçeklik, gazetede yer alan özellikle de cinayet ve intihar gibi adli olayların hem bir nedeni hem de toplumun sağlıklı bireyler üzerinde yarattığı etki bağlamında bir sonucu olarak yansıtılmıştır. Bunların yanı sıra yaşanan yoksulluk, açlık ve sefalet de toplumun ruh sağlığını olumsuz etkileyen koşullar olarak değerlendirilmiştir. *Zümrüdüanka*, gazete sütunlarından eksik olmayan cinnet vakalarının toplumun sağlıklı bireylerinin ruh sağlığı üzerinde yarattığı olumsuz etkiyi “*Can Sıkıcı Havadisler*” başlıklı yazısında, şu sözlerle ifade etmektedir:

“Bana öyle geliyor ki tatlı söz işitmek, gülyüz görmek, rahat bir uyku uyumak bu günlerde mümkün olamayacak. Dost, ahab, arkadaş kimi görerseniz, kime rast gelseniz selâm aleyküm, aleyküm selâm sefaletten bir numüne görmemek, meş’ûm bir haber almamak, can sıkıcı bir havâdis duymamak kabil değil. Herhangi gazeteyi açsanız herhangi sütununa nazar etseniz mutlaka cinnet cinâyet, intihâr, tecennün, sirkat, tagyib, sefalet, açlık gibi meş’ûm menhûs haberlerle karşılaşacağımız şüphesiz... Son yirmi, yirmi beş günlük hâdisât ve vukuâtı şöyle bir göz önüne getirin bîtaraf bir muhâkeme yürütün de nîkbîn olabilir misiniz olamaz mısınız görelim...”³⁸⁶

Gazete sütunlarında her gün rastlanan cinayet, cinnet, intihar, tagyip olaylarının yaygınlığı, bunların insanların gündelik yaşamlarında selamlaşmadan sonra ilk konuşma konusu haline gelmesiyle vurgulanmaktadır. Yazı, sıkça yaşanan bu can sıkıcı havadislerin gündelik yaşamda insanlar arasındaki paylaşımlarla yayılarak toplumun sağlıklı bireylerini bedbin bir ruh haline sürüklediğini ortaya koymaktadır.

Gazetelerde ciddi bir gündem yaratan, cinnet vakaları, *Zümrüdüanka*'da “*Yüz sene Sonra Neler Olacağına Dâir Meşâhirin Fikri*” başlıklı mülakata da konu olmuştur. Bu mülakatta dönemin meşhur gazeteci ve yazarlarından Yakup Kadri, Velid Ebüzziya, Süleyman Nazif gibi isimlerin yanında akıl ve akıl hastalıkları denince ilk akla gelen isim olan Mazhar Osman'ın da fikirleri aktarılmıştır. Mülakat, Mazhar Osman'ın yüz sene sonra olacaklara dair fikirlerini şu ifadelerle aktarmaktadır: “*Velid Bey'den sonra Doktor Mazhar Osman Bey'e uğradım o da diyor ki: Yüz sene sonra delilerle akıllılar fark olunamayacak. Tımarhaneler lağv olunacak biz emrâz-ı akliyye mütehassısları da kalabalıktan kurtulacağız.*”³⁸⁷

³⁸⁶ “Can Sıkıcı Havadisler”, *Zümrüdüanka*, s. 116 (18 Şubat 1340/ 18 Şubat 1924): 2.

³⁸⁷ “Yüz Sene Sonra Olacağına Dâir Meşâhirin Fikri”, *Zümrüdüanka*, s. 11 (15 Şubat 1339/15 Şubat 1923): 2.

Yazıda, cinnet vakalarının artışı, yüz sene sonra delilerle akıllıların ayırt edilemeyecek kadar çoğalacağı abartılı göndermesi ile vurgulanmaktadır. *Zümrüdüanka*'da bu yazının yayınlandığı 1923 yılı cinnet vakalarının ciddi bir artış gösterdiği bir yıl olmuştur. “1923 senesinde 688 hastanın girdiği ve önceki yıllarla birlikte 1034 hastanın tedavi edildiği Bimarhane'ye bu kadar sayıda hasta çok uzun yıllar girmemiştir.”³⁸⁸ Bu istatistik, gazetenin akıl hastalıklarının toplumsal yaygınlığına yaptığı vurguyu destekleyici niteliktedir. Mazhar Osman, Toptaşı Bimarhanesi'nin kapasitesini zorlayan delilik vakalarındaki bu artışın nedenlerini Mudanya Mütarekesinden sonra yolların açılmasıyla Anadolu'da birikmiş hastaların sevk edilmesi ve geçim zorluğu nedeniyle hastaların aileleri nezdinde barındırılma imkânı olmaması³⁸⁹ olarak sıralamıştır.

Zümrüdüanka'da yer alan “*Timarhaneler Çoğalıyor*” başlıklı yazı ise artan delilik vakalarını yoksulluk gerçeği üzerine inşa eden bir örnek oluşturmaktadır. Yazı, üç beş gün önce gazetelerin birinde yer alan haberde yer alan Vaniköy'de başıboş delilerle doldurulmuş bir Rus tımarhanesinin varlığından bahsetmektedir. Söz konusu tımarhanenin yalnızca Ruslara ait olması dolayısıyla ileride ülkedeki Müslim ve gayrimüslim anasının da kendilerine ait bir tımarhane kurmak isteyebileceğini söyleyerek durumu hicveden yazı okuyucularına: “*Ama siz diyeceksiniz ki dokuz on tımarhaneyi dolduracak deliyi İstanbul'un neresinde bulacaksınız?*” sorusunu yöneltir ve okuyucularının bu olası sorusuna tatminkâr bir cevap verir.

“Böyle düşünenler mihnet-i fakîri henüz bilmeyen ve bütün şiddetiyle, bütün dehşetiyle hükümrân olan sefâlet-i umûmiyyeye lâkayt kalan bir akliyyet-i keliledir. Daha doğrusu sekiz on erbâb-ı ten'imdir. Ekseriyyet-i ahâlî ise:

'Parasızlık ne ise canıma yetti açlık
Belimi büktü zaman iki kat etti felek'

Feryâdıyla “felek” dedikleri ol nâ- bekâr sefiliyyeden şikâyet hevân olup duruyor. Buhrân-ı iktisâdî bu halde devam edip gittikçe dokuz on tımarhane değil ya ihtifâlcî Mehmet Ziya Beyefendi üstâdımızın kemânkeşlerine ok yay attırdığı koca Okmeydanı üzerine büyük bir tımarhane inşâ edilse ve mir-müşârünileyhin müdebdeb bir ihtifâliyle güşâd buyurulsa bize öyle geliyor ki İstanbul'un büyük, küçük, kadın, erkek, renk renk çeşit çeşit delilerini yine istîâb etmez, edemez. Mütেকaidleriyle, ma'zûlileriyle biraz daha teşmîl ederek diyelim ki bütün tüccârlarıyla, esnâflarıyla bu millet hemen hemen aklını oynatmak üzeredir.”³⁹⁰

Yazı, İstanbul'da dokuz on tımarhaneyi dolduracak delinin olmadığını düşünenleri, fakirliğin derdini bilmeyen, tüm memleketin yaşadığı sefalete lakayt kalan iki elin

³⁸⁸ Fatih Artvinli, **Delilik, Siyaset ve Toplum Toptaşı Bimarhanesi**, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayinevi, 2013), 262.

³⁸⁹ Artvinli, **age**, 262-263.

³⁹⁰ “Timarhaneler Çoğalıyor”, **Zümrüdüanka**, s. 62 (13 Ağustos 1339/ 13 Ağustos 1923): 3.

parmağını geçmeyecek sayıdaki tuzu kuru kimselerin akıl körlüğü olarak değerlendirerek bir sınıf eleştirisi de ortaya koyar. Bu eleştiri bir taraftan yaşanan yoksulluğun trajik boyutlarını bir taraftan da yoksulluğun deliliğın önemli bir nedeni olabileceğini ileri sürmektedir. Bu durum toplumun çoğunluğunun parasızlık, işsizlik ve açlık sefaletiyle boğuştuğu günlerde iktisadi buhranın devam etmesi halinde dokuz on tımarhanenin dahi İstanbul'a yetmeyeceği ifadesiyle vurgulanmaktadır.

İstanbulullara dokuz on tımarhanenin kifayetsizliği anlatılırken bahsedilen İhtilafçı Mehmet Ziya dönemin tarihi olaylarının yıldönümlerinde ve önemli tarihi şahsiyetlerin ölüm yıldönümlerinde görkemli anma törenleri düzenlemesiyle meşhur bir şahsiyettir.³⁹¹ Mehmet Ziya, üst üste gelen felaketlere uğrayan toplumun maneviyatını, düzenlediği tarihi anma ve kutlama törenleriyle biraz da olsa ayağa kaldıran, halkın kendine güvenini artırmasını sağlamıştır. Yazıda O'nun bu kişiliğine gönderme yapılarak koca Okmeydanı'nda debdebeli bir törenle açacağı büyük bir tımarhanenin dahi İstanbul'un delilerine kifayet etmeyeceği vurgulanmaktadır.³⁹²

Yazı son olarak yarın öbür gün her birimizin ağzından dökülecek olan sözler diyerek aşağıdaki satırlara yer verir:

“Beyazıt Meydanı'na nane şekeri yağıyormuş, haydi gidip de toplayalım! Haydi toplayalım! Zırtata zırtta, çüşkatapına... Tahir Nadi Efendi'nin nargile marpuçuna Doktor Raşit Tahsin³⁹³ Bey girmiş de çıkamıyormuş. Haydi, gidip de kurtaralım! Yangın kulesi dört gecedir donuna işiyormuş... Haberiniz var mı Kınalıada firar etmiş...”³⁹⁴

Bu saçmalıkları duyduğunda kimsenin şaşırmayacağını çünkü herkesin toptan çıldıracağını ifade eden yazı çaresizlikle duaya koyulur: “...*Heman Cenâb-ı Hakk âkabetimizi hayır eylesin!*”.

Zümrüdüanka'da yer alan “*Hepimiz Çıldıracağız*” başlıklı yazı cinnet vakalarının dramatik boyutlarını bir kez daha ortaya koymaktadır. Yazı aynı gün Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili Refik Saydam tarafından Toptaşı Bimarhanesi'nin başhekimliğine yeniden getirilen Mazhar Osman'ın³⁹⁵ *Tanin* gazetesine verdiği son beyanatı üzerinden bir toplumsal psikoloji analizi yapmaktadır. Mazhar Osman beyanatında; Toptaşı Bimarhanesi'nin ihtiyaca kâfi koşullara sahip olmaması

³⁹¹ İhtilafçı Mehmet Ziya Bey'in eserleri ve kişiliği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Semavi Eyice, VI. **Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler 10-12 Mayıs 2002**,(İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, 2003), 176.

³⁹² Eyice, **age**, 176.

³⁹³ Dönemin emraz-ı akliye ve asabiye mütehassıslarındandır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Fatih Artvinli, **age**, 163.

³⁹⁴ “Tımarhaneler Çoğalıyor”, **Zümrüdüanka**, s. 62 (13 Ağustos 1339/ 13 Ağustos 1923): 3.

³⁹⁵ Artvinli, **age**, 257.

nedeniyle Çengelköy'deki eski Tıbbiye Mekteb-i İdadisi'nin بیمارhaneye çevrilmesinin kabul edilmesinden bahseder. Ancak binanın harap hali nedeniyle ancak 1924 senesinde; بیمارhaneye verilecek tahsisatla yüz yataklı bir pavyon açılıp, her sene de yüzer yataklı birer pavyon açarak, İstanbul'un on sene zarfında asri ve kâfi bir بیمارhaneye kavuşacağını ifade etmektedir.

Ancak *Zümrüdüanka* Mazhar Osman'ın bu beyanatının altında yatan anlamları şu şekilde okumaktadır:

“Bu gidişle hepimiz ve hepimiz zıvanadan çıkmaya namzediz... Bin değil on bin yataklı tımarhane bile nefis-i İstanbullulara kifâyet edemez. Anlıyor musunuz efendiler?...Bravo Mazhar Osman Bey'e ki memleketin ve milletin hâlini evliyâ-yı umûr efendilerimizden daha iyi görüyor. Hâli daha fetânetle kavıyor. İstikbâli daha ciddiyetle keşfedebiliyor. Bu memleket ahâlîsinin hey'et-i umûmiyyesiyle tecennün edeceğini hatta ettiklerini aşikâr görüyor ve aşikâr söylüyor da... Evet, siz, biz, hepimiz hey'et-i umûmiyye-i millet artık muhâfaza-ı akl edebilecek dâirenin haricine çoktan çıktık. Bir takım nâsezâların ortaya çıkışını yüz milyon liralık istikrâz laflarını, Arif Paşa ile Suphi Nuri Bey'in bu maksadla Paris'e gittikleri rivâyetlerini, bütün bunların arasında da aç, çıplak, parasız milletin millet-i masûmenin 'kış geldi firak açmadır sineme yâre' feryâdını görüp okudukça insanın muhâfaza-i akl-ı i'tidâl edebilmesi kabil midir?”³⁹⁶

Zümrüdüanka Mazhar Osman'ın, Toptaşı Bimarhanesi'nin yetersizliğini dile getirdiği beyanatından politik bir eleştiri ortaya koyar. Bu eleştiride Mazhar Osman'ın memleket ve milletin halini idrak etmede, memlekette iş başında bulunan devlet adamlarından daha isabetli ve gerçekçi oluşuyla vurgulanmaktadır. İdarecilerin toplumun bu kötüye giden ruh halinden habersiz oluşu ve yoksulluğa karşı kayıtsızlıkları eleştirilir. Artan cinnet vakalarının trajik boyutları yazıda tüm memleket ahâlisinin tecennün edeceği ve artık toplumun muhafaza-i akl dairesinden çoktan çıktığı ifadeleriyle de somutlaşmaktadır.

Yazının devamında yer alan “*hepimiz zıvanadan çıkmaya nâmzediz*” ifadesi memleketin ekonomik koşulları ve yoksulluk nedeniyle tüm memleket ahâlisinin delirmenin eşiğinde olduğunun kara mizahını ortaya koymaktadır. Bu kötü gidişat için verilen birkaç örneğin siyasi olması manidardır. Resmi olarak yüz milyon liralık borç için Paris'e başvurulması, milletin devlete ve dolaylı olarak kendi geleceklerine olan güvensizliğini su yüzüne çıkartan bir örnek olarak yansıtılmıştır.

“*Lâ Râhate Fî'd-Dünyâ*” başlıklı yazı asayiş olaylarında yaşanan artışın toplumun akıl sağlığı üzerinde yarattığı olumsuz etkisini konu edinmektedir. Gazetelerde sıkça rastlanan bunalım, intihar, cinnet haberlerinden olumsuz etkilenen yazar içinde bulunduğu ruhi sıkıntıyı şu sözlerle ifade ederek söze başlar:

³⁹⁶ “Hepimiz Çıldıracağız”, *Zümrüdüanka*, s. 84 (29 Teşrinievvel 1339/ 29 Ekim 1923): 4.

“Lapseki kavunu Fatih’te kunduracılık ediyormuş duydunuz mu? Geçen ayın salısından bu ayın perşembesi yirmi altı metre kısa gelmiş gibi saçmalarla bar bar bağıracağım ve bil-neticede Raşit Tahsin veya Mazhar Osman Beylerden birinin taht-ı nezâretine tevdi’ olunacağım diye ödüm kopuyor. Bilmem nasıl anlatayım hâlimi size? Gözlerimin önünden tuhaf tuhaf hayâletler geçiyor. Demir gibi iki kuvvetli el zaman zaman boğazımı sıkıyor, sanki yüreğimi koparıyor ve sanki boğulacağım zannediyorum. İşte o dakikada avaz avaz haykırmak: dokuz ayın çarşambası bir araya geldi beni kovalıyor. Cankurtaran yok mu? Diye feryat etmek istiyorum...”³⁹⁷

Bu hali üzerine yazar, doktoruna görünür ve kendisine zayıf asap teşhisi koyan doktor birkaç ilaç yazar ve yanında manidar tavsiyelerde bulunur: “*Okuyup yazmakla meşgul olma! Gez! Yürü! Eğlen! Biraz açıl!*”. Bu tavsiyelere uymaya karar veren yazar İstanbul’un eğlence ve zevk mekânlarında bulur kendini. Ancak tüm bu eğlence, zevk ve safa âlemleri de fayda vermez, yazarın kalbi ıstırabını ve ruhi elemi dindirmez. Yazarın aklına doktorun “*okuyup, yazmakla meşgul olma!*” nasihati gelir. Tüm tavsiyelere uyan yazar bu tavsiyeye uymayı becerememiştir. Ona göre İstanbul’un günlük olaylarını öğrenmek için açılan bir gazete dahi insanın aklını zıvanadan çıkarmaya kâfidir, gazetelerin bu halini şu sözlerle aktarır:

“...*Aman Yârab! O ne mahûf haberler, o ne insanın uykusunu kaçirtacak vukuât! Gazeteler baştanbaşa tecennün, cinnet, intihâr, tagyib, cinâyet, karmanyola, açlık, sefâlet, belâhet, dârülaceze, tumarhane havâdisleriyle dopdolu!...*”

Yazarın bu hali, cinayet ve intihar, cinnet gibi vakaların diğer sağlıklı bireyler üzerinde yarattığı yıkıcı etkiyi bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Hem ülkede hem de İstanbul’da yaşanan akıl hastalıklarının karşısına ülkenin politik ve ekonomik koşullarını yerleştiren *Zümrüdüanka*, bu konuda yapılan akademik ve teknik çabaların beyhudeliğini “*Hangimizin Dili Var Ki?*” başlıklı yazıda eleştirir. Tababet-i Akliye ve Asabiye Cemiyeti’nin belirli aralıklarla toplanıp bazı kararlar aldığını ifade eden yazı şu sözlerle devam eder:

“...Ve pek tuhâf bir tesâdüftür ki onların her içtimâ’ını müteâkib memlekette aklî hastalıklar arttıkça artar, emrâz-ı asabiyye malûlleri çoğaldıkça çoğalır. Zamanın; akıllarını zıvanadan çıkardığı, sinirlerine gevşeklik verdiği milyonlarca insanı tedâvi etmek, a’sâbına kuvvet vermek, akıllarını yerine getirmek üç beş hekimin kârı mıdır ki?.. Mazhar Osman Bey, Mazhar Osman Bey deyip dururlar, anladık hazık, üstâd bir tabîbmiş... Fakat vereceği ilâçlar kaç para eder? Soğuktan tir tir titreyen, her adım attıkça alacaklıların sülük gibi yakasına yapıştıkları fukârayı halka Mazhar Osman Bey’in vereceği posyon, kordial vesâirenin ne te’sîri olur?”³⁹⁸

Yazıda zor ekonomik koşullar altında geçen Cumhuriyet’in ilk yılları ülkedeki milyonlarca insanın aklını kaçırmaya sebep olarak gösterilen “*zaman*” kavramı ile ifade edilmiştir. Kış ile birlikte daha da görünür hale gelen yoksulluğa, borçlanan

³⁹⁷ “Lâ Râhate Fîd’-Dünyâ”, *Zümrüdüanka*, s. 112 (4 Şubat 1340/ 4 Şubat 1924): 2.

³⁹⁸ “Hangimizin Dili Var Ki?”, *Zümrüdüanka*, s. 199 (4 Kânunuevvel 1340/ 4 Aralık 1924): 3.

fukaranın haline yapılan göndermelerle de bunu anlamaktayız. Yazı, sözünü ettiği bu zor koşulların ezici gerçekliği karşısında bir taraftan Tababet-i Akliye ve Asabiye Cemiyeti'nin bir taraftan da Mazhar Osman'ın çalışma ve gayretlerini küçümser. Çünkü yazının bahsettiği Türkiye'nin zaman gerçekliğine damgasını vuran yoksulluk, işsizlik devam ettikçe, memurun, dul ve yetimin maaşları zamanında ödenmedikçe, hayat pahalılığı sürdükçe Tababet-i Akliye ve Asabiye Cemiyeti hangi kararı alırsa alsın akıl hastalıklarının artışına engel olamayacaktır. Asıl mesele buna neden olan politik ve ekonomik nedenlerin ortadan kaldırılmasında yatmaktadır, *Zümrüdüanka* bu tespitini de bu şu sözlerle ifade etmektedir:

“Tâbebet-i Akliyye ve Asabiyye Cemiyeti geçen cuma günü yine içtimâ' etmiş... Beyhûde zahmet... Ekmeğin okkasını dokuz on kuruşa indirebilir mi? Yook... Kömürü yüz para üç kuruşa sattırabilir mi? Ne arar? Gümrük resmini tenzîl ettirebilir mi? Hayır... O halde içtimâ' etmekte hiçbir ma'nâ yoktur. Onlar ne karar verirlerse versinler, bu memlekette cinnet ve asabiyyet arttıkça artacaktır. Ve günün birinde topumuz kıpkızıl divâne olarak ortaya çıkacağız.”³⁹⁹

Zümrüdüanka, Tababet-i Akliye ve Asabiye Cemiyeti'nin toplumun akıl sağlığını düzeltmeyeceğine olan inancını Cemiyet'ten beklediği ekmek ve kömürün ucuza satılması, gümrük resminin düşürülmesi gibi olanaksız değişimlerle hicvetmiştir. Birçok çeşitli sebebe bağlı olarak ortaya çıkabilen akıl hastalıkları vakalarını *Zümrüdüanka* yaygın olarak yetersiz ekonomik koşulları ve yoksulluğu kaynak gösteren bir bakış açısıyla ele almıştır.

4.4. Şehir Yaşamı

Zümrüdüanka, şehir yaşamını Darülbeydi'de sahnelenen tiyatro oyunları, sinema ve operalara dair yazı ve karikatür örnekleriyle kültür hayatından izleri sayfalarına taşımıştır. Ayrıca şehrin kültür yaşamında özellikle de sinemacılık alanında yaşanan sıkıntıları da gündemine taşımıştır. Örneğin yaşanan sinema yangınları ve Ankara'daki Milli Sinema'nın halk tarafından tahrip edilmesi gibi olayları da sayfalarına taşıyan *Zümrüdüanka* bu sebeplerden sinemaların yüzde sekseninin kapanmak zorunda kaldığını da ifade etmektedir.⁴⁰⁰ Bunların yanı sıra Beyoğlu eğlence hayatını, esnaf ve halkın gündelik yaşamını, Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul şehir yaşamına damgasını vuran ulaşım sorunlarını -başta Tramvay Şirketi

³⁹⁹ *Zümrüdüanka*, agm, 3

⁴⁰⁰ *Zümrüdüanka*'nın bu konu ile ilgili haberleri için bkz: “Pazarola Sinemacıbaşı!”, *Zümrüdüanka*, s. 142 (19 Mayıs 1340/19 Mayıs 1924): 4; “İzmirli Kardeşlerimize”, *Zümrüdüanka* s. 179 (25 Eylül 1340/25 Eylül 1924): 4; “Yangın Tehlikesine Karşı Sinemaların Yüzde Sekseni Kapandı”, *Zümrüdüanka*, s. 181 (2 Teşrinievvel 1340/2 Ekim 1924): 2; “Sinemaların Yerine”, *Zümrüdüanka*, s.181 (2 Teşrinievvel 1340/2 Ekim 1924): 3.

olmak üzere- gündemine taşıyan *Zümrüdüanka*, belediyecilik ve çevre sorunlarını da sayfalarına taşıyarak İstanbul kent yaşamına dair önemli örnekler sunmaktadır.

Zümrüdüanka, İstanbul'u tüm bu gündelik, kültür yaşamının dışında aynı zamanda özellikle de Ankara'nın başkent ilan edilmesinden sonra unutulmuş üvey evlat muamelesi gören bir kent olarak değerlendirilmiştir. *Zümrüdüanka*'ya yansıyan bu İstanbul algısı, Ankara'nın başkent olma sürecindeki meclis tartışmalarında İstanbul'un, tüketiciliği, zevk ve eğlence düşkünlüğü ve imparatorluğun kötü bir bakiyesi olduğunu ileri süren fikirlerde de kendini göstermiştir. İstanbul, *Zümrüdüanka*'da unutulmuşluğu ve kendi kaderine terk edilmişliği ile kent yaşamının arka planını oluşturmuştur.

İstanbuluların derinden yaşadıkları bu unutulmuşluk ve kendi haline terk edilmişlik hali onlar için büyük manevi anlamlar taşıyan bayram kutlamalarında dahi kendini gösterir. İstanbuluların bayram kutlamaları, yoksulluk altında ezilen kent sakinlerinin yaşadıkları yaşam güçlüklerinin gölgesinde kalır. Henüz Cumhuriyet'in ilk yıllarında dahi bayramların eski tadının olmadığını dile getiren *Zümrüdüanka* bir anlamda İstanbul'un eski bayram eğlencelerine ve eski payitaht İstanbul'un itibarına olan özlemini dile getirmektedir. Yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen kent meydanlarında kalabalıklarla kutlanan bayramlar İstanbul'a eski şöhret ve itibarını hatırlatarak İstanbuluların geçmişe duyduğu özlemin de bir avuntusu olmuştur.

Zümrüdüanka'da İstanbul kent yaşamına yoksulluk ve hayat pahalılığı damgasını vurduğu sıkça anlatılmaktadır. İstanbul sokaklarında neredeyse her adım başında rastlanır olan dilenciler yaşanan yoksulluğun ve hayat pahalılığının bir sembolü olarak ele alınmıştır.

İstanbul'un yaşadığı yoksulluk, Ankara'nın gölgesinde kalan hizmet beklentileriyle, yaşanan hayat pahalılığı ve hatta açlıktan ölümlere varan trajik boyutlarıyla *Gazete*'de yansıtılmıştır. *Zümrüdüanka*, İstanbul ve İstanbuluların tüm bu mağduriyetlerine rağmen bu kentin sakinlerine "Gülüyoruz ağlanacak halimize" dedirterek de olsa tebessüm ettirmeye çalışmış ve onların sitemlerinin de sözcülüğünü yapmıştır. Gazetenin bu yaklaşımının en güzel örneklerini manevi değerlerle tüm toplumu bir araya getiren dini ve milli bayramlar konusunda görmek mümkündür.

4.4.1. Bayramlar

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki bayram kutlamaları *Zümürdüanka*'da Ramazan ve Kurban Bayramları gibi dini bayramlar başta olmak üzere ele alınmıştır. Bunların yanı sıra *Zümürdüanka* İstiklal Bayramı olarak adlandırdığı 23 Nisan kutlamalarını da sayfalarında konu etmiştir.

4.4.2. Dini Bayramlar

1923 yılının Nisan ayına denk gelen Ramazan Bayramı, *Zümürdüanka*'nın “*Bahar ve Gençlik Zamanı*” başlıklı yazısında konu edilmiştir. Yazı, beden ve nefis terbiyesiyle geçen ramazan ayının ardından gem vurulan nefislerin Ramazan Bayramı ile özgürlüğüne kavuşmasını şu sözlerle ifade etmektedir:

“Heyhat! Bu ramazân en ziyâde gençlerin işine yarayacak, nişanlılar gece yarlarına kadar bol bol görüşüp anlaşacaklar, sevgililer gizli gizli buluşup, rahat rahat öpüşüp koklaşacaklar; Fatih ile Beyazıt, Türbe ile Sultanahmet, Köprü ile Galatasaray, Taksim ile Harbiye arasının kaç adım olduğunu bilmeyen genç kalmayacak. Hele sineden sineye düğün evi gibi kalabalık olan, ma'mûrlaşan yangın yerleri bu sene adam almayacak. Fatih ve Sultanahmet parklarının etrafi miting ve ihtifâl günlerini gölgede bırakacak kadar insan yığınları içinde kalacak... Kadıköy ve Şişli sinema localarındaki duvarlar lisâna gelerek bayramdan sonra Zanbak müellifine pek fecî' mevzû'lar anlatacaklar... Gerçi her senenin ramazânında tekrar eden bu hâdiseleri tahmîn etmek bir kehânet sayılmaz; her ne kadar eseflere şâyânsa da ramazân ayı yalnız ihtiyârlar için dini, gençler içinse garâmî âyinlere fırsat hazırlıyor ve asırlardan beri bu böyle gelmiş böyle gidiyor...”⁴⁰¹

Zümürdüanka Ramazan Bayramı'nı uhrevî anlamından farklı olarak gençler için heveslerini serbestçe yaşayacakları bir müjde olarak değerlendirmektedir. Yazı özgürlüğüne kavuşan heveslerin buluşma mekânları arasında kentin büyük caddelerinin yanı sıra parkları ve sinemaları da saymaktadır. Sevgililerin artık rahat rahat buluşup, öpüşüp koklaşabileceği, yangın yerleri denilen buluşma evlerinin de dolup taşacağı bir özgürlük ortamı yaratmasıyla yazı bayramın başka bir yüzünü ortaya koymaktadır. Yazı, Kolağası Mehmed Rauf'un müstehcen bir içeriği olan “*Bir Zanbağın Hikâyesi*” adlı eserine yaptığı göndermeyle bayramdan sonra Şişli ve Kadıköy sinema localarında sevgililerin sergileyeceği hallerin müstehcenliğini vurgulamaktadır.⁴⁰²

⁴⁰¹ “Bahar ve Gençlik Ramazanı”, *Zümürdüanka*, s. 29 (19 Nisan 1339/19 Nisan 1923): 1.

⁴⁰² Bu Hikâye, Kolağası Mehmed Rauf'un Osmanlı ordusundan Divân-ı Harb-ı Örfî kararıyla atılmasına, sekiz ay hapse mahkûm olmasına ve edebî itibarının zarar görmesine neden olmuştur. Bkz.

Ramazan Bayramı'nın ilk günü olan 17 Mayıs 1923 tarihli sayısında *Zümürdüanka*, bayramı ünlü simaların ağzından kaleme aldığı manilerle karşılamaktadır. İlk olarak Neyzen Tevfik'in *Zümürdüanka*'ya kenarında fotoğrafı olan bir kartın altına yazarak gönderdiği şu satırları aktarır:

“Pantolonum döndü billâh eleğe
Ne söyleyim utanmayan feleğe
Sanatkârlar ibret ile bakınız
Sırtımdaki şu ceketle yeleşe

***

Ben neyimi üfleyerek giderim,
Kader kısmet böyle ise ne derim?
Bayram bana bu külahı giydirdi
Fakîr onu yine tebrik ederim!”

Neyzen Tevfik'in bu satırlarının ardından Ahmet Rasim Bey'den ise şu dizeleri aktarır:

“Bu yıl girdim tamam altmış yaşına,
Demek geldim; bir yokuşun başına,
Çek atını bayram baba bineyim;
İşte ben de çıktım binek taşına!

***

Götür beni bir yere ki (ne mi) olsun ?
Saz bulunsun, raks ile hey hey olsun
Öyle bir îd edeyim ki orada;
Altmış yıldır görmediğim şey olsun!”⁴⁰³

Zümürdüanka, ünlü simaların ağzından aktardığı bu bayram manilerinin yanı sıra yine ilk sayfada okuyucularının bayramını şu ifadelerle tebrik etmektedir: “*Zümürdüanka, muhterem kari' ve karielerinin bayramını kutlular.*”⁴⁰⁴ *Zümürdüanka*'nın bu sayısında “*Çocukların Bayram Âlâyi*”⁴⁰⁵ üst yazısıyla çocukların bayram eğlencesini konu edinen aşağıdaki karikatür de yer almaktadır. Balonları, hediyeleri ve bayraklarıyla çocukların bayram eğlencelerini resmeden karikatürün altında şu beyitler yer almaktadır:

“Libâs tüle bezenmiş kavâfil-i sıbyân.
Sabah-ı îd o mübârek firişte-i handân.

Akın akın dökülür hep de şetâretine..
Çıkıp şafaktan uçarken harîm-i ismetine...”⁴⁰⁶

Yavuz Selim Karakışla, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Müstehcenlik Tartışmaları ve Bir Zanbağın Hikâyesi”, **Tarih ve Toplum**, c. 34, s. 208 (2001): 15.

⁴⁰³ *Zümürdüanka*, s. 37 (17 Mayıs 1339/17 Mayıs 1923): 1.

⁴⁰⁴ *Zümürdüanka*, s. 37 (17 Mayıs 1339/17 Mayıs 1923): 1.

⁴⁰⁵ Muhittin, *Zümürdüanka*, s. 37 (17 Mayıs 1339/17 Mayıs 1923): 4, Şekil 4.11: Karikatür 65.

⁴⁰⁶ *Age*, 4.

Şekil 4.11: Karikatür 65

1923 yılının Kurban Bayramı tebrikini ise *Zümrüdüanka*, bayramın üçüncü günü olan 26 Temmuz 1923 tarihli sayısında okuyucularıyla paylaşmıştır. *Zümrüdüanka* okuyucularının bayramını “*Hep bir arada idrâk ettiğimiz kurban, 10 Temmuz ve Sulh bayramlarını muhterem kari’ ve karielerine kemâl-i şevk ve samîmiyyetle tebrik eder mülk-ü millet hakkında daha hayırlı günler göstermesini Cenâb-ı Zülcelâl’den teferru’ ve niyâz eyler.*”⁴⁰⁷ sözleriyle tebrik etmiştir.

Zümrüdüanka, Kurban Bayramı ile birlikte okuyucusunun II. Meşrutiyet’in ilan edilmesinden sonra kutlanmaya başlayan İyd-i Milli Bayramı’nı da tebrik etmektedir. Aynı zamanda 24 Temmuz’da imzalanan Lozan Barış Antlaşması’nı da sulh bayramı olarak niteleyen yazı okuyucusunun sulh bayramını da tebrik etmektedir.

Zümrüdüanka aynı sayısında Dünya Savaşı’ndan itibaren Anadolu halkının verdiği kayıpları büyük bir üzüntüyle yâd eden “*Kurban Bayramı Vesilesiyle*” başlıklı yazıya yer vermiştir. Kurban kesemeyenler için buruk geçen bayramın bir de üzerine geçmişte yapılan savaşların muhasebesi eklenince yarattığı hüznü yazı şu sözlerle ifade etmektedir:

“İşte Kurban Bayramı... Biraz daha erken davransaymış yeni açılan mezbahanın resmî küşâdına yetişecekmiş! Eeh hoş geldi safâ’ geldi. Harb-i Umûmî’nin birinci senesinden bu güne kadar tam dokuz tane Kurban Bayramı geçti, hiç birinde bir cılız tavuk bile kestiremedim. 323 ve 337 Kurban Bayramlarında biri Çanakkale’de öteki İnönü’de iki oğlum vatan uğruna kurban gitti. Zannederim ki Cenâb-ı Hakk bu iki taneyi kâfi görür... Bu bayramın bana düşündürdüğü şeyler pek firâklıdır, İnsanı iki gözü iki çeşme ağlatacak şeyler... Öyle ya, bakınız: Hak Teâlâ senede bir kere kullarından kurban ister. Memleket on beş senedir, aşağı yukarı her sene ahâlîden kurban ister. Büyük yangınlar her sene birkaç defa şehrin en âciz, en fakîr, en muhtaç evlerinden yüzlercesini kurban ister. Bütün bu illetlerden daha korkunç ve daha salgın bir fuhuş ibtilâsı bazı hafif genç kızlar arasından kurban ister. İşsizlik, parasızlık, açlık, maâş alamayan muâllimler ve gayr-i faâller arasından kurban ister... Şöyle böyle, bir senede yüz binlere varan bir kurbanlar

⁴⁰⁷ *Zümrüdüanka*, s. 57 (26 Temmuz 1339/ 26 Temmuz 1923): 1.

kaflesi gönderiyoruz. Düşünüyorum da bütün bu kurban tâlibleri içinde, yine, şüphe yok, en gafûr-ür rahîmi Cenâb-ı Vâcib-ül Vücûddur: Hiç olmazsa fukarâdan kurban istemiyor!”⁴⁰⁸

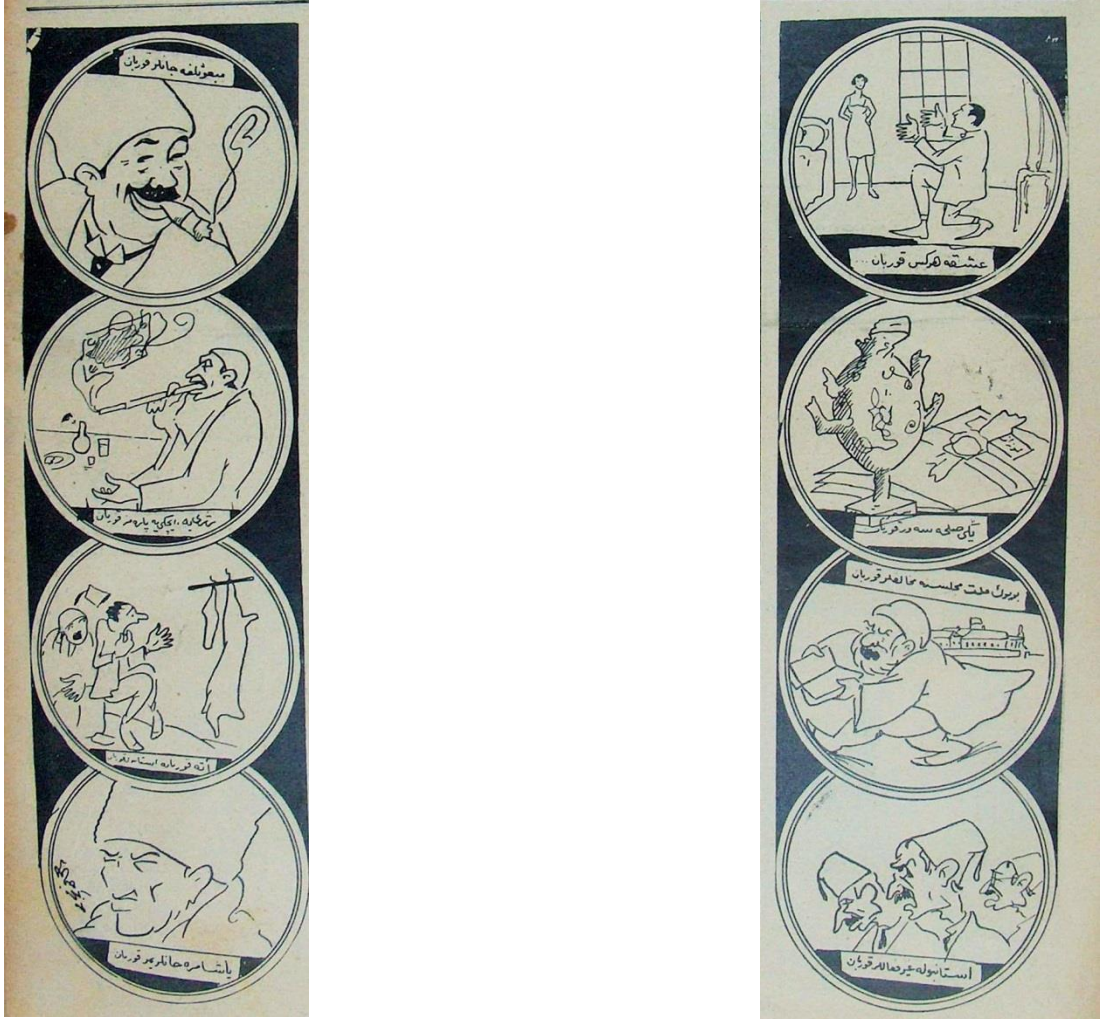
Memleketin son on beş sene içinde yaşadığı savaş ve felaketlere halkın canları ve mallarıyla verdiği bedelleri kurban olarak niteleyen yazı Anadolu coğrafyasının yakın geçmişinin izleriyle yaşadığı buruk bir bayram tablosu ortaya koymaktadır. Yazıda savaşların ve büyük yangınların yanı sıra fuhuş, işsizlik ve yoksulluk da halk içinden kurban seçen felaketler olarak sıralanmıştır. Allah’ın kurbanı fakirlere vacip kılmayışı son yıllardaki felaketlere verilen kurbanların bir avuntusu olarak ortaya koyulmuştur.

Zümürdüanka bayramdan esinlenerek “kurban olmak” deyiminin çağrıştırdıklarını aynı sayısında yer alan aşağıdaki karikatüre konu edinmiştir. İki sütun halinde yayınlanan karikatürlerin sağ sütununda yukarıdan itibaren; “*Aşka Herkes Kurban*”, “*Yeni Sulhe Sevr Kurban*”, “*Büyük Millet Meclisine Muhâlifler Kurban*”, “*İstanbul’a Gayr-i Faâller Kurban*”, ifadeleri yer alırken sol sütunda ise; “*Mebusluğa Canlar Kurban*”, “*Tönbekiye, İçkiye Paramız Kurban*”, “*Ete, Kurbanı Esnaf Kurban*”, “*Paşamıza Canlarımız Kurban*”⁴⁰⁹ ifadeleri yer almaktadır.

---

⁴⁰⁸ “Kurban Bayramı Vesilesiyle”, *Zümürdüanka*, s. 57 (26 Temmuz 1339/26 Temmuz 1923): 1.

⁴⁰⁹ Zeki Cemal, *Zümürdüanka*, s. 57 (26 Temmuz 1339/26 Temmuz 1923): 1, Şekil 4.12: Karikatür 66.

Şekil 4.12: Karikatür 66

Karikatür “kurban olmak” deyiimiyle birlikte gündelik yaşamın ve memleketin gündemindeki satır başlarını da ortaya koymuştur. Lozan, işsizlik, hayat pahalılığı bu satır başları arasında yer almaktadır. Karikatür, muhalifleri, mecliste yenilenen seçimlerle; mebusları, kıskanılan yaşam şartlarıyla; Mustafa Kemal’i ise “*Paşamıza Canlarımız Kurban*” ifadesiyle milletin minnettarlığını dile getirerek yansıtmaktadır.

1924 ve 1925 yıllarında İstanbul’da hızla yükselen fiyatlar, hayat pahalılığı ile birlikte kentin yaşadığı yoksulluğun şiddetlenmesine neden olmuştur.⁴¹⁰ Bu yılın ramazan ve kurban bayramlarının yaşanan bu yoksulluğun gölgesinde geçtiği *Zümrüdüanka*’ya konu olan bayram yazı ve karikatürlerinden de okunmaktadır. *Zümrüdüanka*, Ramazan Bayramı’nın arife günü yayınladığı aşağıdaki karikatürle

⁴¹⁰ Feridun Ergin, “Birinci Dünya Savaşında ve Atatürk Döneminde Fiyatlar ve Gelirler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c. 3, s. 7 (1986): 59-84.

İstanbulluların bu güç ekonomik koşullar altında kutladığı bir Ramazan Bayramı tablosu ortaya koymaktadır. “*Bayramda İstanbul Eğleniyor*” üst yazısıyla verilen karikatür dört bölümden oluşmaktadır. Soldaki bölümde “*Esnaflar alış verişsiz*” alt yazısıyla verilen karikatürde genel ev işleticisi bir kadın ve karşısında sıralanmış çalışanları resmedilmiştir. Esnaf olarak ilk akla gelen manav, kasap, bakkal örneklerinden farklı olarak bir genel ev işletmecisinin örnek oluşturması *Zümrüdüanka*'nın bozulan toplumsal ahlak eleştirisiyle paralellik gösterilmiştir.

İkinci bölümde ise bir memur ekmek mağazası yazan bir dükkânın önünde durmakta vitrinde sergilenen ekmeğin fiyatını on sekiz kuruş olduğunu görerek elindeki çıkımı hayretten yere düşürmektedir. “*Me'mûrlar ekmeksiz*” alt yazısıyla verilen bu karikatürde de memurların yaşadığı geçim zorluğu ekmek fiyatları üzerinden vurgulanmıştır.⁴¹¹ İstanbul'un dar gelirli kesimi olarak kent yoksulluğu ile birlikte anılan memurlar bu karikatürde de ekmeğe ancak bir ekmek mağazası önünde bakıp iç geçiren bir sınıf olarak hicvedilmiştir.

Şekil 4.13: Karikatür 67

“*Tüccarlar parasız*” alt yazısıyla verilen üçüncü bölümde ise İstanbul tüccarlarının tıpkı esnaf ve memur gibi işsiz ve parasız oluşu resmedilmiştir. Son bölümdeki

⁴¹¹ *Zümrüdüanka*'da ekmek fiyatları öncelikli olarak yoksulluk ve İstanbul Şehremanetinin uygulamaları çerçevesinde eleştirilen önemli bir konu başlığı olmuştur. Şehremini Emin Bey'in ilk icraat olarak ekmek fırınlarını kapatması, ardından şehremanetinin kontrolüne geçen ekmeğin günbegün düşük kalitesi çıkması, Emanetin İstanbul halkına çer-çöp, saman, arpa katılmış ekmekleri yedirdiği haberleri bu dönemde sıkça rastlanan haberleri arasındadır. Bu eleştirilere ekmeğin fiyatının sürekli olarak değişmesi veya artması da eklenmektedir. Şehremaneti'nin Ekmek politikasıyla ilgili *Zümrüdüanka*'da yer alan birkaç örnek için bkz: “Ekmek Çarpıyor”, *Zümrüdüanka*, s. 166 (11 Ağustos 1924), “Et ve ot Meselesi”, *Zümrüdüanka*, s. 169 (21 Ağustos 1924).

karikatürün altında yer alan “*Mebuslar hesapsız*”⁴¹² ifadesinde ise karikatürün vermek istediği anlam yüklüdür: İstanbul’da bayramda yalnızca parası olanlar eğlenebilmektedir. İstanbul’da yoksul ve zengin iki sınıfın iki farklı bayramı bir yanda ekmek mağazasında, ekmeği vitrinde seyreden memurların, bir yanda önlerinde düzülü sofralarla hesapsızca yaşayan mebusların yaşamları üzerinden karikatürize edilmiştir. Bu karikatürle *Zümrüdüanka* yaşanan yoksulluk ve hayat pahalılığının gölgesinde geçen bir bayram atmosferi çizmektedir.

Zümrüdüanka 1924 yılının Kurban Bayramı’na üç gün kala yayınladığı ”*Bayram Üstü*” başlıklı yazısında bayram adet ve geleneklerinin zamanla nasıl değiştiğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bayramda kurban kesmenin güçlüğü ile yoksulluğu vurgulayan yazı mebusların zenginliklerine yaptığı gönderme ile bir sınıf eleştirisi de ortaya koymaktadır:

“Eskiden bayram üstü denince akan sular dururdu. Son zamanlarda bayramın üstü de bir oldu altı da. Hele Kurban Bayramı’na yaklaşırken evlerde satırların, bıçakların bilenmesi âdetini bugün tekrar edecek olsanız komşularınız muhakkak polise haber verir. Mahalle mektebinde bize sıratlan geçerken kestiğimiz kurbanlara bineceğiz derlerdi. Zamane çocukları ‘Öyle ise otomobil keselim de daha rahat geçelim...’ diye cevap veriyorlar. Otomobil kesilme bile otomobille afi kesildiğini onlar da biliyorlar. Bütün gün milletvekillerinin çocuklara verdikleri derslerden biri de budur. Lâyık Şeker Bayramı’nı idrak etmiş ve fazla bir tat bulmamıştık. Kurban Bayramı’nın lâyı-ı nev’î acaba nasıl olur? Onu da yarın öbür gün göreceğiz. Maamâfih bunu tahmin güç bir şey değildir. Bu zamanda kurban kesmek çok güç olduğuna ve muhakkak bir şey kesilmek lâzım geldiğine göre herkes işine, meşrebine, mesleğine uygun kesecek bir şey bulacaktır. Meselâ âşinâlar nâmzet olup söz kesecekler. Açık gözler iş becerip para kesecekler, karmanyolacılar gâfil avlayıp yol kesecekler, altı ay boş oturup dolu tutan meb’ûslarla Cemiyet-i Umûmiyye a’zâsı da bittabî havyar keseceklerdir...”⁴¹³

Zümrüdüanka bayram üstü kurban kesmek niyetiyle bilenen bıçakların dahi bir suç girişimi sanılacağını ifade ederek İstanbul’un tekinsizliğine gönderme yapmaktadır. Bayramda kurban kesecek ekonomik gücü olmayan yoksullara kıyasla *Zümrüdüanka* mebusların ve Cemiyet-i Umumiye azasının zenginliklerini, havyar keseceklerini ifade ederek hicvetmektedir. *Zümrüdüanka*’nın mebus eleştirisi bununla da kalmaz bütün gün otomobillerde afi keserek çocuklara olumsuz örnek oldukları ve altı ay boş oturdukları dile getirilerek devam eder.

Zümrüdüanka, Kurban Bayramı’nın ikinci günü olan 14 Temmuz 1924 tarihli sayısında okuyucularının Kurban Bayramı’nı aşağıda yer alan karikatürle tebrik etmiştir. Karikatürde dalgalanan yazıda: “*Zümrüdüanka, mübarek bayramı sevgili karilerine tebrik eder.*”⁴¹⁴ ifadesi yer almaktadır. *Zümrüdüanka*’nın Kurban

⁴¹² Zeki Cemal, *Zümrüdüanka*, s. 138 (5 Mayıs 1340/ 5 Mayıs 1924): 1, Şekil 4.13: Karikatür 67.

⁴¹³ *Zümrüdüanka*, s. 157 (10 Temmuz 1340/10 Temmuz 1924): 1.

⁴¹⁴ *Zümrüdüanka*, s. 158 (14 Temmuz 1340/14 Temmuz 1924): 1, Şekil 4.14: Karikatür 68.

Bayramı için yalnızca ilk sayfasında bu küçük karikatüre yer vermesi dikkat çekicidir. Bu sayıda *Zümrüdüanka*'nın başyazıyı memleketteki asayiş eksikliğine ve kapak karikatürünü de tütüne gelen zamma ayırması bayramın bu konuların gölgesinde geçtiğinin bir göstergesidir.

Şekil 4.14: Karikatür 68

Zümrüdüanka bayramdan sonraki sayısında okuyucularından gelen bayram tebrikleri için “*Telgraf ve mektup göndermek suretiyle tebrik-i iyd etmek lütfunda bulunan muhterem karie ve kari’lerimize Zümrüdüanka ârz-ı teşekkürü vecibe addeyleyler.*”⁴¹⁵ ifadelerini içeren bir teşekkür yazısına yer vermiştir. *Zümrüdüanka*'nın nerdeyse her bayram ertesinde okuyucularına hitaben yayınladığı bu teşekkür yazıları gazetenin okuyucularıyla sıkı ve samimi bir iletişim kurduğunun da bir göstergesidir.

Zümrüdüanka, 1925 yılının Ramazan Bayramı'nın arifesine denk gelen, 23 Nisan 1925 tarihli son sayısında okuyucularının bayramını “*Zümrüdüanka, her iki bayramımızı birden sevgili kari’lerine tebrik eder.*”⁴¹⁶ ifadeleriyle kutlamıştır. *Zümrüdüanka* Ramazan Bayramı'nı tebrik ettiği bu yazısında okuyucularının Paskalya Bayramını kutlayan bir tebrik yazısına da yer vermiştir.⁴¹⁷

Zümrüdüanka, 1923-1925 yılları arasında tanık olduğu dini bayramları, okuyucularıyla paylaştığı tebrik mesajlarının ötesinde İstanbul'un bayram algısını ve yaşanan bayram havasını yansıtan yazı ve karikatür örnekleriyle aktarmıştır. *Zümrüdüanka*'da Ramazan Bayramları çoğu zaman gem vurulan nefislerin özgürlük bayramı olarak, Kurban Bayramları ise kurban adama mükellefiyeti nedeniyle İstanbul'un yoksulluğunu bir kez daha dile getirmek için bir vesile olarak

⁴¹⁵ “Teşekkür”, *Zümrüdüanka*, s. 159 (17 Temmuz 1340/17 Temmuz 1924): 3.

⁴¹⁶ *Zümrüdüanka*, s. 224 (23 Nisan 1341/23 Nisan 1925): 1.

⁴¹⁷ “Paskalya Tebriki”, *Zümrüdüanka*, s. 224 (23 Nisan 1341/23 Nisan 1925): 1.

yansıtılmıştır. Dini bayramlar, *Zümrüdüanka*'da 1923-1925 yılları arasında hüküm süren yoksullukla birlikte yakın geçmişteki savaş ve sefaletlerin de gölgesinde geçen buruk havasıyla aktarılmıştır.

4.4.3. Millî Bayramlar

1923 yılında yayın hayatına başlayan *Zümrüdüanka*'da aynı yıl ilan edilen Cumhuriyet Bayramı kutlamaları yer almamaktadır. 1921 yılında çıkarılan bir kanunla Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı, Türkiye'nin ilk millî bayramı olarak kabul edilen 23 Nisan, saltanatın kaldırılmasından sonraki senelerden itibaren ise Millî Hâkimiyet Bayramı olarak kutlanmıştır.⁴¹⁸ *Zümrüdüanka* İstiklal Bayramı olarak adlandırdığı bu bayramın 1924 ve 1925 yıllarındaki yıldönümü kutlamalarına sayılarında yer vermiştir.

1924 yılının 23 Nisan kutlamaları *Zümrüdüanka*'da “*Bayram Mevsimi*” başlıklı yazıya konu edilmiştir. Bu yazı, toplumun bu yeni ulusal bayram kutlamalarını henüz tam anlamıyla idrak edemediğini göstermesi açısından önemlidir. 23 Nisan'ın ramazanın ortasında bir bayram havası yarattığını ifade eden yazı aşağıdaki ifadelerle devam etmektedir:

“Bahar zaten mevsimlerin bayramı demektir. Bu sene ramazan da tam baharın içinde geçiyor. Her zaman olduğu gibi yalnız sonunda değil ramazanın ortasında da bayram yaptık. Bizim halkımız tuhaftır. Hâlâ 23 Nisan'ın İstiklâl Bayramı'na tesâdüf ettiğinin farkında olmayanlar var. Bugün bayram olduğunu öğrenenlerden pek çoğu: ‘Acâib bu da mı yeni çıktı. Ramazan bitmeden bayram olur muymuş?’ diye hayret ediyorlardı. Hâlbuki eskiden dâhi 23 Nisan bir takvime göre bir nev’î bayram demektir. Bu, senelerden beri, asırlardan beri tekrar ettiği için yediden yetmişe herkes Hızırilyas gününü bekler, Kâğıthane’de, Veliefendi’de, Çırpıcı Çayırı’nda kuzu dolmaları, irmik helvaları ve yalancı dolmalar yenirdi. Her ne ise bütün bu ziyâfetler şimdi birer yalancı dolma oldu ya.

İstiklâl Bayramımızın 23 Nisan tarihine tesâdüf etmesi ma’nîdârdır. Çünkü onun gibi bu da bir rûz-u hızırıdır. Ama bu günün Hızır göze görünmez nev’iden olmayıp Ankara’da oturuyor.”⁴¹⁹

Yazı, ulus devlet kimliğini yeni kazanan Türkiye’de toplumun bir kesiminin ulusal bayram kutlamalarının farkında olmadığı bir tablo ortaya koyarken diğer yandan bu kutlamaların farkında ve bilincinde olan bir kitlenin de sözcülüğünü yapmaktadır. Yazıda 23 Nisan İstiklal Bayramı ile Bahar Bayramı arasında benzerlik kuran *Zümrüdüanka*, Mustafa Kemal’e yaptığı Hızır göndermesiyle onu ve onun şahsında Cumhuriyet’i de yüceleştirmektedir.

⁴¹⁸ Veysi Akın, “23 Nisan Milli Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı’nın Tarihçesi”, **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, s. 3 (1997): 91.

⁴¹⁹ “Bayram Mevsimi”, *Zümrüdüanka*, s. 135 (23 Nisan 1340/23 Nisan 1924): 1.

Zümrüdüanka 23 Nisan 1925 tarihli son sayısında “*Zümrüdüanka her iki bayramımızı birden sevgili kari’lerine tebrik eder.*”⁴²⁰ sözleriyle okuyucularının Şeker bayramı ile birlikte İstiklal Bayramı’nı da kutlamaktadır. *Zümrüdüanka*’nın bu sayıda yayınladığı aşağıdaki “*Üç Bayram Bir Arada*” başlıklı şiir, 23 Nisan’ı milli hâkimiyeti sağlayan Büyük Milet Meclisi’nin açılışı ve saltanatın kaldırılması süreçleriyle çifte bayram olarak değerlendirmektedir:

“Görününce nazlı ay gökyüzünde bu akşam
Şimdi birleşti demek, bir arada üç bayram
Biri Şeker Bayramı, biri de sûr-u Milli,
Üçüncüsü yeniden parlayan nûr-u milli
Yaşasın nûr-u milli, kahrolsun eski kafa
Üç bayram şerefine edelim zevk-ü safâ
Bir taraftan şekerle ağzımız tatlılansın
Bir taraftan gökler, millî şevk ile yansın
Toprağı bol olsun hortlayan irticâ’nın
Mekânı hendek olsun o Şeyh Sait alçağın.

***

Ankara’dan ötünce mübârek sûr-u millî
Yeniden aydınlandı vatan-ı nûr-u millî
Bayram, bayram üstüne katmerli şenlik oldu
Bütün gökler, bugün serâpâ neşe doldu”⁴²¹

23 Nisan İstiklal Bayramı’na bir methiye şeklinde yazılan bu şiirde 1925 yılına damgasını vuran Şeyh Sait İsyanı’na, Şeyh Sait’e ve irticaya yapılan göndermeler dikkat çekicidir. Bu gönderme bu yılki bayram kutlamalarında milli duyguların daha da coşkulu yaşanmasına vesile olduğunu göstermektedir.

Zümrüdüanka’nın sayfalarına taşıdığı 23 Nisan İstiklâl Bayramı ile ilgili yazılardan bu bayramın dahi henüz toplum tarafından idrak edilmediğini ortaya koymaktadır. *Zümrüdüanka*’da ulusal bayramlardan yalnızca 1921 yılında resmen bayram olarak kabul edilen 23 Nisan Ulusal Egemenlik Bayramı ile ilgili haberlerin yer alması Atatürk’ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı, Cumhuriyet Bayramı ve Zafer Bayramı’nın daha geç tarihlerde resmen bayram olarak kutlanmalarıyla açıklanabilir.

⁴²⁰ *Zümrüdüanka*, s. 224 (23 Nisan 1340/23 Nisan 1924): 1.

⁴²¹ “Üç Bayram Bir Arada”, *Zümrüdüanka*, s. 224 (23 Nisan 1340/23 Nisan 1924): 4.

4.5. Dilenciler ve Dilencilik

Yoksulluğun ve dolayısıyla gelir dağılımındaki adaletsizliğin arzu edilmeyen bir yansıması olarak ortaya çıkan sosyal bir olgu olan dilencilik, Cumhuriyet'in ilk yıllarının ekonomik koşulları altında gündelik hayatta sıkça rastlanılan bir gerçeklik olmuştur.⁴²² Yazı ve karikatürlerinde yoksulluğu gündemine sıkça taşıyan *Zümrüdüanka*, bu durumun bir sonucu olarak İstanbul kentinin dilencilik manzaralarına da kayıtsız kalmamıştır. *Zümrüdüanka*, gündelik yaşam gerçekliğinin bir parçası olan dilencilik hallerini İstanbul'un yoksulluğunu temsil eden emekli, memur, işsiz, dul ve yetimlerin halleriyle birlikte anmıştır. Sokaktaki evsiz ve kimsesizleri “dilenen dilenciler” memur, emekli, dul ve yetimleri “*dilenmez dilenciler*” olarak niteleyen *Zümrüdüanka* bu iki grubun da ortak noktası olarak yoksulluğu göstermiştir.⁴²³

Gündelik hayatta dilencilerin sayıca fazla olmalarının yanı sıra gösterdikleri ısrar da zaman zaman toplumu huzursuz ve rahatsız eden bir durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur. *Zümrüdüanka*, İstanbulluların yaşadığı bu huzursuz durumdan yola çıkarak dilencilerin hükümet eliyle ıslah edilmesine dair şikâyetini şu ifadelerle ortaya koymaktadır:

“Şu dilencilik san'atı İstanbul muhîtinde hayli terâkki etti. Artık kahvede, gazinoda, vapurda, yolda doksan dokuzuna merâm anlatmaktan usanıyoruz. Öyle sırnaşıkları, tutkal gibi yapışkanları var ki bunları az çok bir şey vermeden savmak kabil olamıyor. Bazıları bu işi kendileri için bir ticaret addediyorlar. Rivâyete nazaran günde beş liradan on liraya kadar para kazananları varmış. İş böyle giderse bir dilenciler şirketi vücûda gelecek, İstanbul'un en mühîm kazancı bunların eline geçecektir. Hükûmet bunun önünü almak için bir tedbîr düşünmeli. Hiç olmazsa toplayıp bir iki gün ticaretlerinden men etmelidir.”⁴²⁴

Zümrüdüanka, bu yazıda dilencililiğin toplumu rahatsız eden boyutunun yanı sıra dilencilerin haksız kazanç elde ederek sosyal adaleti bozmasına da gönderme yapmaktadır.⁴²⁵ *Zümrüdüanka*'nın bu adaletsizlikte ihtiyaç sahibi olmaksızın dilencilik yapanları hedef alması da dikkat çekicidir. Dilencilerin sosyal adaleti

⁴²² Adem Palabıyık, “Hayırseverlik ve Sadakanın Oluşturduğu Bir Yaşam: Dilencilik ve Dilencilik Kültürü”, VIII. Kocaeli Üniversitesi Uluslararası Felsefe Sempozyumu: “Dayanışma” (Basılmış Kongre Kitapçığı), (2010),103. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nda Dilenciler hakkında bkz: Nadir Özbek, “II. Meşrutiyet İstanbul'unda Dilenciler ve Serseriler”, **Toplumsal Tarih**, s. 64 (Nisan 1999): 34-43.

⁴²³ “Dilencilerin Hicreti”, *Zümrüdüanka*, s. 199 (4 Kânunuevvel 1340/ 4 Aralık 1924): 3.

⁴²⁴ “Dilenciler!”, *Zümrüdüanka*, s. 38 (21 Mayıs 1339/ 21 Mayıs 19239): 4.

⁴²⁵ Adem Palabıyık, “Hayırseverlik ve Sadakanın Oluşturduğu Bir Yaşam: Dilencilik ve Dilencilik Kültürü”, VIII. Kocaeli Üniversitesi Uluslararası Felsefe Sempozyumu: “Dayanışma” (Basılmış Kongre Kitapçığı), (2010), 103.

bozan bu durumlarını aylık gelirleriyle İstanbul'un yeni zenginleri haline gelecekları yorumuyla hicveden yazı bu adaletsizliğe karşı hükümeti de iş başına çağırılmaktadır.

Ahmet Cevdet'in sahibi ve başyazarı olduğu *İkdam* gazetesinde yayınladığı bir makaleden de İstanbul'da o günlerde dilencililiğin bir gündem konusu oluşturduğunu anlamaktayız. *Zümrüdüanka*, Ahmet Cevdet'in birçok yer dolaşıp İstanbul kadar dilencisi, işsiz haddinden çok olan bir memleket görmediğini ifade ettiği bu makalesine gönderme yaparak eleştirisini şu ifadelerle dile getirmektedir:

“...Ahmet Cevdet'in bu neşriyyâtını kendi üzerine alan gayr-i fa'âllerle ma'zûlîn, mütekaidin, eytâm ve erâmil: ‘Cevdet Bey dilencilerden, dilencilikten bahsedeceğine havâlelerin vaktiyle irsâli ve maâşâtın ayın onuna on beşine bırakılmayarak hemen ilk günü tesrîâtı lüzûmunu dermiyân etse bizde bir dereceye kadar dilenmekten ve dilencilikten kurtulurduk’ diyorlarmış. Doğrusu da bu ya! Haklı söze ne denir?”⁴²⁶

Zümrüdüanka, bu yazısında Ahmet Cevdet'in makalesinde dilenci ve işsizler üzerine yaptığı tespate emekli dul ve yetimleri de geciken maaşlarıyla dâhil etmektedir. Yazı aynı zamanda Ahmet Cevdet üzerinden gazeteci ve aydınların dilencilerin ve işsizliğin görünen hallerini ilan etmek yerine çözüm odaklı davranış göstermedikleri noktasında da bir eleştiri ortaya koymaktadır.

İstanbul'da ciddi boyutlara ulaşan dilencililiğin, sosyal adaleti ve toplumsal huzuru bozan niteliğiyle kamuoyunun gündemine gelmesi resmi makamları da konuyu ele almak zorunda bırakmıştır. Bu duruma bir örnek de Vilayet' in İstanbul'da artan dilencililiğe çözüm olarak bunların bir kısmını hayır kurumlarına yerleştirme bir kısmını uygun bir işe sokma gibi öneriler getirmesi olmuştur. *Zümrüdüanka* “*Dilenciler Mes'elesi*” başlıklı yazısında Vilayet' in bu önerilerini aşağıdaki ifadelerle eleştirmektedir:

“Dilencilerin toplattırılarak bî-kes ve bî-iktidâr olanların sinnlerine göre hayır müesseselerine ve Dârülaceze, çocukların Dârüleytâma yerleştirilmeleri ve çalışacak kabiliyette olanların da münâsib birer işte çalıştırılmaları Vilâyetçe tekarîr ettiğini gazeteler yazmışlarsa da bu bâbda icrâ ettiğimiz tahkikata nazaran gayr-i fa'âllerle ma'zûlînün adedi mühîm bir yekûna bâliğ olduğu ve eytâm ve erâmil-i müslimîn dahi bunlara ilâve edildiği taktîrde İstanbul halkının nisfını dilencilerin teşekkül eylediği düşünülerek bu teşebbüsten şimdilik sarf-ı nazar olunmuştur.”⁴²⁷

Zümrüdüanka yazısında vilayetın çalışacak kabiliyette olanları münasip bir işe yerleştirme önerisinin karşısına kentın işsizlik gerçeğini koymaktadır. Vilayet' in dilencililiğe getirdiği çözüm önerisi bî-kes ve bî-iktidâr olan dul ve yetimleri de dilenciler kategorisinin içerisine almaktadır. Bu durumda vilayetın tanımladığı dilenci kategorisinin dilenen dilencilerle birlikte işsizleri, dul ve yetimleri de içine

⁴²⁶ “Dilenciler ve Dilencilik”, *Zümrüdüanka*, s. 90 (19 Teşrinisani 1339/19 Kasım 1923): 1.

⁴²⁷ “Dilenciler Meselesi”, *Zümrüdüanka*, s. 90 (19 Teşrinisani 1339/19 Teşrinisani 1923): 4.

alan neredeyse kentin yarısını oluşturan büyük bir çoğunluk olduğunun altı çizilmektedir. *Zümrüdüanka* bu toplumsal analiziyle birlikte Vilâyet' i İstanbul'un sosyo-ekonomik gerçekliğinden uzak bir çözüm önerisi getirmesi noktasında eleştirmektedir.

1924 yılının son aylarında İstanbul sokaklarını dolduran dilenciler bazı caddelerden arabayla geçilmesini dahi engeller hale gelmişti. Öyle ki Şehremaneti, dilencililiğin baş edilemeyen bu boyutlarını Ekim ayında Eminönü dâhilinde dilenmeyi yasaklayarak çözüm bulmaya çalışmıştı.⁴²⁸ *Zümrüdüanka* İstanbul'da dilencililiğin geldiği bu koşullarda “*San'atın Sırlarından*” üst yazısıyla verdiği aşağıdaki karikatürde bu işi bir ticaret haline dönüştüren dilencileri konu edinmiştir. Karikatürde dilenciler kendilerini daha da acındırmak için kullandıkları yırtık ve perişan kıyafetlerle resmedilmiştir. Karikatürdeki yaşlı kadın, dilenciye:” *Ayol, bu pardösüyü sana daha dün verdim ne çabuk parçaladın?*” diye sormaktadır. Dilenci ise bu soruya: “*Hanımefendi sen bundan anlamazsın; san'atın sırlarına uydurmak için böyle yapmak lâzımdır.*”⁴²⁹ şeklinde cevap vermektedir.

---

⁴²⁸ Nuran Yıldırım, *İstanbul Darülaceze Müessesesi Tarihi*, (İstanbul: Darülaceze Vakfı Yayınları, 1996), 18.

⁴²⁹ Cemal Nadir, *Zümrüdüanka*, s. 192 (10 Teşrinisani 1340/10 Kasım 1924): 3, Şekil 4.15: Karikatür 69.

Şekil 4.15: Karikatür 69

Karikatür kullandıkları yöntemlerle dilencililiği bir gelir kaynağı ve meslek haline getiren dilencilerin bu davranışlarını dilencilerin sanatı olarak değerlendirerek ortaya koymaktadır. Karikatür aynı zamanda Cumhuriyet döneminde fakir ama onurlu asıl yardıma muhtaç yoksullarla yardım edilmemesi gereken dilenci ayrıştırmasına da gönderme yapmaktadır. Karikatürize edilen dilenci tipinin toplumsal yardımlaşma duygusunu suiistimal eden karakteri bu ayrıştırmaya bir örnek niteliğindedir.⁴³⁰

15 Ekim 1924 tarihinde Darülaceze'nin Şehremaneti'ne bağlanması ile birlikte dilencilerin Darülaceze'ye sevk edilmeleri Şehremaneti'nin yönetimine geçmiştir.⁴³¹

⁴³⁰ Ayşe Buğra, "Devletçi Dönemde Yoksulluğa Bakış ve Sosyal Politika: 'Zenginlerimiz Nerede'", **Toplum ve Bilim**, s. 99 (Kış 2003-2004): 75-97.

⁴³¹ Nuran Yıldırım, **age**, 96-97.

Zümürdüanka aşağıdaki yazısında bir taraftan bu sevk işlemlerini bir taraftan da Şehremaneti'nin konu ile ilgili tutumunu şu ifadelerle eleştirmektedir:

“Dârülaceze Müdür Muâvinliği'ne Doktor Rasih Bey namında bir zât ta'yîn edilmiş. Muma-ileyh fenn-i tıptan mâadâ fotoğrafçılık ve makinecilik san'atlarına da vâkıfmiş. Haber aldığımızı göre Şehremini, Dârülaceze vâridâtının tezyidi için; buraya sevk edilen kadın erkek dilencilerin ayrı ayrı grup halinde muhtelif şekil vaziyetlerde fotoğraflarını Rasih Bey'e aldirtacak ve bunları cüz'î bir bedel ile piyasada sattıracakmış. Ehemmiyetsiz bir bedel ile fotoğraflarını sattırarak aramızdan kaybolan dilencilerin hâtralarını ihyâ' edeceğinden dolayı şehreminini tebrike şâyân görüyoruz.”⁴³²

Yazı, Şehremaneti'nin Darülaceze'ye kaynak aktarımındaki yetersizliği ile birlikte İstanbul dilencilerinin Darülaceze'ye sevk edilmek yoluyla ıslah edilmelerinin başarısızlığını gülünç bir biçimde ortaya koyarak eleştirmektedir. Bu başarısızlık yazıda İstanbul Şehreminini ironik bir biçimde tebrik etmesinde somutlaşmaktadır.

Zümürdüanka'da döneminin yardıma muhtaç yoksulları ile yardım edilmemesi gereken “dilenci” ayrımını vurgulayan bir başka örnek de “*Dilencilerin Hicreti*” başlıklı yazıdır. Yazı, asıl yardıma muhtaç olan mütekaid, dul ve yetim gibi yoksulları “*dilenmez dilenci*” olarak tanımlarken onların yaşadıkları yoksulluğu şu diyalogla dile getirmektedir:

“-İşittiniz mi? İstanbul'daki dilencilerin birçoğu İzmir'e hicret ediyormuş.
-Yalandır. Yetimler, dullar, tekaüdler, ma'zûller daha burada...
-Ayol onlar dilenci mi?
-Dilenmez dilenci... Yarın öbür gün kiloluk ekmeğe yirmi üçü yirmi dördü boylarsa artık âşikâr dilenirler.”⁴³³

Zümürdüanka, dilencililiği Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşanan yoksulluğun göstergelerinden biri olarak ortaya koymuş ve emekli, dul ve yetimleri; fakir ama onurlu “*dilenmez dilenciler*” olarak dilenen dilenciler kadar acz içinde yansıtmıştır. Gazete Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki yoksulluk içinde sosyal huzurun yanı sıra sosyal adaleti bozan ve bazen de sosyal yardımlaşma duygusunu zedeleyen dilencililiğe resmi makamlarca alınan önlemlerin başarısızlığını da eleştirmiştir.

⁴³² “Dilencilerin Fotoğrafları”, *Zümürdüanka*, s. 194 (17 Teşrinisani 1340/17 Kasım 1924): 4.

⁴³³ “Dilencilerin Hicreti”, *Zümürdüanka*, s. 199 (4 Kânunuevvel 1340/4 Aralık 1924): 3.

5. SONUÇ

Eleştiri ve muhalefet, toplumsal gerçekliği kendine has yöntemlerle ele alan mizahın ana karakteri olmuştur. Bu ana karakter aynı zamanda politik mizah üslubunu da beslemiştir. Tanzimat Dönemi'nden Cumhuriyet Dönemi'ne kadar bu üsluplarıyla öne çıkan bazı mizah gazeteleri, iktidarlar tarafından kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Kanun-ı Esasi'yi eleştiren Teodor Kasab'ın hükümetçe kapatılan *Hayal*'i bu durumun Birinci Meşrutiyet Dönemi'ndeki sembolleşen örneğidir. Bu süreci takip eden II. Abdülhamid'in istibdat döneminde sistematik bir şekilde uygulanan sansür, mizah gazetelerini de yayınlarına ara vermek zorunda bırakmıştır. II. Meşrutiyet Dönemi'nde ise yeniden ortaya çıkan mizah gazetelerinin uzun ömürlü olamayışlarında değişen politik güçlerin mizaha karşı tahammülsüz tavrı da etkili olmuştur. Refik Halit'in *Aydede* mizah gazetesi bu durumun Milli Mücadele Dönemi'ndeki örneği olmuştur. Milli Mücadeleyi ittihatçı bir maceraperestlik olarak değerlendiren *Aydede*, Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlanmasıyla bir bedel ödemek zorunda kalarak kapanmıştır.

Cumhuriyet'in ilanı ve beraberinde getirdiği köklü siyasal değişimler meclis içinde olduğu kadar meclis dışında da muhalefet refleksini güçlendiren yeni bir sürecin tetikleyicisi olmuştur. İstanbul basını, bu muhalefetin meclis dışında önemli bir odak noktası haline gelmiştir. Yeni iktidar, Matbuat Kanunu'ndaki düzenlemeler ve Takrir-i Sükûn Kanunu gibi siyasi ve hukuki yaptırımlarla bu muhalefeti kontrol altına almaya çalışmıştır. İktidarın muhalif basına yönelik bu tutumundan politik mizah yapan mizah gazeteleri de etkilenmiştir. Bu durum, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e egemen güçler değişse de politik mizahın engellenme ve susturulma çabasının değişmeyip devam ettiğini kanıtlamaktadır. Bu çalışmada bu sürekliliğin Cumhuriyet Dönemi'ndeki bir örneği olan, 11 Ocak 1923- 23 Nisan 1925 tarihleri arasında yayınlanan *Zümrüdüanka* mizah gazetesi incelenmiştir. Dönemin İstanbul merkezli yayınlanan mizah gazeteleri arasında yer alan *Zümrüdüanka*'nın siyasi

iktidar ve uygulamalarını, toplumda görülen aksaklıkları eleştirel bir yaklaşımla değerlendiren mizah anlayışı ele alınmıştır.

Yeni rejimin matbuata yönelik tavrı *Zümrüdüanka*'nın bu konudaki yaklaşımı Gazeteciler Davası, Kozan Mebusu Ali Saib Bey'in *Vakit* gazetesi muhabirini tokatlaması, Matbuat Kanunu'nda gündeme gelen düzenleme gibi gelişmeler üzerinden incelenmiştir. Matbuat hürriyeti aleyhine yaşanan bu süreçleri Meşrutiyet ve istibdat dönemleri ile kıyaslayan *Zümrüdüanka*, Cumhuriyet'in matbuat ve aydınlar için yeni bir özgürlük alanı sağlayamadığını ileri sürmüştür. 1924 yılında Matbuat Kanunu'nda gündeme gelen düzenlemeyi matbuatın diline vurulan bir kilit, muhalif gazetecileri yıldırma, sindirme ve korkutma girişimi olarak değerlendirmiştir. *Zümrüdüanka*, bu düzenlemenin gazete sahipleri ve sorumlu müdürleri için caydırıcı ve yıpratıcı etkiler yarattığını öne sürerek sürecin matbuat hürriyetini kısıtlayan niteliğine vurgu yapmıştır.

Matbuat hürriyeti aleyhine yaşanan bu gelişmeleri, muhalif basının büyük oranda susturulmasıyla sonuçlanan ve gazete kapatmalarını da kapsayan 4 Mart 1925 tarihli Takrir-i Sükûn Kanunu'nu izlemiştir. Kanun, Şeyh Sait olayı üzerine çıkartılmışsa da kanun kapsamında kapatılması öngörülen muhalif yayınlar arasında mizahla muhalefet eden, hükümet icraatlarını eleştiren gazeteler de yer almıştır. *Zümrüdüanka* da bu süreçte kapatılan mizah gazeteleri arasında yerini almıştır. Bir mizah gazetesi olarak *Zümrüdüanka*'nın kapatılması muhalefete toleransın sınırlarını, alt eşiklerini göstermesi açısından dikkate değerdir.

Zümrüdüanka'nın, hakkında açılan davalarla ilgili yazı ve karikatürleri, gazetenin, dönemin matbuat hürriyetine bakış açısını yansıtmaktadır. Bu çalışmada, *Zümrüdüanka* hakkında açılan davalar, gazetenin muhalif mizah karakterini ortaya koyan önemli gelişmeler olarak ele alınmıştır. Bu davalar aynı zamanda Erken Cumhuriyet yıllarında muhalefetiyle direnen bir mizah gazetesinin matbuat özgürlüğü için verdiği mücadeleye bir örnek oluşturarak dönemin adalet ve hukuk işleyişinin mizaha karşı bakış açısını da göstermektedir.

Zümrüdüanka hakkında açılan davalar “mugayir-i ahlâk neşriyyât, tasvîrât” ve “TBMM'nin şahsiyyet-i mâneviyye ve hukukiyyesini tehzîl” olmak üzere iki temel gerekçe üzerine temellendirilmiştir. *Zümrüdüanka*, bu davalar karşısında bir mizah tanımı yapmak gereğini duyarak mizahın gerçeği abartarak, onu bulunduğu

gerçeklikten çıkararak, çarpıtarak, gülünç bir hale getirerek yansıttığını ifade etmek zorunda kalmıştır. Mizahın karakterinin ve fonksiyonunun bilinmemesi üzerine getirdiği bu eleştiriyi birlikte mizahın meşru, makbul olma ve onanma endişesi ile başarısızlığa mahkûm olduğunu söyleyerek mizahın hukuka aykırılık noktasında yeniden düşünülmesi gereken bir alan olduğunu hatırlatmıştır. *Zümürdüanka*, mizahın Cumhuriyet'in ilk yıllarında hukuk ve adalet karşısındaki bu durumunun mizah gazetelerini mizah yapamaz hale getirdiğini açık bir biçimde ifade etmiştir. *Zümürdüanka* davalar karşısındaki tavrıyla bir yandan mizahın yargılanmasını eleştirirken diğer yandan eleştiri hürriyetinden bağımsız tanımlayamadığı mizah anlayışını da ortaya koymuştur.

Zümürdüanka, hakkında açılan dava süreçlerinde *İleri*, *Müstakil Gazete* ve Sarıkamış'ta yayın yapan *Varlık* gazetelerinin manevi desteğini de arkasına almıştır. Hakkında açılan davalardan birinde *Zümürdüanka*'nın savunmasını *İleri* ve *Müstakil* gazetelerinde yazarlık yapan ve aynı zamanda avukat olan Suphi Nuri'nin yapmış olması da dikkat çekicidir. Bu gelişmeler, *Zümürdüanka*'ya açılan davaların dönemin matbuat hürriyeti açısından önemini vurgulaması ve davaların matbuatça sahiplenildiğini göstermesi açısından önemlidir.

Mahkemede yaptığı savunmalar ve basın dünyasından aldığı destek, *Zümürdüanka*'nın bu davaların ertesinde yaşanan Takrir-i Sükûn Kanunu sürecinde kapatılmasına engel olamamıştır. Meclis içinde ve dışında birbirinden beslenen muhalefetin güçlenmesi, Doğu'daki Şeyh Sait İsyanı; iktidara, muhalefet için alınacak bir önlem olarak Takrir-i Sükûn Kanunu'nu çıkartma imkânı sunmuştur. *Zümürdüanka*, yaşadığı yıpratıcı dava süreçlerinin yanı sıra muhalif basın aleyhine seyreden bu gelişmelerin ardından 23 Nisan 1925 tarihinde son sayısını yayınlayarak Takrir-i Sükûn Kanunu sürecinde kapatılan gazeteler arasında yerini almıştır.

Bu çalışmada, *Zümürdüanka* mizah gazetesinin 1923-1925 yılları arasında tanıklık ettiği dönemin önemli siyasi gelişmeleri de incelenmiştir. *Zümürdüanka*, yaşanan bu gelişmeleri kendine has bakış açısı ve mizah anlayışıyla sayfalarına taşımıştır. Lozan Konferansı ve Barış Antlaşması süreçlerini yakından takip etmiş ve bu süreçte yaşanan uzlaşmazlıkları, basının tavrına dair görüşlerini aktarmış; Barış Antlaşmasını ulusal bir zafer ve bir bayram olarak değerlendirmiştir. Lozan Antlaşması'yla bir kez daha gündeme gelen mübadele meselesi ve mübadiller konusu da *Zümürdüanka*'da

önemli bir siyasi ve toplumsal konu olarak yer almıştır. *Zümrüdüanka*'da mübadele özellikle de yaşanan dramatik toplumsal boyutlarıyla ele alınmıştır. *Zümrüdüanka*, yurtlarını terk etmek zorunda kalan Türk ve Rum mübadillerin yaşadığı zorlukları iki tarafın penceresinden yansıtan yazı ve karikatürleri sayfalarına taşımıştır. Gayrı resmi yollarla Türkiye'de kalmaya çalışan Rum vatandaşların halini ve ardında bıraktıkları terk edilmiş mallar meselesini, mübadillerin etnik ve dini tasnifine yönelik tartışmalı konuları ele almıştır. Ticaretteki ithalat-ihracat ilişkisine benzettiği mübadeleyi yaşanan politik sürecin insanı metalaştırması noktasında dramatize etmiştir.

İmparatorluğun başkenti İstanbul'un Ankara'nın başkent olma süreciyle birlikte popülerliğini yitirdiği süreçte de *Zümrüdüanka*, bir İstanbul gazetesi hassasiyetiyle İstanbul ve İstanbulluların tercümanı olmuştur. İstanbul'un ihmal edildiği gerekçesiyle Ankara'nın modern bir kente dönüştürülme sürecini İstanbul'a yersiz ve boşa bir öykünme olarak değerlendirerek hicvetmiştir. Cumhuriyet'in ilanı, *Zümrüdüanka*'da genel olarak inkılapların ve özellikle de rejim değişikliği gibi ciddi ve köklü bir inkılabın baş döndürücü bir hızla yapıldığı ve halk tabanında bir bilinç yaratmadığı eleştirisi ekseninde konu edilmiştir.

Zümrüdüanka, 1924 yılında halifeliğin kaldırılması ve Osmanlı Hanedanı'nın yurt dışına çıkarılmasına dair kanunu büyük bir sevinçle karşılamıştır. Cumhuriyet'in ilanı üzerine gazetenin yaptığı "alelacele inkılaplar" göndermesi bu kez yoktur. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk muhalefet partisi olan TpCF'nin kurulması ise *Zümrüdüanka*'da Halk Fırkası ile arasındaki iktidar muhalefet ilişkisinin olgunlaşmamış karakteri, İttihat ve Terakki ile bağlantıları, iki parti arasındaki Halk Fırkası lehine olan güç dengesizliği eksenindeki eleştirilerle değerlendirilmiştir.

Toplumsal yaşam, *Zümrüdüanka* mizahının önemli beslenme kaynaklarından biri olarak bu çalışmada yerini almıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki gündelik yaşam, *Zümrüdüanka* mizahında ironi, hiciv ve abartma teknikleriyle politik ve toplumsal eleştirileri de barındıran bir yaklaşımla ele alınmıştır. Erken Cumhuriyet yıllarında toplum hayatına damgasını vuran yoksulluk gerçeği, hayat pahalılığı ve dilenciler gibi göstergeler üzerinden ele alınarak değerlendirilmiştir. *Zümrüdüanka*, dönemin önemli toplumsal sorunlarından biri olan asayiş konusunu ağırlıklı olarak yoksullukla ilişkilendirerek cinayet, intihar, hırsızlık gibi öne çıkan örnekleriyle ele almıştır.

Zümrüdüanka aynı zamanda toplum sağlığı konusundaki gelişmelere dair eleştirilerini de sayfalarına taşımıştır. Birçoğu dramatik olan bu konularda *Zümrüdüanka*, kara mizahın güçlü örneklerini ortaya koymuştur. Veba, sıtma, verem, frengi gibi bulaşıcı hastalıklardan toplumda yaygınlaşan akıl hastalıkları ve cinnet vakalarına, açlık nedeniyle yaşanan ölümlerden borcunu ödeyemediği için intihar eden memura, gazetenin yaptığı kara mizah belki de *Zümrüdüanka* mizahının kendini en güçlü biçimde ortaya koyduğu alan olmuştur.

Erken Cumhuriyet'in önemli bir tartışma alanı olan kadınların toplumsal ve siyasal hayattaki yeri gazetenin ele aldığı önemli konu başlıklarından biridir. *Zümrüdüanka*, konuyu dönemin çok tartışılan kadınların eğlence hayatında yer almaları ve siyasal açıdan Kadınlar Halk Fırkası'nın kurulması olmak üzere iki eksende ele almıştır. *Zümrüdüanka*, kadınların siyasal yaşamda yer almaları konusunda dönemin hâkim erkek egemen algısını sergiler. Kadınların eğlence yaşamında yer almaları konusunda ise Cumhuriyet'le birlikte kadının yaşadığı büyük değişimin yarattığı ikilik arasındaki sıkışmışlığa gönderme yapan daha nesnel eleştiriler ortaya koymuştur. Gazete, kadınların siyasal yaşamına dair dönemin hâkim anlayışını yansıtan yaklaşımını kadın ve moda konusunda da göstererek dönem kadınının tüketici, müsrif, hoppa karakteriyle özünden uzaklaştığı, kadınlığın asıl vazifesi olan eşlik ve analık vazifelerini unuttuğu eleştirisini ortaya koymuştur.

Bu çalışma, 11 Ocak 1923- 23 Nisan 1925 tarihleri arasında yayınlanan *Zümrüdüanka* mizah gazetesinin dönemin siyasal ve toplumsal olaylara bakış açısını, nasıl bir yayın çizgisi izlediğini ve muhalif mizah anlayışını ortaya koymuştur. Dönemin İstanbul merkezli yayın yapan mizah gazeteleri arasında yer alan *Zümrüdüanka*'nın mizah yoluyla siyasi iktidara ve toplumda görülen aksaklıklara yönelik eleştirel yaklaşımı, yazı ve karikatür örnekleriyle ayrıntılı bir biçimde ortaya konmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarında iktidarın söylem ve uygulamada mizaha yaklaşımına ve mizahın bu yaklaşıma karşı duruşuna *Zümrüdüanka* özelinde bir örnek oluşturan bu çalışmanın dönemin mizah basını ile ilgili yapılacak olan araştırmalara kaynaklık etmesi ve ilham vermesi beklenmektedir.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar

- “Abur Cubur Yazılar”. **Zümrüdüanka**. s. 224 (23 Nisan 1341/ 23 Nisan 1925): 1.
- “Açlıktan Vefat”. **Zümrüdüanka**. s. 21 (22 Mart 1339/ 22 Mart 1923): 2.
- “Adaletin Tecellisi”. **Zümrüdüanka**. s. 132 (14 Nisan 1340/ 14 Nisan 1924): 2.
- “Ahaliye Tavsiye”. **Zümrüdüanka**. s. 185 (16 Teşrinievvel 1340/ 16 Ekim 1924): 4.
- “Ankara Merkez Oldu”. **Zümrüdüanka**. s. 81 (18 Teşrinievvel 1339/ 18 Ekim 1923): 1.
- “Ankara’da Dans Salonları”. **Zümrüdüanka**. s. 173 (4 Eylül 1340/ 4 Eylül 1924): 4.
- “Ankara’da Güreş Müsabakaları”. **Zümrüdüanka**. s. 175 (11 Eylül 1340/ 11 Eylül 1924): 2.
- “Ankara’da Mizah”. **Zümrüdüanka**. s. 212 (29 Kânunusani 1341/ 29 Ocak 1925):2.
- “Ankara’da Musiki”. **Zümrüdüanka**. s. 188 (6 Teşrinievvel 1340/ 6 Ekim 1924): 3.
- “Ankara’da Şıklık”. **Zümrüdüanka**. s. 110 (28 Kânunusani 1340/ 28 Ocak 1924): 2.
- “Ankara’daki Müsabakalar”. **Zümrüdüanka**. s. 174 (8 Eylül 1340/ 8 Eylül 1924): 3.
- “Asri Kadınlarımızın Kulakları Çınlasın”. **Zümrüdüanka**. s. 61 (9 Ağustos 1339/ 9 Ağustos 1923): 3.
- “Bâb-ı âli’nin Kuşları”. **Zümrüdüanka**. s. 223 (16 Nisan 1341/ 16 Nisan 1925): 4.

- “Bahar ve Gençlik Ramazanı”. **Zümrüdüanka**. s. 29 (19 Nisan 1339/19 Nisan 1923): 1.
- “Bakkalın İntiharı”. **Zümrüdüanka**. s. 14 (26 Şubat 1339/ 26 Şubat 1923): 1.
- “Bari Uyku Hastalığı Olsaydı”. **Zümrüdüanka**. s. 98 (17 Kânunuevvel 1339/ 17 Aralık 1923), 3.
- “Başımıza Gelenler”. **Zümrüdüanka**. s. 49 (28 Haziran 1339/28 Haziran 1923):3.
- “Bayram Mevsimi”. **Zümrüdüanka**. s. 135 (23 Nisan 1340/23 Nisan 1924): 1.
- “Bayramlar Bayramı”. **Zümrüdüanka**. s. 38 (21 Mayıs 1339/ 21 Mayıs 1923): 1.
- “Bir Darb’ül Meselin Tahlili”. **Zümrüdüanka**. s. 9 (8 Şubat 1339/ 8 Şubat 1923): 2.
- “Bir Karar Münasebetiyle”. **Zümrüdüanka**. s. 121 (6 Mart 1340/ 6 Mart 1924):4.
- “Bir Veba Daha”. **Vatan**. 15 Kânunuevvel 1340/15 Aralık 1924.
- “Bizde De Var Modası”. **Zümrüdüanka**. s. 196 (24 Teşrinisani 1330/ 24 Kasım 1924):3.
- “Böyle Olması Tabiidir”. **Zümrüdüanka**. s. 120 (3 Mart 1340/ 3 Mart 1924):1.
- “Böyle Olması Tabiidir”. **Zümrüdüanka**. s. 120 (3 Mart 1340/ 3 Mart 1924): 1.
- “Can Sıkıcı Havadisler”. **Zümrüdüanka**. s. 116 (18 Şubat 1340/ 18 Şubat 1924): 2.
- “Can Sıkıcı Havadisler”. **Zümrüdüanka**. s. 116 (18 Şubat 1340/ 18 Şubat 1924): 2.
- “Cumhuriyet Kelimesi”. **Zümrüdüanka**. s. 77 (4 Teşrinievvel 1339/ 4 Ekim 1923): 2.
- “Cumhuriyetin Cilvesi”. **Zümrüdüanka**. s. 104 (7 Kânunusani 1340/ 7 Ocak 1924): 1.
- “Çalığışununun Ziyafeti”. **Zümrüdüanka**. s. 4 (22 Kânunusani 1339 / 22 Ocak 1923): 1.

- “Çürüyen Sakızlar”. **Zümrüdüanka**. s. 202 (14 Kânunuevvel 1340/ 14 Aralık 1924):
1.
- “Dilenciler Meselesi”. **Zümrüdüanka**. s. 90, (19 Teşrinisani 1339/19 Teşrinisani 1923): 4.
- “Dilenciler ve Dilencilik”. **Zümrüdüanka**, s 90, (19 Teşrinisani 1339/19 Kasım 1923), 1
- “Dilenciler!”. **Zümrüdüanka**. s. 38 (21 Mayıs 1339/ 21 Mayıs 1923): 4.
- “Dilencilerin Fotoğrafları”, **Zümrüdüanka**, s 194, (17 Teşrinisani 1340/17 Kasım 1924), 4
- “Dilencilerin Hicreti”. **Zümrüdüanka**. s. 199 (4 Kânunuevvel 1340/ 4 Aralık 1924):
3.
- “Dilencilerin Hicreti”. **Zümrüdüanka**. s. 199, (4 Kânunuevvel 1340/ 4 Aralık 1924)
3.
- “Edebiyata Avdet”. **Zümrüdüanka**. s. 219 (19 Mart 1341/ 19 Mart 1925): 2.
- “Efkâr-ı Umumiye”. **Zümrüdüanka**. s. 82 (22 Teşrinievvvel 1339/ 22 Ekim 1923): 4.
- “Ekmek Çarpıyor”. **Zümrüdüanka**, s.166 (11 Ağustos 1340/ 11 Ağustos 1924):1.
- “Ermeni Yurdu Meselesi”. **Zümrüdüanka**. s. 3 (19 Kânunusani 1339,/19 Ocak 1923): 2.
- “Et ve ot Meselesi”. **Zümrüdüanka**. s. 169, (21 Ağustos 1340/ 21 Ağustos 1924):1.
- “Ferit Bey Nihayet İstifa Etti!”. **Vatan**. 21 Mayıs 1924.
- “Ferit Bey’in Matbuatı Tehdidi”. **Zümrüdüanka**. s. 86 (5 Teşrinisani 1339/ 5 Kasım 1923): 2.
- “Gazetecilerin Endişesi”. **Zümrüdüanka**. s. 205 (25 Kânunuevvel 1340/ 25 Aralık 1924):3.

- “Gazetemiz Müdür-ü Mesulünün Bir Ay Hapse Mahkûmiyeti Münasebetiyle:”.
Zümrüdüanka. s. 127 (27 Mart 1340/27 Mart 1924): 4.
- “Gidiş Gelişleri”. **Zümrüdüanka**. s. 198 (1 Kânunuevvel 1340/ 1 Aralık 1924): 3.
- “Hacılar ve Hocalar Politikası”. **Zümrüdüanka**. s. 105 (10 Kânunusani 1340/10Ocak 1924):4.
- “Hacılar ve Hocalar Politikası”. **Zümrüdüanka**. s. 105, (10 Kânunusani 1340/10 Ocak 1924): 4.
- “Halife Hazretleri İstifa Hakkındaki Şayiati Tekzip”. **Tanin**. 9 Teşrinisani 1339.
- “Hangimizin Dili Var Ki?”. **Zümrüdüanka**. s. 199 (4 Kânunuevvel 1340/ 4 Aralık 1924): 3.
- “Hanyayı Konyayı Anladı”. **Zümrüdüanka**. s. 41 (31 Mayıs 1339/ 31 Mayıs 1923): 1.
- “Hastalar ve Hastalıklar”. **Zümrüdüanka**. s. 196 (24 Teşrinisani 1340/ 24 Kasım 1924):1.
- “Havalar Lozan Konferansı”. **Zümrüdüanka**. s. 9. (8 Şubat 1339 / 8 Şubat 1923): 2.
- “Hazır Olun”. **Zümrüdüanka**. s. 198 (1 Kânunuevvel 140/ 1 Aralık 1924): 2.
- “Hepimiz Çıldıracağız”. **Zümrüdüanka**. s. 84 (29 Teşrinievvvel 1339/ 29 Ekim 1923): 4.
- “Hilafet Meselesine Dair -Ağa Han ve Emir Ali Hazretleri’nin Heyet-i Vekile Reisi İsmet Paşa Hazretlerine Gönderilen İngilizce Mektubun Suret-i Mütercemesidir-”. **Tanin**. 5 Kanunuevvel 1339.
- “Hilafet ve İngiltere Cemiyet-i İslamiyesi -Gazi Reis-i Cumhurumuza Gönderilen Bir Mektup-. **İkdam**. 10 Teşrinievvvel 1339.
- “Huzur-ı Hazret-i Hilafetpenahiye Açık Âriza”. **Tanin**. 10 Teşrinisani 1339.
- “İkinci Ceza Mahkemesi’nin Bir Kararı”. **Zümrüdüanka**. s. 127 (27 Mart 1340/ 27 Mart 1924):4.

- “İkinci Ceza Mahkemesinde”. **Zümrüdüanka**. s. 76(1 Teşrinievvel 1339/1 Ekim 1923):4.
- “İkinci Ceza’daki Davamız”. **Zümrüdüanka**. s. 135 (23 Nisan 1340/23 Nisan 1924):4.
- “İstanbul ve İstanbullular Hakkında”. **Tanin**. 24 Şubat 1923.
- “İstanbul ve İstanbullular Hakkında”. **Tanin**. 24 Şubat 1923.
- “İstanbul’a Azimet”. **Zümrüdüanka**. s. 1 (11 Kânunusani 1339/ 11 Ocak 1923):1.
- “İzmirli Kardeşlerimize”. **Zümrüdüanka**. s.179 (25 Eylül 1340/25 Eylül 1924):4.
- “Kadınlar Halk Fırkası Ne Mi Yaptı”. **Zümrüdüanka**. s.53 (12 Temmuz 1339/ 12 Temmuz 1923): 3.
- “Kadınlar Halk Fırkası’nın Maksadı”. **Zümrüdüanka**. s.47 (11 Haziran 1339/11Haziran 1923):1.
- “Kadınlar Heyet-i Vekilesi”. **Zümrüdüanka**. s. 49 (28 Haziran 1339/28 Haziran 1923):3.
- “Kadınlar ve Moda”. **Zümrüdüanka**. s. 1 (11 Kânunusani 1339/11 Ocak 1923): 3.
- “Kapanan Gazetelerin Yerine”. **Zümrüdüanka**. s. 219 (19 Mart 1341/19 Mart1925): 4.
- “Kimler Muhaliftir”. **Zümrüdüanka**. s. 76 (1 Teşrinievvel 1339/ 1 Ekim 1923): 1.
- “İbham ve Faideleri”. **Zümrüdüanka**. s. 84 (29 Teşrinievvel 1339/ 29 Ekim 1923): 1.
- “Kirli Çamaşırlar Derdi”, **Zümrüdüanka**, s 114, (11 Şubat 1340/ 11 Şubat 1924), 1.
- “Kurban Bayramı Vesilesiyle”. **Zümrüdüanka**. s. 57 (26 Temmuz 1339/26 Temmuz 1923): 1.
- “Kuvvet Macunu”. **Zümrüdüanka**. s. 109 (24 Kânunusani/ 24 Ocak 1924): 1.

- “La Rahate Fid Dünya”. **Zümrüdüanka**. s. 112 (4 Şubat 1340/ 4 Şubat 1924): 2.
- “Mahkûm Bir Gazete”. **Müstakil Gazete**. (26 Mart 1340/26Mart 1924): 3..
- “Mahkûm Olduk!”. **Zümrüdüanka**. s. 192 (10 Teşrinisani 1340/ 10 Kasım 1924):2.
- “Mahud Tokat Münasebetiyle”. **Zümrüdüanka**. s. 113 (7 Şubat 1340/7 Şubat 1924):3.
- “Mantıksızlık ve Manasızlık”. **Zümrüdüanka**. s. 101. (27 Kânunuevvel 1339/ 27 Aralık 1339): 1.
- “Mey ve Musiki”. **Zümrüdüanka**. s. 84 (29 Teşrinievvel 1339/ 29 Ekim 1923), 2
- “Mizah Mahkemeleri”. **Zümrüdüanka**. s. 121 (6 Mart 1940/ 6 Mart 1924): 1.
- “Mizahta Mercimek Meselesi”. **Zümrüdüanka**. s. 7 (1 Şubat 1339/ 1 Şubat 1923): 3.
- “Moda”. **Zümrüdüanka**. s. 138 (5 Mayıs 1340/5 Mayıs 1924):3.
- “Mugayir Ahlak Neşriyatta Bulunuyor Muyuz?”. **Zümrüdüanka**. s.74 (24 Eylül 1339/ 24 Eylül 1923):4.
- “Muhabirlerin Grevi”. **Zümrüdüanka**. s. 110 (28 Kânunusani 1340/28 Ocak 1924): 4.
- “Müjde Anne”. **Zümrüdüanka**. s. 122 (10 Mart 1340/ 10 Mart 1924): 4.
- “Niçin Böyle Oluyor?”. **Zümrüdüanka**. s 43 (7 Haziran 1339/ 7 Haziran 1923):1.
- “**Nutuk**”. s. 601.
- “Paskalya Tebriki”. **Zümrüdüanka**. s. 224 (23 Nisan 1341/23 Nisan 1925): 1.
- “Pazarola Sinemacıbaşı!”. **Zümrüdüanka**. s. 142 (19 Mayıs 1340/19 Mayıs 1924): 4.
- “Polis Merkezleri De”. **Zümrüdüanka**. s. 96 (10 Kânunuevvel 1339/10 Aralık 1923):3.

- “Refik Halid (Zümrüdüanka) da”. **Zümrüdüanka**. s. 215 (19 Şubat 1341/ 19 Şubat 1925):1.
- “Salataya Soğana Dair”. **Zümrüdüanka**. s. 221 (2 Nisan 1341/ 2 Nisan 1925): 1.
- “Saltanatın Şahs-ı Manevisi”. **Zümrüdüanka**. s. 121 (6 Mart 1340/ 6 Mart 1924): 2.
- “Serbest Ölüm Vesikası”. **Zümrüdüanka**. s. 188 (27 Teşrinievvel 1340/ 27 Ekim 1924): 3.
- “Sineklerle Mücadele”. **Zümrüdüanka**. s. 136 (28 Nisan 1340/28 Nisan 1924):2.
- “Sinemaların Yerine”. **Zümrüdüanka**. s.181 (2 Teşrinievvel 1340/2 Ekim 1924): 3.
- “Sivaslı Salih Refahiyeli Fatma”. **Zümrüdüanka**. s. 220 (21 Mart 1341/21 Mart 1925):1.
- “Soğuklar ve Soğukluk”. **Zümrüdüanka**. s. 110 (28 Kânunusani 1340/28 Ocak 1924): 1.
- “Söylev ve Demeçler”. c. II, s. 90 (1997) 5. bs.
- “Sulh Doğuyor”. **Zümrüdüanka**. s. 42 (4 Haziran 1339/ 4 Haziran 1923): 1.
- “Sulh Oldu”. **Zümrüdüanka**. s. 54 (16 Temmuz 1339/ 16 Temmuz 1923):1.
- “Sulh Olmuş Da Haberimiz Yok”. **Zümrüdüanka**. s. 17 (8 Mart 1339/ 8 Mart 1923): 3.
- “Süpürmeye Dair”. **Zümrüdüanka**. s. 123 (13 Mart 1340/13 Mart 1924):1.
- “Takrir-i Sükûn Münasebetiyle”. **Zümrüdüanka**. s. 218 (12 Mart 1341/ 12 Mart 1925): 1.
- “Tanin Gazetesi Bu Sabah Tatil Edildi”. **Son Saat**. 16 Nisan 1341/16 Nisan 1925.
- “Tebrik”. **Zümrüdüanka**. s. 104 (7 Kânunusani 1340/ 7 Ocak 1924): 1.
- “Teşekkür”, **Zümrüdüanka**. s. 159 (17 Temmuz 1340/17 Temmuz 1924):3.

- “Tımarhaneler oğalıyor”. **Zümrüdüanka**. s. 62 (13 Ağustos 1339/ 13 Ağustos 1923): 3.
- “Tuğ Diye Buna Derler...”. **Zümrüdüanka**. s.. 200 (8 Kânunuevvel 1340/ 8 Aralık 1924): 1.
- “Usanç Geldi”. **Zümrüdüanka**. s. 52, (8 Temmuz 1339/ 8 Temmuz 1923):1.
- “Uzun Etek”. **Zümrüdüanka**. s. 59 (2 Ağustos 1339/ 2 Ağustos 1923):3.
- “Üç Bayram Bir Arada”. **Zümrüdüanka**. s. 224 (23 Nisan 1340/23 Nisan 1924):4.
- “Varlık Refikimize Teşekkür”. **Zümrüdüanka**. s. 142 (19 Mayıs 1340/19 Mayıs) 1924): 4.
- “Yağmurlar Şırladı”. **Zümrüdüanka**. s. 99 (20 Kânunuevvel 1339/ 20 Aralık 1923): 3.
- “Yangın Tehlikesine Karşı Sinemaların Yüzde Sekseni Kapandı”. **Zümrüdüanka**. s. 181 (2 Teşrinievvel 1340/ 2 Ekim 1924): 2.
- “Yaşasın Cumhuriyet”. **Zümrüdüanka**. s. 138 (5 Mayıs 1340/ 5 Mayıs 1924): 2.
- “Yaşasın Sulh Diye Bağırmayınız!”. **Zümrüdüanka**. s. 44 (11 Haziran 1339/ 11 Haziran 1923):1.
- “Yeni Devletimiz: Türkiye Halk Cumhuriyeti”. **Vatan**. 24 Eylül 1339/ 24 Eylül 1923.
- “Yüz Sene Sonra Olacağına Dair Meşahirin Fikri”. **Zümrüdüanka**. s. 11 (15 Şubat 1339/15 Şubat 1923): 2.
- “Zevce Katilleri oğalıyormuş”. **Zümrüdüanka**. s. 8 (5 Şubat 1339/ 5 Şubat 1923): 1.
- “Zevk Lazım Bize”. **Zümrüdüanka**. s. 115 (14 Şubat 1340/ 14 Şubat 1924):4.
- “Zümrüdüanka Büyük Kıtada Haftada Bir Defa Yalnız Perşembe Günü Çıkacak”. **Zümrüdüanka**. s. 209 (8 Kânunusani 1341/ 8 Ocak 1925):1.

Zümrüdüanka Salnamesi 1924-1925, Cihan Biraderler Matbaası.

“Zümrüdüanka Mahkemedede”. **Zümrüdüanka**. s. 73 (20 Eylül 1339/ 20 Eylül 1923): 4.

“Zümrüdüanka'nın Namzetleri”. **Zümrüdüanka**. s. 26. (9 Nisan 1339/ 9 Nisan 1923):2.

“Kadınlar ve Moda”. **Zümrüdüanka**. s. 1 (11 Kânunusani 1339/11 Ocak 1923): 3.

İkincil Kaynaklar

Akandere, Osman – Semiz, Yaşar. “Sevr'den Lozan'a Duyun-u Umumiye Meselesi”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilgiler Enstitüsü Dergisi**. s.7 (2002): 189-210.

Akın, Veysi. “23 Nisan Milli Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı'nın Tarihçesi”, **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**. s 3, (1997): 91-96.

Aktar, Ayhan. “Nüfusun Homojenleştirilmesi ve Ekonominin Türkleştirilmesi Sürecinde Bir Aşama: Türk - Yunan Nüfus Mübadelesi, 1923-1924”, **Ege'yi Geçerken 1923 Türk Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**. der. Renée Hirschon, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007: 111-161.

Alangu, Tahir. **Billur Köşk Masalları**. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1961.

Alpkaya, Faruk. **Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurulması**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

Altınkaynak, Erdoğan. “Yer Altı Diyarının Kartalı”, **Türk Kültürü ve Hacıbektaş Veli Araştırma Dergisi**. s.26 (2003): 135-165.

- Apaydın, Mustafa. **Türk Mizahında Bir Dönüm Noktası: Aydede**. Adana: Karahan Kitabevi, 2007.
- Arı, Kemal. **Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.
- Artvinli, Fatih. **Delilik, Siyaset ve Toplum Toptaşı Bimarhanesi**. (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2013.
- Avcı, Artun. "Toplumsal Eleştiri Söylemi Olarak Mizah ve Gülmece", **Birikim**. s.166 (2003): 80-81.
- Aybars, Ergün. **İstiklal Mahkemeleri**. Ankara: Ayraç Kitabevi, 2009.
- Ayhan, Bünyamin. **Atatürk ve Basın**. Konya: Palet Yayınları, 2009.
- Ayverdi, Samiha. **İstanbul Geceleri**. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2007.
- Balcıoğlu, Semih. **Önce Çizdim Sonra Yazdım**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.
- Bali, Rıfat N. **Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Bolat, Bengül. "Milli Mücadele Taraftarlığından, Cumhuriyet Karşıtlığına Velid Ebuzziya", **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**. C. XIV. s 28 (2004): 149-174.
- Bora, Tanıl. "Analar, Bacılar Oropular: Türk Milliyetçi Muhafazakâr Söyleminde Kadın". **Şerif Mardin'e Armağan**. der: Ahmet Öncü, Orhan Tekelioğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- Budak, Selçuk. **Psikoloji Sözlüğü**. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003.
- Buğra, Ayşe. "Devletçi Dönemde Yoksulluğa Bakış ve Sosyal Politika: 'Zenginlerimiz Nerede'". **Toplum ve Bilim**. s. 99 (K1ş 2003-2004): 75-97.
- _____. **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

- Cantek Şenol, L. Funda. **Yabancılar ve Yerliler Başkent Olma Sürecinde Ankara**. İstanbul. İletişim Yayınları, 2011.
- Çapanoğlu, Münir Süleyman. **80 Yıllık Gazetecimiz Asaf Konsiltçi**. İstanbul: Sinan Matbaası, 1961.
- _____. **Basın tarihimizde Mizah Dergileri**. İstanbul: Garanti Matbaası, 1970.
- Çeviker, Turgut. “Karikatürçünün Üstünde Hiçbir Güç Olamaz Tanrı Bile”. **Toplumsal Tarih**. S. 206 (Şubat 2011): 30-38.
- _____. **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü c.1**. İstanbul: Adam Yayınları,1986.
- Demirci, Sevtap. **Belgelerle Lozan**. İstanbul: Alfa Yayınları, 2011.
- Demirel, Ahmet. **Birinci Meclis’te Muhalefet**. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- Demirel, Fatmagül. **II. Abdülhamid Döneminde Sansür**. İstanbul: Bağlam Yayınları, 2007.
- Derman, Hakan. “Mizah Dergileri ve Karikatür”. **Türkiye’de Dergiler ve Ansiklopediler**, İstanbul: GelişimYayınları,1984.
- Durakbaşa, Ayşe. “Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve “Münevver Erkekler”. **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**. ed. Ayşe Berktaş Hacımiraçoğlu. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998.
- Erdal, İbrahim. **Mübadele Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1925**. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2012.
- Ergin, Feridun. “Birinci Dünya Savaşında ve Atatürk Döneminde Fiyatlar ve Gelirler”. **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**. c. 3.s. 7 (1986): 59-84.
- Erginbaş, Vefa. “Lizol, Bıçak ve Tentürdiyet: Cumhuriyet’in İlk Yıllarında İntiharlar”. **Toplum ve Tarih**. (Haziran 2003): 13-18.

- Ertürk Keskin, Nuray, Fatma Eda Çelik, Recep Aydın, M. Burcu Bayrak, Aslı Yılmaz, Esra Dik. **Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini (1919-1928)**. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2012.
- Eyice, Semavi. "...". VI. **Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler, 10-12 Mayıs 2002**, 172-182.
- Fenoglio, Irene – Farançois Georgeon. **Doğu'da Mizah**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.
- Goloğlu, Mahmut. **Türkiye Cumhuriyeti Milli Mücadele Tarihi–V 1923**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- _____. **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi –I 1924-1930 Devrimler ve Tepkileri**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi. **Kadın Erkekleşince**, İstanbul: Atlas Kitabevi, 1968.
- Güz, Nurettin. **Türkiye'de Basın İktidar İlişkileri**. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 1991.
- İmga, Orçun. **Tek Partili Dönemde Ankara Siyaset ve Yerel Demokrasi**. Ankara: Dipnot Yayınları, 2006.
- İskit, Server. **Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, Ankara: Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü, 1943.
- Karacan, Ali Naci. **Lozan Konferansı ve İsmet Paşa**. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1993.
- Karakışla, Yavuz Selim. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Müstehcenlik Tartışmaları ve Bir Zanbağın Hikâyesi" . **Tarih ve Toplum**. c.34. s. 208 (2001): 15-30
- Kemani Sarkis Efendi Suciyan Hayatı ve Eserleri**. İstanbul: Aras Yayıncılık, 2012.
- Klinghart, Karl. **80 Yıldır Bitmeyen Mücadele Ankara- İstanbul Arası İktidar Kavgası**. İstanbul. Profil Yayıncılık, 2007.

- Kocabaşoğlu, Uygur. “**Hürriyet**”i Beklerken **II. Meşrutiyet Basını**. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Koloğlu, Orhan. **Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**. İstanbul: Pozitif Yayınları, 2006.
- Köstüklü, Nuri. “Milli Mücadele’de Denizli, Isparta, Burdur ve Çevresindeki Azınlıkların Tutum ve Davranışları”. **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**. c.5. s.15 (Temmuz 1989): 665-690.
- Kudret, Cevdet. **Abdülhamit Devri’nde Sansür**. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1977.
- Kutay, Cemal. **Osmanlı’da Mizah (1868-....) Kişiler, Olaylar, Belgeler, Çizgiler, Dergiler**. İstanbul: Acar Bilgi Merkezi Yayınları, 2013.
- Macar, Elçin. **Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- McClintock, Anne, “Aile Bağları: Toplumsal Cinsiyetçilik, Milliyetçilik ve Aile”. **Feminist Çerçeve**. çev. Aysel Yıldırım. s.44 (1993):105-117.
- Nesin, Aziz. **Cumhuriyet Döneminde Türk Mizahı**. İstanbul: Akbaba Yayınları, 1973.
- Nur, Rıza – Grew, Joseph C. **Lozan Barış Konferansı’nın Perde Arkası**. İstanbul: Örgün Yayınevi, 2007.
- Onaran, Nevzat. **Emvâl-i Metrûke Olayı**. İstanbul: Belge Yayınları, 2010.
- Oran, Baskın. **Türk Dış Politikası -Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar- c.1**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Osman Akandere-Yaşar Semiz, “Sevr’den Lozan’a Duyun-u Umumiye Meselesi”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**. c. 5, s. 1-2-3, (Mart- Temmuz 2001): 115-142.
- Öngören, Ferit – Balcıoğlu, Semih. **50 Yılım Türk Mizah ve Karikatürü**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1973.

- Özdiş, Hamdi. “Osmanlı Mizah Basınında Batılılaşma ve Siyaset (1870-1877)”. **Toplumsal Tarih Dergisi**. s. 202 (2010): 84-87.
- Öztan, G. Gürkan. “1930’ların Türkiye’sinde Milli İktisat Düşüncesi ve Kadın Algısı”, **Eğitim Bilim Toplum Dergisi**, c. 3. s 12, (2005): 4-18.
- Öztürk, Kazım. **Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem I. Cilt**. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, 1993.
- Palabıyık, Adem. “Hayırseverlik ve Sadakanın Oluşturduğu Bir Yaşam: Dilencilik ve Dilencilik Kültürü”. **VIII. Kocaeli Üniversitesi Uluslararası Felsefe Sempozyumu: “Dayanışma”, (Basılmış Kongre Kitapçığı), 11-12-13 Mayıs 2010**. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, 2010: 99-126.
- Sancar, Serpil. **Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Satan, Ali. **Halifeliğin Kaldırılması**. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2008.
- Server R. İskit. **Türkiye’de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış**. İstanbul: Devlet Basımevi, 1939.
- Söylev ve Demeçler, c. II. s. 90 (1997), 5. bs.
- Şentürk, Atilla. **Osmanlı Şiiri Antolojisi**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.
- Şimşir, N. Bilal. **Ankara... Ankara...** Ankara: Bilgi Yayınevi, 2006.
- _____. **Lozan Günlüğü**. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2012.
- Tarhan, Belkıs Ayhan, “Ankara Kent ve Modernleşme”. **Sanki Viran Ankara**. Der: Funda Şenol Cantek. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006: 107-148.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Devre III, İçtima senesi:3, c. 5, 30 Kanunusani 1339 (1923), 372.
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre II, içtima senesi:1, c. 6, 27 Şubat 1924, 414-415.
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre II, içtima senesi:1, c. 3, 29 Ekim 1923, 96-97.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, içtima senesi:1, c.2, 13 Ekim 1923, 666-670.

Toprak, Zafer. “DR. Cemal Zeki’nin ‘Delişmen, Çılgın Kızlar’ı Cumhuriyette Genç Kız ve Kadın İntiharları”. **Toplumsal Tarih**. s. 87 (Mart 2001):25-29.

Topuz, Hıfzı. **Türk Basın Tarihi**. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003.

Tuğluoğlu, Fatih. “Türkiye’de Sıtma Mücadelesi (1924-1950)”. **Türkiye Parazitoloji Dergisi**. s. 32 (4) (Aralık 2008): 351-359.

Tunçay, Mete. **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetimi’nin Kurulması 1923-1931**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005.

Unat, Ekrem Kadri (Yön), **Türkiye’de Atatürk Döneminde Bulaşıcı Hastalıklarla Savaş Toplantısı Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Temel Bilimler Büyük Anfisi, 20 Mayıs 1981**. İstanbul: İstanbul Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, 1982.

Yalman, Ahmet Emin. **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**. İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret A.Ş, 1997.

Yetkin, Bilgen. “Milli Türk Fırkası’nın Sesi *İfhâm* Gazetesi’nin Mütareke Dönemine Bakışı (1919-1920)”. **TARİHİN PEŞİNDE Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**. s. 7 (2012): 1-26.

Yıldırım, Nuran. “**İstanbul Darülaceze Müessesesi Tarihi**”. İstanbul: Darülaceze Vakfı Yayınları,1996.

Yıldırım, Nuran. “**İstanbul’un Sağlık Tarihi**”. İstanbul: 2010 Avrupa Başkenti Ajansı İstanbul Üniversitesi Projesi No:55-10, Düzey Matbaacılık, 2010.

Yıldırım, Onur. **Diplomasi ve Göç Türk Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.

Yılmaz, Mustafa, Yasemin Doğaner. **Cumhuriyet Döneminde Sansür (1923-1973)**. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2007.

Yusoğlu, Nebahat. **Kelebek**, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2013.

Yuval-Davis, Nira. **Cinsiyet ve Millet**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

Zihnioğlu, Yaprak. **Kadınsız İnkılap**. İstanbul: Metis Yayınları, 2003.

Zürcher, Erik Jan. **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)**. İletişim Yayınları, 2010.

Elektronik Kaynaklar

“Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir Mizah Dergisi: Karagöz”.

<http://www.dunyabulteni.net/haber/239355/osmanlidan-cumhuriyete-bir-mizah-dergisikaragoz> [19 Aralık 2012].

İşli, Nedret. “Bab-ı Ali’de Yayınevleri”. http://www.obarsiv.com/nedret_isli.html[30 Mart 2006].

ÖZGEÇMİŞ

Ad/Soyad: Nuray Firidinoğlu Yılmaz

Doğum Tarihi/Yeri: 03.11.1981/ Adalar

Eğitim:

2009-2016: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü (Yüksek Lisans)

2008-2009: İstanbul Üniversitesi Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi, Tarih Öğretmeliği Bölümü (Tezsiz Yüksek Lisans)

1999-2003: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü (Lisans)

1996-1999: General Ali Rıza Ersin Lisesi